

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

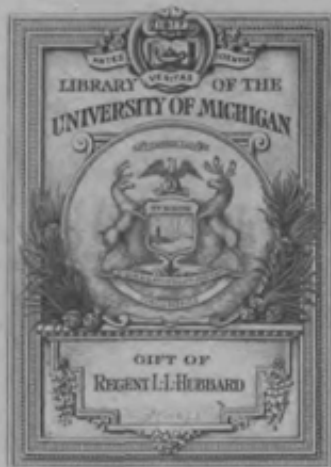
We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

My rgs - Matt. Auer

ÚTAZÁS
ÉSZAK AMÉRIKÁBAN.

Ú T A Z Á S
ÉSZAK AMÉRIKÁBAN.

BÖLÖNI
FARKAS, SÁNDOR
ÁLTAL.

MÁSODIK KIADÁS.

KOLOZSVÁRTT
IFIABB TILSCH JÁNOS TULAJDONA.

1 8 3 5.

Kolozsvárt az Ev. Reformatum Hölgygom' betéjivel.

MÉLTÓSÁGOS
GRÓF
BÉLDI FERENCZ ÚRNAK,

ÚTAZÁS EMLÉKÜL, TISZTELETE' ÉS BARÁTSÁGA' JELÉÜL

AJÁNLJA

ÚTI TÁRSA
FARKAS SÁNDOR.

gift
Regent L. L. Hubbard
7-19-28

E L Ő S Z O.

Kedvező körülményim oly szerencsés helyzetbe hoztak vólt, hogy 1830, 1831 és 1832-ben Európának és észak Amérikanak némely részeiben utazásokat tehettem. Ez vólt életemnek egyik szebb időszaka! Az utazás' örömei a' visszaemlékezetben kedvesebbek; de még kétszereződnek, ha azokat másokkal is közölhetjük. — Azt mondja egy francia író: „Mit ér egy szép vidéknek látása, „ha nincs kinek mondhassuk: Mely szép „ez a' vidék!“ — Ezen érzelem teve engemet is íróvá, 's arra birt, hogy amérikai jegyzeteimnek egy részét közre bocsássam. Az amérikai polgári és társasági életben sok oly pontot találtam tökéletre kifejtve, és sok oly tudni valót; mik még nálunk, legalább magyarul, ismeretlenek. Ha jegyzeteimmel e' boldog haza' helyzetéről némü felvilágosítást terjeszthetek, sokszorozva lesznek utazásom' örömei. Kolozsvártt Maj. 15-k. 1833-b.

My copy - Wm. A. Brown

ÚTAZÁS
ÉSZAK AMÉRIKÁBAN.

Holossvárth az Ev. Reformatum Höldegyom' hetűjivel.

MÉLTÓSÁGOS
GRÓF
BÉLDI FERENCZ ÚRNAK,

ÚTASÁS EMLÉKÜL, TISZTELETE' ÉS BARÁTSÁGA' JELÉÜL

AJÁNLJA

ÚTI TÁRSA
FARKAS SÁNDOR.

Holossvárth az Ev. Reformatum Hollégyom' betűjével.

MÉLTÓSÁGOS
GRÓF
BÉLDI FERENCZ ÚRNAK,

ÚTAZÁS EMLÉKÜL, TISZTELETE' ÉS BARÁTSÁGA' JELÉÜL

ADÁNLJA

ÜTI TÁRSA
FARKAS SÁNDOR.

Holozsvárt az Ev. Reformatum Hölégym' betájível.

MÉLTÓSÁGOS
GRÓF
BÉLDI FERENCZ ÚRNAK,

ÚTAZÁS EMLÉKÜL, TISZTELETE' ÉS BARÁTSÁGA' JELEÜL

ADJÁNLJA

ÚTI TÁRSA
FARKAS SÁNDOR.

I.

Europában tett utazások 1830-ban és 1831 elején.

Van egy szép vágyódása az emberi szívnek, mely az életnek szebb koraiban sokat foglaltoskodtatja a' képzelődést. Míg ép a' szív 's ismeretek után törekszik az elme, sem rang, sem gazdagság, sem a' hiuság képei, soha ezt egészen le nem csilapíthatják. Lelkünk felemelkedéseiben, jóllétünknek közepette, békételen helyzetünkben 's elménk elmerülései közt, gyakran meglep ezen vágyás, 's akkor képzelődésünk a' messze 's a' mivelt országokba lebegtet által, felkeresni a' minék még hijját érezzük.

Talán egyike a' legtisztább 's tartósabb örömeknek, midőn e' hosszason táplált kívánságot valósulni látjuk. Uj élet derül fel annak, ki maga gyönyörűségére 's tanuságára, távol és mivelt országokba indul utazni. Ezer remények és érzelmek valósítása 's ezer uj ismeretek szerzése derengnek előtte kedves homályban, 's megnyílt szívvel indul messze útjának hogy a' jelent minden nemben öröm közt használja 's keresztül egész életére emlékezetének tárházat gyűjtsön.

Szebb reményeim bételjesedése örömei közt indultunk ki Koloszvárról az 1830-iki őszön Gr. Béldi Ferencz Urral. Párizs és London, Philadelphia és Washington képei, felejtették az idő 's az út minden terheit, 's értekeződtem magammal: ha valyon, mostani fényes képzelődésem az utazásról, visszatértemkor is ily meleg lesz-e? Ha, elmém gazdagulását az ismeretekkel, nem érzéseim vesztével fizetem-e? Ha igaz-e, hogy a' geometriai igazságok, elhervasztják a' képzelődés szebb virágait? És ha azon sokszori szomorú tapasztalásnak én is áldozatja leszek-e, hogy a' külföldön lakott ember hamar felejtí hazáját 's korcsosult érzéssel 's megvetéssel jön haza! Vagy talán hazám hátramaradtán való bánattal térek-e vissza?

Ezen gondolatok közt haladtunk ki Erdély és Magyarországból, 's a' Német országon által látott és hallottak, még mind a' hazaiakkali hasonlítgatásra vontak vissza. — Strassburgnál már Franciaországba értünk. A' Rhénuson állalépve, igen meglepő különbségbe tevődik által egyszerre az utazó. Túl a' parton, a' Würtembergi 's Baadeni csendes, szorgalmas 's szüntelen munkásság közt élő jámbor nép marad el, 's innen a' parton, egyszerre a' pajkos, tűzzel teli 's örökös nyugtalanság közt lebegő Francia tűnik fel.

Strassburgban és Francia országon által mindenütt a' Tricolor lobogott a' nevezetesebb épületekről; nemzeti dalok zengtek az útszákon,

evőházakban 's játékszínekben, mintha az egész nemzet még most is innepelné a' Juliusi három napot. Az idegen nagyon különös helyzetben találja magát Franciaországban az első napok alatt. Oly nemzet közé lépik, melyet az ujságokból örök háborgásban élőknek 's egymást öldöklőnek hallott festetni; oly álitásokat hall nyilvánosan 's egész megszokottsággal előadatni, melyek addig előtte tiltott portékák voltak; oly viszonyban látja az előjárókat alattvalóikkal, melyben a' parancsoló méltósága 's az engedelmeskedő megalázkodása, nem találtatik fel. Mind ezek bámulással 's a' nemzet sorsa iránti aggodással töltik el az idegent. De kevés napok múlva, változik nézete 's előítéletei oszlásával, gyakran kell a' törvény azon szent álitására emlékeztetnie: „Halgattassék meg a' más fél is.“

Az 1830-iki telet Párizsban töltöttük 's vidékében apróbb utakat tettünk. Annak, ki Europa nevezetesebb városait megjárta, tapasztalásaiban még nagy hiánnya maradt, ha Párizst nem látta. Az utazott és nem utazott idegen, egyaránt varáz's körben képzelik magókat Párizsban az első napok alatt. Az emberi elme és szívnek, nincs oly hajlandósága, melynek Párizs ezerféle táplálatot ne tudjon adni. A' magát mulatni kívánó, tudományos, henye, szemlélődő, művész, kereskedő, egyformán és a' napnak minden részeiben, új tárgyakot találnak érdekeik kielégítésére. Mintha századokon által tanulta vol-

na a' párizsi nép, minden ingerlő módot kiszerezni, mi az idegent oda kecsegtethesse.

Épen ezen időszakban habzottak még a' Juliusi revolutio által hánykodásba hozott elmék, 's a' ministerek pere, a' napszámosok feltámadása és az Érseki kastély ostroma revolutioit végig értük ott mulatásunk alatt. Mind az, a' mit könyvből és ujságokból olvasunk a' revolutiókról, alig hasonlított egy ily jelenet valóságához. Az erőknél ily küzdései közt is, a' nyugalmas idegen kényére találhatja magát Párizsban, 's mind ezeket önmagára nézve úgy tekintheti, mint egy nagy darab epizódait, mint kedvező helyzeteket tapasztalásaira, 's épen ehhez láthatja az emberi indulatoknak minden elágazásait 's kitöréseit eredeti természetökben.

Párizsban ért annyi jelenetek után, 1831-ben Mártiusban, északi Franczia ország felé, Belgiumba mentünk. Itt épen oly küzdelemre találtunk, mint Párizsban. Lüttich, Brüssel és Antverpiában, a' Franczia országai Juliusi napok ismételéseit 's azoknak következtetéseit kellett látnunk. A' szép, a' gazdag Belgium, harcban állott szomszédjával. Antverpiából Hollandiába, sok kérelem után, 's a' Hollandus Antoni Igazgató General Chassétól nyert passusunk mellett is, a' két ellenséges tábor közt, sok kedvetlenség, visgáltatás, kikérdezés 's Risérgetés

közt haladtunk ki. Brédán túl, kiértünk a' borok közzül. Dodrecht, Hága, Leyda, Hárlém, Amsterdám és Rotterdamban, ajánló leveleink sok ismerettséget 's módot szereztek, e' szorgalom országát megismerni.

Rotterdamban April. 17-kén Attwood nevű gözhajóra ültünk; 18-kán már előnkbe kékeltek Anglia partjai 's huszonöt óra alatt Londonba érkeztünk. — Ismét új zsibongó nagy világban találtuk magunkot 's szinte minden pontig ellenkezőben, mint Franczia országban. Ott áll e' két ország a' földabrosszán egymás mellett, csak huszonnégy mértföldnyi tenger csatorna választja el, 's még is ellenkezőbb érzésű, gondolkodásu, cselekedetű és intézetű két szomszéd nemzetet, alig találhatni. Párizsi lakás után érkezve az útzó Londonba, ha különködő nem akar lenni, egészen új tanulásává kell tennie itt az életet, szokásokat 's társalkodást.

Angliában mulatásunk alatt, több ismeretéseket 's némely helyekre eljuthatásunkot, ott mulató magyar követünknek köszönhetjük. Mert Angliának még az is a' különössége, hogy a' pénz 's némelyes igyekezet, nem mindig szerzhetők mindenüve bemenetelt, azt többnyire ajánlások által lehet megnyerni. — A' tárgyak óriási nagysága, az emberi szorgalom bámulatos szüleményei, a' nemzet különös szelleme,

törvényneveinek alkotása 's minden intézeteket be-
lyegző eredeti vonások Angliában, minden nap-
ra és órára elég tanulandót 's elfoglalást adtak
nekünk.

Május végén Anglián felfelé tett különböző
útaink után, Scotiába érkeztünk Edinburgh-
ba. Nincs Európában egy város is, melynek e-
redetibb fekvése lenne, mint Edinburghnak.
Scotia történeteinek nevezetesebb vonásai itt foly-
tak, 's ezen ország híresebb tudóssai 's köze-
lebből Walter Scott, klasszikus földé tették E-
dinburghot. Minden épület, minden hely 's az
egész vidék, az ország történeteinek mind meg-
annyi hagyományos emlékei. A' nemzeti hagyo-
mányokat, nagy tiszteletben is tartják a' Scotu-
sok. Mária Stuárt szobáji Holy-Roodban, a-
zon módon vannak most is minden bútorával,
mint Riccio megölésekor voltak; varrása, Ric-
cio hegedűje, képe, imádságos könyve, most is
a' régi szofán állanak.

Scotiának alsó része már egészen angolos
lett 's csak törvénynevei különböztetik meg, az om-
szédjától. A' Scotus nemzetet eredetében ismer-
ni, a' Felföldre (Highland) kell menni. Janius
elején elhagytuk Edinburghot 's Perthnél már
a' fellegekkel játszó, sziklás Felföldön voltunk,
mely a' Walter Scott szép poémája, „Fair Maid
of Perth“ által, megint nevezetessé lett. Ki,
Helvétziát nem látta, az, oly scénákat lát Scotiá-

ban, milyeket sehol nem Európában. Perthtől nem messze, a' Kinnoul Craigs nevű szép sor hegyeket jártuk meg; ezeknek végső csúpján áll a' Macbeth Kastélya (Macbeth Castle). Ki, Shakespeare Macbethjét figyelemmel olvasta, egészen ráismer a' leírt vidékre. Alatt a' völgy, a' boszorkányok idéző helyje; a' Dunsinami erdő a' kastély megett 's szembe a' távolból felnyúló Birnami hegy, melynek erdőtől Dunsinamig kelte jöni. A' hely és romladozott kastély; most a' Mellis Nairn Úr birtoka, a' Dunsinam hegyén álló szép lakással (Dunsinam House).

Perthtől, Monzie, Madderty felé, Dunkeldnek menve, minden lépten klasszikai emlékü helyeken halad az utazó. Ossiánnak több csatái ezen vidékeken folytak 's sírját Monzie mellett találták; Shakespeare és Walter Scott scénaít, mindenütt mutogatják. Dunkeldet egy Highlandi utazó sem hagyja el; minden utazási könyv elragadtatva szól ennek szépségeiről. A' Tay víze folyama, Braan vízesése, Ossian barlangja 's tereme helyje, a' Cragvinani szép kinézés, a' hegyek és erdők romános szépségei, hihetővé teszik, hogy az Ossian magoss énekei itt születhettek. A' természet ily óriási szépségei közt, emelkedettebb a' lélek, közelebb érzi magát a' természethez, 's oly gondolatok emelkednek benne, melyek a' város falai közt 's mezőség helyen, talán soha nem születtek volna.

Dunkeldből, Dewally, Aberfield, Kenmore, Killin és Callander felé, felértünk a' híres Ta-

vakot (Lochs) nézni meg, melyek Scotia nevezetesebb szépségeit teszik. Ezeket közelebbről a' Walter Scott románjai, oly elhíreltté tették, hogy a' Scotus hazafiságtalanságnak hiszi, ha e' helyeket meg nem járta. Nyáron által temérdek az ide utazó angol és idegen. Ezek közt nevezetesebb a' Loch Cattherine, a' „Lady of the Lake“ és a' Loch Lomond, a' „Rob Roy“ Walter Scotti románokról. — A' képzelődés alig határozhatja meg, ha Scotiában ezen tavaknak 's környékeiknek, vagy a' szép hegyeknek adja e' az elsőséget.

A' Ben-Lomondi hegy alól Euphrosyne gőzhajóval Dumbartonba jöttünk le 's onnan Glasgowba. Greenoknál megint tengerre ültünk 's Irlandiában Belfastban szálltunk ki. Irlandia akkor szegény esztendőjével 's jussai visszaszerzésével küzdött. Dublint hánykódások 's egyenetlenségének vitatásai közt találtuk. Weld Izsák úr, kinek amerikai utazását, magyar fordításban is birjuk *), sok szívességgel volt hozzánk Dublin nevezetességei megismertetésében. Az angol nemzet műveltsége 's felemelkedése közepetté, sokat talál az utazó Irlandiában, a' mi elszomorító. — Dublinból Thetis gőzhajóval megint Angliába jöttünk által 's Liverpoolban szálltunk ki.

*) Nevezetesebb utazások Tárháza. Kiadta Kis János. Pest 1816 a' 6-dik kötetben.

Az angol bámulatos műveit, Liverpool, Manchester, Leeds és Birmingham teremti; kinek nagyobb hajlandósága 's több ismeretei vannak az erőmivek 's azok hatósságai iránt, ezen városokban esztendőkre talál élelmet elméjének. Liverpoolból Manchesterig, a' gözszekérrel jöttünk. Az emberi elmének egyik legnagyobb diadalma a' gözszekér. A' város végén felültünk a' szekérre mintegy 130-an, 's ezen utat Manchesterig, — mely $30\frac{1}{2}$ angol, vagy is, mintegy hét magyar mértföld, — egy óra és fél minuta alatt tettük meg. De néha 58 's még 57 minuta alatt is megfutja ezen utat a' gözszekér. Sem madár, sem a' legsebessebb vágató ló, ily gyorsasággal nem haladhat. Különös gyönyör nemét érzi az ember, midőn egyik városból, csak nem egyszerre a' más messze városban teremhet. Manchesterből, annyi ágazatokra van megindítva a' gözszekér útja, hogy a' felszámolás szerint, tíz esztendő múlva, tizenöt óra alatt, egész Angliát hosszába és végig futhatja az utazó.

Junius végére, a' Parláment új megnyitására, megint Londonba tértünk vissza. Miután Magyar és Franciaországban 1830 és Belgiumban 1831-ben Diaetákat vagy is Parlamenteket színtek mind egy folytában láttunk, figyelmesek voltunk az angol iránt, melynek régi szokásokkal történni szokott megnyitása 's folyamatja, sok tárgyat adnak az elmélkedésre.

II.

London kikötője. — Amerikába induló hajók. — Columbia. — Az Oceani út. — Tengeri betegségek. — Audubon úr. — New-foundlandi Bank. — Megérkezés Amerikába.

Angliának és Londonnak ennyi ingerei 's e nyi nagyságai, napjainknak örökös foglalatossai 's újabb tárgyak általi meglepetései közt is gyakran felderült bennem azon gondolat, hogy még nagy útunk, a' legnagyobb útunk van hátra. Gyermekkorom szebb álmai közé tartozott, valaha Amerikát is láthatni, 's valóban egyszer amerikai hajót láttam a' kikötőben mindig dobogó szívvel újult fel bennem e vágyás. Az arra lebegő vitorlák szárnyain legett képzeletem is, 's gyermeki érzéssel, minden amerikai hajónak szerencsés szeleket ohajtottam. — Mind az, a' mit eddig láttam 's hallottam, még mind nem csilapította le a' hatmas vágyást. Ama szép hazában, az emberiség új hazájában lebegett előmbé homályos képekben, mind az a' szép és tökéletes, mi föllettünk 's gyarlóságink mellett elérhető lehet.

temérdek messzeség, a' tenger vészedei, a' honnvágy félelme 's ezer más akadályok, tűnődést okoztak ugyan, de vágyásom el nem lasszthatták.

Ez előtt csak hatvan esztendővel, míg Amerika szabad nem volt, a' vízen lakó angolnak is, nem kevés aggodásba 's nagy elhatározásába került, az Océánon által menni. Akkor hónapokig 's közönségesen fél esztendeig tartott az átmenetel. A' szelek, víz természete 's veszedelmesebb helyek, kevésbé ismertettek, 's nem ritkaság volt azon eset is, hogy ez vagy amaz hajó, népestől elveszett. — De azolta oriai lépeket tett a' hajózás tudománya. Az amerikai hajós, most a' világ minden kikötőjében megjelen 's a' föld golyóbissa minden tengereit 's öhleit, tudományosan ismeri. Az amerikaiak annyira magokévé tették a' tengert, hogy Europa minden kikötőjében, mindig számos oda való hajót lehet találni.

Egy nap sincs, hogy Anglia valamely partjáról, ha szél engedi, Amerika valamely részébe induló hajót találni ne lehessen. De azoknak nagyobb része kereskedő hajó lévén, belsőjök csak portéka felvételére van alkotva 's utazók ezekkel kevesen mennek. Hogy az által költözők 's utazók vitelét könnyítsék az amerikaiak 's a' menetel és jövetelre mindig bizonyossággal lehessen számlálni, bizonyos társaságok állottak össze New-Yorkban. (Lines of Packet's), melyek számos hajókat csupán a' régre építettek,

hogy a' megkívántató terhen kívül, utazókat is vihessenek. Ezen hajók Europa nevezetesebb kikötőjibe, a' hónap meghatározott napjain, mindig bizonyosan indulnak által, 's ugyan oly határozott napokon indulnak vissza az idegen kikötőből. Ily hajó van New-York és Liverpool között 16, indul egy minden nyolczad nap; London és New-York közt 9, indul egy, minden tízed nap, Havre és New-York között 12, Hullban három, és így Greenockban és Belfastban. Rendesen hatszor menyen által esztendőnként mindenik hajó az Oceánon, azaz, háromszor által 's annyiszor vissza, 's szinte egész esztendőt vízen vannak.

Ezen hajók, ámbár magános társaságok sajátjai, annyiban még is az Igazgatóságok szolgálatjában állanak, hogy a' hivatalos 's más magánosok postai leveléiket (mail-bag) zár alatt, ezek viszik által Angliából és Franczia országból Amerikába 's onnan megint vissza, a' határozott posta napokon, 's azért Posta vagy Packét hajóknak (Packet-boat) is neveztetnek.

Épen ekkor (Juliában), a' London New-Yorki Lineából, három Postahajó jelent meg 's várt az indulás napjára a' London Dockban. A' Hudson indult Julius 6-kán, Ontario 16-kán, és Columbia 26-kán. Mindeniket nagy szorgalommal megvizsgáltuk 's végre a' Columbián megálapodtunk, mely külső csínosságával, belső kényelmesebb elrendelésével, a' más kettőnél magához vonzóbbnak tetszett 's kaptánnyában is,

Delano úrban, bizonyos elkötelező nyájasság ajánlotta magát. Az egyezés hamar megesett, mert az általmenetelnek szabott ára van 's egy személy az úgy nevezett Kabinetben (the Cabin) közönségesen 35 Font Sterlinget, vagy is 350 ezüst forintot fizet, *) 's ezen summát mindennek előre le kell fizetni.

Julius' 26-kán leköltöztettük portékáinkot a' kikötőbe, de ámbár már egy hét oltá szüntelen rakták a' terhet, még sem voltak készen az indulásra. A' Columbia 500 Tonnás hajó **), azaz, ötszáz Tonna, vagy is 10,000 mázsa teher vételére van építve. Az Oceánra szálló hajóknak alkalmasint meg kell lenni szabott terhőknek, különben, elég nehézségek nem lévén, nagy szél könnyen felfordíthatja. Míg készülődött a' Columbia, fordulatokat tettünk a' London-Dockban 's bámultuk a' szemmel bé nem fogható hajók temérdekségét, a' világ különböző részeiből egybehordott portékák fel 's lerakodását, 's ezt az itt tolongó nyüzsgő világot.

Végre eljött a' várt nap 's Julius 27-kén felléptünk a' Columbiára. Midőn hosszú út végett hajóba lép az ember, az valami különös innepi érzés! A' szív mintha elfogódnék, 's az érzelmeknek nem tudom mely nemei miatt,

*) Egy Font Sterling, a' theoreticus utazó könyvek számításaként, a' mi pénzünkben tenne 9 ft. 24 $\frac{1}{2}$ sz. ezüstben, de a' Londoni pénzfolyamat szerint, a' valóságban 10 ezüst forintot tesszen.

**) Egy Tonna tesszen mintegy 20 mázsát a' mi mértékünk szerint. A' hajókon 42 \square láb üreg, egy Tonnának számítják.

sohajítás közt némul el minden érzék; melyet nem bánat facsar ki, hanem talán a' jövőendő kétes képe! — Megkondult az első harangozás, huzni kezdették fel a' vasmacskákat; oldozzák már a' köteleket 's cseng a' kapitány igazgató hangja. — Meghuzták másodszor is a' harangot; a' matrózok zajganak; az ismerősek, jó barátok, szülők és gyermekek, szívszakadva búcsuznak egymástól. Mely látvány ez! Mintha minden szem könnyragyogásaiban, a' lélek egész tisztaságában tükrödnék o' vég pontnál, — csak nekünk nem volt kitől búcsuzunk! — Megkondult harmadszor is a' harang, a' matrózok „Hurráht“ kiáltanak búcsujelül ott maradó társaiknak 's az egész kikötőből, száz meg száz „Hurrah“ zeng vissza. Végre a' kapitány magass állásáról felkiáltja az „all ready“ it (minden kész), megmozdul a' hajó 's a' matrózok éneke kezdenek míg a' több hajók közül kivergődnek.

Délre már a' Themse közepén voltunk, de a' dagadás épen szembe jöven velünk, a' tenger torkáig, mely mintegy 25 mértföld *) a' Dockhoz, gőzhajóval vontattuk le a' Columbiát. — Az utazásnak, nevezetesen a' hajókon, különös érdeke van az első órák alatt. Szinte mindenik útas, rendre szemlélgeti a' társakat, találgatja karakterét, nemzetét, scáláztatja magában polgári állás pontját 's belső becsét, 's lassanként

*) Valamint itt, úgy ezután is, a' mértföldek eléfordultakor, mindenütt angol mértföld értetik. Egy angol mértföld 848 Pozsoni öl. A' magyarokat 4000 öltre véve, 5 angol mértföld teszen 1 magyart és 240 ölet.

kezd tartózkodva szállani valamelyikhez, többnyire az út iránt. — Estvére már a' Themse torkához értünk 's vasmacskákra ereszkedtünk hogy hajnalban indulhassunk bé a' tengerre.

Néhány napba került, míg az Anglia és Francia ország közötti tenger szorosson evezünk. A' szelek itt gyakran változók, sok a' veszedelmes hely 's vigyázva kell haladni. A' Themse torkolatjától kezdve, le Plymouthig és a' nagy Oceánig, oly szorgalommal 's pontossággal készült mappái vannak a' tengernek, mint a' szárazon akármely helynek topographiai felvétele. Mindenütt a' mélység felmérve 's az ölek száma feljegyezve; a' víz fenekén lévő iszop, porond vagy kövecs, kiírva. Egy nagy Atlást formál, csupán csak ezen tenger szoross (Pas de Calais és English Channel) mappázatja. Mivel a' nagyobb hajók feneké, 12 — 20 lábig behat a' vízbe, 's legalább 4 öl mélységnek kell lenni, hogy egy nagyobb rendű hajó szabadon evezhessen, a' partok környékén, hol nem elég mély a' víz vagy iszopos, negyvenes hordó forma veres, fejér vagy sárga színű jegyek (Buoy Beacon és Hors) lebegnek sok helyt a' tengeren, hosszú lánczokon vasmacskával a' fenekéhez szegezve. Néhol pedig, a' sziklás partu helyeken 's a' vízből kinyult sziklákon és apró

szigeteken, magass tornyok építve, melyekben egész éjjel, nagy lobogású lámpa világított a' Hajósok megintésököül.

Az első napok alatt, még számtalan hajót találtunk a' csatornán fel és lejárni. A' szárazról apróbb hajók eleibe jönnek az utazóknak, újságot 's gyümölcsöt árulni. — Portsmouthnál a' londoni postát, eleséget 's néhány új utazót is vettünk fel 's öszvesen már 163-án voltunk utazókul. A' Wight szigetnél Pilotunk kiszállott 's magunkra hagyott. Itt már vége szakadt a' szárazzali minden egybeköttetésünknek. A' szél változásai 's a' veszedelmes helyek miatt, lassan haladtunk. — A' nagy tengeren nem történt annyi veszedelme a' hajóknak, mint az Anglia és Francia ország közötti ezen tenger csatornán. Gyakron értünk oly helyekre, hol ez vagy amaz hajó elveszését mutatták. Az ily történetek elbeszélése, mindig kedvetlen behatást teszen az előbszer tengerre szállókra. A' Lloyd Hajó-Listája szerint, 1793-tól 1829-ig csupán angol hajó 19,710 veszett el, 's azoknak nagyobb része a' csatornában.

Augustus 5-kén már a' Lízárd foknál voltunk, a' nagy Océán szélén. Egész nap rekkenő meleg volt 's szinte minden szél nélkül lebegtünk estig. Tízed napja már, hogy kiindultunk, 's még mely temérdek út hátra! Egy hét, még szenvedhetőleg telik a' tengeren, a' hajókázás mesterségén bámulással, az utazók közti ismeretséggel, olvasás és beszélgetéssel, — de ha

eljönek a' zivataros idők, midőn egész nap benn kell maradni a' kabinetben, jön a' tengeri betegség is, — 's az unalom naponként nő. Tekint a' szem jobbra és balra is, künn és benn, mind csak a' tegnap és tegnap előtti tárgy, 's holnap utánra sincs semmi más remény! És ha mind ezekhez hozzá járul még a' szélszűnet is 's egész nap egy helyt kell libegni azon vigasztalás nélkül, hogy semmi nem róvódik le a' kiszabott munkából, — akkor az unalom bágyasztása teljes pontján van.

Augustus 6-kán már a' nagy Oceánra értünk. Az ón 360 ölre nem érte még a' tenger fenekét. Szelünk mind inkább nevededett, 's a' tenger mélyülésével, a' hullámok is tornyosodtak. A' tengeri betegség sokakat elkezdett érni, legelőbb az asszonyok sáppadoztak 's hulltak el rendre.

Augustus 7-ik és 8-ikáni hideg szelek miatt, a' hánykódás annyira nevededett, hogy lehetetlen volt többé fenn járni. A' kabinetbeli asztalhoz tizenheten voltunk előre fizetve; lassanként úgy elhullongottak a' társak, hogy utoljára csak ötön jelenhettünk meg. Hiába csengetett a' Stewart másodszor és harmadszor is, ez a' máskor enyhület hangja, most boszuság volt a' szegény betegeknek.

Nem sok kedvetlenebb helyzet lehet az életnek, mint a' tengeri betegség 's ennek unalmai. Megszűnnek a' testnek minden kívánnati, undorító az ételre gondolás; szédelés és émely-

gés, hideg izzadozás, zsibbasztó meredtség 's lankasztó elmelegülés, változtatják egymást. Megtompul az elme 's csüggedt a' lélek. Elfelejtí a' világ minden dicsőségét 's hiuságát; minden elmélkedés egyedül csak az élet unalma, 's egyedül csak azon gondolat uralkodó, hogy mind ezeknek, bár akár miként, hamar vége lenne.

Augustus 9-kén, mind tartott kedvetlen helyzetünk 's még az is hozzájárult, hogy az ellenkező szél miatt, sokat vissza és sokat félre kellett mennünk. Már a' $46^{\circ} 25'$ északi szélességben voltunk 's innen kezdve, mind északra kellett tartanunk, ámbár New-York, hol kiszállani igyekeztünk, a' 40-ik szélesség alatt fekszik. — Európából Amerikába menni által 's onnan jöni vissza, egészen ellenkező utakat kell venni. Egyenesen menni által Európából, még eddig lehetlen, 's azért, vagy egészen az 51-ik szélességig felhaladni északra, vagy a' 38-ikig le kell kerülni délre. A' tengernek a' tropicusok alatti szelek (Trade wind) általi nyugotra nyomatása, a' Mexicoi öbölbe örökös bétolulása, a' Mississippi béömlése 's ezen temérdek egybetódult víz ki-rohanása a' Floridai foknál 's ennek hatásai az Oceánon, a' természetnek igen különös játéka 's a' hajósoknak örökös fontos tudománya. A' hajósok a' tenger ezen nagy játékát, Mexicoi, vagy Öbölárnak (Gulf Stream) nevezik. Ezen ár a' Floridai foknál leírhatlan sebességgel rohan ki, 's egészen a' 46-ik szélességig felhatva, a' tengert sebess folyóvá (Currens) teszi. Az

egész Oceánon egy fél kört formál, kirohánásánál 5 — 6 mértföldet fut egy órában, míg mint egy négy ezer mértföldnyi fél kört formált futása után az Azoresek felett lecsilapodik. Ezen árral szembe menni lehetlen, 's talán Amerika még nem volna feltalálva, ha Columbus, az Azoresekből indulva, történetesen el nem kerül e ezen árt.

A' következő napok alatti ellenkező szelek, megint sokat vittek félre. Augustus 13-kán, a' szélesség $47^{\circ} 1'$ és a' hosszúság (Greenwichtől mérve) $20^{\circ} 00$ grádussaiba értünk. Még reggel megsejtettünk egy hajót lebegni előttünk 's mind a' 21 vitorlánkat felrakva, délután szerencsésen beértünk. Kapitányunk jelt adott a' telegraphal, hogy beszélni akar vele, az is visszánozta a' kívánságot 's nem sokára mintegy ezer lépésre közeledtünk egymáshoz. Mind a' két hajó népesége felgyült az oromra 's öröm és újság kívánság közt szemléltük egymást. A' két kapitány, beszéllő csövel szólltak egymáshoz, kérdezték hajójok' nevét, útjok' célját, a' szélesség és hosszúság grádussait, 's egyéb úti történeteket. Ez, az angol kormány egyik szállító hajója volt tíz ágyuval, 's 500 katonát vitt Canadába, az ottani egyik Regimentet felváltani.

Midőn megváltunk egymástól, hármas „Hurraht“ kiáltott mindenik hajó népesége, 's ekkor mindenik rákezdett a' nemzeti énekre: „Rule Britannia.“ Soká zengett még a' nemzeti ének, miután messze haladtunk egymástól. — Az angol

nemzeti daloknak valami különös egyszerű kedvességök van, 's azt mintha büszkébb érzéssel, emelkedettebb szívvel 's villámlóbb szemekkel énekelné az angol. Mert ő, nemzete dicsőségét, nemzete boldog létét öntheti ki dalában, 's a' tengerek közepén 's a' világnak minden szegletében ő csak nemzetének él 's emlékében találja boldogságát; érte van minden ohajtása, minden lehellete.

Elandalodtam egy ideig e' szép dalon, de elkeseredés és bánat, a' haza emlékezésnek homályos bánatja borított el, midőn a' versezet végén, mindig ismételtettek e' szép sorok:

„Rule Britannia, Britannia rule the waves

„Britons never shall be Slaves.“

Mely boldogság 's mely dicső érzet, gondoltam magamban oly nemzet tagjának lehetni, mely még dalában is hazája méltó dicsőségét 's szabadsága érzetét ömledezheti! — Tekintettem a' sík tengerre 's hazám tűnt fel, hazámnak nemzeti dalai tűntek fel emlékezetemben, ah! 's azoknak egyről egyik búsongó és elborúlt tartalmok 's még búsongóbb melodiájok van! Azok titkos bánatot, a' múltnak homályos képeit, 's valami békételen helyhezetet festenek! — Ha valyon igaz e', hogy a' búsongó dal a' szolgáltság emlékének felsohajtása? Vagy, az elfojtott mély érzés keserve e? Vagy talán, hajdani baleseteink viszhangja? — Minden esetben, sajtó szív keserve kifakadásai azok!!

Augustus 14-kén az 50-dik szélességbe felértünk. Nedves ködös idő 's hideg változó szelek cserélték egymást két nap alatt, hajónk nagyon hánykódott, felmenni lehetlen volt, benn szünetlen fogantózni kellett, asztalt vagy szofát ölelni, hogy el ne bukjunk. — Az ebéd nagyon kínos ilyenkor; minden tál, tángyér 's üvegek le vannak ugyan szorítva az asztalhoz, még is a' nagy mozgás miatt, gyakran kiugranak helyökből; a' szép sült messze höngörög az asztalon, kés, kalán 's a' kenyér, a' negyedik szomszédig is lefut 's minden tárgy indulóba van. Az első napok alatt még nevetségesnek tetszik a' bútoroknak ezen útazása, de végre únalmas tréfa lesz. — Hozzájárulnak ezekhez az éjszakai kedvetlenségek; már a' levetkezés gyakori falba ütdés 's bukásokkal történik; az ágyban mester-séggel kell megszegezni magát, hogy az egész test ne höngörögjen; a' fővel van a' legtöbb haj, mert az még is mindig ringatódik. Ha osztán végre a' kínlódó elme elfáradt 's eljön a' szenderedés, a' hajónak valamely új lökődése 's a' recsegések miatt megint felrebben 's így kínlódja által az éjt, az alvásnak azon kínos neme közt, melyet ébredező álmadozásnak neveznek.

Van Kazinczynak egy ifjúkori verse, talán a' Kassai Muzéumban; a' Voltaire Henriadejából fordítva, mely a' képzeteknek különös szövődései által, az egész Oceáni útam alatt, szinte üldözőleg minden kínos éjjelemen szüntelen eszembe jutott. A' vers ez:

„Midőn a' Boldogság tőlünk elenyészett,
 „Két Barátot hagyott velünk a' Természet.
 „Egyik a' Reménység, a' másik az Álom,
 „Nyúgtomat közöttök, mindig feltalálom.

A' szárazon meglehet, hogy igazság van ezen állításban, de a' tengeri némely helyzetekben, bajosán hiszem, hogy e' két hatalmas balzam Voltairenek is mindig megtartotta vagy visszaadta volna nyugtát.

Augustus 16-kán újra hajót láttunk, a' kapitány csöjével messzére megismerte árboczaíró, hogy amerikai hajó. Délre béértük; ez a' Hybernia nevű Packet volt, a' Liverpooli línéből 's ez is utazókat vitt. A' Hyberniától értetük meg, hogy az amerikai egyik volt Praesidens Monroe, meghalt Julius 4-kén. A' hajón lévő amerikaiakra ezen hír különös béhatást tett, mert ezen napon, mely a' függetlenség kinyilatkoztatásának is napja, már a' harmadik Praesidens halt meg. — Kedves jelenet az Oceánon napok és hetek múlva, valamely más hajóra is találni; mely ritka történet. Szelünk igen kedvező lett; minden órában mérték a' haladást 's néha 10 és 11 göcs is bocsátódott le a' kötélről, mely mind annyi tengeri mértföld jele. A' tenger Greenwichől New-Yorkig egyenesbe véve 3500 vízi mértföldet teszen. Mindennap közönségesen délben, a' kapitány Quadránsával megkeresi a' szélesség és hosszúság

grádussait; a' mappán kiméretik a' tegnap olta tett haladás 's kijegyeztetik a' hely, hol áll a' hajó. A' méréskor minden ember ohajtva várja a' kapitánytól, mint a' dodonai orákulumtól, hogy a' tett haladás mennyiségét kimondja. Néha az elcsüggesztésig kevés mértföld üti ki magát, 's még az is megtörténik, hogy az ellenkező szelek miatt, félre vagy vissza utat tett a' hajó, melyet a' kapitány, mint az Orvos a' veszedelmet, elszokta titkolni, hogy az utazóknak kedvetlenséget ne okozzon.

Augustus 17 és 18-kán, a' kedvező szél messze halasztatt; 20-kán egyszerre szélszűnünk lett. Az idő oly szép volt, hogy egész nap fennsétálhattunk, de az ily gyönyört mindig zavarja azon tudat, hogy ilyenkor nagyon keveset halad a' hajó. — Útitársaink közt volt a' híres utazó és Ornithologus Audubon úr, ki Angliából most tért haza, hol az amerikai madarak és plántákról, kiadta azon munkáját, melynél pompásabb ezen nemben még nem jelent meg*) Audubon úr, észak Amerikában született. Attya Franciaországban vándorlott volt által. Fiai nem tartják már többé magokat Franciaáknak 's nevöket is amérikaison kívánják kimondatni (Odjupon). Audubon úr Európának nagy részét 's majd egész Amérikát több ízben bétárazta. Most a' huszonkettődik útját tette az Oce-

*) Ornithological Biography of the American Birds. London 1831. Egy példányak ára 150 Font Sterling, vagy is 1500 ezüst forint.

anon keresztül, 's ámbár mind annyiszor elérte a' tengeri betegség 's abban most is sokat szenvedett, még is újra készült tavasszal Európába menni 's Muszka országon által, Á'siába utazni. Audubon úr a' legegyszerűbb 's legnyájasabb ember. Gyermekes magaviselete 's egyszerű előadásából, ki nem ismerszik azon temérdek ismeret és tudomány, mely a' vele társalkodásban, lassanként fejledezik ki. Senkít nem bántó vig-ságával, nemcs tréfáival, az egész társaságot felderítette, ha betegsége miatt kabinetjéből fel-jöhetett.

Audubon úr használta a' szélszűnetet, ne-hány Matrozsal csónakra szállott 's a' hajót szin-te mindig seregesleg körül repdeső tengeri ma-darakból, sokat lelövöldözött 's felhozta a' ha-jóra. — A' legmesszebb tengereken is temérdek madarat lehet látni, melyek örökösen ott élnek (*Procellaria pelagica*). A' hajósok ezeket tréfás névvel Petrel vagy Karri Anyo Csir-kéinek (*Mother Carrey's Chicken*) nevezik. Azt mondják ezen madarokról, hogy szárazon seholt nem lehet látni 's mivel még fészkeikre sem akadt senki, nem lehet tudni, miként sza-porodnak. Audubon úr azt hiszi, hogy költés végett hihetőleg valamely sziklát keresnek fel 's neveltjeiket onnan hordják a' tengerre lakni. — Van ezen madaraknak két számosabb neme, az egyik mint a' Fecske, a' más mint a' vad Récze nálunk. Ezek seregben, szinte az orozatlanságig, pajkosan körül repdesik a' hajót, messze köve-

tik, 's a' mi onnan kihányatik, azon mohón kapkodnak. A' tengernek legnagyobb hanykódásai közt is, játszva ringatják magokat a' hullámokon, néha elmerülnek a' nagy torlat közt 's más helyt megint kiütődnek a' víz alól. — Audubon úr mintegy 12 darabot lőtt le mindenik nemből 's azokat gyűjteménye számára mindjárt ki is töltötte. Húsok ehetetlen, olaj és hal ízű.

Augustus 23-kán a' híres New-foundlandi Bankra értünk 's négy egész nap vesződtünk keresztül rajta, és küzdöttünk az itt öröklő vastag nedves 's hideg köddel. A' New-foundlandi Bank, nevezetes jelenet az Oceánon. Mután Irlandia végénél, a' Cápé Lizárdon túl halad a' hajó, az ég kék színné vált tenger mindenütt mérhetlen 's négy és öt száz ölre is hiába bocsátják le az ónat, fenékre seholt nem találhatni. A' 43—50 szélesség és a' 49—50 hosszúság grádussai alatt, egyszerre változik, szűrkül a' tenger színe, leesik a' kéneső 's a' Compász sem mutat pontosan északot. Itt a' tenger feneke, csudálatosan kiemelkedik 's 40 és 50 ölnyire érezni lehet. Ez a' leggazdagabb halászat helye 's ez tartja a' világ nagy részét Tőke halal. A' múlt századokban az angolok, francziák és amerikaiak közt, soká volt per és vitatás tárgya, az itteni halászat jussa. — Örökös nedves köd borított, míg a' Bankról lehaladtunk. Künn

és benn sötétség, ázva minden köntös a' köd nedvétől; minden ember kabinetjébe vonta magát 's ott bonczolta az unalom óráit és napjait.

Augustus 26-kán leérkeztünk a' Bankról, a' tenger színe megint kék lett 's az idő is derültebb. — Egy hónapja már, hogy elindultunk 's még szinte harmada hátra útunknak. Nincs oly neme a' foglalatosságnak 's társalkodásnak, nincs oly tárgya a' gondolkodásnak, mellyet ennyi hosszú napjai alatt el ne próbálna az elme. Kimeríti mindeniket végre, megszok minden tárgyat, 's néha úgy tetszik, hogy önnön magát is egészen kimerítette. — Augustus 27-kén egy csekélység az egész népségnek nagy örömet okozott: két kicsin madár soká szállongott árboczaikon; oly elfáradva voltak, hogy a' Matrozok hamar lefogták. Audubon úr hamar megismerte, hogy azok *Sylvia aestivalis*ok hasonlóak a' Canarihoz. Ezeknek szárazról kellett ide tévedniük, 's mely részvéttel voltunk irántok, csak azért, hogy szárazról jöttek! Szinte megfoghatatlan volt, hogy ily két gyenge állat, miként volt képes kigyőzni oly hoszas repülést, mert a' legközelebbi száraz is, Nova-Scotia, tőlünk néhány száz mértföldre esett. Audubon úr felfogadta, hogy őket visszaviszi megint a' szárazra, de fáradság vagy természetjek elleni eledel miatt, elhaltak nem sokára, 's nem érhatték meg a' nekik szánt örömet.

Három nap egymásután szüntelen a' szél erőben voltunk 's napjában majd másfélszáz mértföldet haladtunk. Augustus 31-kén már a' Georges Bank irányába érkeztünk, de szelünk egyszerre megszűnt 's szinte egész nap egy helyt libegtünk.

„Már nem messze vagyunk“ ekként köszöntött kapitányunk September 2-kán reggel, 's minden ember arczára öröm derült. Kezdtünk hajókat találni 's híreket kérdeztünk a' szárazról. Az egész nap, pakolódás és az útitársak búcsúzódása közt folyt. Ebédünk rendkívül víg volt 's mindeniknek, előtte valamely kedves tárgyért, poharat kellett köszönteni. A' kapitány szüntelen mérte a' mappát 's számlálása szerint, holnap reggel szárazt fogunk látni. Mivel a' New-Yorki öböl Lámpatornya (Light house), harmincz mértföldre meglátszik sötétben, senki nem akart addig lefekünni, míg e' kedves jelt meg nem látta. Éjfél után a' hajó orron álló ór felkiáltotta a' „Hurraht“ 's az egész népség után zengte.

September 3-kán majd nem álom nélkül viradtunk fel 's utazásunknak 39-ik napján, mely látás lepte meg szemeimet a' reggellel! Megpillantottam a' New-Yorki öblöt és Amerika partjait! Remegő érzés fogott el 's dobogott szívem. Ennyi szenvedésnek végét érni, ily messze reményt, ily hosszas és meleg vágyást teljesedve látni, igen elborító öröm volt egyszerre!

De, ennyi kedves érzelmek cserélődései közt is, egy sohajtás, egy remegő sohajtás költ fel lelkemben. A' sohajtásnak az a' ritka neme, midőn elért reményink 's boldogságink közepette, egy sohajtásunk egész imádságot 's hosszú hálálkozást foglal magában. Az lengett fel lelkemből ezen sohajtásban: ha valyon e' szép hazában, a' szabadság, az elnyomott emberiség és jussok menedéke helyét, valóban megtalálom e? Ha, ennek önn maga által hozott törvénnyei 's intézetei tesz e' boldogabbá az embert? Vagy azok e' boldogabbak, kik az önkény parancsolatai hív teljesítésének dicsőségében találják boldogságokat?

Hatvan esztendeje már, hogy Európának és az emberiségnek szemei Amérikára vannak függesztve. Mintán elvekben és a' csatapiacson, századokon által harczolt az ó világban a' szabadság az elnyomatással, 's ezer próbáiban is megcsalódott, — megadta ugyan magát végre elfáradt kétség közt, de bágyadt keserűségében Amérikára fordította szeméit, azon népre fordította minden figyelmét, melyet úgy látszik, a' sors ama nevezetes kérdés elhatározására választott ki: „ha valyon az ember és emberi társaságok, „képesek e' vagy nem, hogy önnön megfontolásuk és szabad választások által, jó és a' nép, „pet boldogító Igazgatást alapítsanak? Vagy, ha „az embernek rendeltetése, tovább is és örökre a' legyen e', hogy politikai helyzetére néz-

„ve, ezután is csak a' történet, az erő és ön-
„kénytől függjön?“

Ily érzelmek cserélődtek lelkemben, míg a' partfelé közelgettünk. A' magossra nyuló fák, virágos partok 's szép mezei házak, mind előttünk nyultak el 's azok már amerikaiak. — Az öböl szorosságánál, majd nem a' víz közepéből kél ki pompáson a' Fort Lafayette nevé Erősség, szembe azzal a' Fort Richmond és a' Telegraphok. — Béértünk az öbölbe, 's mely feleséges jelenet lepte meg szemeinket! Előttünk nyúlt a' Hudson méltóságos vize, romános szigeteivel, partjaival 's előnkbe tűnt a' kikötő sűrű árboczain túl, New-York várossa. Nyolcz órakor, Staten Island sziget előtt a' Quarantin házaknál megálottunk. Csak hamar előnkbe jött csolnakon az Orvos, végig tekintette az utazókat, ha nincs e' beteg? Egy fertály óra alatt megesett minden vi'sgálat.

Mivel a' tenger apadás az alatt épen szembe fordult, portékáinkot a' Columbián hagyván, Bolívar gőzhajót felvette kapitányunk 's azzal fél óra alatt New-Yorkba érkeztünk 's már valóban száraz földre, még pedig szabad ország földjére léptünk ki. — — Soha nem volnék képes rendbeszedni 's számot adni érzéseimnek akkori állapotjáról. Lelkesedés és andalgás, gyermeki öröm és fellengés 's az érzelmeknek mind azon nemei, melyek az életen által egyenként is, a' legtisztább örömeinket szokták elévará'solni, lebegtek lelkemben 's váltogatták egymást.

III.

New-York. — Amériikai politia. — Intézetek. — Iskolák. — B. Wesselényi és Balog.

Midőn Amerika kikötőjében előszer partra száll az európai utazó, az első pillanat mutatja már, hogy új világba lépett. Szerecsenek és Fejérek, Mulattók és Meszticsek sereglenek a' parton, ajánlják szolgálatjokat az idegennek; portékáját elvinni, valamely keresett helyet megmutatni vagy a' Hótelekbe elvezetni. Az új arczatok 's azoknak feltetsző színezetei, egészen meglepő Panoráma a' szem előtt, 's az első pillanatokban kitetszőleg veszi észre az idegen, hogy a' föld golyóbissa más oldalára lépett. — Míg New-Yorkban a' Broad-way utszán haladtunk, a' szép épületek, gazdag boltok, a' mellettünk elhaladók különböző színei, a' gyümölcsöknek temérdek bővsége, a' nagy mozgás, 's a' szinte általában mind csinos jövőjárók, tisztelettel és bámulással töltöttek el. — Miután az American Hótel nevű roppant Vendég Fogadóban megszáltunk, portékáink kézhez vételök végett a' vám-

házhoz mentünk. Itt csak azt kellett kinyilatkoztatnunk, hogy a' mit hozunk, semmi nem eladó, 's azok csak önn szükségeinkre tartozók. Az engedelem azonnal megadatott 's Columbiáról elhoztam mindenünket, búcsut vettem kapitányunktól, a' matrozoktól 's az utolsó vitorláig már ismert szép hajótól is.

Amérikai első napomnak szinte tündér álmoként lefolyt órái után, midőn estve számat vettem magammal azon napi történeteimről, két nevezetes tárgy lett előttem igen figyelmessé 's az nekem hosszas elmélkedésre adott okot. Az első az: hogy midőn Amérikába beléptünk, senki tőlünk sem egyik útitársunktól is, Passust nem csak hogy nem kért, hanem még csak nevünket sem kérdezte, 's odamenetelünk senki figyelmét magára nem vonta. — A' második az: hogy a' vámháznál az utazók becsület szavát elégségesnek tartják portékáikra nézve, 's azt senki fel nem bontja 's nem hánnya ki darabonként, ha valyon igazat mondott e' az utazó; 's a' kereskedők portékáit is, csupán a' hitők szerint feladtokról vámolják. — Ki, legalább hallomásból ismeri az europai országok nagyobb részének harminczadi- politiai- és passusbeli rendszerét, gondolni fogja, miért lettek oly figyelmesek reám nézve ezen tárgyak. Ki pedig

útazott is, az, velem együtt bámolni fog az amérikaik ezen módján.

Az útazás kedvetlenségei közt, nincs semmi boszantóbb és megalázóbb, mint a' Passus és Harminczad dolgai. Midőn az útazó ismeretlenül, elfáradva, pártfogás nélkül, Europa némely országainak határához ért, a' várt vendég szeretet helyet, emberek álják el útját hegyes vasakkal; leszállítják szekereből mint gyanus személyt, elékérlik írásait, vi'sgálják, vallatják 's bántólag kémlelik; azután a' szegény útazó portékáinak esnek, azt kíméletlenül felturják 's egybegázolják. — Hiába álitja az útazó, hogy ő igaz úton jár. A' tiszta lelkesmeret nem elégséges itt, bizonyossá tenni az embert, hogy méltatlansággal nem illetik, megalázó kérdéseket nem lobbanatának szemébe, 's hogy törvényesen nem gorombáskodnak vele. Ennyi boszontásokat, hogy megelőzhessen a' szegény útazó, folyamodnia kell egy jól ismert gyalázatos módhoz, mely által megint azon kínos helyzetbe tétetik, hogy ereszénnye 's becsülete közt kell tusakodnia, 's azon is aggódnia, ne hogy búcsuzásakor, több mértékben várt nagylelkűségére emlékeztessék. Ki Európát által útazta, lehetlen hogy bosszúsággal ne emlékezzék az ily helyzetekre.

Íme ez, mi engem Amérikában legelőbb is elbámított, de a' melyet az amérikaik kérdésemre, igen természetes dolognak mondtak lenni. — Végig mentem emlékezetemben az Europa politiai rendszercin, 's azoknak nagy részét, vagy

azon álitáson alapultaknak találom, hogy: az ember természeténél fogva csalónak születik, vagy, hogy: a' mivelődés' és a' társaság' viszónnyai őket csalókká tesszik. — 'S mely ellenkezőség Amérikában! Az Amérika törvénnye azt álitja, hogy: minden ember egyforma jussokkal 's egyformán becsületesnek születik. Az amérikai politia azt teszi fel: hogy az utazóknak nagyobb része becsületes emberekből áll, 's személyes szabadságok' megbántása lenne, őket mindnyájon azon sértő szabályok alá vetni, melyek csak egy néhány rossz emberért találtattak fel. — Amérikába minden ember szabadon bémehet 's kijöhet, mikor tesszik. Ott járhat és múlathat 's ott lakhatik a' hol tetszik, a' nélkül hogy valaha nevét is kérdezné valaki hivatalosan. — Ímé, mely nagy különbség az ó és új világ' e' tárgybeli gondolkodása közt! Az europai politia már századok óta töri fejét 's sok titkos és nyilvános Mandatumokat bocsátott, miként lehessen az emberi ravaszságokat meglesni. Tudományosan felbonczolta a' csalárdságok' nemeit 's a' rajta érhetés' módjait. És megfordítva, az alattvalók épen oly szorgalommal törik fejöket, miként lehessen ezen Mandatumokat kijátszani 's megcsalni. Mert az erkölcsi érzést nemcsak kegyetlen törvényekkel lehet elfojtani, 's az embert elmecsevéstetni, hanem olyanokkal is, melyek az emberi virtusban 's igazságosságban hiedelmet megtagadják, és a' melyek a' becsület érzést nem kimélik. — „Mul-

ti fallere docuerunt“, azt mondja valame-
lyik deák Író, „dum timent falli, et aliis
jus peccandi, suspicando fecerunt.“

Más nap ajánló leveleinket adtuk meg, 's
mind azok, kikhez ajánlva voltunk, megint a'
magok ismerőseikhez vezettek bé; 's alig mú-
lattunk harmad napot, hogy New-Yorkban már
széles ismeretségeink lettek. — Ily kedvező fo-
gadtatásunkat, elébb ajánlóink becsének, vagy
messzeföldiségünknek tulajdonítottuk, de később
meggyőződünk, hogy ezen különös vendégsze-
retet, 's az idegenek iránti határtalan bizodalom,
annyi megcsalatásaik után is, egészen eredeti vo-
nás az észak-amerikaiaknál. 1.) Egy két ajánló
levél, valamely nevezetesebb házakhoz, elégsé-
ges arra, hogy az idegen minden társaságokba
eljuthasson; 's ugyan az, kihez ajánlva volt, to-
vábi új ajánlásokat ad és szerez az útazásában
első városokba, 's azok megint mást szereznek,
és ekként egyik város a' másnak adja által az
útazót, ha személyes magaviselete által megfelel
a' bizodalomnak.

Ismerőseink közt báró Lederer, Au-
striai Consul úr, fáradhatlan szívességgel ki-
vánta New-Yorki mulatásunkat hasznossá és kel-
lemessé tenni. Mindenek előtt az odaváló neve-
zetesebb emberekhez vezetett bé, azután a' vá-

1.) Levasseur, Lafayette en Amerique Vol. 1.

ros különböző részei, épületei 's intézeteiben hordozott el. — A' majd három angol mértföldnyi egyenes Broad-way útsza, pompás és gazdag boltjaival, csinos épületeivel, vetélkedik a' londoni és párizsi elsőbb útszákkal. Ennek közepén áll az idevaló legszebb épület, a' Városháza (City-Hotel), egészen fejr márványból építve. Körülte zöld gyep, sétáló ösvényekkel keresztül vágva, vas karzattal békerítve. A' több épületek, majd mind magános polgárok' vagy társaságok' tulajdonai, melyek régiség' és művészség' tekintetében, nem oly érdeklők ugyan, mint az európai elaggott városok' százados munkáji, de csinoságok, kényelmes elrendelésök, 's az egészen eredeti építési szellem, kipótolják a' régiség szemléléséhez szokott szem' kívánatit.

New-York vidéket 1609-ben találta fel Hollandus Kapitány Hudson, 's innen veszi nevezetét a' Hudson' folyama. Akkor még az Irókéz tribusbéli vad Indusok lakták az egész vidéket 's általgázolhatlan erdők zártak el minden utat. 1610-ben építettek legelőbb a' Hollandusok néhány kalibát a' Hudson' partjain, örökös harczban élván az Indusokkal. Az Angolok, nem sokára kiszorították innen is a' Hollandusokat, 's 1673-ban Angol tulajdon lett a' vidék. A' szabadság háboru' kiütésekor, az Angolok foglalták el a' várost 's birták a' béke' megkötéséig. Egé-

szen 1783-ig fekvése' minden kedvezősége mellett is, nem haladhatott a' város. A' szabadság' megnyerése után, mely temérdek haladást tett, dagulása 's népességére nézve is, mutatja a' következő kimutatás: *)

New-York' népessége, különböző időkben:

népessége			népessége		
1697	—	— 4,302	1810	—	— 96,373
1756	—	— 13,040	1820	—	— 123,706
1790	—	— 33,130	1825	—	— 166,086
1800	—	— 60,489	1830	—	— 207,021

Naponként a' temérdek intézetek közül néhányat néztünk meg, melyeknek leírása egész könyvet teszen. Ezek mind magános társaságok' alapítványai; az igazgatóság azokra semmit nem költ 's elintézéseikbe belé sem elegyedik. Csupán New-Yorkban, több van ötven különböző társaságnál, melyek vagy a' tudományok' és mestersegek, vagy a' természetmények' elmozdítására, vagy a' szenvedő emberiség' felsegillésére állottak egybe, 's intézeteik' fenntartására, évenként temérdek summákat fordítanak. — Épen ott létünk alatt ülte innepét a' Kertész-társaság (Horticultural Society). A' vidéken termett mindenféle gyümölcsök, vetemények 's virágokból, példányok voltak kirakva egy szép kertben (Ni-

*) The New-York annual Register, for the Year of our Lord. 1831. New-York 1831 lap 60.

blo's Garden). Minden tál gyümölcsön a' termesztő' neve és a' termés' helye felírva. A' baraczkoknak számtalan nemei, dinnyék, körtvék, almák 's a' szelidített és vad szőlőnek különböző fajtái. Temérdek volt a' néző 's az ítéletek különbözők. A' társaság által választott Bírák meghatározták minden nemben a' három legszebb termést 's azoknak termesztőji az idénre elnyerték a' jutalmat. Az innepet pompás bál rekesztette bé.

Az igyekezet minden nemei' ébresztésére, számtalan ily társaságok vannak New-Yorkban. Europa azon részeiből ide utazó ember, hol az igazgatás gondolkodik és teszen mindent a' népért, alig foghatja meg, hogy a' köz pénztár' 's a' kormány esze, felügyelete 's segédelme nélkül miként alapíthatják meg magokat ezen társaságok. De amérikában a' nép tévén az Igazgatást, a' nép gondolkodik magáról, a' magából teszi az áldozatot — nem költsönözött erővel, nem a' felsőbbség' megjutalmazásáért, hanem szabadon maga megfontolása 's igyekezete által, — és ez a' polgári legtisztább öröm!

A' New-Yorki intézetek közt, legfőbb sikerrel dolgozik 's legszámosabb tagokból áll, a' közönséges iskolák' társasága (Public school society). — A' Respublicának legnagyobb ereje abban áll: hogy az egész nép a' lehetőségig

egyaránt mívelve legyen 's mindenik ismerje és tudja a' törvényeket. Az amerikaiak igen jól tudják, hogy valamint az egyes emberből a' nevelés által lehet minden, épen úgy a' népnél is a' neveléstől függ minden, 's valamint az egyes ember nevelés és tudomány által nyerhet mások közt felsőséget, úgy a' nép is lelki művelődés 's tudományosság által emelkedhetik a' más felébe, 's állhat fenn állandóul. Tudják, hogy a' hol a' tudomány 's törvények' ismerete, csak bizonyos osztálynál vagy keveseknél van, ott könnyen uralkodhatik a' tudományosabb a' tudatlan sokaságon, 's épen azért mindent elkövetnek, hogy legszegényebb tagjaiknak is, bizonyos tudományos ismereteik legyenek. 1.)

Az amerikai ember, nem könnyen rojja meg magát, mert a' személyes adónak minden neme gyűlöletes előtte. Csupán az iskola azon tárgy, melyre a' státusok nagyobb részében, mindenki egyformán személyétől is esztendőnként bizonyos adót fizet, míg a' tőke annyira nevedik, hogy annak kamatjából azután fenntartani lehessen az iskolákat. New-Yorkban, önkéntes adományok által már akkorára nőtt a' tőke, hogy annak kamatjából, hozzáadván a' sorsjáték' évenkénti jövedelmét is, esztendőn által 58,625 Dollár*), vagy is 117,250 forint ezüstben fordítatik a' városi iskolákra. Az 1830-iki hívata-

1.) A. Lips Statistik. I. 163.

*) Egy Dollár tesszen két forintot ezüstben a' mi pénzünk szerint.

los tudósítás szerint *), ekként állottak a' városi iskolák:

	Rösz Isko- lák	Társas- ságok által alapí- tottak	Kollé- gyom- ak	Privát Iskolák	Összesen
Az iskolák' száma ösz- vesen	11	19	3	430	463
Tanítók száma . . .	21	25	6	432	484
Segéd tanítók . . .	24	5	23	259	311
Gyermekek 4től 5 esz- tendősig	—	197	33	1015	1243
„ 5től 15ig	6007	2297	1008	12,631	22,943
„ 15ön felül	—	50	40	676	766
Tanulók száma ösz- vesen	6007	2544	1081	15,320	24,952

A' fennebbi kimutatás szerint 1830-ban New-York várossában 463 iskolában összesen 24,952 gyermek tanult, azok közt 805 szerecsen. Ezen kívül a' vasárnapi iskolába jártak 16,441.

Minél kevesebbé elegyedik az igazgatóság a' magánosok' dolgaiba, intézetjeikbe 's vallások' állapotjába, annál nagyobb fontosságu előtte a' nevelés dolga. Az iskoláknak az egész státusbanni elterjesztésére, bámulatos szorgalommal ügyel az igazgatóság, 's a' státusok azon törekednek, hogy a' legszegényebb ember is, legalább az alsó iskolákat kitanulja. A' különböző státusok' Gubernatorai, minden év elején különös tudósító számadást adnak a' nép' eleibe az iskolák' állapotjáról, 's azt igen fontosnak is tart-

*) The New-York annual Register — és Report of the Committee, of the Public School Society in the City of New-York 1831.

ja a' nép. A' New-Yorki státus Gubernátora 1831-iki tudósítása szerint *), ekként állottak a' státus iskolái:

„A' kerületbeli iskolák száma öszvesen	9,062
„New-York várossában	463
„Albanyban	40
„Uticában	27
az iskolák' száma öszvesen	9,592

„Tanulók' száma az alsóbb iskolákban	499,424
„Kollégiumok és Akadémiákban .	50,576

„Tanulók' száma 1830-ban 550,000

„A' Státus' egész népessége teszen 1,023,522

„és e' szerint a' tanulók' száma a' népességhez,
„úgy áll mint $1=3\frac{1}{2}$.

„1830-ban költség az alsóbb iskolákra 1,061,699

„Dollár, a' következő jövedelmekből:

„Önkéntes adó per 1 Dollár . .	239,713
„Iskolák' tőkepénze' kamatjából . .	100,678
„Sorsjáték engedelme jövedelméből	200,000
„Iskolák' fekvő jovaiból	14,095
„Adakozásokból	160,412
„A' köz pénztár pótolta	239,713

1,061,699

„Hozzáadván a' New-Yorki iskolák'

költségét 58,625

„Kollégiumok, Akadémiák' tőké-

jéből gyűltet 302,779

öszvesen 1,423,103

Dollár, vagy is 2,863,208 forint ezüst pénzben.

*) Extract from the Governor's Message. Januar 1831.

A' New-Yorki számtalan intézetek közül, csak ezen egy tárgy is képzeletet adhat, mely buzgósággal vannak az amérika polgárai minden köz jó iránt, 's mindnyájon mely fontosnak tartják a' köz intézetek' élémozdítását. — Midőn a' New-Yorki iskolák' és intézetek' ily virágzó állapotját, naponként mindig bámulás közt fedezgettem fel, igen is mindenkor eszembe jutottak hazánk' iskoláji, 's akkor lehetlen volt nem sohajtanom. Mert egy magyar útazónak sokszor kell sohajtani, ha hazája' emlékét is mindenütt viszi magával!

New-Yorki mulatásunk örömei közé tartozott az is: hogy B. Wesselényi Farkas úrral, és Balog Pál barátommal itt újra egybetalálkoztunk. Londonban váltunk volt el egymástól; ők a' liverpooli Línéából, Sylvanus Jenkins hajón jöttek által. Útazások még hosszabb volt mint a' miénk, ők 45 nap értek által. — Mivel New-Yorkban a' rekkenő meleg, még ezen időszakban is nagy tereh 's a' napnak nagy részét nem lehet használni, meghatároztuk, hogy Septemberben az északi státusokat utazzuk meg, 's majd Octoberben térjünk le a' déliekbe.

Néhány nap múlt el már amérikába kiszállásom óta, 's azok, vagy ismerőseink' társaságá-

ban vagy a' különböző tárgyak' szemlélésével telve el, — a' nélkül hogy magános elmélkedéseinkre időnk maradt volna, — oly halmozott képeket hagytak hátra mindennap emlékezetemben, hogy azokat nem volnék képes rendszerbe venni. — Egy tündéres regének az ifjuság képzelődéséveli olvasásához hasonlitt mind az, mi az első napokban meglepi az utazót amérikában. Az arczúlatok, az öltözet, a' szokások és nyelv, a' vallás és törvények, a' termékek és a' nagy természet, — mind ezek kitünőleg éreztetik az új világot. De még meglepőbb az: hogy azon sok külszín és forma, melyeket lételünkhez kapcsolva hiszünk Európában, itt sehol nem mutatja magát. — Hiába keresi az idegen a' nagy rangu embereket, a' hatalmas előljárókat, a' fénylő tisztviselőket, azok mind, csak közönséges polgárok! Hiába kérdezi a' jobb familiákat, a' fő és alsóbb nemességet, — azok is mind csak polgárok! A' papság és katonaság, a' politzaj és bírák, a' tudósok és banquierok, — ezek is csak közönséges egyforma polgárok! 'S mely megfoghatlan az idegennak mind ezekhez, még az: hogy 48 vallás között, egyik sem uralkodó, hanem egyforma jussal bíró vallás! Hogy a' papság nem formál státúst, nincs állandó katonaság! Nincs privilegium, nemesség! nincsenek titulusok, ordók, czéhok! nincs titkos politia! Mely fontos tárgyak ezek egyenként az idegennak!

IV.

New-Yorki kikötő. — Cinderella gőzhajó. — Hudson partjai. — Singsing. — Peekskill falu. — Újságok nagy száma amérikában. — Fulton, a' gőzhajó első feltalálója. — Májor Arnold árulása.

September 9-kén kiindultunk New-Yorkból, oly szándékkal, hogy később oda megint visszatérünk. New-Yorknak oly szerencsés fekvése, hogy három negyed része vízzel van körül véve 's szinte mindenfelé hajón kell indulni. A' londoni és liverpooli, amsterdami és havrei kikötők, századok ólta rájuk fordított temérdek munkák után is, nem mérközhetnek a' New-Yorkival. Ez, a' természettől oly kedvezőleg 's oly oriai nagyságban van intézve, hogy minden utazók álitása szerint, a' New-Yorki kikötő, egyik a' legelsők közül az egész világon. Sandi-Hooktól kezdve Fort Washingtonig, és a' városnak mind a' két oldalán, ezer nagyobb rendű hajó mindig kiköthet a' legbátorságosabban.

1850-ban a' következő számu hajók jöttek bé
a' kikötőbe:

Idegen kikötőkből	1510
Hazaiakból	1352
Halász hajók	1110
Partikereskedők	487
Helybeliek	527
Minden nap járó gőzhajó	75
	<hr/> 5,041

közönségesen 700—800 hajó áll a' különböző rakodóknál (Pier's) 's azok minden akadály nélkül fel és lerakodhatnak, míg Londonban napokig kell várakozni a' Dock ürülésére.

A' városnak most 75 gőzhajója van, melyek mindennap különböző vidékek felé mennek és jönnek. A' Cinderella gőzhajó, készen állott indulni Albanyra, midőn reggel a' kikötőbe értünk. Singsingben szándékoztunk kiszálni a' státus' fogházát megnézni. b. Wesselényi és Balog is jöttek Singsinget megnézni 's báró Lederer úr is familiájával, Fishkill felé utazva.— Meghuzták a' harmadik harangot is 's a' büszke Cinderella lobogó zászlójával, csak hamar kievezett a' Hudson' közepére, szembe Hoboken szép környékével. — Amériát eddig, csak egy városából 's csak embereit és szokásait ismertem, 's a' mint haladtunk fel a' Hudsonon, mely igen elbámoltam, a' természetet is ily oriai nagyságban találva. A' Hudsonnak, oly magas szépségeket adott a' természet, melyek előtt a' palotákkal 's a' feudalizmusra emlékeztető rom-

ladozott várakkal kérkedő európai vizek' partjai, minden mesterkélt szépségeikkel, eltűnnek. Körül a' vidék, mint az egész erejében lévő ifjuság, még a' maga vadságában, tiszteletet gerjeszt 's nagy reményeket sejdítet. Az úgy nevezett Palizádok különös játékaik itt a' természetnek; majd két mértföldre, a' sziklák magassorompókká formálódnak a' nyugoti parton; a' keletin, gyönyörű falusiházak, kertek, erdők és rétek, változtatva tartják fen az útas' figyelmét. De e' partokat a' historia is nevezetessé teszi. A' szabadság háború alatt e' környékekben fontos történetek folytak, 's az amerikaiak a' Hudsonon haladva, büszke érzettel szemlélik a' szabadság háborúja scénáinak, most ez, majd ama helyét.

Messze hagytuk el már New-Yorkot, a' hegyek kezdettek nevedezni; néhol a' víz, két meredek szikla közé szorulva, a' Scotia tavaira emlékeztetett. Ama szikla ormókon állottak hajdan az aristocratiai kastélyok 's alattok a' rabszolgák' kalibáji, míg a' brittus uralkodás tartott; de a' szabadság' kivívásával, eltöröltetvén az első szülöttségi jussok is, az Aristocratiának minden nyomai eltűntek, 's most alatt és fenn is, csak szabad polgárok' lakjai állanak. — Alig volt három órája, hogy New-Yorkból kiindultunk, 's már 50 mértföldet haladtunk 's hajónk megállott Sing-sing előtt, hol a' New-Yorki státus' fogháza van.

A' hajdon megvetéssel emlegetett amerika, ötven esztendő alatt, már néhány tárgyakban felülhaladta Európát 's angol atyafiai minden irígy-

kedésök' truczára is a' bámulást és figyelmet magára vonta, egyik ezen tárgyak közül, a' fogházak' intézete is. Seholt Európában, az amerikai fogházakhoz hasonlót, sem építések sem belső rendszerekre nézve, találni nem lehet. Az eltántorodott emberiséggeli bánás és javítási ezen mód, egyedül az amerikaiak találmánnya, mely a' miénktől nagyon különbözik 's egészen ellenkező rendszereken van alapítva. Vágytunk e' nevezetes intézet körülményeivel megismerkedni, de szerencsétlenségünkre az igazgató úr nem lévén honn', nála nélkül nem bocsátottak bé. — Singsingből Balogék visszatértek New-Yorkba 's onnan Pensylvánia felé szándékoztak indulni. Mi pedig báró Lederer úrral szekéren, fel a' Hudson partjain, Peekskillbe jöttünk.

Peekskill harmadik falu, melyet amerikában láttam. Képzelődésem, az olvasás után előre szépnek festette volt ugyan amerika' intézeteit, de várossait és faluit, mint új telepedéseket, még sok hijjánnal képzeltem 's nem is mertem az európaiakhoz hasonlítani. De, mely igen meglepett ezen egészen eredeti, egészen új színnű 's az európaiakhoz nem is hasonlítható falu! — Peekskill a' westchesteri megyében, 30 mértföldre New-Yorktól a' Hudson partján, alig 80 esztendőse telepedés 1250 lakossal.

A' falu csak két utsza, mintegy 120 házzal, de oly csinosassággal 's oly ízléssel épített házakkal, mint a' London környéki tehetős polgárok' lakjaik. Az utszák a' legszebb Catalpákkal két sorral béültetve; néhány csinos bólt a' falusi nevezetesebb szükségű árukkal; néhány vallásos felekezet' temploma és a' köz iskola benne. — De bámulásom ezen faluban, még inkább nevelte, az: hogy itt egy újság is adatik ki, minden héten kétszer (The Westchester Sentinel. Kiadja Marks úr.)

Europában szinte valamely varázslatnak hiszszük azon eszközöket, melyek az amerikai népet egyes személyenként, oly hirtelen, a' művelődésnek ily magass pontjára emelték 's az egész nemzetet ily virágzó állapotba tették, — 's pedig azok, amérikában nézve, csupa egyszerű és igen természetes eszközök. Oly egyszerűek és természetesek, hogy midőn az idegen utazó ezeket felfedi, nem tudja: ha földieinek vakságát bámulja, sajnálja vagy megvesse e? Ezen varázsló eszközöknek egyike amérikában, az újságok kiadása. — A' nemzet' törvényei szerint, minden egyes amerikai polgárnak, teljes és kérdés alá sem jöhető jussa lévén, ott, a' hol, és mikor tesszik, nyomtató mívhelyt állítani 's abban minden engedelem kéregetés 's censurai felvigyázat nélkül, akármely, — a' több polgárok' vele egyforma jussait meg nem sértő, — írásait szabadon kinyomtatni, — ezen egyszerű mód által születnek amérikában, a' tudományok' és tudnivalók' minden ne-

mében annyi újságok, 's terjednek oly könnyen és olcsón mindenüvé, a' tudományosság, értelmesség és művelődés. A' különböző státusokbeli felszámítás szerint, most 1015 újság és folyóírás jelenik meg esztendőnként az egyesületben, melyekből, egyedül a' New-Yorki státusban 237 és ebből New-York várossában 54 jön ki. *)

Erdély' népessége majd egyforma a' New-Yorki státussal, 's Erdélyben 1, azaz, egyetlenben egy újság adatik ki — és a' New-Yorki státusban 237. — A' két magyar haza' népessége, majd egyforma az egyesült státusokéval, 's a' két magyar hazában mindössze, újság és folyóírás, 10, azaz, csak tíz tengleng, — és az egyesült státusban 1015 adatik ki. — Peekskill faluban már rég újság nyomtattatik, 's M. Vásárhelyt és Debreczenben 's magyar várossainknak nagy részében, a' magyar polgár, még hazug levélnek hiszi az újságot.

Peekskillből által kellett szállanunk a' Hudson tulsó partjára, hol a' gőzhajó felszokta venni az ottani utazókat. A' parton báró Lederer úrtól is megváltunk, 's újra gróf Beldivel csak ketten maradtunk. Egy halász bárkán megint a' szép Hudsonra szálltunk; itt már szinte egy mértföld

*) The New-York annual Register, for the year 1831. I. 94.

szélességü a' Hudson, szembe a' fort montgomery partig. Az idő gyönyörű volt, révészünk sok történeteket beszélt el a' Hudsonról 's a' szabadság háború' scémáiból, míg lebegtünk által kis bárkákkal a' több nagy hajók közt. Mely gyönyörű nézlet, a' Hudson' közepéről fel és lepillantani! Akármerre tekint a' szem, mindenfelé apró ladikok, salupok 's szállítók lebegnek fel vagy lejtőkben, 's a' gőzhajók büszkén süvöltnek el közöttök. — Szegény Fulton! ha látnád most magosságodból, mely hasznót tettél az emberiségnek gőzhajód' feltalálásával, megengednél talán a' háládatlan világnak, mely téged épen ezen vizek' partjain, elébb csúfolt és kaczagott, azután bámult nagy találmányodért 's végre üldözött, szegénységre juttatott 's az elkeseredés' halálát okozta neked! Az emberi szívnek nevezetes rajzolatját foglalja magában a' Fulton vallomása, midőn 1807-ben Clermont nevű legelső gőzhajóját a' new-yorki partokon vízre szállította:

„Midőn New-Yorkban, legelső gőzhajómat „épitettem“, úgy mond Fulton, „gondolatomat ábrándozásnak tartották 's arról többnyire megvetéssel szóllottak. Barátimnak egy része elvonta magát tőlem, a' más türedelemmel hallgatta, ugyan magyarázatimat, de láttam képeikből, hogy szavaimnak nem sok hitelt adtak. Gyakran meg kellett jelennem a' műhelyben, hol hajóm készült, 's néha azon mulatságot csináltam magamnak, hogy ismeretlenül a' bámulni jöttek közé elegyedve hallgattam a' vélekedéseket új

„hajóm felől. Mily jó ízűen nevettek rajtam! több
 „ízben kellett hallanom: hogy Fultonnak el-
 „ment az esze. Bátorító megjegyzést seholt
 „nem hallottam, de csufolódót eleget.“

„Végre eljött a' nap, melyen a' próbatételt
 „határoztam. Meghívtam barátimat. Nehányan el-
 „fogadták ugyan a' meghívást, de igen jól vettem
 „észre arcájokból, hogy nem örömetst jöttek,
 „mivel próbatételem' belévesztésében féltek részt
 „venni. Nékem magamnak is több okaim voltak
 „a' szerencsés kimenetelen kételkedni, mert az
 „erőmív új volt, rosszul készítve 's többnyire
 „oly emberek által, kik effélékkel többé nem
 „bajlódtak. Jelen volt a' pillanat, hogy mozdul-
 „jon a' hajó; barátim feljöttek az oromra, képei-
 „ken kétség és aggodalom látszott, levert néma
 „vonásaikban meglegedetlenség tűnt ki 's ez ne-
 „kem oly szomorító volt, hogy szinte magam is
 „kezdem bánni próbámat.“

„Jel adatik, a' hajó mozdul egy keveset —
 „'s azonnal megáll, — lehetlen volt tovább moz-
 „dítani. Az elébbi csendet mormolás, mozgás, 's
 „suttogás 's vállvonogatás váltja fel“ „megmon-
 „dottam, hogy e' lesz a' vége,“ mondott
 „egyik,“ „bolond volt a' gondolat is“ szolt
 „másik,“ bár ide se jöttem volna s. t. f. —
 „kevéssé zavarodva voltam, de azonban kértem
 „a' társaságot, várakoznának keveset, míg a' hi-
 „bát megvisszsgálom. Bészáltam a' hajóba 's az erő-
 „mívet megnézegetvén, úgy találtam, hogy a' meg-
 „akadás egyik darabnak hibás hatásából szárma-

„zott. Az akadály azonnal elhárítódott, az erő-
 „mív dolgozni kezdett — 's a' hajó haladt. Csak
 „hamar elhagytuk New-Yorkot 's nem sokára Al-
 „banyban száltunk ki.“

„Az útatás alatt 's miután szerencsésen visz-
 „szatértünk is, soká azt kelle hallanom, hogy
 „ezen próbatételemnek még áldozatja leszek. Ké-
 „telkedtek, ha valyon a' második 's az azutánni
 „útatás is jól fog elsülni 's ha valyon nagy ha-
 „szonnal léend e' egybekötve. — Jött azután az
 „irigység 's a' rágalom, elperelni tőlem feltalá-
 „lásom' minden becsét s. t. f. *)

Ime, az első gözhajó' historiája! 's egyszer-
 'smind az emberi szívről, azon szomorú tapasztalás'
 historiája is, hogy kezdjen bár akárki is
 valamely újhoz, mely ötlet ész vagy ügyesség által
 társai felett kijeleli, az bizonyosan számlálhat
 az irigység' és rágalom' marczzonglásaira, akár-
 mely éghajlat alatt is.

A' Hudson, az Ontario és Champlain
 tavai közti hegyekből ered 's a' new-yorki státust
 ketté hasítva, 250 mértföldnyi folyamata után,
 Sandy-Hooknál az Océánba ömlik. Szerencsés
 állását a' hajókázásra az is emeli, hogy Albany-
 tól fogva a' tengerig, szinte egyenes a' folyama,

*) Life of Fulton, By his Friend Cadwallader D. Colten.
 New-York. 1817.

's kevés csavargásai lévén, a' tenger dagadás egészen Albanyig 160 mértföldre felhalad, hol a' dagadás 12 órával mindig későbbre van mint New-Yorkban. Hajdan, kik New-Yorkból Albanyba mentek, — mely 145 mértföld távolság, — szárazon 4—5 nap, vizen kilencz és tíz napot is utaztak. 'S mely különbség miolta Fulton feltalálta a' gőzhajót! most ezen hosszú utat közönségesen 14—15 óra alatt futja meg a' gőzhajó, 's 1825-b. a' North America hajó, 10 óra és 30 minuta alatt érkezett meg Albanyba New-Yorkból. *)

Ez előtt 30 esztendővel, képtelenségnek tartották volna, a' mi most igen mindennapi dolog, 's mivel az amerikaiak mint első feltalálói a' gőzhajónak, mindenben, mi a' gőzzel bánást 's használatát illeti, sokkal felülhaladták Európát, igen hihető, hogy ezen nemben még nagyobb tökéletre mennek. Gőz erőmíveik sokkal tökéletesebbek mint az Angoloké, 's abban naponként új feltalálásokat tesznek. Gőzhajójik hasonlók már egy kisebb nemű Fregathoz, 's azok oly pompával, ízléssel, 's kényelemmel vannak építve, milyeneket Európában scholt nem láthatni. A' közönséges ormon felül, még egy emeletjök van (the Promenade,) mely, egészen amerikai találmány 's 20—25 pár ember, kényelmesen sétálhat fen. Belsőjök oly pompás, mint akármely ékesség szerető Dáma' tereme. A' grádicsokat török szőnyegek borítják, az ajtók, bútorok, mahagoni fából, fehér márvány parkányu kaminok;

*) The Northern Traveller. New-York, 1831. I. 14.

az oszlopzatok aranyazott coupolákkal; a falon tájfestések névezetes képiróktól; az ágyak előtt selyem és atlacz előfüggők, 's szinte minden hajón egy kis könyvtár. .

Délután korán megérkeztünk Montgome-rybe 's mivel a West-pointba menő gőzhajó, csak estve kilenczkor várattott oda; időnk maradt a velünk várakozó utazóktól a környékről kérdezősködni 's kézikönyveinkből elolvasgatni, mik e helyeket nevezetessé tették. — A szabadság háborúnak sok vonásai folytak ezen partokon. Itt árulta el amerikai Generál Arnold hazafijai véré, 's épen Montgomeryn alól végeztetett ki angol Major André 1780-ban. — Az Arnold árulása nagy leczke 's az amerikaiak pirulás és szidalom közt említik az Arnold nevet 's bánattal haladnak végig historiájok ezen helyén.

Estve 10 órakor megérkezett a Philadelphiá nevű gőzhajó, 's azon egy óra alatt, West-pointba értünk.

V.

Amérikai nevelési rendszer. — West-pointi katona akadémia. — Kosciusko' emléke. — Hudson parti városok. — Gőzhajói utazók. — General Van Rensselaer. — Amérikai aristocrátia. — Albany. — Ítélszékek. — Népeség szaporodása' okai. — Erie canalis.

West-pointban van az egyesült státusok katona akadémiája. — A' népeség mennyiséghez képest, bizonyosan egy ország sincs Európában, hol a' nevelés és tanításra annyi intézet volna, mint Amérikában. — Európában az intézeteknek nagyobb része, kivéven Angliát, — az igazgatóság vagy annak közbejövetele által alapítottak, vagy az által tartatnak fen. Mert Európában az igazgatóság' érdekei közé tartozik, hogy a' népnek mely és csak mennyi része műveltessék, és hogy azok ne a' fennálló rendszer elleni módon 's azokkal ellenkező elvekre taníttassanak. De Amérikában ellenkezőleg áll a' do-

log: itt a' nép a' törvény' értelménél fogva, felügyelője lévén az igazgatóságnak, azon just, hogy az ifjúságot miként és mely elvekben neveltesse, fenntartotta magának.

Azon sok ellenkezőségek, melyek az európa 's amerikai törvények 's rendelkezések közt, több pontokban éppen szembeütközőleg találtnak, nagyon feltűnők először az idegeneknek, 's úgy tetszik: mintha ezek csak különösködésből tétettek volna így. De ha szabadság háborújok' korát 's törvényeik hozatala' historiáját megvizsgálta az idegen, úgy találja: hogy mind azok nem különösködésből, hanem több esztendei értekezés és fontolás után tétettek így, és épen ellenkezőleg mint Európában. Így áll p. o. a' nevelésre nézve is a' dolog. Több elnézetek kívánták azt, hogy a' nép a' nevelést magának tartsa. Nines is Amérikában több intézet, mely egészen az igazgatóságtól függene, 's a' közpénztárból tartatnék fenn, — csak a' west-pointi katona akadémia.

1802-ben Jefferson praesidens' ajánlására fogadta el a' Congressus a' west-pointi akadémia' alapítását. Ennek alap elrendeléseiben nem azt tette fő czélul a' Congressus, hogy ez csak a' fenálló katonaságnak nevelje az ifjakat, hanem hogy az ott neveltek által a' katonai tudományok 's fenyíték' tiszta megfogatai, 's a' literatura és tudományosság' józan ízlése terjesztessék. A' tanulók' vagy cadétok' száma, 250-re van határozva. Az egyesület' kü-

lőnböző státussai, a' megürült helyekre újakat ajánlanak a' praesidensnek választás végett. A' felvéendőnek írni, olvasni és számot vetni tudni kell 's tizennégy és tizenhét esztendő között kell lenni, félesztendeig szoros próba alatt van az ifju, elmetehetsége 's magaviseletére nézve 's csak azután vétethetik fel.

A' tudományok' folyama négy évet tart. Fővebb tanulandók: mathezis, rajzolás, franczia nyelv, természet philosophia, chemia, artilleria, földmérés, polgári és katonai aethica, tactica, fortificatio, fegyvergyakorlás, aesthetica és hazai törvények. Harminczkét professor tanítja a' különböző tudományok' osztályait. De azon kívül mindennap katonai gyakorlást kell tartaniok 's minden évben három hónapig sátor alatt lakniok. A' fenyíték szoross és pontos. Minden két cadétnak külön tanuló és külön háló szobája van, hol fegyvereiket is tartják 's azt és köntösseiket magoknak kell takarítaniok; külöptekkor a' cadéto'k a' katonasághoz tétetnek, vágyha tetszik, a' polgári életbe visszatérhetnek. *)

Az intézet' igazgatója ezredes Thayer úrhoz ajánló levelünk lévén, igen szívesen fogadott 's az intézet' minden épületeiben elhordózott. Több szobákban akkor folytak a' tanítások 's azt egy ideig hallgattuk, — az intézet' gyönyörű könyvtárt bír, 's abban minden régibb és

*) Travells in North America, by Captain Basil Hall. Edinbourg 1829.

újabb földabroszok' válogatott gyűjteményét, katonai tudományokhoz tartozó temérdek rajzolatokat 's a' nevezetesebb újságokat, melyeket minden cadét használhat; — az ezerekes úr több esztendeig utazott Európában, az ily nemű intézetekből a' hasznosabbakat általplántálni.

West-Point nagyon szerencsésen van választva tanuló intézetnek. A' pompás Hudson' partjain felvonuló magass hegy sor közt, West-point hegye, mintegy félsziget, benyulik a' Hudsonra, melynek a' vízre nyuló oldala szinte egészen meredek 's 188 lábnyi emelkedettségre van a' víz színétől azon tér, hol az akadémia épületei állanak. A' kinézés, erdőkkel bennőtt magass hegyek sorai 's alatt a' szép Hudson lebegő hajóival. Távol nagy városoktól, a' vadtermészet' és erdők közepette, ily gyönyörű kinézéssel, a' historiának nagy emlékeivel Putnam erőssége romjai szomszédjában, — e' helyen önkéntesen elmélkedésre hajlást érez az elme.

Míg a' hegy ormóin körül a' szép kinézésekben gyönyörködünk, majd nem elrejtve a' fákt közt, egy szép emlékre bukkantunk. Fejér márványból, piedestalon áll egy pyramis, egyszerűen minden czifraság nélkül, 's a' víz felölle oldalán ezen név vésvé „Kosciusko.” Ezen emléket a' tanulók építették aláírással a' derék Kosciuskonak. A' pyramis megett körül léczezve áll egy darabocská hely. Ez volt a' Kosciusko kertje, melyet maga művelt, míg West-pointban lakott. Egy elromladozott gerebje, kapa, holmi csere-

pek 's más kertész eszközök, most is a' kertek
közepén hevernek, melyeket Kosciuszko han-
nált. A' tanulók szent hagyományoknak tekintä
ezeket. — Nyugodjanak békében poraid, embe-
riség' és szabadság' védje! egyszerü ugyan a' te
emléked, de dobog a' szív, midön arra tekint a
útas, 's a' szabadság 's az ember jussai gondo-
latja lobban fel lelkében.

West-pointból, Albany nevü gőzhajóra át-
tünk. A' hegyek még mind tartanak a' víz' két
partjain fel, egész Newburgig, itt már végző-
dik az amérikai úgy nevezett felföld. (Highland)
Newburg a' Hudson' partján, soká volt a' Was-
hington hadiszállása a' szabadság háború alatt, 's
e' város' lakossai nevezetessé tették magokat 1834.
A' Lafayette érzékeny elfogadásával. *) Halad-
tunkban, szinte minden fél órában más meg más
csinos falu vagy város előtt állottunk meg útatzo-
kat rakni le 's szedni fel hajónkra. Fishkill,
Poughkepsie, Kingston, Redhook,
Hudson, Catskill, mindenik csinos város,
hét és nyólcz ezer lakossal, melyek a' kézügy-
benni kereskedés által, naponként népesednek
's vagyonosodnak.

*) Lafayette en Amérique en 1824 et 1825. par A. Levasseur
Paris 1829.

A' hudsoni, hajón utazást, igen érdekessé teszi az utazók' szüntelen változása is. A' nagyobb rendű gőzhajók, mindig pontosan indulnak naponként egyik kikötőből a' másba 's azokon között sűrűn száz kétszáz, 's néha több utazó is ül egyszerre. Mivel az utazók' egy része, az útközi falukba vagy városokba száll ki, 's onnan megint a' továbbira mások ülnek fel, egy ily hajón naponként a' különböző arczulatoknak egész Panorámáját lehet látni; 's ha társalkodni nincs kedve az utazónak, éppen úgy mulathatja magát, mint egy nagy város' nyüzsgései közt. A' kiszállítás 's újak' felszedése igen hamar megesik, 's szép nézet az idegenek.

Albanyba, a' new-yorki státus' fővárossá-
ba, estve érkeztünk meg. Másnap legelőbb is
general Van Renselaer úrhoz mentünk,
ajánló levelünket megadni. Az öreg general nem
volt hon 's fija fogadott el. — Midőn a' Rensse-
laer úr lakását 's szobáit megláttam, megütöz-
tem, mely európai aristocratiai pompával 's fény'
üzéssel találtam itt mindent! háza majd a' város
szélén, a' bémenetel egészen angolos stílusból,
az épület angol ízlésű kert közepében 's minden
elrendelés kívül és benn, mintegy angol lord'
lakása. A' republicanusi egyszerűség-

gel, alig egyeztethettem e' pompát. De később ennek több példáját is látván, azon tapasztalásra jöttem: hogy a' vagyon' és észnek, mindenütt aristocratiája van, ha aristocratiának nevezhetni azt, hogy a' vagyonos és eszes ember, mindenütt e' világon, kényelmesen kíván élni 's körületének mentől több kedvességet szerezni.

Van Rensselaer úr, egyik a' legrégibb hollandus telepedők közül 's elei még a' Hollandia birtoka alatt 1630 körül telepedtek ide. Hajdan majorátus volt a' Rensselaer jószág 's szélesen terjedt birtokai voltak Albany' környékén. Míg a' feudalizmus itt is fenállott, az idősebb Rensselaernek mindig „Albany pártfogója“ titulusa volt. (Patroon of Albany.) Az új constitutioval megszűnván a' majoratusi törvény, azolta is mind egy ágon szállott a' birtok, 's még most is 12 □ mértföldből áll, mely megint az egyetlen fiára marad. Rensselaer úr és elei, mindig temérdek vagyon birtokában, temérdek is áldoztak a' közjóra 's nevők igen nagy tiszteletben áll polgártársaik előtt.

Miután kertje ritkaságait 's épen annak végénél kezdődő Erie canálist megnéztük, ifjabb Rensselaer úr szekéren elvitt a' város' nevezetességeit megmutatni. Előbb is a' Capitoliumba vagy is a' státus' házába mentünk. A' Capitolium a' város' közepén, egy emelkedett halmon áll, fejér márványból, jóniai stilusú oszlopzatokkal. Az épületben vannak a' törvényhozó

testek, státus és kertületi ítélőszék, 's más gyülekezetek' pompás teremei. — A' státus' főítélőszéke éppen ülést tartott, 's mivel Amérikában minden ítélőszékek nyitva állanak, 's akárki szabadon bémehet, hallgattuk egy ideig a' perek' folyamatját. A' bírák félkörben ülnek az előlülői szék körül, mindenik előtt külön asztal 's írószerek. A' tárgyak' eléterjesztésén, mind a' két perlekedő fél jelen van, 's az előlülői asztal előtt a' terem' közepében ülnek ügyvédjeikkel. A' per' tárgyat magok a' felek vagy ügyvédjeik adják elé. A' még homályos pontokra kérdést teszen az előlülő vagy a' bírák is, ha tetszik. Midőn mindenik fél kinyilatkoztatta, hogy bévégezte mondani valóját 's a' beadott írárok felolvastattak, akkor az előlülő még egyszer rövideden elmondja a' per' tárgyat 's azon kérdéseket, — melyeken a' per' tárgya feneklik, — felosztva a' bírák' eleibe terjeszti 's azon törvényeket is felolvassa, melyek e' kérdés' eldöntéséről szóllanak. Ekkor a' bírák' értekezés alá veszik a' kérdéseket 's azt elhatározván, az ítéletet ki mondják.

Azután több közönséges épületeket néztünk meg 's a' városnak különböző útszáit. — Albany egyik a' legrégebb városok közül Amérikában. 1612-b. a' Hollandusok építették az első kalibákat a' Hudson partján; 1623-b. egy erősséget is építettek 's Fort Orangenak nevezték. 1664-b. az Angolok' birtokába jutván ezen környék is, a' York és Albany herczeg' tiszteletére, e' várost

Albanynak nevezték. A' régibb részt hollandus telepedők építvén, egészen különbözik az amerikai több városoktól. 's hasonlít a' németországi vagy az erdélyi régibb szász városokhoz. Újabb része egészen a' mostani ízlés szerint épült. Albany most a' new-yorki státus' fővárosa, ámbár maga New-York a' város, ennél sokkal népesebb, de Albany közepében esvén a' státusnak, ez választatott fővárosnak.

Albanyban 11 politikai és literariai újság jön ki. Egy akadémia 's számos Lancaster iskolák állanak. Hajdan igen csekély volt népessége, de miután a' státus' igazgatósága ide tétetett által, 's kivált az Erie canalis' megnyitása óta, bábulatos haladást teszen népessége, mely csak tíz esztendei felszámításból is megteszik:

1820-b. volt a' népessége	12,630
1825-b.	15,971
1830-iki utolsó felszámításként . .	24,238

Ily gyors haladást tett a' státus' népessége is negyven esztendő alatt. A' revolutio kiütésekor alig állott 200,000 lélekből az egész státus, az-óta pedig ekként szaporodott: *)

1790	340,130	lélek
1800	586,050	—
1810	959,049	—
1820	1,372,812	—
1825	1,616,458	—
1830	1,923,522	—

*) The New-York annual Register for 1831. I. 59.

Ha valaki az európai politika 's státus tudomány' szempontjából tekinti Amérikát 's ily hirtelen szaporodó népességét, hová oly különféle nemzetek, oly különböző igazgatás' formái alól 's régi szokásokkal, mindenféle nyelvvel 's még több vallásos felekezetekből, telepednek által, — minden logikai 's methaphisicai combinatioi szerint, azon következményt hozza ki: hogy ezeknek egyességben élni 's együtt maradniok lehetetlen. — 'S pedig a' következmény ellenkezőt mutatott 's Amerika virágzásban áll és halad, minden ily combinatiok ellenére is! és ez, megint egy igen egyszerű eszköz által történik: hol a' törvények mindennek egyforma just adnak, a' természet' eredeti szent törvényeinek jussát adják; hol az igazgatás a' társasági élet' elvein alapul 's semmi mysteriumra nincs szüksége; hol, minden ember szabadon gondolhat és szólhat, 's Istenét elméje meggyőződése 's lelki-esmérete sugallati szerint szabadon tisztelheti; — és hol a' születés 's gazdagságnak, semmi juss nem adatik a' törvények előtt a' szegény felett, oda, igen is sietve siet az ember, 's akármely előítéleteik 's eltaszító érdekeik voltak az előtt, ott az egyformaság' jussai szíves egyességbe csatolják őket. A' honnan kéntelen volt elköltözni, ott bizonyosan hibás volt valami a' társaság' rendszerében, ott talán meg voltak bántva természeti jussai, vagy talán nem is bírhatta azokat. Fájt valami lelkének, mit ott nem tudott 's talán nem is mert ki-

magyarázni, — 's itt feltalálta azt, mit józan gondolkodási közt sejdített 's minek birtokától meg volt fosztva. — És csupán ez, azon egyszerű eszköz, mely Amerika' népességét oly szemlátomást szaporítja.

Albany, az Erie és Champlain Cana-
lisok' megnyitásával, a' kereskedésnek oly kulcsát nyerte tíz esztendőök óta, hogy nem sokára New-Yorkal fog egy állásban lenni. Az Oceántól egész Albanyig fel 160 mértföldre, felmehetnek ugyan a' hajók a' tenger dagadással, de már azon felül nem hat a' dagadás 's a' Hudson tovább nem hajókázható. Azon környék, mely innen az Ontario és Erie taváig 's a' Sz. Lőrincz vízéig nyúlik, mintegy 360 mértföldet teszen, és ez eddig, a' kereskedés' minden nemétől el volt zárva. Bőv termékeivel nem tudta mi tévős legyen 's száz mértföldekre kellett szekerén vinni míg vizet talált, hogy messzebb szomszédjainak eladja, 's épen ily kinnál szerezte meg megint azokat, mik nála nem termettek. E' vidék, szinte mint hazánk, önnön zsirjában fulladozott hajdon, minden kinézés nélkül a' tovább haladhatásra. Népessége kevés volt, földjét mivelni nem bírta 's arra nem is volt szüksége. — De egy nagy, egy oriási gondolatja az emberi észnek, e' környéket 1817

olta, az egyesült státusok' legnépesebb vidékévé varázsolta egyszerre; az általgázolhatlan erdők' helyébe hirtelen népes és virágzó faluk 's városok tűntek fel, 's vagyonság 's jóllét' közepébe tette a' lakókat.

A' new-yorki státus, soká álmadozott azon plánumról, hogy az Ontario, Erie, Champ-lain és Cayuga tavakat és a' szent Lőrincz vizét canalisok által kellene egybekötni a' Hudsonnal és az Oceánnal. A' gondolat oriai 's boldogító következtéseket ígérő volt, de kivitele soká lehetlennék tartatott 's példátlanak a' földgolyóbissán, mert az Erie 565 lábbal áll magassabban mint a' Hudson, temérdek hegyek és folyók közben, mintegy 600 mértföldnyi által ásandó köz a' három tó közt, 's a' költség felszámíthatlan.

De, a' mit soká álomnak 's kegyes ohajtásnak tartottak, 1817-ben létre hozatott. — Az irt esztendőben De Vitt Clinton választatván státus Gubernátorának, ő merészen felfogta a' plánumot 's a' dologhoz értők' kidolgozása után, megmutatta polgártársainak, hogy a' kivitel nem lehetlen! Tűzzel fogadtatott a' jóvallat 's egyszerre nagy áldozatok tétettek. A' canalisok menetele' helyeit, részint ingyen engedték által a' polgárok, részint köz földekkel cseréltettek, vagy pénzzel fizettettek ki. — A' költség-re különböző adakozások tétettek 's más források is fordítottak arra, kivált a' Salina sós-tó vámja; részint pédig úgy nevezett canalis

bankoczedulák bocsáttattak ki, melyeket a státus gárántirozott. A' nagy munkához 1817-ben hozzá fogtak, még pedig az Erie és Champlain felé vezetőkhez egyszerre. — 1819-ben Uticától Rómaig már 15 mértföld készen lett, megindultak a' hajók rajta 's ez még nagyobb tüzet gerjesztett a' munkára — 1823-ban már 280 mértföld volt készen 's ennek vámjá szinte fedezte a' további költségeket. Végre az Erie és Champlain 1825-ben egészen készen lett 's nov. 4-dikén megülvén a' státus a' canalis innepet (Grand Canal celebration), már nov. 24-kén az első hajó szerencsésen megérkezett az Erie tavára, 's az addig elzárva volt környékiek, a' legfelsőbb északtól, szabadon hajózástak le a' Hudsonra és Oceánra. 1828-ban az Oswego és Cayuga canalisok is elkészültek, melyek az Ontariot és szent Lőrinczet kötik egybe az Erie canalissal.

Ekként ment tökéletre a' nagy munka, a' mesterség' és emberi észnek diadalma, egyetértés, tiszta szándék 's a' közjó' ohajtását főczéljoknak tartó polgárok' szorgalma által, a' nélkül hogy egy lakos is, legkisebbig terhelte vagy adóztatott volna; oly munka 11 esztendő alatt, melynek mássa nincs még a' föld' golyóbissán:

1. Az Erie canalis' hossza a'

Hudson vizétől Albanynál kezd-

ve, Erie taváig 363 mértföld

mélysége 4, szélessége 40 láb.

Vízésés és emelkedés (fall et rise) 698 láb

83 közsilippel (Lock-Schleusen)
556 hiddal.

2. Champlain canalis-hossza Albanyig	72	—
Vizesés és emelkedés . . .		188 —
21 Zsilippel.		
3. Oswego canalis, egybekötve az Ontariót az Erie canalissal .	38	—
14 Zsilip. — Vizesés . . .		123 —
4. Cayuga és Seneca canalis, mely a Seneca tavát és az Ontariót köti egybe az Eriével .	20	—
Vizesés		73½ —

493 mérföld 992½ láb esés és emelkedés.

A' négy canalis készítése' költségei:

	Dollár	Cens
1. Erie canalis	9,027,456	5
2. Champlain	1,179,871	95
3. Oswego	525,113	37
4. Cayuga és Seneca . . .	214,000	31
	10,946,443.	68

vagy is a' mi pénzünkben 21,892,889 ezüstforint és 24 xr.

Ezen canalisok észak' és nyugot' messze részeit egybekötik két felől az Oceánnal, temérdek csak ezen vizekre készített canalis hajók (Canal boat) járnak rajtuk. Az utazók' és terhek' hordozása esztendőnként szaporodik; a' vitelbér csekélység a' hajdonihoz képest. Csupán az Erie canalison 1829-ben 178 hajó járt fel és le. 1830-

ban már 215-re szaporodtak, 's ekként nő a vám is, melyből az építési költségek fizettetnek le. A 'canalis' vámjövödelme volt 1829-ben 815,137 és 1830-ben 1,056,799 dollár.

Ezen jövedelmekből láthatni, hogy az építési költségek' amortizációjára évenként feles summa fordíthatatik, 's most csak 7,825,035 dollár van amortizálni való, melyet tíz esztendő alatt remélnék lerozni 's akkor a' nagy canalisek ingyen és minden tereh nélkül maradnak a' státusnak. *)

A' nagy munkának ily szerencsés kimenetelle elektrikai szikrát lobbantott minden státusekban 's azolta néhány nevezetes canalisek készültek ennek mintája után, 's sok van még készülendőben. Csupán a' new-yorki státusban, tíz társaságnak engedtetett meg, különböző helyeken a' magok költségén canalist ásattatni; tizenhárom társaság pedig, vasútak' készítésére egyesült.

*) Canal Commissioner's Report to the Legislatur 1831 — és New-York Register I. 124 és 222.

VI.

Shakerek' vallása és istenitisztelete. —
New-Lebanon. — Methodisták.

Albanyból New-Lebanonba szándékoztunk menni, a' Shakerek' és Methodisták' különös isteni-tiszteletjeiket megnézni. A' Hudsonon úgy nevezett Ló-hajón (Hors-boat) haladtunk által, mely megint amerikai találmány. A' túlsó parton Greenbushnál szekérre ültünk 's Union, Stephenstown és Canahánon által, közelgettünk a' lebanoni fődökhöz és a' shakerek' falujához. — A' Shakerek' vallásos czérémoniáikról 's életök' módjáról annyi különöst beszélnek és írnak Amerikában, hogy itt lakók' és utazók' figyelmét igen magokra vonják. — A' Shakerek eredetileg Angliából terjedtek ide. Egy manchesteri kovács' leánya, Lee Anna, ugyan odavaló kovács Stanleynek hitvesse, vólt első alapítójok. A' Bibliának hosszas olvasása után, bizonyos vallásos ábrándozás foglalta el Lee Annának minden gondolatit. Azt állította, hogy néha a' szent Lélek megszálja, 's olyankor köz helyeken prédikátziókat tartott, zajos imádsá-

gokat mondott, csudákat csinált, 's a' Krisztusnak a' földön újra megjelenéséről, milleniumról 's több ily rejtvényes tárgyokról beszélt. Anna a' köznép közt követőkre talált, azokat ámitotta 's tánczal elegyített istenitiszteletére egybe-
csöditette. Végre, a' köz csendesség' fenntartásáért, Manchesterben megtiltották minden ábrándozásait 's kényszeren volt 1774-ben familiájával 's néhány zajos követőjével, Amerikába által költözni.

Anna New-Yorkban megvált férjétől, 's mindig ragadtatva ábrándozásaitól, Albany felé felvándorlott 's Wattervlietben megtelepedett, hol újra gyülekezeteket kezdett tartani. A' szabadság háború alatt, itt is sok kedvetlenségnek volt kitéve. A' béke' megkötése után, minden vallásoknak szabad gyakorlás engedtetvén, az Anna vallása is gyarapodott; néhány hasonló ábrándozókkal társaságba állott 's Nikayuna mellett egy darab helyet megvettek, hová a' felekezet letelepedett. Anna itt halt meg 1784-ben. Halála után a' felekezet néhány százra nevelkedvén, egy része New-Lebanon mellett telepedett meg 's oda falut épített.

A' Shakerek' fő elve: a' vagyon' közösége. Senkinek nincs elkülönözött vagyona, az mind a' közönségé. Munkájok' gyümölcse a' köz-tárba tétetik, honnan van élelmők és ruházatok. A' nőtelenység megkívántató feltétel. A' felekezet' minden tagjai, férfiak és asszonyok, egyenlők minden jussokban. A' világi mulatsá-

gokat, fényűzést és dicsőséget megvetik. A' férfiak külön vála laknak az asszonyoktól. Istenitiszteletjeknek egy része tánczolásból áll. — A' Bibliában több helyen fordul elé, hogy a' zsidóknál tánczal is imádták az Istent, p. o. hogy Dávid király is tánczolt a' frigy láda körül. Salamon prophétánál is e' mondatik: „mindennek ideje van“ 's ott a' több foglalatosságok közt a' táncz is említetik. E' szent helyek után Anna prophéta a' felekezet' alkotója, azt tanította: hogy az Istent, nemcsak nyelvel, hanem egész testel kell tisztelni, 's erre nézt, tánczal elegyített istenitiszteletet rendelt, mely közt kezeik szüntelen libegnek; — angolul Shaking annyit teszen mint libegő, 's innen a' Shaker nevezet. *)

Mint a' faluba értünk bámulással szemléljük a' különös rendet, csinosságot, az épületek' egyformaságát, gyönyörű gyümölcsöseket, nagy vetemény táblákat, gazdasági rakott tárokat, 's az igen tiszta útszákat két sor fával béültetve. Előítéletekkel telve jöttünk e' falu felé, 's a' külsők után ítélve, tisztelettel kezdettem gondolkodni e' felekezet felől.

Szekerünköt felküldöttük a' fürdőkhez, mert a' Shakerek nem tartanak fogadót. — A' templom előtt megállottunk, míg a' falu' különböző részeiből kettős sorokban, gyűltek a' felekezet' tagjai, a' férfiak külön és az asszonyok megint

*) A' revision and Confirmation of the social compact of the united society, called Shaker's, Harrodsburg. Ky 1830.

külön. — Templomjok' belsője egyszerű, nagy ablakkal, hasonlít egy szép teremhez. Semmi czifraság benne, az isteni-tiszteletnek semmi attribútuma, mely vallásos gyülekezet' helyét gyaníttatná. — Mivel mindig számos idegenek is jönnek e' különös czeremoniát szemlélni, egyik oldalon azok' számára külön székek vannak, hol mi is helyet foglaltunk. A' templom' más részében néhány fehér padok' állanak a' felekezet' számára. — A' tagok páronként jöttek bé, mindenik Nem különböző ajtókon, 's szembe vettek ülést. A' férfiak' öltözete egyformán, papucs és fehér strimfi, pantalon, szerkes hosszú szabatu mellény, keskeny fehér nyakravaló, sötét szín régi szabatu kabát nagy csont gombokkal 's fehér kalap. — Az asszonyoké, hónyal alatt szorított kávé szín vagy fekete felső köntös, fehér keszkenővel borított mell, majd az egész ábrázatot elfedő síma mély kalap (Capuchon), kezökben fehér keszkenő. De mindenik fél' öltözete, egyszerűségök' mellett is, különös tisztaságot és csinoságot mutat. Midőn mind egybegyültek, egyszerre felállottak a' padokról 's mint egy fertály óráig mély csendességben maradtak. Akkor bizonyos, nálók egészen eredeti ének' neméhez kezdettek, oly csudálatos rezgéssel, mintha mély fájdalom' érzelme facsarta volna ki a' hangokat. Az ének közben szüntelen libegett két kezök, mintha repülni készülnének. Végeztvén az éneket, megint mély csendesség lett 's néhány percz mulva egyik

őreg Shaker, valamely imádság formát mondott, oly rezgő hangon, mintha belső gyötrelmét fejezte volna ki. — Az imádság végződén, egy másik felszóllalt: „munkálódjunk atyámfiai“, mely oly forma hangon ment véghez, mint más vallásuaknál a’ „könnyörödjünk atyámfiai.“ — Ekkor, nagy serénységgel, a’ fal mellé hordattak minden padok, a’ férfiak egész komolysággal leöltötték kabátjokat, fogasokra aggatták ’s az üressen maradt templom’ közepébe, lobogó inggel, sorba szembe állottak az asszonyokkal. Az öregek és ifjak a’ fal mellé vonultak sorokban, ’s azok, megint új nótájú még csudálatosabb énekekre kezdtek. Az énekekre újra libegtek a’ kezek ’s férfi és asszony táncz figurákat kezdtek csinálni. Lassanként sebessedett az ének ’s a’ tagokat is mind hevesebb inspiráció lepte meg, a’ táncz is sebessedett, a’ figurák minden fordulattal változtak; néhány mintha a’ Gavotte tánczból lett volna átvéve. A’ legnagyobb bonyolodások közt is, oly pontosan ’s bétanulva csinálták a’ figurákat, hogy annyi sokaság közt is, egyszer sem lett zavarodás. — De e’ csudálatosnál csudálatosabb tánczra, ’s hozzá a’ libegő kezek, e’ szent komolysággal, ’s a’ még csudálatosabban vinnyógó és rezgő éneke minden erőlködés mellett is, lehetlen volt nem nevetni. De láttam mások’ arczán, ’s éreztem magam is, hogy e’ nevetés, félig a’ szánakodás’ nevetése volt.

Többféle istenítiszteleteket láttam volt Angliában ’s mióta Amérikában vagyok, de ilyes

valamit, nem is képzelhettem. — A' táncz' megszűntével megint sorba álltak; egy öreg kilépett a' templom' közepére 's az idegenek felé fordulva, elbeszélte e' vallás' historiáját 's dogmájoknak főbb elveit. — Azután megint új énekekre kezdettek 's megint más tánczra, még czikornyásabb figurákkal. Néha taps jelre változtak a' fordulatok. Midőn már egészen kimerülve látszottak lenni, egy hármastaps jelre újra az elébbi sorba álltak. Mély halgatás lett mint egy fertály óráig; könnyörgésben látszottak elandolodva lenni. Végre felöltözködtek 's oly léleknyugalommal oszlottak el, mint a' ki hosszas buzgó könnyörgése után, bocsánat' hiedelmével hagyja el a' templomot.

Ekként folyt és végződött e' csudálatos istenitisztelet. A' mint kijöttem a' templomból, 's soronként haza menni néztem a' tagokat, bánatos szánakodással tekintettem utánnok 's feltűntek elmémbe azon számtalan vitatások, melyek a' kereszténység' kezdete oltá szaggatták kebeleinket! De meglehet, épen én estem tévelyedésbe, hogy szántam és nevettem őket, mert ők egész meggyőződéssel hiszik, hogy ez a' tánczolás az idvesség' megnyerésére szükséges 's igen hathatós eszköz, 's egész nyugalommal 's tiszta lélekkel hagyják el a' templomot, hogy az Istennek valamely kedves dolgot cselekedtek. — De a' köz életben is, ők a' legnyugalmasabb népek, soha semmi erkölcstelenség nem hallatik rólok, semmi panasz

nincs ellenök, sem perők nincs senkivel. Munkás, szorgalmas, józan életű emberek, 's lak helyök 's gazdaságok, példányai az igyekezet 's egyetértésnek. — 'S ki merhet az Isten és az ök lelkiesméretek közé felálni ítéletével! — Ha talán csalatás e' hiedelmök? De e' csalatás öket boldoggá teszi. 'S ki felelhet, hogy önnön hiedelme nem csalatás?

A' Shakerektől felmentünk New-Lebanonba. A' hely' fekvése gyönyörű 's nyáron által nagy a' gyülekezet az itteni fördőre. A' déli státusokbeli tehetősebb amérikaiaiak, nyáron oda hagyják a' meleg miatt alkalmatlan lakjokat 's az északon múlatnak és utaznak. Az egyik nyári utazási fordulathoz tartoznak a' Saratoga, Ballston és a' Lebanoni fördők. De egyik sem bir nevezetes mineralis erőkkkel, 's a' mint felbonczolásokból kitetszik, nem is hasonlítanak a' magyar föld' számtalan mineralis 'vizeihez. A' lebanoni forrás igen bőv és tiszta 's fürödni használják. Mérséklete 72° Fahrenheit. A' ballstoni és saratogaiak is azon állató részüek, mint ez.

Délután megint szekérre ültünk megnézni, a' mint mondták, a' Shakereknél még csudálato-

sabb más vallás' istenitiszteletét. — A' Methodisták' felekezete minden esztendőn ősszel és tavasszal, nyólcz napig mezei gyűléseket (Camp-Meetings) szokott tartani. Innen két órányira épen most voltak egybegyűlve az ezen környéki Methodisták. — Sűrű erdők közt, rossz úton, elérkeztünk végre a' helyre, hol a' gyűlést mondták lenni. A' mint közelgettünk, egész szekérvár látszott az erdő' szélén, számtalan ló legelődött körül, az erdőből nagy füst emelkedett fel. Közelebb érve, temérdek sátor láttunk fejezni a' fák közt 's csudálatos lármá zengett a' levegőben, zokogás és sirással elegyítve, mint midőn valakit kineznek. A' sátorok messze terjedő fél körben voltak felvonva 's közöttök sátorok; mindenik tele férfi, gyermek, de nagyobb részén asszonyokkal. A' fél kör' közepén egy nagy magass deszka állás nyúlt fel karozattal, mely a' prédikálószték. A' sátorok' belsője két osztályu; hátulsó osztályban ágyak állanak felvert czövekeken 's egy deszka asztal és mindennemű konyhai eszközök 's öltözetek; az első rész békintve szalmával; egy deszka pad a' közepén felverve 's néhány szék.

A' dolog' előtudása nélkül bukanni ily sátorok közé, nagy eszmélet kellene, hogy meg ne hökkenjen az ember. Megálottunk egyik előtt, honnan legborzasztóbb lármá hallott. Elől, egy fiatal ember keszkenővel békötött fővel a' szalmában térdelt, egy széket ölelgetett keszkes zokogás közt; hol égre fordította arcát,

hol a' szalmába bukdosott 's mintha az eget
akarná levonni, tapsok közt nyujtogatta fel egy-
befogott kezeit 's a' bérekedésig ordította e' sza-
vakot: O my Jesus bless me! O holy Ghost
come upon me! (Ó én Jézusom áldj meg! Ó
szent Lélek, szálj rám!) 's ugyan e' szavakat
szakadatlan ismételte különböző convulsiok közt.
Beljebb a' sátorban, asszonyok és leányok tér-
deltek a' szalmában 's ezek is különböző ranga-
tódzások közt ismételték e' szavakat. Az egyik
keservesen zokogott; a' más eltakarta arcját,
megint a' más ájultozott 's szomszédja ölébe dő-
ledezve merengette szemeit az ég felé; meg a'
többi melljét verte 's szívszaggyatva sikoltoztak;
megint elájultak 's újra felúcsúdva, inspirált ar-
czal sohajtoztak az ég felé. — Végig jártunk a'
sátorak' különböző sikátorain, 's mindenütt ezen
vad ábrándozás' komoediáját láttuk ismételve,
más meg más gesticulatiok 's convulsiok közt.
Legkihálhatóbbak voltak e' szavak: O my Lord!
O my Jesus! Bless me! O holy Ghost
come upon me! Bless me! Mintha fájt vol-
na az érzésnek e' csudálatos ábrándozó kinlódás,
's mintha sajnálta volna az ember e' sok bére-
kedt torkot; eltikkadt hangot 's a' sirástól el-
epedt ábrázatokat. Legfőbb szerepet az asszo-
nyok 's leányok játszottak.

A' Methodisták dogmájoknak ezen különös
ágát, a' szent Írás' azon helyeiből veszik, hol
ezek mondatnak: Emeljétek fel kezeite-
ket az Úrhoz, zörgessetek 's megada-

tik. — Kiáltsatok az Úr Istenhez. — Ordítsatok az Úrnak hegyén 's t. f. Papjaik is velök szoktak lenni 's a' mint mondják, ezeknek prédikációjok még különösebb a' deszka állásról. — A' Methodisták' felekezete számos, de csak a' nép' miveletlenebb osztályából állanak követői. — Megrázkódás 's újra szánakodó fájdalmas érzéssel hagytam el e' helyet 's megint a' vallás' tárgyaival andalogtam gondolatomban. A' Methodista földhöz veri magát 's bérekedésig kiabál az Úr Istenhez. — A' Shaker tánczol, hogy kedves legyen az Úr előtt. — A' Quaker mélyen halgat templomában 's néma andalgás közt elmélkedik isteni és emberi kötelességeiről, — 's Mindenható! ezek közül melyiknek imádsága fogatosabb előtted?

Az idő már sötétedett, 's a' sok, velünk együtt csudára jöttek' szekerei közt, kinnal haladva, későn érkezünk vissza Lebanonba.

VII.

Az egyesült státusok. — Első telepedők észak Amérikában. — Az új lakosok' nyomatásai az angol kormány alatt. — Thea adó. — Lexingtoni ütközet, és a' revolutio kezdete.

New-Lebanonból Bostonba, a' massachusettsi státus' fővárossába indultunk. Pittsfieldnél már a' massachusettsi státusba és az úgy nevezett új Angliába értünk. E' része Amérikanak most is megtartja a' coloniai nevet. Az egész egyesület négy szakaszra osztatik, úgymint:

A.) Új Anglia, vagy keleti státusok.

1. Maine. — 2. New-Hampshire. — 3. Vermont. —
4. Massachusetts. — 5. Rhode Island. — 6. Connecticut.

B.) Közép státusok.

7. New-York. — 8. New-Jersey. — 9. Delaware. —
10. Pennsylvania. — 11. Ohio. — 12. Indiana. —
13. Illinois — és a' Michigani Territorium.

C.) Déli státusok.

14. Maryland. — 15. Virginia. — 16. Kentucky. —
 17. Tennessee. — 18. és 19. északi és déli Carolina. — 20. Georgia. — A' floridai Territorium, és a' columbiai Districtus.

D.) Nyúgoti státusok.

21. Lousianna. — 22. Mississippi. — 23. Alabama.
 24. Missouri — és az arkansasi Territorium.

Előbb csak 13 státus tette az amériikai egyesületet, a' többbit részint vásárolták az Indusoktól, részint Spanyol országtól (Florida) és Francia országtól (Lousianna). A' 13 eredeti státusok közé, csak azután vétetett fel a' más 11, miután népességök negyven czerre szaporodott. Columbia, Michigan, Florida, és Arkansas, még nincsenek felvéve, mivel még nincs meg a' negyven ezer szám népességök.

Észak Amérika' feltalálása után (1498), először Virginia és Massachusettsbe telepedtek angol lakosok. De, több tekintetben, Massachusetts lett vezetője az északiaknak, mivelődésben 's népesedése haladtában is, — 's legkivált abban, hogy Massachusetts vólt a' revolutio' bölcsője, 's e' vívta ki az első győzelmet az angolokon. — Már 1600 elején kezdettek Massachusettsben Boston' környékén né-

mely telepedések tétetni. 1620-ban New-Plymouthban is telepedtek meg néhányan. — Azon időben kezdődtek el Európában a' vallásbeli viszongások; a' reformált Anglia üldözte a' vele nem egyformán gondolkodókat. Erzsébet, első Jakab és első Károly' uralkodásaik Angliában, a' vallásbeli üldözés, türelmetlenség 's fanatizmus' historiája is egyszersmint. A' vallásos nyomtatásnak kesergetései közt, számtalan familiák oda hagyták Angliát, hol az Istenhez folyamodniok megtiltatott, 's merész elszánással, a' nyomtatások közt megértelt karakterrel, menedéket kerestek magoknak az új világban, hol lelkiismeretök szabad lehessen.

A' mely számban üldözte az ó világ jelesebb embereit, oly számban szaporodott szemlátomást az új világ általok, kik Massachusetts, New-Hampshire, Rhode-Island, Connecticut és Pennsylvaniát alapították. Szorgalmok által tenyészett minden körültek, az élet módjának újabb forrásait fedezték fel 's jóllét terjedt el közöttök. Egészen új, szabad, és a' nép' jussán 's egyformaságon alapult törvényeket alkottak magoknak. — De, nem sokára felébresztették a' figyelmet az új lakosok; Anglia irigyelte e' haladást, 's legalább hasznót kívánt hajtani magának az új dologból. — Wilhelm és Mária uralkodásaik alatt (1692), hogy felsőségi jussát fenntarthassa az angliai udvar az új lakosokon, maga kezdett oda guber-

natorokat kinevezni, de azon hibát ejtette, hogy az új világ' törvényhatóságaira bízta a' gubernátorok' fizetését meghatározni 's elrendelni, kik e' miatt erő és befolyás nélkül voltak. — Általlátta az angol kormány e' hibáját 's helyre akarta hozni, de éppen ez által jöttek félre értések az anya ország és gyarmatok közt 's az óta kezdődött az egymás elleni gyanakodás.

Mind e' mellett is, lassanként mind több hatalmat kezdett gyakorolni rajtok: Anglia; gubernátorainak azon juttatáda, hogy az ítélőszékeket elrendelhesse 's bírakat nevezhessen ki, — adók' és vámok' nemeit csúsztatva be, törvényeiket változtatta 's több visszaéléseket kezdett tisztviselői által gyakoroltatni. A' gyarmatok több ízben, nyilván ellenmondottak ezeknek, hivatkozták eredeti jussaikra, 's New-York 1767-ben kinyilatkoztatta, hogy a' nép jussai' megbántásával esik, reájok adót vetni, a' nélkül hogy képviselőjük legyen az angol Parlamentben.

Sérelmőknek ily szaporodásai közt is, hívek maradtak az anya országhoz, 's midőn 1754-ben kiütött a' Francziák és Anglia közt a' Canada feletti háboru, tizenhat esztendeig, minden erejükből, katonával és pénzzel segítették az angol igazgatást 's csupán nekik köszönhetí Anglia a' Canada' megnyerését. — Azt hitték az amerikai gyarmatok e' háború' bévégződésével (1760), hogy annyi áldozataik után, visszaadja Anglia régi jussikat, vagy: hogy leg-

alább a' mostaniakat nem bántandja. De alig múlt két esztendő 's súlyosabb terhek fenyegették őket. Anglia akkor szárazon és vízen győzedelmes lett, 's a' föld golyóbissa kereskedése kulcsát elnyerte, de e' győzedelmek temérdek adósságba is keverték a' nemzetet, 's annak lefizetésére, a' ministerium az amerikai gyarmatokra fordította figyelmét.

Nyúgoti India' megnyerésével, a' kereskedés' nevezetes kútfeje nyílt meg Angliának. De, hogy azt csak maga használhassa, az amerikai gyarmatoknak elzárt minden odaí kereskedést, 's csupán Angliából vagy angol hajók által hozatva, kényszerűen voltak mindent vásárolni, a' mi szomszédjokban volt. Különösen azon igyekezett az angol kormány, hogy a' gyarmatok' minden fábrikáit semmivé tegye, 's e' végre a' partokon harminczadokat álitatott, hogy csupán csak angol hajók vihessenek oda mindent, a' magokét pedig még a' szomszéd gyarmatokba se vihessék ki. Ezeken kívül, számtalan adók, vámok 's saczolás' nemei hozattak be, az idegen tisztviselők kényőkre húzták a' lakosokat 's büntetlenül tapodták jussaikat.

Az amerikai népnek e' hosszú türelme által felbátrítva, 1765-ben a' minister Grenville jóvallatára, még egy új saczolás' nemét tolta rájok az angol kormány, az úgy nevezett b é l y e g t a x a törvényét (Timbre Stempel). E' törvény azt határozta, hogy minden egyezmények, szerződések, perfolytairások,

végrendeletek; 's szóval, a' polgári életben előforduló minden irományokra, csak bélyeges papiros használtassék, a' semmisítés' büntetése alatt, 's ezen papirosakra temérdek taxa vettetett. E' törvény nagyon meglepte az 'amerikaiakat; előbb csak zugolódás' tárgya lett, azután a' társaságokban kezdettek felette értekezni, 's lassanként annyira nevedett az ez elleni boszorkodás 's elkéseregés, hogy a' bostoni 's a' rhode-Islandiak a' közönséges piaczon, a' connecticutiak pedig, a' hohér által égettették még e' törvényt.

A' massachusettsi nép, kiválva kifejezte boszorkodását ez igazságtalanságon. Minden gyarmat egyaránt megbántva találván jussait, a' New-Yorkba hirdetett Congressusra mindnyájon biztosokat küldöttek, a' haza' állapotja iránt tanácskozni. A' Congressus, egy lelkes előadásban, közönségessé tette a' gyarmatok' jussait, felfedezte az Anglia által okozott sérelmeit 's kérelmet készített a' királyhoz és parlamentumhoz. — A' kérelemmel Franklin Benjámin, más két követtel küldötték által Angliába. — E' lépés még inkább ingerelte a' királyt és ministereit. Úgy festették ezt, mint nyilvános rebellio' előjeleit. Franklin és társai a' parlament eleibe idéztettek, hogy annál nagyobb legyen megaláztatások. De Franklin egyszersűn 's kimerítőleg felelt minden ellenvetésre 's méjjén éreztette a' ministérium 's parlament' elhirtelenkedéseit.

Általlatta az angol kormány, hogy a' saczolás' lépcsőin igen sietett 's a' minister Graf-ton jóvallatára, visszahuzatott a' bélyeg törvény, de a' helyett a' théa, papiros, festékek 's fűszerekre tétetett újabb adó, 's két regiment küldetett Bostonba a' zsarolás ezen törvénnyei' fenntartására. A' katonák' kegyetlensége 's pusztításaik, a' tisztviselők' dölfőssége 's a' lakosok jusaik' bitangolása, esztendőnként megint nevedett. Mindenkor új ellentmondásokat küldöttek által a' lakosok, de minden sikeres következés nélkül.

Végre, a' lakosok' ily nyomatott helyheztének egészen más fordulatot adott a' következő történet: A' kelet indiai társaság, kikeresztő jusal birván a' théa kereskedést Angliában, ezért az igazgatásnak nevezetes adót fizetett. 1770-ben tizenhét milliofont théája volt a' társaságnak Londonban, melyet nem tudott eladni. Minister North kieszközölte, hogy a' társaság vám nélkül kivihesse Londonból théáját, Amérikában raktárokat állíthasson, 's egészen elrekeszthesse az amériakaiakat, hogy másunнан théát ne vihessenek bé. E' lépés nagy csapás volt az amériikai kereskedőknek 's lakosoknak, hogy ők egy privilegizált társaságnak adózzanak.

Az eddig nyögött fájdalmak' sebe újra meg-sajdult, 's legelébb a' bostoniak batározták meg 's fogadták egymás közt becsületjekre hogy ezután théát nem isznak, többet

nem is engednek béhozatni 's azt kívánták, hogy az oda megérkezett théás hajók ki ne rakodjanak, hanem terhökkel együtt Angliába térjenek vissza. Hozzá tették a' bostoniak ezen határozatokhoz: hogy vagyoniok 's életök' kockáztatásával is e' mellett fognak maradni. Valahányszor a' nép gyűlést tartott, a' katonaság mindenkor fegyverrel ment ellene, 's az alatt sok apró egybecsapások történtek.

Míg e' szerint mentek a' visszálkodások a' théa felett a' több gyarmatokban is, a' bostoniak 1773-ban rámentek a' théás hajókra, 's minden théa-ládákot a' tengerbe hánytak. E' lépés, fájdalomson bántotta anglia' büszkeségét 's a' parlament új meg új törvényeket hozott a' gyarmatok megaláztatására. A' bostoni kikötő elzáratott, minden kereskedése megtiltatott, törvényei felfüggesztettek 's katonai igazgatás állíttatott fel. A' több gyarmatokban is megtiltatott minden kereskedés 's Massachusetts és New-Hampshirnek még a' halászat is. Mind ezeknek teljességbe vételére, számos katonaság küldetett által.

A' nemzetet megsemmisítő ezen rendelkezések, lángot lobbantottak minden gyarmatokban 's önnerejükről kezdettek gondolkodni. Azonban mindenünnen sietett a' segedelem a' bostoniak oltalmára, de az angol katonák is minden kegyetlen módot elkövettek az ők boszontásokra. Ily helyzetében, Massachusetts közgyűlést hirdettetett Concordba, melyet angol General

Gage megakadályozni kívánván, 1800 embert küldött a' gyűlés' szélyel oszlatására. A' mint Concord felé mentek az angol katonák, Lexingtonnál néhány fegyveres amerikaiakra találtak, azokat megtámadták 's nyólcz közülök elesett. — E' volt az első polgári vér' kiömlése e' nevezetes háborúban! De e' vérnek kiáltására, egészben felkölt Massachusetts, az angolokat megtámadta Concordban 's 250 katonát ejtett el, az amerikaiakból pedig csak 50 maradt a' csata helyen.

Ezen ütközet jeladás volt a' köz felkelésre, minden gyarmat fegyvert fogott, tódult a' nép egybe 's az angolokat Bostonba beszorították. Az angol igazgatás látván a' megvetett ellenség' erejét, újra 12 ezer embert küldött által a' több gyarmatok' megzabolázására is. — Ekként kezdődött a' nagy háború, melyet 1775-ben a' függetlenség' kinyilatkoztatása az amerikaiak' részéről 's tíz esztendei véres, ütközetek, és végre 1782-ben az amerikaiak' győzedelme 's teljes függetlenné keltelők követett. Ezen háború Angliának 129,123,091 font sterlingbe, vagy is 1,291,230,910 ezüst forintba került, 's ebből a' maig is fizetetlen adósság a' nemzet' nyakán 93,869,992 font sterling. 1.)

1.) The history of the american revolution, by D. Ramsay. New-York 1830 — és statistik von Amerika, von Alexander Lips. Frankfurt 1828.

VIII.

Útazás Massachusettsen által. — Amerikai fogadók. — Az Amerika függetlensége' actája. — Tököli Bostonban.

Míg Hindale, Peru, Worthington és Chesterfielden által haladtunk, annyi új, annyi meglepő tárgy vonta magára figyelmünket, hogy azokról kifejtőleg elmélkedni, nem maradt időnk. Sok elfoglalást ad a' képzelődésnek csak az is, hogy e' helyeken ez előtt nem sokkal még által nem hatható erdők állottak, 's talán a' világ' teremtese ólta senki, vagy csak valamely indus tribusbeli ha itt megfordult, a' vizek' környékén vadászni. — És most népes falvak és városok, mivelt mezők, legelők 's gyümölcsösök teszik kedvessé, az által haladást. Szorgalom és jóllétre, 's a' szabadság' érzetei közt művelődött emberekre találni mindenütt.

Massachusettsnek azon vidékei, hol három napi útunk alatt által haladtunk, nem látszanak mindenütt nagyon termékenyeknek lenni. A' hegyes és sziklás helyek csak legelőnek valók, 's

még az erdő sok; a' lapályosabb helyeken pedig a' törökbúza és haricska, sokkal bujábban terem, mint nálunk. Az északi rész, nagyon termesztí a' törökbúzát, mint eredeti indus gabonát (Indian corn). De éppen hol a' hely nem bővön termő, ott találtunk a' virágzóbb telepedésekre; mert ott a' lakosok nem támaszkodva csak a' földművelésre, mesterséget folytatnak 's jóvedelmes gyárokat állítottak.

Northampton, Hadley és Hatfield, még 1653-beli telepedések 's akkor Massachusettsnek végső határát tették; azon belől az indusok' birtoka volt egészen 1700 elejéig. Hadley sokat szenvedett az indusoktól 's kétszer pusztították el. — Amherstben egy kollégiumot és akadémiát találtunk, hol a' felsőbb tudományok 's idegen nyelvek is tanítatnak. Belchertown, Brookfield, Spencer, Leicester és Worchesteren által haladtunkban, mindenütt kéveset mulattunk.

Mivel Amérikában, mint Angliában is, a' posta 's más utazó szekerek (Stage), lovaikat mindig valamely nagy fogadó előtt változtatják, hogy az utazók kényelmökre pihenhessenek vagy ebédeljenek, — az itteni fogadók' nagy fényűzéssel 's minden kényelemmel szerkesztetett elrendelés, sokszor magára vonta figyelmemet, melyek

az angolokét sokban felül műlják. — De, egy különösség egészen feltetsző az amerikaiakban. Az űtazók' megtelepedésökre, mindjárt a' bájárásnál, nagy teremek (the ParLOUR) vannak, ízléssel kibutorozva, különbözö szofák, székek 's ringató ülésekkel (Rocking chair's). A' padolat szönyeggel bévonva; néhol fortepiano is; néhány könyvek, nevezetesen űtazók' kézikönyvei, azon vidék' geographiája 's statistikája, újságok 's a' város' vagy helység' Repertoriuma. A' falon különbözö vidékek' rajzai, vagy mellképek. 'S a' mi még kívánatosabb az űtazónak, nagy földabraszok függenek feltekerö ráamákon, a' legjobb kiadásokban; különösen pedig az egész egyesületé megint külön azon státusnak 's végre azon megyének, melyben esik a' fogadó, a' legpontosabb topographiai földabrosza. — De ezen képek és földabroszok közt függ még egy különös írás is a' falon, szinte mindenütt pompás aranyozott rámában üveg alatt; — a' terem' kitetsző helyén, — perennáns virágokkal megkoszorúzva, és ez, — az Amerika függetlensége kinyilatkoztatásának actája (Declaration of Independence).

A' constitutio' és a' függetlenség' actája, az amerikaiak politikai Bibliájok, ezek minden háznak szükséges börtorai 's minden polgár' kézikönyvei. A' függetlenség' actájának számtalan formátumu kiadásai vannak. Az újabbak pompás nagy ívekre nyomtattattak vagy lithographiroztattak. Némelyiken alatt az 55 képviselő

és előlülő Fac simile aláírása; másokon ugyan azoknak köre metszett mellképeik, 's alatt, számmal kijelelve mindenik' neve. A' pompásabb kiadásokban a' kezdő szók 's fontosabb kitételek aranyos betűkkel nyomtatva, 's ezek pompás rá-mákban, polgári házaknál, középületek 's iskolákban, mindenütt függének.

A' szabadság háborúnak ezen mérész 's nagy megfontolással írt emléke, mentette meg Améri-kát az Anglia elnyelésétől; 's vívta ki az emberiség' jussait. — 1775-ben nyilvánosan kiútvén már a' háború, áttallátta Anglia, hogy a' dolgok komoly fordulatot vettek, 's minden erejéből kívánta elnyomni a' felköltekét. 1776 elején kilenczven ezerből álló sereget küldött által 's az első rohanással el is foglalta déli és közép Amerika' némely partjait. De, az amerikaiak is egész erejökben felkeltek még egyszer próbálni az elnyeléssel fenyegető veszély ellen. Ily bajos helyzetekben, pénz és fegyver nélkül, csak önn erejökre támaszkodva, újra congressust hirdettek Philadelphiába. Elkesergetve már az üldözések 's nyomatások alatt, ezen gyűlésben jött legelőször vitatás alá a' függetlenség' gondolatja. Pain Tamás, egy munkájában, (The Common Sense), meleg képviselődéssel 's az igazságot egész mélységében festő virágos nyelvel már előre festegette volt ezen tárgyat. Jóvallta a' függetlenség 's az emberiség jussai' kinyilatkoztatását, 's polgártársai, kívánataik 's érzelmeiket lefestve találván a'

munkában, sürgették ennek valószínűsítését. A' congressus Franklint, Jeffersont és Adamsot nevezte ki az jóvállat' kidolgozására. A' többség a' Jefferson által dolgozottat választotta 's az, — július' 4-kén 1776 Philadelphiában elébb hét 's később mind a' tizenhárom státus' követei által elfogadtatott, aláíratott 's kihirdettetett e' szerint:

„Függetlenség' kinyilatkoztatása.“
 „1776-ban július' 4-kén tartott congressusban az amerikai tizenhárom egye-
 „sült státnsok' egy akaratu kinyilatkoz-
 „tatások:

„Midőn az emberi történetek' folyamatjában
 „egy népre nézve a' szükség azt kívánja, hogy
 „elszaggassa azon politikai köteleket, melyek
 „ötet egy más néphez csatolták, és hogy a' föl-
 „di hatalmasságok közt azon megkülönböztött 's
 „egyenlőség' helyzetébe lépjék, melyre ötet az
 „Isten' és a' természet' törvényei meghatalmaz-
 „ták: akkor az emberi nem' vélekedése iránti
 „tisztelet azt kívánja ezen néptől, hogy kinyilat-
 „koztassa azon okait, melyek a' megváltásra kén-
 „szerítették.“

„Mi, a' következő igazságokat nyilván-
 „nosok' és csalhatlanoknak hisszük, úgy mint:

„hogy minden ember egyenlőnek terem-
 „tetett, 's a' Teremtőtől mindnyájon bizonyos
 „velők született 's elidegeníthetlen jusokkal ru-
 „háztattak fel; és hogy ezen jusok közé tarto-
 „zik az élet' és szabadság' jusa, 's a' ből-
 „dugság utáni szabados törekedhetés. Azt is hisz-
 „szük: hogy az emberek közötti igazgatóságok
 „ezen jusok' bátorságosítására állítottak fel; me-
 „lyeknek a' néptől eredő bizonyos hatalmak az
 „igazgatottak megegyezésöknél fogva adattak ál-
 „tal. — Azt mondja ugyan az okosság, hogy ré-
 „gi idők óta alkotott igazgatóságok, csekély és
 „elmuló okokért ne változtassanak meg; és való-
 „ban a' tapasztalás is azt mutatta, hogy az embe-
 „ri nem, képes inkább törni és szenvedni, míg
 „a' terhek hordozhatók, mintsem hogy a' régen
 „megszokott formák eltörlése' kedvetlenségeinek
 „kitegye magát. — De midőn az elnyomások,
 „'s visszaélések' hosszú sora örökösön azon egy
 „tárgyra törekedik, 's nyilvános lészen azon cél-
 „ja, hogy a' népet határtalan igazgatása alá kén-
 „szerítse: akkor igen is jusa van a' nép-
 „nek jövőendő bátorságára nézve új oltalmak-
 „ról gondoskodni. — Íme! ilyen ezen gyarmatok'
 „hosszú türelmes szenvedésök, 's ily szükség
 „kénszeríti őket elébbi igazgatóságok' rendszerét
 „megváltoztatni. A' mostani angol király' histo-
 „riája, a' rajtunk elkövetett méltatlanságok 's tör-
 „vénytelen bitanglásoknak is historiája, minden
 „tetteivel átaljában oda célozván; hogy ezen
 „gyarmatok felett határtalan tyrannizmussal urál-

„kodjék. Ezeknek békizonyítására, csak a' kö-
 „vetkező eseteket számláljuk elé a' részre hajlat-
 „lan világ előtt:

„Ezen király, megtagadta mind azon tör-
 „vényeinktől a' helybehagyást, melyek a' közjö-
 „elémzódítására legszükségesebbek voltak.“

„Megtiltotta gubernátorai által a' legfonto-
 „sabb tárgyakról törvényhozatalt, 's a' hozottak'
 „erejét felfüggesztette helybehagyása' végképeni
 „halogatásával. Nevezetes népes vidékek' belső
 „elrendelésökre intézett törvények' hozatalát nem
 „engedte meg, 's arra kényszergette az 'új' lakoso-
 „kat, hogy a' képviseleti 's törvényhozósági jus-
 „ról mondjanak le, — a' népnek legszentebb ju-
 „sáról, mely csak a' tyrannusnak rettenetes.“

„A' törvényhozó testeket szokatlan, alkal-
 „matlan 's köz levéltáraiktól távol eső helyekre
 „gyűjtette egybe, hogy ekként elfárasztván őket,
 „a' maga intézeteinek elfogadására kényszerítse.“

„Több ízben szélyel osztatta a' törvényhozó
 „testeket, csak azért, mivel ezek férfias bátor-
 „sággal kükeltek a' nép jussai' megsértéséért. Az
 „ily elosztások után, sok ideig nem engedte
 „egybegyűlni a' nép' képviselőit, mely idők alatt
 „az ország minden rendeletlenségek 's veszede-
 „lemnek ki volt téve.“

„Megakadályozta az igazság' kiszolgáltatását,
 „helybe nem hagyván a' törvényes ítélőszékek'
 „felállítására hozott törvényeket.“

„Oly bírakat nevezett ki, kik egészen ön-
 „kényétől, hivataljok' jóvedelmétől 's fizetésök-
 „től függöttek 's csak azért éltek.“

„Számptalan új hivatalokat állított fel 's se-
reggel küldötte reánk a' tisztviselőket, hogy
„azok a' népet sáczolják 's vagyonát felemészték.“

„Béke idején állandó armádákat tartott raj-
tunk, törvényhozóságaink' meg nem egyezése el-
lenére 's arra törekedett, hogy a' katonaságot
„a' polgári hatalomtól függetlenné 's felette va-
lóvá tegye.“

„Constitutionkal egészen ellenkező, idegen 's
„törvényeink által meg nem ismért törvényhatósá-
gok alá vetetty 's az azok által hozott törvények
„re megegyezését adta, a' végre: hogy számos
„fegyveres katonaságot szállítson reánk, hogy
„azok lakosinkat sáczolják 's a' világ' minden
„részeivel kereskedésünket elárják.“

„Adókat vetett reánk megegyezésünkön ki-
vül. Megfosztott önnön fiólszéheinket élhe-
téstől 's a' tengereken túl hurczoltatta lakosin-
kat, ráfogott hibák' megperléséért. Eltörölte
„törvényeinket, privilegiumunkat, 's egészen meg-
változtatta igazgatásunk' formáját.“

„Minket általmán kívülieknek nyilatkoztatott
„ki; háborút indított ellenünk; prédálta tenger-
reinket; pusztította kikötőnket; felégette váro-
sainkat 's elvette népeink' életét.“

„Épen most is idegen béresekkel álló kato-
„naságot szállít által hozzánk, hogy azokkal bé-
„végezze öldöklése, pusztítása 's tyrannizmussa'
„munkájit; 's azt már el is kezdette, oly kegyet-
„len 's hitszegő körülményekkel, melyeknek pél-
„dáját alig találhatni a' legbarbarusabb idősákok-

„ban is, — és a' melyek egy mívelt nemzet főjének gyalázatjára vannak.“

„A' tengereken elfogott hazánkfijait arra kényszergette, hogy önnön hazájok ellen fogjanak fegyvert, hogy ekként barátjaik 's attyokfijainak gyilkolói legyenek, vagy azoknak kezeik által essenek.“

„Belső háborút 's felkelést támasztott közöttünk, 's hazánk határain lakó társainkra a' kegyetlen indusokat hozta, kik vadágokban kiélezték az emberi nemet.“

„Nyomatásainknak ezen hosszú sora alatt, minden lépten kértük sérelmeink megorvoslását, a' legalázatosabb kifejezésekkel kértük; de minden újított kérelmünkre, újított méltatlanság és bántás volt az egyetlen felelet.“

„Nem múltattuk el Brittus atyánkfiai'is, mind ezekre figyelmessé tenni; felfedeztük nekik mindenkor, valahányszor parlamentjök igazságtalanságot követett el rajtunk. Emlékeztettük velök született igazságosságokra 's nagylelkűségekre. Emlékeztettük kiköltözésünk 's ide lett telepedésünk körülményire; atyafiságunk' nevében kértük őket, hogy ezen bitangolásoknak szegessenek ellene magokat. De ők is siketek valának az igazság 's rokonság kérelmei' hangjára, kéntelenek vagyunk tehát, őket is a' háborúban ellenséginknek tekinteni.“

„Mind ezeknél fogva, mi az amerikai egyesült státusoknak, e' közönséges congressusra egybegyült képviselőji; — szándékunknak igaz-

„ságát, a' világ' legfőbb bírása eleibe terjesztvén,
 „az ezen státusokban lakozó békét ohajtó nép-
 „nek nevében és meghatalmazásánál fogva, min-
 „deneknek tudtára adjuk és kinyilatkoztatjuk:
 „hogy ezen egyesült gyarmatok, a' természettől
 „nyert jusaiknál fogva, ezennel szabad és
 „független státusokká lesznek; hogy a'
 „brittus korona iránti minden kötelesség 's hiv-
 „ség tartás alól fel vannak mentve, 's ezen stá-
 „tusok és nagy Británia között, minden politi-
 „kai egybeköttetés, átaljában megszűnt és
 „elszakadt. És hogy mostantól fogva, mint
 „szabad és független státusoknak, teljes hatal-
 „mok van háborút indítani, békét, szövetséget
 „kötni, kereskedést intézni 's minden egyebeket
 „cselekedni, melyekre mint független státusok-
 „nak jusok van. — Végtére pedig, ezen ki-
 „nyilatkoztatásunk' teljes fenntartására, — erős bi-
 „zodalommal lévén a' gondviselés' oltalmában, —
 „mi, egymásnak lekötjük életünket, vagyó-
 „nunkat 's becsületünknek szentségét.“ *)

55 képviselő aláírása.

Hancock János.

Elölaló.

*) The Americans Guide, comprising the Declaration of Independence, the Articles of Confederation, and the Constitution of several States. Philadelphia 1830.

És ez, azon egyszerű iromány, melyen alapul Amérikáknak minden létele, de minden egyszerűsége mellett is, szembetűnők benne a' különösségek. Az európai szabadság chárták és diplomák 's ez iromány közt, temérdek az ellenkezőség. A' chárták és diplomáknak, a' nemzetek' helybeli historiájokban van eredetük. Azok engedmény levelek a' királyoktól; visszaadásai azon jusoknak, melyeket eddig magok gyakoroltak. Azoknak tartalmok, azt mondja a' népnek: Ennyi ezután legyen a' tiétek, a' többi megtartom magamnak, vagy pedig egyezmények a' két vetélkedő fél közt, simogatott 's mesterkéltséggel kitételekkel. De ezen iromány az amérikákat egyszerre a' világ' kezdetére azon pontra viszi vissza, hol az igazgatóság kezdődik. Ez, minden jusokat a' nép' tulajdonának tart 's a' nép által engedtet némelyeket az igazgatóknak. Nyelvében nincs egy diplomatikai kitétel is, az egészen a' természet törvényre' nyelve.

Ezen iromány, most is oly varázs erővel bír az amérikáknál, mint első kihirdetésekor. Minden esztendőn jul. 4-k. az egész nemzet megüli a' függetlenség' innepét. Akkor ez templomokban, köz helyeken, iskolákban, társaságokban 's magános házaknál is, újra felolvastatik: az iskolákban, minden gyermeknek könyv nélkül kell megtanulni, 's idegen nyelvekre fordításokban, ezen gyakorolják magokat. 1.)

1.) Levasseur V. 11.

Bostonba estve érkezünk meg. Mint a' külső városba értünk, egy Liqueur áruló kivilágosított boltjából, játékszini hosszú czédulán, különösen feltűnt nekem, nagy betűkkel ezen játék' hirdetése: Tekeli, the Hungarian Prince. (Tököli a' magyar herczeg.) Meglepett hazám' emléke, 's kedves volt gondolatomban, hogy itt is látom nevét említettni. De, végére járván azután a' játék kimenetelének, elszomorított megtudása: hogy valamely vándorló francia lovas komédiások, Tökölinek a' német katonák elöl egy malomba beszorulását 's onnan lisztessák helyett lett kivitelét 's megmenekedését, igen silány előadással mütogatják.

IX.

**Boston. — Everett Sándor. — Amériikai
etiquette. — Bévezetések. — Athenæum. —
Hajóépítő műhely. — Bunkers Hill.**

Bostonban a' Marlborough Hotelben vet-
tünk szállást 's mindjárt reggel a' város' különbö-
ző útszáiban fordultunk meg, minden feltett cél
nélkül. — Boston és Philadelphiáról, azt
tartják az egyesületbeliek, hogy a' legtehetősebb
polgárok 's egyszersmind a' legértelmesebb 's tu-
dományosabb emberek e' két városban laknak, 's
valamint New-York és New-Orleans a' kereskedés-
ben, úgy Boston és Philadelphia a' tudományos-
ság 's köz intézetek' alapításában, a' középpon-
tok 's bizonyos értelmi elsőséggel birnak a' több
városok felett. Útszái 's épületeiről ítélve, szin-
te a' londoni újabb városban képzei magát az
utazó, a' köz épületek 's polgári házak' nagyobb
része gránitból építve, egészen angol ízlés sze-

rint, az útszára kinyúló gránit és márvány grádicsokat, fénylő rézkarzat ékesíti. A' házak' eleje oly csinosan tartva, mint a' hollandus városokban. Boston' népessége a' revolutio alatt leolvadt volt 15,320-ra azóta bámulatos sebességgel szaporodott 's most 91,392 lakossa van. *)

Azután Everett Sándor úrhoz mentünk, ajánló levelünket megadni. Everett úr soká lakott Európában, mint Minister' követje az egyesült státusoknak Hollandiában és Spanyolországban, 's szerzője az „Amerika és Europa“ című munkáknak, melyek ez előtt néhány esztendővel, Európában is nagy figyelmet gerjesztettek. **) Everett úr, most a' massachusettsi törvényhozóság' egyik senatora; testvére pedig Everett Eduárd úr, európai utazásai után, előbb professor a' Harward kollégyomban, most státus' követje a' congressusban.

Everett urat dolgozó szobájában találtuk. — Gazdag könyvtár, különböző földabroszok, a' falon függő nevezetes férfiak' mellképei, 's köztök a' pompáson kitündöklő függetlenség' actája, és a' minden szegletben találtató könyvek és irások, mindjárt mutatták a' tudományos embert. De a' könyvek és irások' tetsző rendetlensége mellett is, oly tudóst mutattak, ki a' tudományoskodást izléssel és esőnossággal tudta párosítani. — Everett úr előbb hidegnek látszott

*) The American Almanac for the Year 1831. Boston.

**) Everett's Europa, oder Übersicht der Lage der Europäischen Hauptmächte. Bamberg. 1823. — és Everett's Amerika. Hamburg. 1825.

's beszélgetésünk' folytatában lassanként fejledzett ki, mely szinte általános karakterök az amérikaiaiknak.

Ki, a' francia régibb iskola' társalkodási manierjához szokott, az, igen is megütközhetik e' hideg republicanusok' első elfogadásokon. Ők, az etiquette phrazisseiben igen járatlanok; testök hajlékotlan; az örömet fejező arczavonásokhoz nem értenek; azon gesticulatioakat, mozdulatokat; 's különböző kifejezéseket, melyek az európai műveltebb társalkodási tonus' megkívántató részei, épen nem tudják. E' részben igen egy oldaluk, 's szívességök 's minden örömek' jele, csak egy kézszorítás, de mind ezen hidegség 's ügyetlenségöken is, látszik valami szemökben 's arczájokon, mely bizonyos egyszerűséget 's belső méltóságot sejdítet, — és a' szívességnek 's igaz érzelemnek azon nemét mutatja, melyet a' mesterség 's szerzett ízlés soha be nem tanulhat.

De, az amérikaiaik politikai lételök' elveit ismerve, e' társalkodási hidegségnek látszás 's tartózkodó magaviseletjök, könnyen megmagyarázható. — A' politikai szabadság, fenntebb művelődés 's kellemes társalkodás, épen nem ellenkezők 's igen is egybeférhetők ugyan egymással, de a' különböző nemzetek szokásai egybehasonlítása, még is azt látszik mutatni, hogy a' monarchiai

igazgatóságok alatt, inkább hajlandók az emberek mesterkéltőbb társalkodásra, mint a' szabad státusokban. Azon maga megalázás és határtalan engedelmesség, melyet a' monarchia' rendszere megkíván, elhat a' társaságnak minden osztályaira és az egész nemzetre. Hol, az ország' tisztviselői 's igen sokszor a' tudósokban is, azop színnek és gondolkodásnak kell visszatükrözni, mely az udvar' színe és gondolkodása; ott természetesen elragad minden emberre ezen szín 's önként következik: hogy a' belső érzelmek' valósága helyett, bizonyos formák állíttatnak meg a' magaviseletben 's szokásokban. — Bár mely kedvessé tegyék is a' társalkodást, ha ezen formák jól bé vannak tanulva, még is ezen gyönyör sokszor igen drágán van megfizetve: mert önn belsönket és többnyire a' szabadság' és igazságnak szentségét áldozzuk fel érte, 's az életről csalfa megfogotokat vásároltunk azokkal.

Américában, ha nem átaljában is, a' nagyobb résznél ellenkezőleg áll a' dolog. Itt, a' constitutio' értelme szerint, minden egyes ember' megfontolása 's felügyelete alá tartozván a' politikai életnek tárgyai, a' közvélemény féltékenyül ügyel arra, hogy a' dolgok minden külszín nélkül, egész valóságokban álljanak elé 's tisztaságra fejlődjenek ki. Ők, senki tekintete után nem tartozván igazgatni gondolatjaikat 's érzelmeiket, igen ügyelnek arra, hogy egyforma jusaikat egymásban kölcsönösen becsülve álljanak egymás mellett, 's szinte betű szerint lehet mondani ró-

lok: hogy gondolataik a' köz életben, mindig a' józan valóság' tiszta igazságaival foglalatostokodván, a' hízeltkedés' 's nagyítás' nemeit, nincs idejek megtanulni. De a' mellett, — kivévén talán Angliában az embereknek egy osztályát, — nincs egy nemzet is, mely inkább tisztelje az emberben az emberiség' jussait, mint ök; és azt mutatja a' tapasztalás is: hogy a' társasági létel, csak ott álhat fenn állandóul, 's csak ott lehet szabad és kimélő 's a' való érzelmeken 's egymást becsülésen alkotott mívelt társalkodás, hol egymást egyforma jusu társainak tekinti és tekintheti az ember. 1.)

Délután Everett úr a' maga ismerőseihöz 's a' város' némely tisztviselőjéhez vezetett bé. De ezen bévezetés itt igen egyszerűn 's kurtán menyenyen véghez. A' bévezető, azon házhoz menyeny bévezetendőjével, hol ajánlani akarja őtet, de a' ház' gazdájához akkor épen nem mennek bé, ha nem a' bévezető a' maga billétjét a' bévezetendőjével együtt, féljegyezvén szállását is, beküldi a' gazdának 's ezzel vége a' czeremoniának. Ha a' ház' gazdája el akarja fogadni a' bévezetendőt, még azon nap billétet küld vagy meghívó levélkét szállására, mely jele, hogy szívesen láttatik. Ha nem jött billét, jele, hogy nincsenek hon, el vannak foglalva, vagy nincsenek oly állapot-

1.) Cooper, Notion of the Americans. Philad. 1830.

ban, hogy vendéget fogadhassanak. És ez által igen sok unalmas ceremóniát kikerül mindenik fél.

Azután a város néhány intézeteit és az Athenaeumot néztük meg. Az Athenaeum egyik a legrégibb literariai egyesületek közül új Angliában. Magánosok aláírása útján alapított 's most 23,000 darabból álló könyvtára, pénz, kép, szobor 's t. f. gyűjteménnyel van. Minden nevezetesebb európai és az egyesületbeli újságokat jártatja. A téli hónapokban nevezetes tudományos értekezések olvastatnak fel. A könyvtárt idegenek is használhatják, valamelyik részvényes által bévezetettve. Ritka város Amerikában, mely ily nemű intézettel ne bírjon.

A státus háza, egyik a nevezetesebb középületek közül Bostonban. Fekvése a város omelkedettebb részén, előtte pázsint sétálókkal ültetve. A státus háza 1827 óta, egy nagy becsű kivesel ékesedett. Aláírás útján angol művész Chantrey által a Washington szobrát kifaragtatták. A szobor 16,000 dollárba került, 's a művészségnek valóságos remeke. A massachusettsi nép, büszkeséggel mutatja el szobrát.

Elhordozott billétjeink által, különféle ismeretiségeket szereztünk, 's többen ajánlották házat 's utasításokat, itt létünk alatt, kik közt Sweet és Gray urak, sok szívességgel voltak hozzánk.

Sveet úrral Charlestownba mentünk, mely hely sok tekintetben nevezetes. A' charlestowni hajóépítő és hajórákhely (Navy Yard), az egyesület költségen épült és tartatik fenn. Most két linea hajó, az Independence 74 és a Columbus megint 74 ágyúval 's a' constitution Fregatte 44-el állottak a' kikötőben. Több apró hajók vannak építendőben; de egy különös nagyságu, mely már öt esztendő óta épül 's 120 ágyús lesz. Több fegyver, ágyú 's más hadi raktárokat néztünk végig, 's végre egy száraz Dockot (Dry-Dock), mely egészen gránit kövekből most készült el.

A' hajóépítő hely megett emelkedik fel a' Bunker's Hill hegy, mely az amérika historiájának nevezetes pontja. A' lexingtoni első ütközet után 1775-b. a' massachusettsiek 30,000-en gyűlvén egybe, két hétig tartották Bostonba zárva az angolokat. Ágyújukat a' Bunker's Hillen hányt sánczolatjaikra szegeztek 's apró rohanásokat tettek az ellenségre, mindig szerencsével. Végre felgyújtották az angolok Charlestownt, 's a' meglepetés alatt, kétszer rohantak a' bunkers hilliekre, de mindig nagy veszteséggel visszaverettek. A' harmadszori rohanás közt, mind két részről számtalanon hullottak el, 's közöttök sok nevezetes bostoni polgárok és a' néptől igen becsült Warren generáljok. Sveet úr, mint a' bunker's hilli ütközet írója, pontosan kiműtatta a' felek' állását, az ütközet és a' két tábor minden mozgálati helyét. —

A' Bunker's Hill' véres, de szent emlék helye maradt a' bostoniaknak, és amérikanak.

Közelebbről nagy summák tétettek egybe aláírás' útján, hogy e' helyen nemzeti emlék emeltessék. 1825-b. jun. 17-k. az ütközet' ötvenedik évi napján, inaept ült a' nemzet e' helyen. A' revolutioból még élő katonák 's La-fayette generál is meghívatott az innépre, 's hogy ő tegye le az állítandó emlék követ. A' gyülekezet temérdek vólt az egyesület' minden státussaiból. Szónok Webster Dániel, most congressusi követ', tartott egy beszédet az alap' letétekor. Webster' beszéde, a' polgári szónokság, magass érzelmű hazafiság 's a' republi-cánusi mívelt ész és szív' remeke, 's csak hosszúsága ment meg azon kísértettől, hogy az egész beszédet ide le nem irom.

X.

Charlestown. — Büntető törvény feletti értekezések. — Az Auburn és pennsylvaniai büntető rendszer. — Státus' fogháza és a' foglyokkal bánás. — Thea társaság
Everett úrnál.

Egyik nap, megint Charlestownba mentünk a' státus' fogházát megnézni. Azon philantropiai intézetek közt, melyek Amerikában születtek, legtöbbszer vonta magára az európai igazgatások' figyelmét, az itteni fogházak' elrendelése, melynek gondolatja itt eredt, fejlődött ki 's ment a' mostani tökéletre. Az amerikai lakosok ide telepedésökkor, az Anglia polgári és büntető törvénykönyvét hozták által 's vették bé. Míg angol igazgatás alatt maradtak, a' polgári törvénykönyvet szinte minden változtatás nélkül használták, de a' Brittanian büntető törvénykönyvet igen hegyetlennek találták.

Legelőbb Penn és Quaker társai költtek ki Pennsylvániában a' halálos büntetés ellen, 's a' büntetéseknek szelidebb 's czélosabb módjait kívánták béhozni, de az angol parlament, örökös akadályokat tett e' feltételeikben. — A' revolutio után, újra felszóllalták az ügyben a' Penn philanthropicus tanítvánnyai, 's Franklin, Bradford, Lowndes 's mások lelkes javallataik után, a' halálos büntetések' nagy része eltöröltetett 's csak a' szántszándékos gyilkosok 's méregkeverőkre nézve hagyatott fenn. A' testi büntetéseket 's más külső meggyaláztatásokat, — mint a' melyek a' lelki erőket is meggyalázzák 's elmakacsítják, — a' foglyoknak munkára fordításával váltották fel.

E' szerencsés kezdet megtétetvén Pennsylvánia által (1793), a' több státusok is elfogadták e' módot, de ezen tárgy egyszersmind, a' legérdekesebb fejtegetés' tárgyává vált a' különböző státusok közt. Nem csak az igazgatóságok 's városok' előljáróji, hanem több egybeállott társaságok is, kik közt a' Quakerek voltak első, tudósok 's magános személyek, felfogták a' dolgot 's nevezetes tudományos munkák követték egymást. A' bűnök' és hibáknak psychologikai kifejtései, a' léleknek különböző munkálati a' műveltség' különböző lépésein, a' büntetés' mértékei 's foganatai, az embernek erkölcsi álláspontjai 's a' megjobbulhatás' módjai és eszközei, lettek fontos philosophiai értekezések' tárgyai. E' meleg vitatások 's értekezések alatt, többféle próbák' tétettek a' fogházak

és foglyokkal. A' temérdek költség el nem lan-
kasztotta a' philantropus társaságokat. Az embe-
ri lélek' tudományának megbecsülhetlen gyűjte-
ményei, az erről megjelent munkák.

A' theoriai értekezések után tett sikeres pró-
bák' következtetésül, a' vélekedés kétfelé oszlott 's
most a' fogházaknak kétféle rendszere van divat-
ban. Egyik, az úgy nevezett pennsylvaniai,
a' más az auburni rendszer, de mindenkinek
a' magános elzárás (solitary confinement) fő alap-
ja, 's mindenütt átaljába eltörölve a' testi bün-
tetések. A' pennsylvaniai rendszerként:
a' fogoly éjjel nappal magános elzárásban, mun-
ka közt vagy a' nélkül, de örökösen társaság
nélkül van; és ekként egy időre, nemcsak a' ha-
zából, hanem a' világból is kizáratik. Ezen elzá-
rás erkölcsi tanítással köttetik egybe 's a' mun-
ka a' fogoly' jóviselete megjutalmazásául adatik. *)
Az auburni rendszer elébb a' new-yorki
státus által kezdetett, 's az Auburn nevű faluban
épített fogházban hozatott bé 1817-b. Az aubur-
ni rendszernek, hasonlólag magános elzárás fő
alapja, de örökös munka közt, társaságban dol-
gozva ugyan, de a' nélkül hogy semminémű közö-
sülése lehessen fogoly társaival vagy másokkal. **)
Pennsylvánián kívül, minden státusok az aubur-
ni rendszert vették bé.

*) Letter from Edward Livingston to Robert Vaux, on the
Pennsylvania system of Prison Discipline. Philadelphia.
1828. —

**) Captain Hall. Vol. 1. I. 63.

A' massachusettsi státus' fogháza is Charlestownban, az auburni rendszerként van építve. — Gray úr, a' fogház' igazgatója készen várt már minket. Itt találkoztunk a' francziaországi azon két biztos úrakkal is, kiket a' kormány az amérikai fogházak 's rendszer' megvi'ssgálására, 's az itteni módnak Francziaországban is lehető' behozatalára, útaztatott ide. Előbb a' tisztviselők' szobáit 's a' régi fogházat néztük meg 's mentünk osztán az újba.

Hogy az auburni rendszerként, minden fogolynak megkülönböztett 's egészen magános háló helye legyen, a' státus e' végre új fogházat épített. Az épület 200 láb hosszú, 46 széles és 33 lábnyi magasságu négy falból áll, 245 ablakkal. Ennek közepében, a' falaktól hat lábnyira, emelkednek a' foglyok' 307 celláji egymás mellett kerülő sorban négy emeletre. Mindenik emeleten kerek folyosók, lemenő grádicsal végződve. A' cellák 7 láb hosszú, hét magasságu és $3\frac{1}{2}$ láb szélességűek. Rostélyos ablaku vasajtójok a' folyosóra nyílik. Minden cellában széles kötél öveken függ az ágy, nappal a' falra felköthetőleg. Egy ivó edény, egy szék, kés, kalán, villa, egy füstű és egy biblia, tesszik a' cella' minden bútorait. Az épületből kilépve, jobbra a' kápolna, balról a' konyha, a' széles nagy udvaron, különféle dolgozó műhelyek 's egy nagy köfaragó szin.

Midőn a' foglyot behozzák ide, legelőbb is megferesztetik, tisztába tétetik 's a' fogházi kön-

tős adatik reá. Ezen köntös igen különös készületű; bőv pantalonjának egyik szára egészen veres, a' más szürke vagy fekete; hosszú dolmányának, mellénjének és sapkájának is egyik fele veres, a' más különböző színű, mely arra való, hogy ha valahogy kiszökhetnék, a' legelső ember is azonnal megismerje benne a' foglyot. Azután véike 's büntetésének oka, a' fogháza' fenyték nemei és a' szabályok eleibe terjesztetnek, 's tudtára adatik: hogy azon órától fogva, senkivel többé semmi közösülésben nem lehet, 's valamint hogy a' szabályok meg nem tartásával fogságát mindig terheli, jó magaviseletével 's szorgalmával épen úgy könnyitheti. Ekkor, magános czellájába záratik, minden további közösülés 's beszélhetéstől elrekesztve. Ezen leczkék néhány nap ismételtetnek, 's az alatt a' fogházi pap erkölcsi tanításokat tart. E' megtörődés' napjai után, ha valamely mesterséget tud a' fogoly, azon mesterség' műhelyébe rendeltetik. Ha semmit nem tud, testi alkotásához képest, vagy valamely műhelybe tétetik segédnek, vagy többnyire az első esztendőben, kőfaragásra vagy kovács műhelybe rendeltetik; 's ezen béigtatása napjától fogva, a' többekkel folytatja kiszabott munkáját.

A' napi rend, következő: virradtkor harangozás a' felkelésre; a' zárok felnyitnak 's minden fogoly kiáll a' folyosóra; az intézet' papja könyörgést mond 's rövid erkölcsi beszédet tart. Az örzők által adott jelszóra, lejönnek a'

grádicson, az udvaron megmosdanak. Azután minden őrzőalja, 25—30 egynek vigyázatja alatt, sorba áll, mindig hátat fordítva egymásnak 's szemeiket merőn az őrzőre szegezve, műhelyökbe mennek. A' kőfaragó és kovács legnagyobb műhelyeken kívül, vannak asztalos, észtergás, szabó, csizmadia, lakatos, pléhes 's több másféle műhelyek is, külön osztályokban. A' műhelyekbeli őrzőknek, egyszersmint azon mesterséget is kell érteniek, hogy kiszabhassák a' munkát 's útastást adhassanak azoknak, kik most kezdenek tanulni. A' foglyok, sorban, háttal a' falnak fordúlva, akként ülnek dolgozásuk alatt, hogy arczaik mindenik az őrző ülése felé legyen. Munkájuk alatt soha egy szót sem szabad szollaniok, sem társaikhoz, sem senkihez, — kivéven az őrzőt, ha attól valamely útastást kell kérniök. Sem egymásra, se senkire tekinteni, 's semmi némű jelt adni, nem szabad.

Bizonyos órában megint harangoznak, minden munka félbehagyatik 's újra tömött sorba állanak az udvaron illető őraljok alá kezeiket lebozsátva, arczaik örökösön őrzőjök felé fordulnak, hogy se kezeik se suttogás által társaiknak semmi jelt ne adhassanak. Mint annyi kőbálvány, mozdulatlanul 's némán állanak egymásnak hátat fordítva, míg minden őrzőalja sorba lépett, 's akkor bizonyos jelre, machinai mozgással haladnak a' fő ajtóig, hól egy lyukon egyenként talál eregettetnek ki, melyből minde-

nik egyet veszen mentében, reggelire. Tálával mindenik megáll czellája előtt 's az adott jelre, bémegy, az ajtó rázáratik, 's ott költi el magányban reggelijét. Husz minuta múlva, megint harangoznak, újra hasonló machinai sorban 's felvigyázat alatt, műhelyeikbe mennek, 's délig folyvást dolgoznak, megszakadatlan némaságban 's szüntelen csak öngondolataikkal foglalatoskodva. Délben hasonló szomorú parádéval szedik el kieregetett tálaikat, 's megint czellájokban, néma magányban költik társaságtalan ebédjüket; onnan egy óra múlva újra vissza műhelyeikbe, munkájokat estig szakadatlanul folytatni.

Estve azon változás jön a' machinai mozgás közé, hogy az udvaron megint megkell mosdaniok 's czellájokba takaradván, vacsora után mindjárt mindenik az ajtóhoz áll; a' Pap könyörög 's viszont erkölcsi beszédet tart. Azután a' harang jelre lekell fekünniök 's megint mély magányban 's örökös halgatás közt töltik el az éjjet, újra felvirradni a' tegnapihoz hasonló nap leélésére. Éjszaka lámpások égnek a' folyosókon, melyek minden czellát megvilágosítanak. Az örök sarkalatlan papucsban állnak kiszabott helyeiken, hová a' boltozat' alkotásánál fogva, minden czellából a' legkisebb mozdulat is észrevehető. — Vasárnap kétszer halgatnak erkölcsi tanítást a' kápolnában 's czen napon a' kik kívánnák, megengedtetik czellájokban magánosan beszélai a' Pappal. Több idejüket megint magányban vagy a' Biblia' olvasásával töltik. — Az' frásztudatlan

foglyok, egy arra rendelt szobában, vasárnap írni és olvasni taníttatnak, 's az írástudóknak is néha gyakorolniok kell magokat. *)

Mig Gray úr a' fogház szabályainak ezen részét nekünk és a' franczia bízatosoknak magyarázta, eljártuk a' czellák' némely emeleteit, a' konyhát, kápolnát, raktárokat és minden műhelyeket. Mély halgatás uralkodott a' műhelyekben, minden fogoly merőn munkájára fordította tekintetét 's oda látszott szegezve lenni minden figyelme. Némelyekben hosszasabban mulattunk 's hólmikről kérdezőskedtünk, de ez alatt csak egy fogoly is reánk nem tekintett; néma elmerülésökből úgy látszott, mintha őket nem is érdekelné ott létünk. — Az örökös halgatás levén legfőbb szabálya a' fogháznak, 's ennek megszegése legfőbb hibája a' fogolynak, erre, igen is pontosan ügyelnek 's a' kit valamiként megkísértene a' beszélni vágyás, — ha az társához történt, napokig magánosan marad czellájában kenyeren és vízen, büne érzetének szomorú bonczolgatásai közt; megfosztva a' munkától 's ez által azon egyetlen jótételtől, hogy legalább emberek közt tudja lenni magát.

A' magános elzárás egyik főbb fenyték; vas egyen sincs; testi büntetés, bírói ítéletnél fogva, soha nem határoztatik. A' szorgalmatlanság és a' szabályok elleni hibákról jegyzőkönyv

*) Laws of the commonwealth, for the Government of the Massachusetts State Prison. Charlestown. 1830.

vitetik, valamint arról is, ki különös szorgalommal folytatja munkáját. A' feljegyzett hibák' soksága hosszítja a' rabságot, a' jó magaviseletek rövidítik. Ezen jegyzetek évenként az igazgatóság eleibe terjesztetnek 's a' Gubernátornak a' törvény által hatalom adatott, hogy tanácsossival egyetértve, a' jobb magaviseletűeknek rabságokból bizonyos időt elengedhessen, 's az örökre ítélteknek is, ha jobbulások' jeleit adják, megkegyelmezhessen. E' remény, hogy a' megtándorodott a' virtus' útjára megint visszatérhet, 's hogy örökkösen nincs elvágva az élettől, hatalmas ösztön a' jó maga viseletre.

A' déli harangozás elkövetkeztén, végig vártuk, míg az udvaron sorba álltak, machinai mozgásaik közt tálaikat elszedegették 's czellájokba takarodtak 's megint, midőn egy óra múlva műhelyeikbe oszlottak. Ételt háromszor kapnak, délben mindig húst. Napjában egy font vítális rész esik egy személyre 's azon kívül elégséges kenyér. — A' különböző műhelyekbeli munkák' napszámjai, esztendőnként árverés útján haszonbérbe adatnak. A' haszonbérlo' mesteremberek adják bé a' feldolgozandókat. A' foglyok' napszámjait örömmel veszik ki a' mesteremberek, tudván, hogy ott folytában 's nagy felvigyázat alatt készítetnek a' munkák. Egy fogoly' napszámjáért közönségesen 20 — 35 Cens (egy Cens teszen 1 garast v. czéd.) fizetnek a' haszonbérlo'k. Egy fogoly' napi tartása 7 — 10 Censbe kerülván a' státusnak, nem csak hogy a' foglyok

öntartásokat, felvigyázók' fizetését 's egyéb költségeiket megkeresik, hanem szinte minden esztendőben tiszta jövedelme van a' státusnak a' fogházakból, mely felesleges jövedelem, a' kiszabadúlt rabok' ideiglenes felsegillésére fordítatik.

Azután a' betegek' házat néztük meg, hol a' 260 fogoly közül csak öt volt. A' betegeknek megengedtetik, kettőnként lenni egy szobában 's beszélgethetni is. A' betegkháza oly csinos és tiszta, oly pontos a' felvigyázat és gyógyítás, mint akár mely ily nemű kegyes intézetben.

Még több részeletei vannak ezen egyetlen nemű fogházaknak, 's többféle, mind oda czélzó módok, hogy a' hibázott emberen a' törvény ne bosszút áljon, hanem eleit vegye a' hibázhatásnak 's az erkölcs' útját kimutassa a' megtándorodottnak. — Miután Franczia országban és Angliában néhány fogházat láttam 's a' hazánkbeliekre is vissza emlékeztem, az amerikaiak' annyi magasztalására, hittem ugyan, hogy itt csinosabb épületekben 's jobb rendben tartott rossz embereket látok, — de azt nem is képzeltem, hogy a' megjobbításra, az elmének és léleknek ily maschineriáját lehessen feltalálni;

nem véltem, hogy ezen erkölcsi machinák, a' megátalkodott gazemberre is, ily behatással lehessenek.

Nálunk a' fogházak, a' megromlott erkölcsök' szemétházai, hová egy időre kihányatik a' társasági életet megvesztegető rothadt rész, hogy ezen házban, mint gonoszság' iskolájában, henye élét' unalmi közt, egymást tanítva, még rendszerebben bétanultassék a' gonoszság a' status' költségén; — hól a' fogoly a' botozások közt, megutálva a' bosszuálló törvényeket 's az ötlet megalázott 's kebeléből kirekesztett emberiséget, új elkeseredéssel tér meg az életbe, visszaboszulni az ötlet üldözőket. — De, a' mely fogoly az amerikai ily rendszerű fogházakba vitetik, akármilyen is volt az előtti élete' pályája, mindennek előtt azt tanulja meg: miként lehessen öngondolatiban foglalatosságot találnia; miként keljen ön lelkiismeretével számolnia 's megfutott pályájáról elmélkednie. Megtanulja a' szorgalmat, rendet és engedelmességet, melyeket addig bizonyosan nem ismert. Megtanulja a' mértékletességet 's munkásságot, minden henye gondolatoknak ellen orvosságát 's egészségének forrását; a' csínosságát 's pontosságot, hihetőleg, addig előtte egészen új tudományokat. Elvan zárva minden rossz társaságtól, minden rossznak hallásától 's példája látásától, mellyek, talán különben még elnem romlott természetét, eltántorították volt. — És a' mi legfőbb: tizen-

két órai szakadatlan munka közt 's néma halgatásban eltöltött napja után, fennmarad még tízenkét egészen magának szentelhető órája, mely alatt bizonyosan legalább egy órát, magávali számolásra fordított; hajdoni életének bonczolgatásában, az ezen fogsága alatt tanultakrolli elmélkedésben, a' töle elnem zárt remény színei festegetésében, az általa megbántott társasággali megint megbékélhetés' képzelgetésében 's azon erős ohajtásban töltel, hogy többé okot ne adjon ily iskolába jutásra.

Charlestownban szinte egész napot töltötünk. Bostonban estvére Everett úrhoz voltunk théára híva, hól nagy társaságot találtunk 's mind azon fényt és szokásokat, melyek az angol théa társaságokban 's a' franczia Soirékban divatoznak. A' théa előtt és után, a' társaság különböző körökre oszlott 's különbözők voltak a' beszéd' tárgyai. Valamint az idegen, vágyik azon ország' és nemzet' dogairól kérdezősködni, hól múltat, éppen oly kérdezősködők ők is 's vágyakodók, az idegentől az ő hazájáról hallani. Magasztaltam egyik vendég előtt mind azt, mit eddig Amerikában láttam: a' törvényeket, iskolákat, fogházak' rendszerét 's számtalan intézeteiket. A' beszéd fordulatai természete szerint, ők is nagy kívánsággal ohajtották volna hallani mind azt, hogy hazánkban,

tőlők ily messze földre, ugyan azon tárgyak mi-ként állanak: törvényeinkben mik a' szabad-ság' főbb elvei? mik a' garantiák? iskoláink és a' tudományok, mely lábon állanak? Mi a' nem-zet' nyelve? német e', deák e'? vagy a' német és deáknak valamely dialectussa? Fogházaink mely rendszeren alapulnak? 'S melyek nevezetesebb intézeteink, az emberiség 's nemzeti művelődés' előmozdítására?

Mint a' ki nem igaz úton járt el valamely dologban 's becsülete érzeténél fogva szólítatik fel, hogy a' dologról számoljon, — épen oly szorongató helyzetben találtam magamat e' kérdések alatt. Érzettem egész sullyát e' kérdéseknek, hirtelen keresztül lebbent lelkemen hazánk' e' pontokbeli állása, és az amerikai közötti különbség. Ohajtottam volna, hogy becsülettel vonulhassak vissza a' pályáról, de azon kínzó állapotba voltam téve, hogy, vagy tudatlannak maradjak hazám' dolgairol, vagy hazudjak, vagy píruljak egy amerikai előtt. Próbálgattam az e' tárgyban Europa más nemzeteinél látottakra kitéríteni a' beszédet, de azokat ők már tudták 's csak a' miénkről vannak homályban, — 's megint az engemet égető pontra csavarodtam vissza.

Külömböző habozásaim által, hihetőleg nem igen kielégítő benyomatott hagytam nálók, de annál mélyebbek voltak szívemben a' bánat' benyomati, e' háztól eljöttöm után. De, sok ily bánat' kesergetései aggodtatják a' magyar utazót

külföldön, ha az a' szerencsétlensége van, hogy hazája' emlékét is mindenütt viszi magával, és ha honját, nem csak terméklenségéről, hanem mivelődéséről is büszkén kívánná emlegetni. — Még soká kínzott, a' théa alatti bajos helyzetemre emlékezés. Feltűnt előttem hazánk' állapotja, literaturánk, tudományink, mivelődésünk' állása; minden előítéletek 's hazánknak ily ismeretlensége a' külföldön! 's szívem elfogódott. Ha valyon maga a' magyar e' oka e' hátramaradtának a' mivel't világból? Miért, hogy e' nemzet csak örökös messze rémlő vágyás közt eped? Mi az a' fátyolozott homályos bánat, mely író-jinak nagy részében fő karakter vonás? Mi az, mit oly sok jobb érzésű magyar, ezerképen 's ezer formákban ki akar fejteni előmentünkre, 's mégis senki az igazi nyelvet még el nem találta? Ezen érzések, harcz és csüggedés közt hánycodtatják a' lelket 's csak a' jövődőre való hivatkozásban hagynak enyhületet.

XI.

Iskolák' állapotja Bostonban. — Harward kollégyom Cambridgeben. — Theologiai Semináriumok. — Gróf Benyovszki Moricz. — Amerikai kényelmek.

Azon számtalan intézetek közt, melyek Boston és a' massachusettsi státusban, az értelmi's erkölcsi mivelődés' terjesztésére alapítottak, igen nagy figyelmet érdemel az iskolák' állapotja. Boston' polgárai voltak elsők, kik mindgyárt a' szabadság háború után, az egész népnek taníttatását's műveltetését sürgették, annak elkezdésére sikeres lépéseket tettek's a' mostani tökéletre vitték. Követték a' példát a' több státusok is, 's az iskolák állapotja mindenütt a' nemzet főbb figyelme tárgyául vétetett fel, mint a' melyek a' szabadság elvei's a' republicai igazgatás' fenntartására, legelső eszközök. Büszkéek is a' bostoniak ezen intézeteikkel's ámbár az amerikaiak nem könnyen adóznak, még is c' célra minden ember, ha gyermeke nincs is, tiszta jóvedelmeiről évenként bizonyos adót fizet. Mely

mód által az iskolák jövedelme, csak nem egészen a' tehetősebbektől telvén ki, a' szegény szinte ingyen tanulhat. De, nagy gondot is fordítanak arra, hogy a' státusban minden ember gyermeke tanuljon, 's a' mely szülők elmúlatnák gyermekeiket taníttatni, mind annyszor büntetést fizetnek az iskolák jövedelme' tárába. A' státus' törvénye azt tartja: hogy minden ötven familiából álló helységnek vagy kerületnek iskolája legyen. A' kerületek meghatalmaztattak, hogy az iskolák' fenntartására rovatait tehessenek. 1830-ban Bostonban volt 80 köz és 155 privát iskola: összesen 235, tanulók 11,448-an. Esztendei költség 196,289 dollár. *)

Legrégibb az egész egyesületben a' Cambridgei vagy a' Harward kollégium, melyet még 1638-ban a' telepedés' elején alapított Harward nevű Pap. Cambridge Bostontól két mértföldre esik. Kimentünk oda a' kollégium' megnézésére 's ajánló levelünket Ware úrnak megadtuk, ki európai útazásából nem rég tért haza 's most az Unitáriusok theologiai Seminariumának egyik professora. Ware úr a' kollégium' épületeiben, 20,000 darabból álló könyvtárban, astronomiai, mathematicai, seborvosi, chemiai 's anatómiai kabinetek' gyűjteményeiben meghordozott, az intézet eredetét, mostani állását 's rendszerét elbeszélte. Nyolcz külön fekvő hosszú szárny épületből áll a' kollégium. Egyik szárnyából a' másba, a' legszebb fasorokkal

*) The American almanac for the Year 1831 l. 186.

béültetett ösvények vezetnek, 's az egész egy szép angol kerthez hasonló. Most mintegy 400 ifju tanulja a' felsőbb tudományokat. A' 35 professori cathedrákat, többnyire kegyes adakozók alapították. A' mi ezekből ki nem telne, a' státus' pénztára pótolja. Különösnek találtam, hogy sem itt sem más státusokban, a' kollégyomok nincsenek magass falakkal kerítve, mint nálunk. Minden kerítés, csak léczezetekből áll, 's még is, a' mint mondják, a' legszorossabb fenyíték alatt vannak az ifjak. — Az épületek' végében áll az Unitáriusok' theologiai Semináriumjok és templomjok, hol minden vasárnap kétszer, tanítást halgatnak az ifjak.

Ámbár a' Professorok nagyobb része Unitáriusokból áll, azért még sem Unitarium kollégyom a' cambridgei, hanem a' státus és nép' kollégyoma, hol senkinek vallása számba nem vétetvén, a' státus' ifjai, minden különbség nélkül tanulhatnak. — Az amerikai oly számtalan iskolák és kollégyomok 's annyi vallások közt, egy sincs, mely ez vagy amaz vallásbeli felekezeté lenne különösen, — azok mind a' közönségei. 'S hogy ennyi vallásbeli ifju, akadály, botránykozás, zavar vagy akár minémű vallásos surlodás nélkül együtt tanulhason, az, megint egy igen egyszerű mód által történik Amerikában:

A' Constitutio szerint, a' vallás dolga, minden polgárnak a' maga kerületéhez 's házi dolgaihoz tartozván, azon vallásra, melyet hiszen, gyermekét megtanítani, a'

szülők 's illető Papjaik dolga és baja. Az iskolák 's kollégyomokban, csak azon tudományok taníttatnak, melyek minden embert egyaránt illetnek: a' vallásos felekezetek' elvei pedig, mint tudomány, seholt nem. A' vallásról, a' Biblia historia olvasása alatt, csak azon általános elvek adatnak elé; melyek minden keresztyénnel egyaránt közösök. Valamely vallás' elveire különösen a' szülők, vagy az e' végre fenn álló úgy nevezett v a s á r n a p i iskolákban, az illető vallások' Papjai tanítják a' gyermekeket. 'S ezen mód által történik Amerikában, hogy ugyan azon egy iskolának tanítóji 's tanítvánnyai, mind különbözőféle vallásuak lehetnek, a' nélkül hogy soha ez kérdésbe is jőne.

Hogy valamely vallásbéli felekezet' elvei, mint Dogmák; tudományosan taníttathassanak, arra minden felekezet, thologiai Seminariumot alapít, a' tagok' önkéntes adakozásából. Ezekben, az azon vallás' Papjaivá lenni szándékozó ifjak tanulják különösen a' Theológiát. Ily nemű Seminariumok: a' Kálvinistáké Connecticutban; Presbyteriánusoké Auburn; Unitáriusoké Cambridge; Episcopalisoké NewYork; Baptistáké Hamilton; Catholicusoké Baltimore; Lutheránusoké Hartwich; Methodistáké Madissonban 's t. f.

Cambridgeből visszatérve, a' massachusettsi státus vice Gubernátora Winthrop úrhoz mentünk ebédre. A' vendégek a' státus és város' némely tisztviselőjiből 's az itt utazó néhány idegenekből állottak. Az öreg Winthrop úr, nagy örömmel fogadot 's lelkesedéssel említette, hogy hazánkfiát gróf Benyovszki Moriczot jól ismerte 's vele barátságban élt, míg ő Amerikában mulatott. — Kedves volt ugyan nekünk, hazánkfiát ily magasztalva hallani említetteti, de egyszer'smind pirulnunk kellett magunkban: hogy Benyovszki életéből ezen epizodát idegen országban kelle megtanulnunk, 's azután könyvekből keresni utánna, hogy Benyovszki 1783-ban Francia Országból Amerikába jött által 's Baltimoreban telepedett meg, hol az odavaló kereskedőkkel egyezésre lépett, hogy ha Madagascár' visszafoglalásában segítendik, bizonyos kereskedői elsőséggel fognak birni a' szigeten. Ezen egyezésök következésül, a' baltimorei kereskedők, az Intrepide nevű Fregatott felkészítették, mellyel Benyovszki 1785-ban által ment Madagascárba, hol 1786-ban, a' Francziák ellen oltalmazva magát, sánczai közt agyon lövetett.

Winthrop úr, egészen angol mód 's fogások szerint, oly válogatott nemű, oly pompás

's fényüzéssel rendelt asztalt tart, mint akár mely europai aristocrata. — A' bostoni gazdag polgárok, házokban és asztaloknál, oly lábón élnek, mint az angol és franczia előkelőbbek. 'S azok, kik azt hiszik, hogy a' vagyonosodás által szerzett és szerezhető élet' kényelmei, a' republicanusi elveknek alá ásnak, 's elébb később, az aristocrata fénye vált ott szerepet, — azok igen is attól félhetnek, hogy az élet' minden kényelmei közt élő ily nép, mely angol és chinai szőnyegetek tapod, szobájit a' művészség' remekei ékesítik 's asztalán franczia és spanyol ország, portó és a' szigetek válogatott borai pezsgenek, — nem soká fogja függetlenségét fenntartani. — Igen is akkor lehetne féltetni e' népet, ha ezen gazdagság a' feudalizmus, 's az elnyomott jobbágyság' verejtéke, vagy monopoliumok 's a' törvény' megkülönböztetésénél fogva, örökség szerint járó, mászt kirekesztő jusok' gyümölcsei lennének. — De, Amerikában e' gazdagság 's vagyonosodás, a' szabadság leányának a' szorgalom' és igyekezetnek igaz keresménnye, 's csak a' személyes szorgalom és igyezet aristocratiája fogja megint fenntartani a' kereső maradéknak. Az amerikai, ennyi kényelmek közt is, költségeiben igen előre vigyázó; mert jól tudja, hogy keresménnye forrása csupán személyes igyekezetétől függ; tudja hogy a' szerencse jóvaira 's a' törvény' kirekesztő kedvezéseire nem számlálhat. 'S azon büszke öntudat, hogy minden vagyonát 's ily kényel-

mesén élhetését, csak önjerejének köszönheti, kettőzteti éldelmeit.

Az europaiaak 's nevezetesen az angolok, igen szeretik azt jövendölgetni: hogy akármely tisztáknak is látassanak még most Amerikában a' demokratiai elvek, 's minden kigondolható óvások meg legyenek is törvényeikben, hogy a' polgári egyformaság fenntartassék 's a' módok elrekesztessenek egyes személyek meghatalmasadására, — még is idővel, a' vagyonosodottak' szaporodásával, az aristocratia fog ott is felkerülni 's Görög Ország és Roma' sorsa kerül reájok. — Bár mely előre láthatlanok is legyenek a' jövendő szövevényei 's a' történetek' változó folyama, — de most legalább úgy állnak még az amerikai viszonyok: hogy akármely nagy nevű, gazdagságu 's érdemű ember állana is fel több polgártársai közt magának személyes elsőséget kívánni akarni, vagy hatalmoskodásának akár mely jelét is adni: az, bizonyosan nagy megvettetés' 's gyaláztatásnak tenné ki magát. 1)

1) Levassur V. 1 és Cooper, Notions of the Americans. Philad. 1830.

XII.

Lowel és az odavaló gyárok. — Útazási
könyvek. — New-hampshirei státus. —
Unitáriusok az északi státusokban.

Még sok látni és tanulni valonk lett volna Bostonban, de Canadába siettünk fel. Boston környéke oly népes 's a' tehetősebb polgárok, nyári lakjaik, oly kelemessé teszik néhány mértföldre az utazást, mint London' és Párizs' vidékein.

Lowel tizenkét mértföldre Bostontól a' Merrimack' partján, egyik a' nevezetesebb gyár helyek közt az egyesületben; 's bámulatos hirtelenséggel épült. 1812-b. még egy indus familia lakta 's bírta a' Merrimack vize környékét; sűrű erdők borították körül; sivatagsága miatt alkamatlannak látszott a' művelésre 's csak legelőnek 's vadászatra használtatott. 1813. egy karton szövő társaság, figyelmét magára vonta e' hely. A' felmérésből úgy találtatott: hogy a' Merrimacknak néhány száz ölnyi helyen 30 láb esése van, 's a' fő ároktól könnyen lehet

apróbb árkokon oly pontokra vezetni a' vizet, hol az esés mindenütt nevededik 's az erőt sokszorosán lehet használni. A' helyet még azon évben csekély árron megvették az indusoktól, 's az első karton gyárt 3,000 dollárral egészen fából, felállították. A' kezdetnek szerencsés sikere lett 's 1818-b. a' második gyár építetett; hamar utánna a' harmadik 's végre a' hatodik is, mindenik 3,500 órsóval; még egy szőnyeg 's erőmív gyár, 's minden ezekhez megkívántató épületek. --

A' sivatag vadonból egyszerre temérdek épületek keltek-ki. Templomok, bóltok, fogadók 's csinos lakházak emelkedtek 's 6474 lakos nyüzsg most szorgalom közt, az egészen új sorfákkal ültetett útszákon. Rakott utak tették könnyűvé a' közösülést, 's a' készítmények' elszállítására egymás társaság 120,000 dollárral canalist vont Bostonig. A' kiszámlálás szerint, 50 gyárra 3,500 órsóval még elég ereje van a' viznek. 1827-b. már 450,000 font gyapott fonatott-fel, melyből mintegy 2,000,000 sing karton készült. Valamely hely ily hirtelen haladásának számtalan példái vannak az egyesületben, kivált az újjabb statusokban.

A' gyárok' egyik igazgatójához Bostonból ajánló levelünk lévén, az igazgató úr mindenütt elhordozott 's a' gyárokat minden részleteiben megmagyarázta. — Az alsó emeletben még eredeti természetében álló gyapottat a' víz' kerekjei által hajtott erőmív tépi es fűsüli; erőmív hozza-fel a'

második emeletbe, 's ott egyes szálakba fonja 's órsóra tekeri; a' harmadik emelet seriti 's csökre tekeri; a' negyedikben állanak az osztóváták 's ezek is az alsó erőmív által szövik a' harmadikból felvont fonalat. — Az a' gyapott, mely az alsó emeletben reggel még eredeti durvaságában áll, estvére már vászonná vált. — Az emeletekben majd nem átaljában, asszonyok, leányok és gyermekek igazgatják a' kerekeket, órsókat 's gyapott szálakat. Innen a' fejeřitőbe 's festőbe 's végre a' nyomtatóba kerül a' vászon, és tíz nap alatt a' legszebb 's számtalan szín változatu karton kerül-ki, 's rakatik kazalokba a' raktárban. Megnéztük azután a' szőnyeg és erőmív készítő gyárokat is.

Mintegy két ezer napszámosnak adnak munkát és élelmet ezen gyárok. A' napszámosok többnyire újonnan áttalköltözöttek, kivált az irlándus költözők' nagyobb része szegényül hagyja oda hazáját 's itt, hol a' napszám oly drága, két három esztendő alatt, ha takarékos, annyit teszzen félre, hogy a' szerfelett olcsó, 's még pusztán heverő földekből néhány hóldat megvásárol, letelepedik 's mint már telepedett polgárnak, a' kereset' minden ágai nyitva álván, gazdasághoz kezd. — Az újabb státus tudomány szerint, a' drága napszám mindig a' nemzet jóllétének bizonyos jele, mert hol kevés a' napszámos, ott kevés a' szegény ember is. Amerikában közönségesen egy dollár, 's a' nagyobb szorgalmu helyyeken, két-

tő is egy napszám, melynek felét, takarékoson élve, mindig félre teheti az igyekező.

Még egy nap maradtunk Lowelben, 's az alatt utazási könyveinket nézegettük végig, és az azokban talált közbe jött változásokról, általláttuk: hogy Amerikában, akármely hitelesen 's pontossággal dolgozott statistikai munka is nem élhet felül öt esztendő. Mert a' népesség, a' mivelődés 's erők' nevelődésével, minden esztendőn oly kitetszőleg változnak az adatok, hogy a' mi tavaly igaz volt azon egy helyen vagy dologról, már más esztendőn egészen megváltozhatott. — Csak a' constitutio örökös igazságai 's az abból fejlődött polgári élet, állandó. — Szinte így áll a' dolog az utazás írókkal is, 's ki, kivált az angol utazók' adataira bizza magát, az a' dolog' nagyobb részében igen megcsalódott. Az angol előítélettel, gyűlölséggel van Amerika iránt 's lépik-bé oda; mert nem felejthette még, hogy e' magyarok népe, oriási vaskarjai közül kivívta magát, 's most mint hatalmas vetélkedő társát irigyelve nézi, miként került felül már sok tárgyakban. — Ki egy utazót munkája után mindenütt követett útjában, annak nem csak elméje 's érzelme fordulatait, hanem még házi körülményeit is szinte kitalálná. — Az általunk használt következen-

dő négy utazókat egymástól szerfelett különböző elméjű 's elnézetűeknek találtuk, 's megint különbözőleg a' mi állásunkat hozzájuk:

1. Lafayette en Amerique en 1824 et 1825. Journal d'un Voyage aux Etats-Unis. par A. Levasseur. Paris. 1829. két kötet. —

Lafayette innepek és ponmpák 's dicsőségének legmagosabb pontján utazta-meg még egyszer Amérikát, 's mind a' mit erről írt Levasseur, az amirikaiak állításaként is, épen nincs nagyítva, hanem a' ki nem innepek között utazza-meg o' hazát, az sokban másként találja a' dolgokat 's embereket.

2. Travells through North-America, during the Years 1825 et 1826. By His Highness Bernhard, Duke of Sax-Weimar-Eisenach. Philadelphia. 1828.

A' weimari herczeg elhozta volt magával titulussát 's fényes rangját is Amérikába, 's magas születésének egész érzetét is, és talán o' miatt nem tetszettek sok dolgok a' herczegnek. Leírásai két nagy kötetben, a' tárgyaknak szára-
raz elbeszélései, úgy a' mint szemébe ötlöttek, apróságos 's az asszonyos sok beszédűségnek kicsinkés részeleteivel. A' herczegnek sok tárgy nem tetszett, a' cselédségre 's nem pontos szolgálatra gyakran panaszol. Úgy látszik, az Amérika constitutioja 's polgári élete nem érdekelte a' herczeget, vagy arról nem akart tudni, mert az egészen el van hallgatva.

3. *The Northern Traveller*. New-York. 1831.

Az északi státusoknak pontos geographiai's statistikai leírása, mely legtöbb hasznunkra volt.

4. *Mein Besuch Amerika's im Sommer 1824 von S. v. N. Aurrau*. 1827.

Egy enthuziásta, meleg képzelődésű 's az emberiséget még csak szebb oldalairól ismerő ifjú útazása. Nyelve virágos, előadásai töredékesek, bosszankodva mind arra, mi Európában az amerikai rendszer' behozatalát gátolja. Méréss hasonlításai szép lélek kiténései, de Amerikában is, nem oly fényesen áll minden dolog, mint ő leírta. — És

5. *Travels in North America, in the Years 1827 et 1828 By Captain Basil Hall*. Edinburg. 1829. 3 kötet.

Kapitány Hall, sok oldalú tudományossággal bír, a' föld' különböző részeiben több utakat tett, a' tárgyakat mély elmélkedéssel fogja-fel's nagy jártosságot mutatva, fejtegeti. De kapitány Hall, egyszersmind az angol büszkeségnek, az amerikaiak iránti gyűlölségnek, — az irigység igazságtalan fteletéinek 's ezen nemzetet megvető gőgnél is, hív példánnya. Egy alkalmat sem mulaszt el, hol az amerikaiak gyenge oldalait felfedezheti. Csábító sylogismusokkal hozza-kimindent a' rossz következtetéseket. Az amerikai demokrátiát 's polgári élet' egyszerűségeit, az angol aristocratia fénye eleibe tartja, hogy annál nevetésesebbé tehesse.

„Az angol utazók“, úgymond Washing-
ton Irving, „a világon a legjobbak és a leg-
rosszabba is. Hol nemzeti büszkeségek 's hasz-
noknak tekintete nem forog fenn; ott a polgá-
ri társaságnak mélyebb 's philosophiaibb szem-
pontjait senki az angoloknál jobban nem festi
's a kultárgyak' hív és szemlélhetőbb leírásában
senki őket utól nem éri. De mihelyt hazájok'
haszna vagy dicsősége a másokéval egybeérés-
be jön, egészen ellenkezőségekre mennek által;
igázaságtalanok, részre hajló 's a tárgyat ho-
mályosító és nevetségessé tevő megjegyzéseket
tesznek.“

Lowelből mánap nagy árron fogadott külön
székéren kellett tovább haladnunk; mert az a
merikai köszönségek szekere; mint az angoloké
is; valahányszor ment igon (utaznak). — Csak hamar
a new-hampshire-i székbe érünk; me-
lyet észre sem vettünk volna; ha kocsiunk fi-
gyelmesebb ne tenné. — A mivel világban; talán
csak egyedül Amerika azon hely, hol passus ma-
togatás; politikai; vámosok; és harminczadosok
megvizsgálása 's vallatása nélkül, szabadon lép-
hetni egyik státusból a' másba. — London felé
már kereszttől haladtunk Connecticut
folyamat is. Útunk nem falukon ugyan; de még
is szinte mindenütt lakházak közt ment-el. Csak

Angliában és Belgium, egy részében van az útnak azon gyönyöre, hogy szinte mindig házak közt 's mintegy kertben utaz. A' new-hampshirei státusnak ezen része, nem sokára ily kert fog lenni. Az egész státus apró birtokokra van felosztva, melyet többnyire a' tulajdonosok magok művelnek 's ott laknak, házaikat a' mennyire lehet, az ország úthoz közel építik 's körülötte a' gazdasági épületeket. Ekként az utazó majd minden száz hold föld meghaladtával, új telepedésekre talál 's közöttök igen jólrendelt fogadókra. Európában, ha a' város vagy faluból kihaladt az utazó, egészen magára marad 's a' magány' érzelmei közt ér megint a' más faluig. 1.)

Mig New-Hampshire fő városa Concord felé közelgettünk, szinte rakva találtuk az utat szekerekkel. A' környéki telepedők mind Concordba siettek templomba. Az amerikaiak nagyon buszón 's szinte bigottsággal tartják meg a' vasárnapot, hétköznapi egyik felekenet sem igen szokott templomba járni, de vasárnap nagy pontosan, háromszor mennek. — Az északi hat státusokban, harmincz esztendő óta nevesetes vallásos változások történtek. Elsőáltaltatások után soká szoross Puritánusok maradtak; az Episcopalis vallásnak csak kevés követői voltak. A' revolutio alatt és utánna, a' val-

1.) Cooper Vol 1.

lás tárgyai is, új megfontolás alá jöttek. A' Puritánizmust egy része nem találta elegendő szabad demokratiai elveken alapulniak lenni, az ekkor me szabadabb mezőt ohaított a' vallásban is, 's a' lakosok' nagyobb része, Congregationalis és Independens nevezet alatt, új istenitiszteletet állított.

Azonban 1794-b. a' tudós Pristley, több Unitárius Papokkal, az Episcopálisok' üldözése miatt, kényszerítetvén Angliát odahagyni, Bostonba jött által 's elhozta magával az Unitária vallás' elveit is, és predikációi 's tudományos írásai által, sokakat e' vallásra hajlított. Közbejövén az alatt a' Congregationálisták meghasonlása is, a' bostoni nevezetesebb tudósok résztvettek a' tárgy feletti vitatásban. A' győző fél, akkorá Praesidens Adamsal együtt az Unitária vallásra térvén által, kevés idő alatt Boston' nagyobb része e' vallást vette-bé 's hirtelen a' más hat északi státusokban is elterjedt. A' Congregationálistákból áttalléptek némelyek a' Reformátusok, Baptisták és Universalisták, részére.

A' vallás' változtatása Európában más szempontból vétetik, mint Angliában és Amerikában. Európában, könnyen megmagyarázható okokból, a' vallás változtatás, karakteri ingadozás' jele; az angol és amerikai pedig azt hiszi: hogy valamint politikai intézeteit műveltsége haladtával mindig változtatja 's tökéletesíti az ember, épen úgy szükség a' lelkiismeretet illető tárgyakban is, ész' műveltsége haladtával, mindig

józanabb megfogatok által azon tökéletre vinni a' vallás' elveit is: hogy az ész és lelkiességét azok által harmóniában lehessenek, s azokban mindenik egyformán nyugtató és enyhületét találja.

XIII.

Concord. — Amerika' constitúciója. **New Hampshire constitúciója.**

Concordban, semmi kös. intézetet hathatnánk meg. Vasárnap lévén, minden sárva volt, s tovább sem haladhattunk. A város némely népes, mint a' tenger mellékiek, ámbe a' státus' a fő városa. Szinte csak egy hosszú saéles útja, a'ból áll az egész Concord, mintegy 8000 lakossal. Az épületek, státus háza, az akadémia, különböző vallások templomai, mind igen csinosok. Három újság és egy folyóírás adatik ki.

A' nap' hátra lévő részét, New-Hampshire lelkes constitutioja olvasásával töltöttük, mely Concordban hozatott. New-Hampshire első volt Boston után, mely az angol király bélyeg- és théa törvényjét megsemmisítette, 's első sietett fegyveres népével a' bostoniak segédelmére a' revolutio, kiütésekor. Pennsylvánia és Massachusetts után merészen kihirdette az emberiség jussait 's megállította constitutióját.

Az amérikai constitutiók' historiájára megjegyzendő, hogy az kétféle: — 1-b. az egyes státusoké, mind a' huszonnégynek külön — 2-ot az egész egyesületé, mely mind a' huszonnégy státust egyaránt kötelezi. — Miután 1776-b. a' függetlenség kihirdettetett, az akkori 13 státus, mindenik külön belső igazgatást alkotott magának. Mindenik, a' másától függetlenül rendelte-el belső igazgatását; de a' jussoknak fő elveit mindenik egyformán vette-fel, 's valamint az akkori tizenhárom, úgy azután most huszonnégy státus 's négy territoriumok' constitúciói is, mind egyformán a' fő elvekben; 's csak az igazgatás formáiban vannak néhány változtatások némely státusokban. — Meglévén az egyes státusok belső constitúciójok alapítva, léptek azután az egyesült igazgatás' (articles of Union); 's a' mindenikkel közös congressus' alapjai alkotására. A' congressusra bízták által mind azt, mi a' különböző státusoknak egymás iránti viszonyait, a' külső nemzetekkel egybekötöttest;

és a' mi az egész egyesület' érdekeit általjában illeti. —

Felhozom például a' NewHampshire constitutioját, a' több státusok' apróbb változtatásaikkal, mely egyik a' legrégibbek közül (1784,) és a' melyhez egészen hasonlók a' több státusokéi is a' fő elvekben.

New-Hampshire Constitutioja.*)

Első Rész,

A' nép' j u s a i.

1-ső **M**inden ember egyformán szabadnak és függetlennek születik, következőleg minden igazgatóság (Government) a' néptől ered, a' nép' köz meggyegyzése által alapítatik és a' köz jóért intéztetik.

2. Minden embernek bizonyos, természeti, saját és vele született jusiai vannak; — ezek kö-

*) The Americans Guide, comprising the Declaration of Independence, the Articles of Confederation, and the Constitution of several States. Philadelphia. 1830.

sé tartozik az élet és szabadságnak megszorítatlan használhatása, és védelmezhetése, a' vagyonnak szerezhetése, bírhatása és oltalmazhatása, és általjában a' boldogság után törekedhetés 's annak megszerzethetése jusiai.

3. Midőn az emberek társasági állapotba lépnek, a' természettől nyert némely jusaikról lemondanak 's a' társaságnak általbízák, azon okból, hogy megtartott jusaiknak oltalmát bátorságosíthassák; de ezen lemondás nem kötelező a' fennebbi társaságos kölcsönösség, vagy hason értékű jusok visszaadása nélkül.

4. De a' természeti jusok közül némelyek eredi természetöknél fogva elidegeníthetlennel, 's minden ember azokat magának megtartja, mivel azok hasonértékű jusokkal, a' társaság által nem cserélthetnek ki— Ily neműek a' lelkiessméret' jusiai.

5. Minden embernek természeti és elidegeníthetlen jusa van az Istent lelkiessmérete' sugallása 's elméje' meggyőződése szerint tisztelni. Mire nézve senki, se személyében, se szabadságában, se vagyonában, ne kényszeríttessék, ne háborgattassék 's ne akadályoztassék, vallásos hitért, érzelméért és gondolkozásáért: vagy is, isteni tiszteletének belső meggyőződése 's neki legalkalmasabb mód szerint tetsző véghezviteléért. Úgy mindazonáltal, hogy a' köz csendességet 's mások istenitiszteletét meg ne háborítsa.

6. Minden vallásos felekezetnek kirekesztő jusa van magának Papot választani 's vele élel-

me 's tartása iránt egyezni. Azért tehát senki, akármely megkülönbözött, vagy nevezet alatt lévő vallásos felekezetből legyen is, soha nem kényszeríthetők arra, hogy a' más felekezeten, gondolkodáson vagy nevezeten lévő vallás Papjának, akár mit is fizessen.

Továbbá, bár mely nevezetű keresztyének, nyugalmason, és mint státus' jó polgárai viselvén magokat, egyenlőleg a' törvény' oltalma alatt lesznek; arról: hogy akármely nevezetű vallásos felekezet, a' másnak alája vettessek, vagy a' más felett elsősege legyen, soha törvény nem hozattathatik. — Mivel pedig a' különböző vallások' Papjai, az istenítisztelet' kiszolgáltatására, 's csak a' lelki dolgok körülli ügyekre vannak választva, — erre nézve, akármely vallás' Papja, semmi időben, és semmi szín és ok alatt, sem polgári sem katonai hivatalra nem választathatik, 's azt nem viselhet, míg papi hivatalát folytatja (N. y.)

És végtére, akármely Papnak vagy vallásos felekezetnek ajándékozott föld birtok, vagy föld vásár, azon feltétellel: hogy az örökösön Papról Papra szálljon, vagy vallás' földje legyen, erőtelőlen a' törvényhozóság' engedelmé nélkül; és csak templom és temetkezőnek való föld örökösítésire lehet jusa, de ez is két holdnál több ne legyen. —

7. Ezen státus népességének egyedüli 's ki-rekesztő jusa van, önmagát mint szabad, független 's önhatalmu státus, igazgatni. Mire néz-

ve, most és minden időben, minden hatalommal, törvényhatósággal és jussokkal él 's azokat gyakorolja mint tulajdonait. Kivévén azokat melyeket általadott vagy ezután nyilvánosan általad az amerikai egyesült státusok congressusának.

8. Mivel minden hatalom eredetileg a' nép és a' néptől ered, az igazgatóság' minden hivatalai és tisztviselőji, a' népnek csak helyettesei és ügyvivői, 's minden időben a' nép számoltatása alatt vannak.

9. Semmi névvel nevezendő hivatal vagy el-sőség, az igazgatásban soha nem lehet örökség szerint járó; — a' minden hivatalra megkívántató elme és lélek' tehetségei, a' maradéknak vagy atyafiaknak, nem lévén által testálhatók. Továbbá, a' státusban soha se titulus, nemesség vagy örökség szerint járó megkülönböztetés, se semmi privilegium, rang vagy kizáró haszon, senkinek ne engedessék, 's oly hivatal se állítások soha, melynek folytatása ideje, a' nép tet-szésétől ne függjön. Senki is, egy köz hivatalnál többet, egyszerre nem viselhet. A' főbb hivataloknak, egyes személyek általi igen hosszas viselése, veszedelmes lévén a' szabadságnak, erre nézve, ezen hivataloknak forgását (Rotation,) mint a' szabadság' egyik nevezetesebb bátorságát, a' nép fenntartja magának.

10. Az igazgatás, az egész közönség, közös javáért, oltalmazásáért 's bátorságára, nem pedig semmi névvel nevezendő egyes ember, nemzetség, osztály vagy karbeliek különös önhasznáért, ja-

váért vagy jövedelméért lévén alapítva, arra nézt, akármikor is az igazgatás a' kiszabott cséltől eltérne, hatalmával visszaélne, vagy a' köz szabadságot nyilvánosan veszedelmestetné, és ha minden más módok ezeknek megorvoslására sikeretlenek lennének, — akkor a' nép önnön jusanál fogva, változtathatja az igazgatást, vagy egészen újat is alkothat. Mert azon állítás és tudomány, hogy az önnkéntes hatalom és nyomtatásnak ellent ne lehessen állani, képtelen, rabszolgai és az emberi nem' javát és boldogságát veszedelmező állítás. (Doctrine of non resistance.)

11. Minden választásnak szabadnak kell lenni, és ezen státus minden polgárainak, — bírván a' szükséges tulajdonokkal, — egyenlő jussok van a' közönséges hivatalokra választani, — és választatni. — Akármely névvel nevezendő vallásbeli felekezethez tartozás, senkit el nem zárhatván ezen jusoktól. De, akárkiről, bírói ítélet által megbizonyosodik, hogy valamely hivatal' megnyeréséért a' választókat megvesztegette, tiz eszendeig semmi hivatalra nem választathatik, 's választói jussát is elveszti.

12. A' közönség minden tagjának jusa van, hogy élete, szabadsága és vagyona oltalmaítás a' közönség által; de köteles minden tag is, ezen óltalom' fenntartására a' réaeső részt hordozni, 's ha szükség kívánja, személyes szolgálatjával, vagy ezen szolgálatnak hason becsűjével azt előmozdítani. Mindazonáltal, senki vagyonának semmi része, a' köz haszonra fordítás

végett el ne vétessék, a' tulajdonos, vagy a' nép képviselői megegyezésök nélkül.

13. Minden embernek szabad a' maga és közönség' oltalmazására fegyvert tartani és hordozni.

14. Ezen státus minden polgárainak, ha személyök, vagyonjok vagy becsületjökben akár-mely méltatlanságot szenvedtek, folyamodván a' törvényekhez, jusok van a' bizonyos elégtétel 's megorvosoltatás' kívánására. Jusok van, hogy nékik a' törvény és igazság, szabadon halogatás és fizetés nélkül, teljesen és pontosan szolgáltatassék ki.

15. Senki, semmi maga elleni vád vagy panaszra nem tartozik addig felelni, míg az nekik tökéletesen minden részeiben és körülményeivel le nem íratott 's vele nem közöltetett. Arra sem kényszeríthetik senki, hogy az ellene feladott vádban megesküdjék. De, akárkinek jussa van, a' maga mentségére tartozó minden kedvező bizonyításokat és próbákat folhozhatni, 's kívánni, hogy ez ellene való bizonyságok vele szembesíttessenek, az ő mentségei tökéletesen kihalgattassanak, akár maga, akár választott ügyvédje által adja elé azokat.

16. Senki nem idéztethetik újra törvény' eleibe azon vád vagy panaszért, mely alól már egyszer felmentetett. És a' törvényhozó test ne is hozhasson oly törvényt, mely esküdtek' (Jury) ítélete nélkül, valakit halálos büntetés alá vessen (kivéven a' szárazsi és tengeri tábor' igazgatását.) —

17. Criminalis esetekben, a' tettnek a' bűn helyén kinyomozása 's a' pernek ottani folytatása, szükségesen megkívántató a' polgári szabadságra nézve; és azért, semmi bűn vagy véttségérti per, másutt nem folytattathatik, csak azon kerület' ítélőszéke előtt, hol az történt.

18. Minden büntetésnek a' véttség természetéhez mérsékeltnak kell lenni. A' törvényhozó test, a' jozan okosság' sugallatánál fogva is nem fogja ugyan azon büntetéseket szabni a' lopás, hamisítás és ehez hasonló' vétkére, a' melyeket szabni kell a' gyilkosság és hazaárulásra. Hol egyformá keménységgel büntettetnek minden hibák, ott a' nép felejtí a' vétkék közti különbséget, 's a' legundokabb bünt oly kevés lelkiismerettel követi-el, mint a' legcsekélyebb hibát. Mire nézve, a' halálos kegyetlen törvények' soksága, igazságtalan is 's politikai képen nem czélos is. Minden büntetésnek a' megjobbítás's nem az emberi nem' kiűrtása levén czélja.

19. Jusa van mindenkinek, személye, háza, vagyona, írásai, 's minden bírtokai ok nélkülli megmotóztatása 's letartóztatásától bátorságba helyeztetődni. Azért tehát, minden oly rendelések melyek valamely gyanus hely' megmotóztatása iránt, valamely személy' letaróztatására kiválatás végett, vagy criminalis tárgyakbani üldözésre nézve kelnek, ellenkezők ezen törvényekkel, hogy ha a' tárgynak mivolta 's alapja, előre esküvéssel, vagy hitelesnek talaltató hébizonyításokkal nem támogattatik, és továbbá, ha az

e' végre kiadott rendelkezésben, tisztán és nyilvánosan ki nincsenek írva a' megmotózandó helyek vagy letartandó személyek. Ily nemű rendelkezések pedig, csak a' törvényben meghatározott esetekben és formálításokkal kelhetnek.

20. A' vagyon felett és minden más perlekedésekben, jusok van a' feleknek, esküdtek' széke előtt léendő kihallgatásokra, és ezen jus szentnek és sérthetlennel tartassék.

21. A' nyomtatás' szabadsága egy státusban a' polgári szabadságnak legfontosabb fenntartója lévén: ez, megsérthetlennel fenmaradjon és oltalmaztassék. Ezen szabadsággal minden ember egyformán élhet, és soha semmi törvény nem hozattathatik, mely e' just megszoríthatná. A' gondolatok' és vélekedések' szabados közlése, az ember megbecsülhetlen jussainak egyike lévén, azért, minden polgár szabadosan szólhat, írhat és nyomtathat, akármely tárgyról. Felelettel tartozván az esküdtek' széke előtt, ezen szabadságali visszaélésért.

22. A' visszaható törvények, kiváltképen megsértők, elnyomók és igazságtalanok, mire nézve, semmi némű ily törvények, se a' polgári perek' eldöntésére, se a' hibák' megbüntetésére ne hozattassanak.

23. A' nemzeti katonaság, tulajdonképen való, természetes és bátorságos oltalma egy státusnak. —

24. Az állandó ármádák veszedelmesek a' szabadságnak, mire névze semmi állandó kató-

naság a' törvényhozó test' megegyezésén kívül, ne állitassék 's ne tartassék.

25. Minden esetben és időben a' katonaságnak a' polgári hatalom igazgatása 's szoros függése alatt kell lenni.

26. Béke idején senki házához ne szállitassék katona a' tulajdonos' megegyezése nélkül; háború idején pedig az ily szállások, csak a' polgári hivatal által rendeltethetnek-ki a' törvényhozóság által megállított mód szerint.

27. Semmi adó, vám, rovat, segedelem, vagy akármely terch, a' nép' megegyezése, vagy annak a' törvényhozásra egybegyűlt képviselői akarata nélkül, semmi szín alatt nem határozathatják 's fel sem vétethetik.

28. A' törvények felfüggeszthetésének hatalma, csak a' törvényhozó test által, a' nyilvánosan meghatározott esetekben gyakoroltathatik.

29. A' két törvényhozó házakbannj szabados tanácskozás, beszélés és vitatás, a' nép' júsainak oly különösképen való tulajdona, hogy a' tagok ottan kimondott vélekedéseikért semmi per alá nem jöhetnek, egy ítélőszék előtt is.

30. A' törvényhozó test, a' köz sérelmek' orvoslása és a' köz jó elémozdítására megkívánató törvények' hozatala végett gyűl egybe.

31. Jusa van a' népnek, rendes és békés módon, akár mikor egybegyülekezni, a' köz jó felett tanácskozni, képviselőinek útasítást adni, sérelmeit, terheltetéseit, a' törvényhozóság' eleibe terjeszteni.

32. Minden fogoly kezeségen elbocsátható, végső megítéltetése előtt; kivén a' főbenjáró vétkeket, hol a' tett bizonyos. Sem tisztviselőség, sem ítélőszék nem kívánhat rendkívüli vagy szerfeletti kezességet és bátorságot, 's nem szabhat kegyetlen vagy szokatlan büntetéseket.

33. Senki martialis törvény alá nem vettethetik. Kivén, a' szolgálatra felhívott szárazí és tengeri katonaságot; de ezek is csak a' törvényhozóság' hatalmánál fogva.

34. Minden ember' élete, vagyona és szabadsága fentartására szükséges, hogy a' törvények részre hajlás nélkül magyaráztassanak 's az igazság egyenes mértékben szolgáltatassék ki. Annál fogva, az előre vigyázat és jusok' bátorságosítása azt kívánja, hogy a' felsőbb ítélőszékek' birái, csak addig viselhessék hivataljokat, míg törvényes és igazságos magokviseletök által a' nép' bizodalmát megérdemlik.

35. Ezen státus igazgatásában a' három fő hatalmak, úgymint: törvényhozó, végrehajtó és ítélő birói hatalmak, oly annyira megkülönböztessenek egymástól, hogy azok, kik a' törvényhozóságnál ülnek, a' végrehajtó és birói hatalmaknál, semmi hivatalt nem viselhetnek; és megfordítva: a' végrehajtó hatalomnál lévők, a' törvényhozó 's birói hatalomnál, valamint a' birói is a' más kettőnél semmi hivatalt nem vállalhat, hogy ezen mód szerint, a' törvények 's ne az emberek' igazgatása legyen.

36. A' tudomány és mivelődésnek az egész státus' minden tagjai közti elterjesztése legnevezetesebb fenntartója és védje a' nép jussainak, a' szabadságnak és szabad igazgatásnak. És mivel az ezeket megszerző 's ezekhez eljuttatható minden alkalmak és módoknak: a' nevelés 's tanításnak az egész hazában elterjesztése, legsikeresebb módok ezen célra; — erre nézve, a' törvényhozáságnak 's tisztviselőségnek, a' jövőendő minden időszakaiban kötelességök leszen: a' tudomány, literatura, 's köz iskolák érdekeit minden módon pártfogolni, egyes személyek 's közönségek által alapított intézeteket apolgatni, a' földmivelés, mesterségek, kereskedelem, tudományok, kézmű és az ezen haza természet historiájának előmozdítóit megjutalmazni 's kijelelni; az emberiség 's köz jóltétvőség' elveit, a' szorgalmat, gazdálkodást, pontosságot, becsületességet. szerénységet 's józanságot, és minden társasági szeretetet 's nemes érzelmeket a' nép közt apolgatni 's serkenteni.

37. Ezen constitutio alapos elveinek és az igazságnak szüntelen szem előtt tartása, a' szorgalom, mértékletes élet, takarékoság és a' társasági virtusok lévén elmúlhatlanul szükségesek a' szabadság áldásai 's a' szabad igazgatás fenntartására, midőn a' nép képviselőit 's hivatalbelieit választja, mind ezen elveket különös szemügyben tartja; és meg is kívánja törvényhozóitól és tisztviselőitől, hogy a' törvények' hozata-

la 's végrehajtása alkalmával ezen elveket ők is állandoul és pontoson szemök előtt tartásák.

38. Ne hogy a' nép által megbízott három hatalmak azon magyarázatot tulajdonithassák magoknak: hogy a' fennebbiekben elé nem számlált jusokat ők gyakorolhassák 's magokhoz ragodozhassák, ezennel kinyilatkoztatjuk: hogy az itten elé nem számlált jusokat a' nép fenntartotta magának, mint tulajdonait.

Második Rész.

Az Igazgatás' formája

A' New-Hampshire nevezett alat lévő tartomány egész kerületében lakozó népség, köz megyezésből és akarattal, ezennel szabad, önhatalmu, és független politikai testé alkotja magát, new-hampshirei státus nevezet alatt,

I. Törvényhozó hatalom.

1. A' törvényhozó hatalom ezen státusban, a' nép által választott senatus és követek házá-

ra bízatik; mindenik ház egymástól független lévén.

2. Évenként junius' első szeredáján, vagy máskör is ha szükség kívánja, mindenik ház egybegyül. Megszűnik foglalatosságok, más évi junius első szeredáját megelőző hét nappal.

3. A' törvényhozó házaknak a' nép által hatalom adatik: az egész státusban akár hól szükségesnek találtató törvény székeket állítani, elrendelni vagy változtatni is, 's úgy intezni, hogy azok előtt a' státus' nevében mindennemű perek, egyenetlenségek, a' törvény' értelme szerint felvétessenek, follyanak 's elláttassanak.

4. Hatalom engedtetik továbbá, hogy időről időre, a' státus' boldogságára megkívántató törvényeket hozzon. Adókt, köz terhek' dolga iránt, törvényesen határozzon; katonaság, státus' oltalma, tisztviselők' állapotja 's minden más, a' státus' jóvát, sérelmeit, terheltetéseit illető tárgyak iránt is, állandó törvényeket alkosson. Úgy mind az által, hogy a' hozandó törvények ne ellenkezzenek, a' státus' már megállított constitutiojával.

5. A' törvényhozó testhez tartozó személyek semmi más hivatalt nem viselhetnek.

6. Mindenik ház ajtóit nyitva állnak minden emberre nézve, 's a' köz tanácskozásokat mindenki, csendesen viselvén magát, halgathatja.

S e n a t u s.

1. A' senatus a' törvényhozó test' egyik osztályát teszi; tagjai csak esztendeig maradnak meg hivataljokban 's következőleg választatnak: A' státusbeli minden birtokosok 's megtelepedett lakosok, kik a' 21 esztendőt már elérték, — kivéren a' meg nem telepedetteket 's kik mint szegények, önnön kérelmekre a' közterhek alól kivétettek, — az esztendőnként martiusban, vagy máskor is tartatni szokott gyűlésekben, a' magok kerületeikben megjelennek, 's az azon kerületre eső senatort szabad tetszésük szerint, de ballotirozás által, megválasztják. — Ezen módon választatnak a' követek, Gubernátor, fő tanács' tagjai 's tisztviselők is.

2. A' szózatok az e' végre rendelt választottság által összegyűjtetvén, jegyzőkönyvre vétetnek, számok felolvasztatik és a' státus titófnokának felküldetik; mely is a' senatus házában felolvasztván, a' szózatok többségét nyertek senatus tagjai lesznek.

3. Az ujonnan egybegyűlt senatus maga választja előlölőjét 's más tisztviselőit, meghatározza ülési 's tanácskozási rendjét 's eloszlásának idejét, a' követek házával egyetértve.

4. A' senatus, a' követek háza által, hivataljokkali visszaélésért bévádolt tisztviselőknek fő ítélőszéke. De ítéletje csak a' hivatalbóli elmozdításig terjed 's az ily elmozdított tisztviselők hibái 's magok viselkedése felett a' rendes

törvényszék teszen további ítéletet, a' státus törvénnyel értelme szerint.

5. Ha a' Gubernátor vádoltatik be, akkor a' fő törvényes ítélőszék előlölője folytatja az előlölést a' senatusban, de szózat nélkül.

K ö v e t e k' h á z a.

1. Ezen státusban a' nép minden esztendőn újra választja követjeit, azon módon és időben, mint a' senatorokat. A' követek' háza a' törvényhozó test' másik osztályát teszi.

2. A' követek' háza, a' státus dolga 's minden tisztviselő magaviselete megvissgálója. A' hibás tisztviselők vádjait a' senatus eleibe terjeszti ellátás végett.

3. A' státus' jövedelmeit és kiadásait illető minden javallatok a' követek' házában kezdődnek; de a' senatus is befolyhat erre, jobbitások vagy változtatások ajánlása által.

4. A' követek' háza is maga választja előlölőjét 's tisztviselőit, meghatározza tárgyai 's tanácskozása rendjét, 's eloszlásának idejét, a' senatussal egyet értve.

5. Mindenik házban folyt tárgyak 's az azok felett tartott tanácskozások, mindig kinyomtattnak 's kihirdettetnek.

II. Végrehajtó hatalom, Gubernátor.

1. Évenként martiusban, oly módon mint a' törvényhozóság' tagjai, a' nép Gubernátort

választ, ki, feje minden polgári 's katonai hivataloknak. A' törvényekben meghatározott mód szerint, a' státus általa kormányoztatik, de mindig a' melléje rendelt tanácsosok, megegyezésével.

2. Minden törvény jóvallat, miután a' két házban keresztül ment és megállíttatott, mi előtt kötelező törvénnyé válnék, a' Gubernátorhoz küldetik. Ha ő is helybehagyja a' jóvallatot, aláírja, 's mint megállított törvényt, azonnal kihírdetteti. Ha pedig a' jóvallat iránt valamely észrevételei lennének, azokat, ellenkezése okaival 's állításaival együtt, visszaküldi azon háznak, hol a' jóvallat kezdődött. A' két háznál rendre, a' Gubernátor ellenvetései és okai felvételnek, megfontoltatnak, 's ha a' háznak két harmad része, most is helyesnek találja az elébbi jóvallatot, akkor a' Gubernátor további ellenvetései elmellőztetvén, a' jóvallat kötelező törvénnyé válik 's kihírdettetik. Akkor is, ha a' Gubernátor tíz nap alatt vissza nem küldi az elcibe terjesztett jóvallatot, az, azonnal törvénnyé válik 's kihírdettetik.

3. A' két ház között, ülésük folytatása vagy elhalasztása felett eredett nem egyezhetős esetében, a' Gubernátor, egyetértvén a' tanáccsal határoz; de az elhalasztás kilenczven napnál továbbra nem terjedhet.

4. Az ítélő bírakat, 's az ítélőszékek melletti más tisztviselőket, a' nemzeti őr Generálissait 's a' tengeri katonaság tisztjeit, —

kiknek választása jussát a' nép magának fenn nem tartotta, — a' Gubernátor, tanácsossai meg-egyeztetésével, nevezi ki.

5. A' Gubernátor feje lévén a' katonai erőnek, hivatala esztendeje alatt, azoknak rendbe-tartások, egybegyűlések 's gyakorlások iránt, a' meghatározott szabályok szerint, rendeléseket teszen, és ha ellenség támadná meg a' státust e-rőt viszen az ellen 's a' státus' óltalmára min-dent elkövet.

6. Hatalom adatik a' Gubernátornak, hogy a' tanácscsal egyetértve, az ítélőszék által sza-bott büntetésből, a' körülmények szerint elen-gedjen. De a' hivataljokat rosszul folytatott tiszt-viselők' büntetését nem engedheti el.

7. A' köz pénztárból semmi más költsége-ket nem rendelhet, csak a' mik a' törvényekben 's a' törvényhozóság által megállítottak. Kivétvén azon esetet, ha a' státust ellenség támadja meg 's annak óltalmára kívántatik a' költség.

A' T a n á c s.

A' Gubernátornak, a' végrehajtó hatalom-ban való segítségére 's útásítására, minden esz-tendően öt tanácsos választatik a' nép által, oly módon, mint a' több tisztviselők választatnak. S t á t u s Titoknokát; Pénztárnokot, fő Bíztozt 's t. f. a' törvényhozó test' tagjai, ele-gyes ülésbe, titkos sorsolás által választják 's t. f.

III. Itélő hatalom.

Az alsóbb székek ítéletei megvizsgálására egy fő Itélőszék állítatik, melynek bírait a' Gubernátor nevezi ki a' tanács' megegyezésével. Ezeknek hivatali esztendejök nem határoztatik meg ugyan, hanem mihelyt ellenök méltó vád adatik fel, a' Gubernátor' és a' két ház' megegyezésével hivataljokból elmozdítathatnak, valamint a' több bírák is.

Hogy a' státus' kerületeiben, az alsó székeknel lévő békéltető 's más bírák, hivataljok' hosszas folytatása vagy kötelességeik nem pontos 's nem hív véghez vitele miatt, a' nép ne szenvedjen, minden ily alsó széki bírák hivataljok' ideje, csak öt esztendeig tarthat, 's akkor vagy újra heghagyatnak, vagy ha a' köz jó ügy kívánja, helyettök mások választatnak.

Kik a' hetven esztendőt már elérték, ítélőbírói hivatalra nem választathatnak.

Végtére pedig: ha a' tapasztalás szükségessé tenné ezen constitutio valamely czikkelyét megváltoztatni, módosítani vagy eltörölni, az iránt jóvallat tétethetik akár melyik házban, 's ha a' törvényhozóság' többsége jónak találja az ily változtatást, ennek jóvallatja mindenek tudtára kihirdettetik, hogy azt a' polgárok megfontolhassák; 's ha a' más esztendőn egybegyült

törvényhozóság' két harmad része, hasonlólag jónak találja a' változtatást, a' tárgy a' nép' eleibe terjesztetik, 's ha a' választók' többsége is elfogadja a' jóvallatot, az törvénnyé lesz.

XIV.

Gránit bányák. — Vermonti státus. — Az egyesület' népessége. — Burlington — Champlain tava. — Canada. — Szent Lőrincz vize. — Montreal. — Quebec. — Canada colonialis igazgatása. — John Bull.

Concordból Enfield és Hannover felé indulunk Canadának. Már csak az út mellett vannak telepedések, 's helyebb még sivatag erdők. E' helyek a' Geologusok előtt igen nevezeteseek; egész sor hegyeket formál a' szabadon álló leg szebb gránit, két 's háromszáz öles darabokban minden megszakadás 's repedés nélkül. Geolo

giai tekintetben, több útaxók járják meg e' vidéket. A' lakosok' egyik fő keresetjök a' gránit faragás, melyet a' Connecticut 's Merimack vizein Bostonba, New-Yorkba 's az Oceán parti minden városokba szélyel hordoznak.

Havennél a' vermonti státusba értünk. Montpelierben, a' státus' fő várossában, megállapodtunk holmiiket megnézni. A' város az Onion vize partján, igen kedvezőleg fekszik. Népessége még kevés, mivel elébb Dorsetben volt a' státus' háza. Vermontban az első telepedések 1731-ben kezdődtek 's száz esztendő alatt 280,665 lakosra szaporodott. De ezen népesedés szaporodás, nem oly kitétsző az északi státusokban, mint a' közép és nyugotiakban. A' revolutio kezdetekor, az egész egyesület alig állott három millióból, 's ötvenöt esztendő alatt, tizenhárom millióra szaporodott. A' státusok magok kerületökben minden öt, a' congressus pedig minden tíz esztendőben az egész egyesületben, uj felszámítást tétet, mivel a' népesség' mennyiségéhez van szabva a' státus és a' congressusba küldendő követek száma. A' régibb felszámítások szerint 1790-től fogva; következőleg szaporodtak:

1790	—	—	—	—	3,929,328
1800	—	—	—	—	5,306,038
1810	—	—	—	—	7,239,903
1820	—	—	—	—	9,625,734
1830	—	—	—	—	12,836,426

Az 1830-iki congressui utolsó felszámítás szerint a státusoké egyenként, és az egész egyesület népessége együttevén, ekként állott:

	Az egyesült Státusok népessége egyenként, az 1830-iki felszámítás szerint	Fejérek	Indusok és szerezcsenek.	Összesen
1	Maine	398,255	1207	399,462
2	New-Hampshire	268,910	623	269,533
3	Vermont . . .	279,780	685	280,665
4	Massachusetts .	603,094	7,006	610,100
5	Rhode Island .	93,631	3,579	97,210
6	Connecticut .	289,624	8087	297,711
7	New-York . .	1,878,000	45,522	1,923,522
8	New-Jersey . .	300,226	20,555	320,779
9	Pennsylvania .	1,291,906	38,128	1,330,034
10	Delaware . . .	57,605	19,134	76,739
11	Maryland . . .	291,093	155,000	446,913
12	Virginia . . .	663,514	550,000	1,213,514
13	Északi Carolina	427,433	266,037	738,470
14	Déli Carolina .	270,000	290,000	560,000
15	Georgia . . .	308,337	210,000	518,337
16	Alabama . . .	190,171	119,035	309,206
17	Mississippi . .	58,000	52,000	110,000
18	Louisiana . . .	89,191	126,374	215,575
19	Tennessee . .	537,930	146,289	684,822
20	Kentucky . . .	510,000	210,000	720,000
21	Ohio	928,093	9586	937,679
22	Indiana	338,020	3562	341,582
23	Illionis	159,000	2033	161,033
24	Missouri . . .	112,065	12,362	137,427
1	Columbiai Distric.	27,635	12,223	39,858
2	Michigani Tert.	30,848	280	31,128
3	Arkansasi d-to .	20,000	10,380	30,380
4	Floridai d-to .	18,385	16,340	34,725
	Összesen .	10,485,746	2,350,680	12,836,426

Montpelierből az Onion gyönyörű víz-men-tében Midleser, Watterbury, Richmond, Dārth-mouth és Willistonon által Burlingtonba értünk, mely a' Champlain tava partján végső város a' vermonti státusban. Burlington' fekvését igen dicsérik 's onnan a' kinézést a' Champlain tava szép környékeire, de mi estve érkezvén oda, vacsora után leköltöztünk a' part-ra, várni a' gözhajó érkezését.

Éjszaka későn érkezett meg a' Phaenix kikötőnkbe, melyen beszáltunk a' Champlain ta-vára. Reggel a' Saint Hero szigeténél virrad-tunk fel. Nem messze onnan, a' nyugotti parton áll Rouse Point nevű erősség. Az angolok és amerikaiak közötti ghenti egyezésnél fogva, ezen erősség a' határ vonnal az egyesült státusok és Canada közt. Onnan tizenegy mért-földre megállott hajónk 's a' canadai első városban Saint John'sban szálltunk ki. Az erősség' fokán és a' városban sétáló angol katona örök észrevétették már, hogy a' szabad státusokat elhagytuk 's megint monarchiai igaz-gatás alá értünk. Az egyesületben scholt egy tisztviselőnek is, sőt még a' Praesidensnek sincs katona őre. A' parton már harminczadi vizsgál-lat van.

Saint John'snak az erősségen kívül, sem-mi nevezetessége nincs. Mihelyt a' városból ki-értünk, egészen európai színű mezőkre találtunk. Nincsenek többé, az utazás' kellemeit változtató telepedések, kertek, gyümölcsösök 's a' tehe-

tőz birtokost mutató gazdasági épületek az út mellett. Pusztá felszántott tér nyúlik végig, borázdákra osztott földekkel. A' lakósok durva posztó öltözetben, jobbágyi alázatossággal szemők 's köszöntgetéseikben, csoportokban dolgoznak; henye szélyeltékintgetéseik 's kényszerű mozdulataikból úgy látszik, hogy robottot rónak le.

Az angol észak amerikai birtokot teszi: New-foundland, Nova Scotia, New-Brunswick, Cape Breton, Két Canada, Labrador és Saint John szigete. — Canada, fel, és al-Canadára oszlik. Az al-canadaiak többnyire XIV. Lajos alatt ide költözött francia eredetűek. Az akkori feudális rendszer dívatjaként, al-Canada francia bárók, Marquisek, Klastromok és Püspököknek donációval osztatott ki; 's ámbár 1763-ban az angolok birtokába jutott, a' feudális rendszer itt az úgy nevezett Seigneuríákban maig is fenn áll. A' lakos, vagy zsellér, különböző tárákat fizet esztendőnként, 's a' birtok adásvevéséből; száztól tízenkettőt, a' Seigneurnek vagy Klastromnak ad. A' föld és lakósok' mivelődése nem halad, 's a' Francziák; nyelvök, vallások; tudományok 's szokásaikban, most is a' 18-ik század elején állanak. Hátramaradásoknak igen szembe tűnő jele az is, hogy a' szabad státusok és Canada határ szélein lévő azon egy természetű, egy más végtében álló szomszéd földek, melyeket csak egy víz vagy határjel választ el egymás-

tól, a' new-yorki és vermonti részen 10 — 15 Shillinget ér egy hold, a' canadai részen pedig, ugyan azon egy természetű hold föld, a' lig ér 1 vagy 1½ Shillinget. *). Ily varázs ereje van a' constitutionnak; ily drágáya teszi a' földet is a' szabadság.

Az egyforma téren haladva, délre Laprairiebe értünk, 's halmairól megpillantottuk a' föld golyóbisa második legnagyobb vizét a' sz. Lőrinczet. Elmerül a' szem 's elfogodik az érzés, e' pompás óriási' folyam' megtekintésére! Mint egy két angol mértföld szélességén túl, emelkednek a' szembe lévő hegyek 's Montreálnak büszke tornyai. Lassu haladta rejti mélységét; bámuló némasággal kíséri a' szem a' temérdek tömeget, 's az Oceánnak nagy képe, 's a' természetnek nagy csudái tünedeznek fel. Ily nagy képekkel eltelve, jártuk végig Laprairiet. A' szürke Apácák' Klastroma teszi a' város' minden nevezetességét, kik ennek és környékének nagy részét bírják.

A' parton, Laprairie nevű gőzhajon, beszáltunk a' szent Lőrinczre. Az átmennel Laprairie és Montreál között, bajos és vérszedelmes. A' szent Lőrincznek sok helyt oly

*) The Northern Traveller. L. 196.

zúgói (Rapids,) 's annyi rejtezett sziklás részei vannak, hogy a' veszedelmet csak tanult révészek kerülhetik ki. Számtalan apróbb hajót elragadott már a' zúgó 's fenekére sodorta. A' közepén egészen tiszta a' folyam, 's néhány ól mélységre borzasztólag látszanak a' szikla darabok. Két óra alatt által értünk Montreálba, al-Canadának legnépesebb várossába.

Az utazásnak különös kellemei közé tartoznak ugyan azon első órák, midőn az utazó egy idegen városba megérkezik, 's még ismeretlenül a' lakosokkal, a' helyről, az új arczatokról, szokások 's épületekről, hasonlítgatásokat 's megjegyzéseket teszen. — Ezen első benyomatok sokszor kitörölhetlenek, ha bár későbbre ellenkezőleg találja is a' dolgokat. — De midőn egy folytában hosszason utaz, 's ugyan azon tárgyakot már több változásiban is látta, ezen első órák' örömei hamar kimerítődnek, kivált ha egyedül van az utazó. A' mindig tartós 's minden változásában újabb izgéréket terjesztő örömeket, csak az ismeretségekben, a' nép' intézetei, társasági élete, belső szokásai 's rendezkedései megismerésében találja fel mindig új kellemeikkel. Ki kénytelenségből, hiúságból, vagy rossz kedve üzése végett utaz, 's nem ohajtja, vagy restelli ismeretségeket szerezni, — annak

utazási következménye többnyire oly forma lesz, mint ama híres-neves, országokat 's világot látott prágai legényé, ki sok esztendei vándorlása tapasztalásait, egy summában ekként fejezte ki: hogy, sok — sok embereket, sok — sok nagy városokat és magas tornyokat látott! — És ezen eset szinte ránk is alkalmazható Montreálban, hol, minden ismeretség nélkül, a' városi épületeket 's útszakit, visszajövet is megnéztük, 's egyebet nem mondhatunk, hanem hogy „Montreálban is kétszer jártunk.“

Estve a' John Molosson gőzhajóra ülünk, a' szent Lőrinczen Quebeckbe al-Canada fő várossába lemenni. Trois Rivières-él fát és uj utazókat vettünk fel. Egész nap esett, hideg szél fútt 's csak ritkán tekintgethettünk a' partok felé. A' szent Lőrincz mindig rakva különböző hajókkal, 's kivált temérdek hosszúságu tutajokkal, melyeket a' Canada rengeteg erdeiből vágva, Quebeckig usztatják le, 's ott hajókra rakják, Angliába szállítani által.

Harmad napján reggel, mégérkeztünk a' quebecki kikötőbe. A' szent Lőrincz itt már oly széles, hogy a' túlsó partok csak kélielvo látszanak által. Számtalan hajó nyüzsg fel 's alá haladtában. A' város parti része szűk és sá-

ros útszákból, kereskedői portékák raktárainból áll, mint minden nagyobb kereskedői helyeken. Különös figyelmet érdemlők, a' hudson's bay- és labradori társaságok' vadbőr rakhelyeik, 's különféle Indus munkák 's öltözetek' boltjai. A' hegyen lévő rész, alsó és felső város nevezetekre oszlik. Az alsóban hasonlólag szűk és sáros útszák; de a' felső rész, oly forma csudálatos eredetiséggel van meredek hegyek oldalain építve, mint Edinburgh Scotiában. A' felső város' végső szikláján áll a' híres erősség, melyet Gibráltárral, a' leghezozzá járulhatlanabbnak tartanak, 's akármely rohanással megvenni, lehetlennek hiszik.

Az erősség' igazgatója, Corner Harris úrnak, megadván ajánló levelünket, engedelmet nyertünk a' vár' megnézésére. Corner Harris úrnak, mind két keze elvan löve. — Különböző kerengő útakon, ágyu tanyák, casámaták és sánczok közt, felértünk végre az úgy nevezett Cape Diamondra. Miolta a' francziák birtokából az angolokéba jött által a' vár, az épületek szinte mind újból készültek, új terv szerint, 's esztendőnkint 5000 font sterling fordítatik a' további építésre. — Cape Diamonde, a' hegyek sorából a' szent Lőrinczre egyedül merészen benyuló szikla. A' víz' színétől 348 lábnyi borzasztó meredekséggel nyúlik fel; felső csúcjának tere, mint egy hat négyszegű holdat veszen, melyre a' várak építették. A' szikla szűk fókára álva, elmerül a' lépeledés' a' nézetet

lőnféleségein. Alatt az óriási szent Lőrincz, rakva lebegő hajókkal, 's túl a' kékellő hegyek sivatag ereikkel, és körül, az emberi elmének ily roppant munkája!

Egy katona az erősség' minden részeiben elhordozott. Minden szegletben ágyu tanyákra találtunk, 's különböző készületű elfogadására annak ki ellenségesen merészlené megrohanni a' várat. Az erősség megett nyulik el az úgy nevezett Abrahám tere, melyen történt 1759-ben angol General Volf és francia General Marquis Montcalm közt az ütközet, mely mindenik General életébe 's a' francziák részéről a' vár 's egész Canada elvesztésébe került.

Az erősségen alól a' szent Lőrinczre építve áll az angol igazgatás Gubernátora pompás lakja. Mind két Canadát a' Gubernátor igazgatja, mint brittus király' személyesse. Most Lord Aylmers. Vannak ugyan a' canadaiaknak törvényhozó házaik, de a' felső házat örökös tagok teszik, aristocratiai elveken alkotva, kiknek érdekeik a' democratiára hajló alsó házétól egészen különbözök lévén, szüntelenül egybeütközésben állanak egymás mellett. Hozott törvényeik csak akkor jönnek foganatba, ha a' Gubernátor és brittus király, helyesnek találják megerősíteni. Politikai igazgatások az angol coloniai törvényeken alapul. Katonát a' canadaiak nem tartanak, azokat Anglia küldi által 's fizeti, Quebecben két 's a' több erősségekben négy regimentet. A' vízi erő is angol hajók és ma-

trózkodból áll, 's az igazgatás nem is akarja, hogy a' helybeli lakosok katonáskodjanak.

Ámbár ezen coloniák, semmi egyenés adót nem fizetnek Angliának, sőt a' brittus koronának nagy költségébe kerülnek az itteni várak, idegen tisztviselők' és katonák' tartása, 's a' coloniák szinte minden szükségökről gondoskodás, — még is ezek tengeri és kereskedési tekintetben, igen fontosok Angliának. Mert a' coloniák' minden termékeit Anglia hordja ki 's adja el a' világ több részeiben, — és a' más coloniák' termékeit 's otthoni minden készítményeit, megint Anglia hordja bé ide, árasztja el őket azokkal 's viszi haza a' pénzt belőle.

Quebeck és az egész al-Canada nem népes, minden kedvező helyzete mellett is; melyet különböző okoknak tulajdonítanak. Az által telepedők inkább igyekeznek fel-Canadába menni, hól nincs feudális rendszer és a' megvásárlott földet önn tulajdonának tarthatja a' telepedő. Al-Canadában a' klastromok és Papok, nagy kiterjedésű helyek és gazdagság birtokában, a' népet is egészen hatahtokban tartják. Az iskolák nem terjedhetnek, a' műveltség nem haladhat. Az angol Parlament sok próbákat tett a' franczia nyelv elenyésztésére 's a' Papok hatalma neutralizálására, de abban a' papi jószágok donációi miatt, soká nem bofogult. Most országos költségen 's a' tehetősebb angol lakosok' adományaiból, kezdődtek iskolák alapíttatni, 's

az igazgatás oda vitte a' dolgot, hogy esztán a' papi jövedelmeknek egy része, iskolákra fordítottatik.

Az 1764-iki felszámitás szerint, Alcanadának 63,338 népessége volt; Felcanada pedig akkor majd egészen pusztán hevert. Az 1831-iki számitás szerint, Al-canada 544,000, Fel-canada 200,00 a' több északi brittus birtokkal együtt, most a' népesség teszen 1,054,000. Ezen szaporodás nagyobb részén Irlandiából telik-ki, honnan esztendőnként többnyire az igazgatás' költségén, temérdeken vándorolnak ide. 1829-b 15,924; 1830-b. 28,000; 1831-b. 52,169 kivándorló jött által Anglia, Irlandia és Scotiából; de azoknak egy része lassanként általszivárgot az egyesült státusokba.

A' gubernatori lakáson alól áll General Wolfe-nak egy szép pyramidális emléke. — A' város' nevezetességei közé tartoznak a' nagy számú templomok és klastromok. Építésekben semmi különös nincs; belsőjök egészen el van halmazva minden ízlés nélküli felczifrázott szent képekkel, 's szinte minden lépten álló gyontató székkal.

Két napi quebecki mulatásunk után, Hercules gözhajóra 's megint a' szent Lörincre szálltunk; hajónk tömve volt europai kivándorlókkal, kik mind Fel-canadában siettek. Nagy ter-

hűnkén kiűl, még két vitorlás hajó akasztaton
Herculeshez, felvontatni a' vízen. Az idő gyö-
nyörű volt, de kínzott a' lassu haladás 's a' ki-
vándorlók' nagy tolongása. Trois Rivièresben
megint kiszáلتunk, fát és utazókat venni fel. So-
relben mulattunk néhány órát. Sorrel a' Ri-
chellieu víze beömlésénél fekszik, 's nevezetes ke-
reskedést folytat a' vízen fel. Lakossai francziák;
itt van a' Gubernator nyári lakja 's egy katoná-
osztály' szállása. Délután találkoztunk a' John
Bull nevű új gőzhajóval, mely az addigi min-
den gőzhajók közt a' legnagyobb. Hossza 189,
széle 70 láb 's 1800 tonna terhet, vagy is 26,000
mázsát bír el. Irigyelve néztük a' nagy erejű John
Bullt elreppenni mellettünk; míg mi gyengén
haladó Herculesünken vesződünk 's késő éjzsa-
ka érkezünk megint Montrealba.

Az utolsó napunkban a' Montreáli városát látogattunk meg. A város a' St. Lawrence folyó mellett fekszik, a' Quebec folyóval szembe. A város a' 17. században épült, a' 18. században virágzott, a' 19. században hanyatlott. A város a' 18. században a' legnagyobb város volt a' Nyugaton, a' 19. században a' második, a' 20. században a' harmadik. A város a' 18. században a' legnagyobb város volt a' Nyugaton, a' 19. században a' második, a' 20. században a' harmadik.

Az utolsó napunkban a' Montreáli városát látogattunk meg. A város a' St. Lawrence folyó mellett fekszik, a' Quebec folyóval szembe. A város a' 17. században épült, a' 18. században virágzott, a' 19. században hanyatlott. A város a' 18. században a' legnagyobb város volt a' Nyugaton, a' 19. században a' második, a' 20. században a' harmadik.

xv.

Hogy a' Nigarához felérjünk; Montreálból vagy a' Champlain taváig kellett megteremünk, vagy pedig egyenesebben 392 mérföldet a' sz. Lőrinczen a' még nem oly érdekes fal-Canada felé utazunk; rövidbbségért a' sz. Lőrinczt választottuk, ámbar eléggé ismertült már a' hajózás unsalmait e' a' sz. Lőrincz veszedelmeit. — Montreal és La Chine közt, mintegy 9 mérföldre, oly sebess a' sz. Lőrincz, vagy is a' a' sz. Lőrincz (Rapids) oly veszedelmek és sziklások, hogy a' három lábánál mélyebben átható gőz — 3 más nagyobb hajók, fezekön bizonyos veszedelemnek tennék ki magokat. A' zúgók, a' nagyobb, és sziklák hőt folyó szeken, különös borzasztó játéka a' természetnek.

A' sz. Lőrincznek az Ontário tavától kezdve, Trois Riviersig le, 218 lábba esése van, 's midőn néhól néma lassusággal hőmpölyög, egyszerre, mint a' zsilip' vize, zugó sebességgel indul-mög: 's magoss hullámokban csapkodik-fel az útjában álló sziklák közt. Másutt pedig oly kerengőket formál, hogy a' mit színén talál, sebesen csavargó karikáiba, facsarja, 's végre zugó örvényébe sodorja-le. — A' hajósok a' víznek ily veszedelmes játékait, rapidsnak nevezik. Hosszas de sokszor keserves tapasztalások után, már meglehetősen kitanulták a' hajósok a' sz. Lőrincz' rapidjait, 's e' végre készült hosszukó kisebb rendű hajókkal (Durham boat's,) ügyesen kikerülik a' veszedelmet. De vége azon hajónak, melyet az örvény valamiként karikájába sodorhat!

A' nagyobb hajók nem mernek a' rapidokkal mérkőzni, mert ha kikerülhetnék is, az örvényeket, a' fenségen rejtő sziklák még nincsenek kitanulva. A' Montréal közti rapidot kikerülni, La Chinéig szekeren mentünk. Azon gőzhajón, melynek megérkezésünkön mindjárt indulni kellett, holmi igazítandók voltak; még néhány órát vártunk, 's az alatt La Chinét megjártuk. A' falu csak néhány új házból áll, 's küzdik még az erdőkkel, hogy tért szerezhesen magának; főbb kereskedése halászat. A' sz. Lőrincz' túlsó partján Caughnawaga nevű indián falu fekszik. Az alatt még megláttunk, néhány

Indus jött által csónakon 's jó kedvel iddegálták pálinkájokat.

Midőn hajónk elkészült, alig haladtunk néhány ölet a' partól, újra valamely része meghibázott 's kénytelenek voltunk a' King William-ra áttalköltözni. Haladtunkban, mutatták néhol a' hajósok 's utazók a' kikerült rapidokat, beszéltek az ott történt veszedelmeket, 's minél tovább, annál több figyelemmel viseltettünk e' borzasztó játékok iránt. Estvére Cascades be értünk 's az új rapidok miatt, sötétben és sárban Coteau de Lacig megint székéren kellett mennünk, hol újra még azon éjjen a' Saint Lawrence gőzhajóra szállva, Cornwallban viradtunk-meg.

Beértünk már Cornwallnál fel-Canadába, de újra kezdődtek az eddigieknél veszedelmesebb rapidok 's megint székérre ültünk. Egész nap hideg szél, eső 's rettenetes rossz úton, örökös erdők közt, haladtunk-fel a' sz. Lőrincz partjain. Az éjszakát egy szállókkal nyüzsgő magánban erdei fogadóban töltöttük 's másnap érkeztünk Prescottba, hol megint a' James Kempton gőzhajóra szálltunk. Utatársaink nagyobb része kivándorlókból állott. Már a' veszedelmesebb rapidok megszűntek 's a' hajózást igen kedvessé tették az úgy nevezett „ezer szigetek.“ Prescotttól fel Kingstonig, a' sz. Lőrincz boritva van apró szigetekkel. Némelyekben üdvarok lógnak, a' többeket vadászat és halászatra használják. Estvé felé hajónk nagyobb megállást éreztet, hogy

a' viz mélyül 's a' hullámok nevedednek, mely jele volt, hogy az Ontariohoz közel vagyunk. Sötét volt már, midőn Kingstonban, az Ontario öblénél kiszáltunk.

Kingstonban egész nap várakoztunk a' Lady Dalhousi gőzhajóra, melynek Niagarához kellett felindulni, de az ellenkező szél miatt, nem érkezett meg. Időnk maradt a' várost meg nézni, mely nem régi telepedés. Azt mondják, hogy azon helyet, hol most Kingston felszik, az első ide telepedő, egy palacska pálinkával vásárolta meg egy Indusól, 's most őből lakossa van a' helynek, 's az Ontario nagy kereskedése. Az angol igazgatás fel-canadai hajói, az itteni kikötőben hevernek 's egy regiment katona szállásol.

A' viz partján várva hajónkat, egy csoport csónakot vettünk észre a' város felé közelgetni 's a' parthoz érkezni. Ezek Mississauga a' tribusbeli Indusok voltak, vadászni mentek a' szigetekre 's Kingstonban kiszáltak elbéséget vásárolni. Csónakjaik (Canot) vékony deszkából, egészen bevonva fakéreggel, igen különbözik a' fejérekéitől. Mindenikben egy familia ült, gyermekjeikkel, vadász, kutyákkal, foggyver, sátor, vadbőrök 's eleséggel megterhelve. Az Indusok bőre veres-réz szín, hosszú fekete hajok különösen sima, termőtek csontos. A' férfiak csinos vadbőr 's posztó köntösben, mocassin papucsban, kiléptek a' partra 's vásároltak. Az asszonyok a' csónakban maradtak, színek ezeknek is réz szín,

sima fekete hajok vállokra bocsátva; csifra apró csiga 's gyöngy füzetekkel egybefonva; némelyiknek sok nemű apró csigából 's gyöngyből, hosszan lenyúló fülbevalója; melleken 's derekokon különféle czifraságok, sok színű gyöngyrel kirakott mocassin papucsban. Midőn mind visszaültek a' csónakba, vezetőjük után egy csoportban ellibegtek a' víz mentében. Skegény indusok! hazátokban már idegenek vagytok, 's eleiteket legyilkolt ellenségeitek, már idegen vándoroknak tekint! —

A' parton végig, néhány száz kivándorolt vá-
rakozott a' hajóra, tovább haladhatni. Ott ültek portékáik közt, a' szabad ég alatt, idegen földön, ismeretség nélkül, elhagyva régi hazájokat, 's még nem tudva azon helyet, hol új hönnyök leendő. Ezeknek egy része az angol igazgatás költségein nevezetesen Irlandból jött által, megtelepedni fel-Cánadában, a' kormánytól kiosztott földeken. A' más része Angliából, Scotiából 's Europa különböző részeiből, önnön erején költözött ki; Oswegoiban szándékoztak kiszádni, a' szabad státusokban keresni új hazát magoknak; meglepő nézet, ennyi kivándorlót a' hajókona 's partokon látni! Az océánon által; nagyobb részének nincs módja külön cabinétot fizetni. Ott, a' hajó közepén lévő nagy teremben, portékáik közt, egymás hátán tolongva saigorognak; magoknak kell élelmökről gondoskodni, mely az utolsó betétekben kevesedik, vagy el is fogy. Midőn partra értek, még messze vannak céljuktól,

's messze bé kell vándorolni, hol olcsóbb a' megtelepedhetés.

... Az Oceánon által 's azután is, többször kellett ily kivándorlókkal utaznunk, 's mindig elfogódott szívem midőn reájok tekintettem 's magamat sorokba gondoltam. — Rettentő érzés, örökre, és pedig kéntelenségből hagyni a' hazát! Jaj annak, ki meleg szívvel, ki képzelődésének egész erejével, csak hazáját hordozta kebelében. Ki, éjjeleinek álmát, vágyásinak mindenikét 's gondolatának legboldogítóbb felángolásait, csak neki szentelte, 's sirján tuli dicsőségét is hazája emlékében osztotta-meg! nem képzelek kínzóbb helyzetet; mint a' ki szívének ily érzelmeivel szakad el hazájától, idegen éghajlat, idegen nyelvek 's érzetűek köze száműzve önmagát, hogy a' visszaemlékezetnek gyötrő örök harczában éljen.

De ezen kivándorlókat, talán az örökösön nyomott szegénység kényszerítette e' lépésre, melynek súlya alatt nem is voltak képesek kifejezni hazafi érzelmeiket, vagy talán nem is csatolta semmi érzelem azon földhöz, hol jusaik már születésekkor megvoltak tagadva; hol, meglehet, csak a' levegőt 's étel italjokat tarthatták tulajdonoknak. Vagy talán, hatalmasok üldözése, a' privilégiáltak' nyomása, lelkiestémereik' szabadságának megtagadása, kényszerítik egy szabadabb honnt keresni, természeti jusaik' gyakorolhatósára. — Meglehet az is, hogy lelkierejüknek félreértése, vagy észre nem vett vigyázatlanság, el-

tántoritották a' jobb útról, 's sietnek-ki onnan, hol bélyegezve van nevök, hogy félrevonultságokban, újra a' virtus' útjára megtérjenek. Vagy pedig, igen hihetőleg, némelyiknek elméje, talentumi, lelkitehetségei 's társai közti felsőbbségének támadtak irigyei 's rágalmazói, 's nem elég erőss lelke, vagy unja már a' megutáltakkal harczolni, — 's siet szabadabb mezőn lélekezni. — Vagy végre, azok számából lehetnek, kiknek pártja a' politikai pályán elvesztette ügyét, 's most a' győző fél által tolatva 's üldöztetve sietnek ezen új hazába, a' minden politikai pártokat egyesítő 's az egész emberiség' menedék hazájába.

A' kivándorlottak közt találtuk Grassyurat egész házanépével. Grassy úr egy nevezetes olasz familiának egyik tagja, Napoleonnak polytechnicali nevendéke volt. A' dolgok' fordultával elkellett hagynia hazáját, 's jött fel-canadába, az angol igazgatástól ajánlott földön megtelepedni. Kingstoni fogadósunk is Olaszországból vándorlott hajdan ide, de már egészen angol lett.

A' nap' unalmai közt, még egy különös ismeretséghez jutottunk fogadónkban. A' hányó vető sors játékaival által Austriából származott ide egy mézsáros is, ki itt kolbászkák' (wirschli) csinálásával 's más hús körüli manipulációkkal folytatja életét. A' szegény jó szomszéd, egész nap kínzott minket Compatriotasága érzelmeivel; ajánlotta nekünk is a' megtelepedést, mert itt, úgy mond: sem császárnak, sem királynak nem kel adót fizetni.

Éjszaka megérkezett a' Lady Dalhousi 's a' több alólról jövő hajók is, korán reggel beszél tunk a' vízre, de az Ontario felől megint oly kemény szél kezdett fúni, hogy többszeri próbáink után is, gyenge erőmívű hajónkal, ki nem vergődhattunk a' kikötőből. Ott áloztak a' többiek is, jobb szélre várakozva. Végre megérkezett alólról a' nagy erejű Great Brittain, hatalmas erejében truczolva a' hullámokkal. A' Great Brittain nem rég készült, új és régieket felül muló erőmívekkel. Hossza 140, széle 60's 11 lábra a' vízben. Megegyeztünk a' kapitánnyal, hogy a' Dalhousiról általköltözheessünk a' Great Brittainre, 's a' szél erős dühe közt is, csak hamar kihasitottunk az öböl közepére 's ott hagytuk kis erejű társainkat. Egy óra alatt, már az Ontarion voltunk; szelünk egész délig dühödött. —

Az Ontario és az azzal egybekötött más négy tavak, igen különös játéka a' természetnek. Ha amerika földabrosszára tekintünk, úgy találjuk, hogy a' természet a' földgolyóbissának ezen részét, nem csak a' legnagyobb folyóvizekkel, hanem oly tavakkal is áldotta meg, melyek az egyik pólustól a' másikig egybekötöttetést és kereskedést, szerfelett könnyítik. Ezek közé tartoznak az úgy nevezett „öt nyú-

gotti tavak“ (Western Lakes) a' felső tó, Michigán, Huron; Erie és az Ontario. Ezen ötnek fő forrása 's a' hatalmas tömeg fő tartalékja, a' felső tó (Lake superior), mely, miután az éghajlat' öt gradussai alatt délfelé egy fél kört formált, 900 lábnyi mélységével, 450 hosszú és 100 szélességű mértföldet elfoglalt, — ömlik a' Michigánba; mely megint 400 hosszú 's 40 szélességű mértföld területe után formálja a' Huront, 250 mértföldnyi hosszú és 115 szélességgel, 's elterül az Eriahen, és 200 lábnyi mélységével, 270 hosszúságú 's 60 szélességű mértföldet foglal-el. Mind ezen temérdek tömeg a' Niagaránál 174 láb magas perpendiculis egyenességű szikláról rohan-le 's formálja a' világ szerte ismeretes nagy vízesést vagy zuhatagot (Cataracta Fall's of Niagara) és kiömlésénél formálja az Ontariót 500 láb mélységű vízával, 180 hosszúságú 's 40 szélességű mértföldet terítve-el. Az Ontarióból osztán Kingstonnál kezdődik az 590 mértföldet megfűtő sz. Lörincz; orjási folyama, mely a' felső tó fő forrásától kezdve, mintegy 5000 angol mértföldet megfűtve, Qaebecken alól beömlik az atlanticum oecánba. *)

*) The Northern Traveller. I. 101. 102.

Délután megérkeztünk Oswegoba hol az Albanynál kezdődő Erie canalisnak azon ága ömlik ki, mely az Ontariót a' Hudsonnal köti egybe. Oswegoban kiszáltak az egyesült státusokban megtelepedni szándékozó kivándorlók. Itt megint új útazókat vettünk fel, 's' egész éjszakai nom kedves hánykódásunk után másnap délre megérkeztünk Yorkba, fel-Canada fővárossába.

York' kikötője igen kedvező; a' város egészen új épületekből áll. A' gubernátori lak, a' colonia törvényhozó gyűlése háza, Kings College nevű fő iskola, a' katonai szállások 's' néhány templom teszik a' köz épületeket. Utszáin, ott állnak még a' vastag törzsök 's' alig félmérföldre, még a' százados erdők, 's' várnak új telepedőkre. A' fel-canadai telepedést 's' odai kivándorlást, nagyon serkenti 's' pártfogolja az angoligazgatás. A' földek 's' városok helyei előre kinézetnek 's' felméretnek, mint az egyesült státusokban. Egy telepedés közönségesen 100 holdat teszen, 's' holdjának 2 — 3 shilling az árra, az által kívánczozó kiszolgált katonák, ingyen kapják a' földet: egy köz ember 100, al-hadnagy 200 's' fellyebb; az eszedes 1200 holdat kap. Azon kívül, általjövételre útiköltség adatik 's' bizonyos summa a' gazdaság' elkezdésére (5 font sterling.) Ezen ingerlő módok, évenként több ezer irlandi, angliai és scotiai kiköltözőket hoznak által. E' móddal Anglia szerfeletti szaporodását ide rakja-le, 's' egyszersmind, ellencrőt is akar ne-

relni magának, a' mindig hatalmasodó szomszéd egyesült státusokkal szembe.

De, bár mely ingerlők is az angol igazgatás' ezen kedvezései, épen oly ingerrel 's el nem rejthetett vágyodással tekintgetnek által a' canadai telepedők a' szomszéd szabad státusok' constitutionalis életökre, 's ennyi háládatosságok mellett is az anya haza iránt, nem titkolhatják politikai semmiségök érzetét. Közelebbi gyűléscikben, elég nyilvánosan értésére is adták az angol igazgatásnak; hogy az ajándék elfogadásával, eleik hívségre köteleztettek ugyan, de arra nem volt jusok, hogy a' maradék szabadságát is lekötélezzék 's arról rendeljenek. Az 1831-iki gyűlésökben egy biztosságot rendeltek ki, mely a' nemzet' teljes képviseleti jusait akadályozó hibákat nyomozza ki 's ajánljon módokat, egy tiszta constitutionalis képviseleti igazgatás megalapítására. *)

Yorkból estve indúltunk-meg; kedvetlen szél fútt 's hajónk tengeri rengéssel hánykódott; de két nevezetes útitársaink, — egy szabad státusokbeli Republicanus, és Mackenzie úr, a' canadai törvényhozó ház egyik tagja és újságíró, — tudományos vetélkedéseik, a' két szomszéd haza politikai állásáról, felejtették az ingadozás kedvetlenségeit.

*) First Report of the state of the Representation of the People of Upper Canada. York 1831.

A' vitatás késő éjjig tartott, 's annyi tudomány és a' dolgok' oly mély ismeretével, hogy almunkat örömmel áldoztuk-fel. Queenstown-ba megérkezésünkkor, a' nagy eső miatt hajón maradtunk, a' Niagra nagy esése más napi meglátása képeivel várván a' viradtrat.

XVI.

Queenstown — Niagara vízesése és a' természet' ittteni csudái. — Gróf Leon. —

Visszatérés az egyesült státusokba,

Queenstownban october 4-k szekérre ülünk, a' Niagara híres vízeséséhez vagy zuhatagjához felmenni. A' hegy' ormairól megláttam újra a' tulsó parton az egyesült státusok' halmait, 's úgy tetszett, mintha egy hosszú útról hazámba térnék vissza! De ezen napot még egymás tárgy is innepé tette nekem! — Az

Idő borongott, szél futt, 's nem halhattuk a Niagara zugását, mely tiszta időben tizenöt mért-földre is elhallik. Az útnak mindenkori új fordultával, minden halomra érkezünk, 's az erdőnek valamely megnyílásával, mindig hittük a nagy scénát megpillanthatni. Utitársaink közt, a beszéd tárgya, csak a Niagara volt 's annak ezer csudái leírása; minden szem csak arra függött 's mindenik első kívánt volna lenni, társainak felkiálthatni: ime a nagy csuda!

Senki sincs talán, ki serdülő ifjúságában, midőn boldogsága képeit festegeti; fel ne tenné 's azt is ne remélné, hogy egykor nagy utazásokat is fog tenni. Emlékezem ily álmadozásimra gyermekkoromból, a földleírása tanulása alatt; emlékezem, mely oriai képekben rajzoltam magamnak a Niagarát, 's midőn álmadozásim közt festegtettem a világ meglátni való tárgyait, csudálatosképen, Amerika és a Niagara is, mindig a nagy képbe elegyítette magát. De korom haladtával, a nagy képből sok vonás észrevétlenül kitündögelt; sokat azokból egybevonam; a' czifraságokból sokat kitöröltem. A' Niagara vonása is szinte elenyészett volt a' több czifraságokkal, — 's imé, most partjai felé közelgetek, megint gyermeki örömmel, 's ifjúságom álmainak felsugárzásai közt!

Kiszáltunk végre a szekérből aggodalmas várakozással, 's a' Niagara Fall's Pavillon pompás vendég fogadóban vettünk szállást. A' Niagara körüli fogadók oly pontokra építettek,

honnan mindenikből kinézés van a' zuhatagra. Mindeniknek ablaka folyosókkal, a' víz felé fordulva, 's a' négy emeletü épület' teteje is, egy nagy sétáló hely. Siettünk a' felső emelet' folyosójára, lepillantani az örvénybe. Borzasztó mély mormolás hallatszott-fel; magoss pára feleg emelkedett 's tornyodozott lebegésében a' mélység fellett; — egy tenger zuhant-le a' szirtek tetejéről, 's alatt téj szín habüzön pezsgett és hánykódott a' szikla darabok közt! — Fél órai fennmulatásunk után, a' bámulásnak azon aggodalmaival száltunk-le, mint midőn valamely hirtelenni meglepetésünkkor, nem találunk belsőknek szót 's magunkba vonulunk, a' tárgyat felbonczolui rendbeszedni 's gondolatink fonalát feltalálni.

Délután vezetőt vettünk 's azzal indultunk a' part felé. A' fogadóból erdős meredek hegyen kell leereszkodni kerengő grádicsokon a' partig. A' természet eredeti vadságában van hagyva, de néhol a' fák közül megpillanthatni az esés' különböző részeit. — Vezetőnk azon pontra vitt előbb, melyet „T a b l e R o c k nak“ neveznek. Egyszerre a' zuhatag' irtóztató partjain álltunk! 's az océan' képe egész dühében 's borzasztó hánykódásai közt tűnt-fel emlékezetemben! — tekintettünk-fel a' folyamra, miként mint a' aszlip zuhanása, mely a' nézést is ragadja maga után, zuhant a' temérdek megkékvült víz tömeg a' szikla ormóig, hol torony magosságu oszlop formákban 's más ezer változatokban ömlik a' mély örvénybe, akarat ellen megint ragadván magával a' szem'

nézését! — tekintettünk a' mélységbe, hol már pezsgő téj habbá vált a' fenn ég kék víz; tekintettünk o' borzasztó örvénybe, hol mint mikor benn dörög a' közel zivatart jelentő ég, mély zugás 's mormolás közt, forrnak és zubognak az egymásba sodródó kerengők 's egymást elnyelni küzdenek! — Néztük, 's különböző pontokból soká tekintgetük a' természet' ezen borzasztó csudáját; bámulásunk minden ponton nőtt 's minden ponton új borzasztóbb scénát fedeztünk-fel.

Elnémulva 's azon bánattal hagytam-el o' helyet, hogy a' mit itt láttam 's hallottam, soha elbeszélni, sem leírni nem leszek képes. Azon festések és rajzolatok, melyeket eddig a' Niagaráról láttam, csupa mázslásoknak tetszettek az eredetihez képest 's minden leírás hasztalan hozzávetés és utánnozása a' valóságnak.

Két nap mulattunk a' canadai parton, 's a' különböző nézet pontokból, mindig újabb bámulandó tárgyakra találtunk. Felmentünk a' partokon addig, hol az Erie tavából eredő Niagara folyama zúgója (Rapid) kezdődik. Mintegy félmérföldre a' zuhatagon felül, az óriási víz még egész csendességében folydogál; de hők-pölygő lassúsága mutatja rejtett mélységét, — azt a' temérdek mennyiséget, mely alább a' nagy zuhatagot, az Ontariot és tovább a' roppant sz. Jörinczet formálja, 's az ocean' egy részét örökös friss vízzel tartja. Szélessége itt alig egy mértföldnyi. Alább haladtában, lassanként szorulnak egybe partjai. Sziklák kezdenek kitűne-

dezni fenckéről, melyek közt harsogva zúg keresztül. Minden lépten láthatólag sebesedik már, 's jaf' annak, kit árja becsavarhatott. Mint a' zúgó elkezdődik, a' folyam' közepén áll az úgy nevezett „Hecske sziget“ (Goat Island,) melynek felső részénél két felé oszlik a' folyam, 's az egyik ága formálja a' canadai Cataractát, mely „Ló Patkónak“ is neveztetik, a' más ága az amerikai. A' sziget végén alól, oly zudulással halad a' szirték közt, mint a' malom zsilip vize sebessége, — 's omlik-le a' 174 láb meredek szikláról a' mélységbe. A' leomló menysiség, Európa akármelyik folyamánál, kétszeresen több. A' híres Dr. Dwight felszámításaként, mintegy 85 milio tonna víz esik-le egy óra alatt.

De a' legpompásabb, vagy is legirtóztatóbb nézlet, a' zuhatagot alólról szemlélni. A' parton vezetők laknak, kiknél köntösöket lehet találni a' lemenetelre. Felöltöztünk egészen viaszas vászon köntösbe; mint valami zsákot, egybe kötözték 's csak szemünknek maradt helye. A' mélységbe levezető csiga grádics egészen be van fedve, hogy menetel közben a' gyengébb fejűek meg ne szédüljenek. Mintegy kútba ereszkedve, mely zúgás közt, soká kerengtünk a' grádicsokon, míg végre a' zuhatagon alól mintegy 30 ölnyre kiértünk a' világosságra. De mely nézlet bámitja-el itt egyszerre minden érzelmeinket! — Mílt midőn almunkban veszedelem közt forgunk, sziklák' tetején állunk vagy haldoklunk, 's még egyszer minden erőnket egybeszedjük. meneked.

letni, 's zsibbadozva rebbenünk-fel, — épen oly helyzetbe tevődnek az érzékek e' kút grádicából kibukkanva, világosságra lépve 's ily borzasztó scénától körül vétetve! A' szív mintha megdőb-benne; segedelemért tekint körül az ember 's nem mer mozdulni helyéből. A' szó nem hallik többé 's csak intésekkel foly a' beszéd.

Lassanként oszlott rémülésünk, feltelkíngtünk a' fellegekben omlani látszó víz oszlópokra 's tekintettük az alattunk mormoló fehér örvényt. Lépegettünk közelebb a' nagy tömeghez, de a' közelítés szikla darabok közt, borzasztó és vé-szedelmes. Vezetőnk minden lépten intette a' vi-gyázatot, 's igen is elevenen képzelte az itt történni hallott szerencsétlenségeket, és hogy Chataubriand is itt törte volt el karját. A' többek közt, még azon különös természet játé-kát is formálta a' zuhatag, hogy azon roppant sziklát, melyről lezuhan, felső párkányától kezdve, benn a' gyomrában egészen kiásta, 's belsőjében mint egy három ölnyi barlangot furt, árkus formára. Hozzájárul chez az is, hogy a' felülről eső víz, sebessége miatt nem esik egy-cnesen, hanem esésében egész árkust formál, 's e' szerint a' szikla barlangja 's a' víz közt, ne-hány ölnyi üresség marad körösded. De ez a' barlang tele örökös záporral és szél kéréngésé-vel. Midőn csendes az idő, 's a' kinek elég me-részsége 's lélekzete van, bé haladhat egészen az árkus alá. — Közelgettem az árkus felé, 's bévergődtem néhány lépésnyire, de egyszerre

zápor és kerengő szél csapott szembe, lélekzetem nehezült 's siettem visszatérni. Nincs nyelv és ecset, mely a' természetnek itteni jeleneteit leírja. —

Midőn megint felértünk a' partra, viaszas köntösünk mellett is egészen ázva voltunk, 's elménk és képzelődésünk tele oly képekkel, melyenekre ritkán találunk az életen által.

A' parton egy Muzéum is van építve, melynek amerikai állatok, kivált madarak, kígyók, pillangók, ásványok, indus öltözetek és házi butorok nevezetességei. A' többek közt, egy szarka is állott üveg alatt, ezen czifra felirással: English Magpy (angol szarka). Mivel ez a' nálunk mindennapi szarkához hasonlított, meg nem foghattuk, mi nevezetesség van benne, 's a' tulajdonos magyarázta meg kérdésünkre, hogy Amerikában nincs szarka és veréb, 's ez itt nagy nevezetesség. —

Minden amerikai hijjányt talál hazája ismeretében, míg a' Nigarát nem látta, 's e' két part, egész nyáron által tömve amerikai 's a' föld minden részeiből ide utazó látogatókkal. Az idén csak azon egy fogadóban, hol mi szállásoltunk, majd tiz ív volt csupa nevekkal beírva. Közönségesen ötven ezerre számítják a' két parton évenként megjelenő vendégeket. Különös

örömmel forgattam a' vendégek könyve lapjait. Ennyi név, a' világ minden részeiből, annyi nyelven 's köztök a' mi nevünk is magyarul! — Ez előtt néhány nappal, a' következő nevet is találtam beírva: *C o u n t L e o n e t p a r t y . A n E m i g r a n t f r o m G e r m a n y i n t h e u n i t e d S t a t e s .* (gróf Leon és társai. Kivándorló német országból az egyesült státusokba). Gróf Leon átköltözéséről sok körülmények fordultak elé azon időben az ujságokban. A' grófnak nagy birtokai voltak német országban a' Rhénus mellett és Frankfurt' környékén. Az 1830 és 1831-ben német országban is kiűtött mozdulatoknak a' gróf is pártfogója lévén, elkelte hagyni hazáját, eladni vagyonát, 's jött által ötvened magával azon hazába, hol vélekedéséért senkit nem üldöznek, 's éppen most keresett helyet, megtelepedhetni valamelyik státusban, német ország elvesztette vele ötven polgárát 's az ujságok állítása szerint mint egy hét millió forintját, csak azért, mivel ő egy dologról nem úgy vélekedett mint mások, — 's Amerika nyert 50 polgárt és hét millió forintot.

Még egyszer megtekintettük a' zuhatagot Canada felől 's leindultunk a' révhez, az amerikai partra szállni által. Mentünkben újabb néző pontokat fedeztünk fel. A' révész-ház a' zuhatagon alól, mint egy fertály óra já-

rásra áll. Nagy munkával szélyel van hányva a' parti meredek sziklák' egy része, 's minden veszedelem nélkül lehet gyalog leereszkedni. Itt újra egy Muzéumra találtunk, melynek hasonlólag ásványok 's kivált a' Niagara környéki kővek, gyökér. pálczák 's több apróságok nevezetességei. Minden utazó örömmel vásárol valamely darabot, ez érdekes hely' emlékezetére. Beültünk a' csónakba 's tekintgettünk vissza a' zuhatagra. A' víz itt is még oly ragadó, hogy csak tanult révészek győzhetik meg; szélessége nem nagy, de mélysége 175 láb. A' túlsó parton magas csiga grádicson értünk fel a' tetőre, — 's itt megint az egyesült státusokba léptünk.

A' zuhatagnak az egyesült státusok felölly partján, M a n c h e s t e r nevű csinos falu áll, mint egy 1400 lakossal. Az épületek szinte mind újak, a' fogadók különösen pompások. Szállásunkat a' C a t a r a c t Hótelben vettük, hol csudálatos történet által, utazásunk alatt már az ötödikszor találkoztunk egybe egy philadelphiai Lewis nevű Pappal.

A' kecske sziget által két ágra osztott zuhatag vize az amerikai parton, nem oly nagy mennyiségű ugyan, mint Canada felől, de sokkal magossabbról 's egyenesebben zuhan le. Azon híd, mely a' kecske szigetre által viszen, a' legmérészebb építmény nemei közé tartozik. A' víz közepén megtodult szikla darabokra vannak merészséggel általnyujtogatva a' gerendák,

's minden veszedelem nélkül általlehet haladni. A' szigetbe érve a' híd végénél fürdők, biliárdok, mulató házak 's egy bólt is találhatik, ásványok, csigák-'s Indus öltözetekkel. A' kecske sziget mint egy 72 hóld. Egész vadságában van hagyva, csak néhol ösvények vágattak. Tulajdonosa P o r t e r ú r, ki a' szigetet most 10,000 dollárért tette áruba.

A' szigetbenni néhány fordulataink után megint a' nagy zuhatag' innenső partjára értünk. A' nap épen tisztán süttött 's egyszerre három szivárvány formálta magát alattunk a' mélységben. Napsütéskor, az alólról felpezderjéző párák, örök szivárványt formálnak a' nézőnek. Minden pontról két 's három szivárvány látszik, 's ugyan ezen játéka van a' természetnek hóld világnál is. — Itt, megint oly csiga grádicson ereszkedtünk le a' mélységbe, mint a' túlsó parton, de itt még veszedelmesebb szikla darabok közt kell alá csúszni. Eléverekedtünk a' zuhatag' széléig, de lehetlen volt az árkus alá bemenni. Alatt ordít az írtozatos mélység, mely még minden emberi mesterségen truczolt. Meggyőzte a' haragos tengert az emberi erő, ki méri rajta ösvényét 's tudja miként áll feneké is. De ezen örvény még mind truczol az emberi elmen. Senki oda még nem közelíthetett, senki nem tudja mélységét 's a' benn munkálódó erőket.

Feljöve a' partra; végre elég merészséget éreztünk, a' legborzasztóbb néző pontra is állani. A' zuhatag' amerikai részén, épen azon szírt

párkánnyán, melyről a' víz lezuhan, a' parttól néhány ölnyire, ezelőtt 6 esztendővel egy nagy szikla darab akadt meg. Ezen rengeteg darabot, még nem birta meg a' víz ledönthetni. Egy philadelphiai Bidle nevű polgár' költségén, ezen sziklára bámulatos mesterséggel, két nagy gerenda nyújtatott bé, azokra karfák szegeztek 's palló gyanánt szolgál.

Iki bízik fejében, ezen pallon épen az örvény felett álló szikla darabra elérhető, a' legírtóztatóbb néző pontra jut. Nem épen remegés nélkül, egészen a' palló végéig elhatottunk 's ott a' karfához fogontozva, az örvényt lábaink alatt láttuk. De mely borzasztó tekintet ez! Csak egy lépés kellene, csak egy elszánt lépés, 's irtózatosan rohanna le az ember a' mélységbe, honnan még senki fel nem jött! Vannak oly helyzetei az életnek, midőn ezen állás pontot ohajtáná az elkeseredett szív. Az ascetika ezer módokat talált fel, a' halálról gondolatokkal kesergetni az életet, hogy e' földiekbe belé ne szeressünk 's mindig elszánva legyünk. De e' meszterkéltsé morált mindig új képekkel kell táplálni. Csak egy lepillantás kell e' pallórúl, 's a' resignationnak egész erejét megnyerte a' lélek 's tisztaságában látja az életnek minden hiában valóságait.

Többféle történetek tették még nevezetessé a' Niagarát. Igen ismeretes az itt lakók közt egy ifju Indus' következő története: a' zugón felül állott ez előtti esztendőekben még egy Indus falu, Chipewa' tribusbeli lakosokkal. Parthoz kötött sajkájában szunyadott egy indus ifju. Jön a' sajka felé egy leány, kinek szerelmét a' szunyadó megvetette vólt. Elérkezettnek látja a' bosszu óráját; csendesen eloldja a' sajkát 's víznek ereszti a' szunyadóval. Lebegett lassudon a' sajka, míg a' zugóba érkezett. Látták a' partiak, de senkit nem gyanítottak benne. Felébred végre az ifju a' zugó megkaptában, de már látta hogy lehetlen menekedni. Egész elszánással sajkájába kapaszkodott, lezuhant az örvénybe, honnan sem ő sem sajkája többé fel nem jött. Jaj, az embernek vagy állatnak, kit az ár magába sodorhatott, abból ki nem menekedhetik 's bizonyos halálra zuhan le. A' mely madár beléesett, az ott marad, vagy zúzott testel veti ki a' víz. Közelebből 1827-ben kapott le megint két embert sajkástól a' zugó 's többé nem jöttek fel.

1827-ben egy vad mulattságot csináltak itt némely vendégek magoknak: A' M i c h i g a n nevű Schonért, mindenféle vad és házi állatokkal megrakták, gőzhajóval a' zugó kezdetéig vontatták 's ott sorsára bocsátották. Temérdek néző vólt gyűlve. Az első zugón szerencsésen által ment a' hajó, de a' másodiknál megakadt egy szikla darabban 's árbocza eltört. Ott

állott egy ideig, de hamar meggyőzte az ár 's sodorta a' mélység felé. Egy medve kiszökött itt 's szerencsésen kiuszott. Azonban lerohant a' hajó, a' nélkül hogy a' hirtelen zuhanás közt látni lehetett volna. Nehány pillanat múlva, fenn libegtek az örvény' színén dirib darab forgácsai. Csak egy macska 's egy lud jöttek fel életben a' víz' színé- — 1829-ben a' híres ugró Patch Samuel, egy latorjáról 125 lábnyi magosságról, beugrott az örvény' aljánál 's szerencsésen kiuszott; de csak hamar megadta merészsége árát; megint új próbát tett G é n e s s e i n é l; beugrott a' mélységbe 's soha többé fel nem jött.

Úgy látszik, a' természet a' Niagara környékét nagyjá és szeppé is tette. Oriási sziklák formálják a' vízpartjait: számtalan nemű virág nyíladoz minden lépten; a' buja fü, örökös párák által tápláltatva, a' legszebb zöld színben virít. Platanusok, czedrusok, szabadon nőtt diófák zöldellenek, 's a' temérdek vastagságu szőlő tökéken, vadon teremnek a' legszebben kékellő gerendezek. — Ha szabad constitutio, kedvező éghajlat, termékeny föld, boldoggá tehetnek valakit, itt mind azt feltalálja, 's még csak víg elme, könnyű vér, és tiszta lelkiismeret kell, hogy e' helyen a' legboldogabb legyen az ember.

XVII.

Buffaló. — Az Írókéz Indusok. — indus tribusok az egyesületben. — Indus iskolák. — Buffaloi fogadó. — Lafayette utolszori útazása Amerikában.

Három napi mulatásunk után, még egyszer kimentünk a' partra, megtekintettük a' nagy scénát 's bucsut mondtunk a' természet e' nagy csudájának. — Manchesterből kiindulva, a' víz partján megy az út egészen Buffaloig. A' vidék mindenütt lapály és igen termékeny, de rakva még sűrű erdőkkel. Mely paradicsom válik e' helyből, midőn egészen lakva 's mivelve leszen. Grand Island végénél, harmadszor láttuk meg az Erie canalist, mely Albanytól eddig, 365 mértföldre nyúlik. Sok hajót találtunk utazókkal a' canalison fel és lehaladni. Black Rocknál az Erie tava' öblét elértük; a' canalis már az Erie partján vonúl fel, töltésekkel elzárva a' nagy víztől. Délre Buffaloba értünk.

Hól most Buffaló fekszik 8633 lakossal, ez előtt 60 esztendőkkel sivatag erdők borított.

ták az útszákot, a' félcimes Irokéz nemzetek bírták a' környékét, 's csak vadászni vetődhetett erre valamely Indus. Az Erie és Ontario nagy kiterjedésű helyeit, le egészen Albanyig, hajdon a' vitézségek 's kegyetlenségekről is híres Irokéz indusok bírták. A' nemzet hat szövetséges tribusból állott, úgymint, az Oneida, Cayuga, Mohawk, Seneca, Tuscarora, és Onondaga nemzetségekből. A' new-yorki státus első megtelepítésekor, néhány száz ezren lehettek, mert 1610-ben 20,000 embert álíthatnak ki fegyverrel. Az első telepedők előtt az Irokézek' neve rettenetes volt, 's minden amerikai tribusok közt leghatalmasabbaknak, de legkegyetlenebbeknek is tartatták. A' telepedőkkel harczokban, soká mindig ők voltak nyertesek 's csak ajándékkal lehetett fenntartani a' jó szomszédságot.

Nagy baj volt a' fejéreknek ezen félcimes szomszédság, kik tovább harapodzni szerettek volna 's tovább foglalgatni az általok bírt földet. De erőhez bajos volt nyulni, mert az Indus mindig kegyetlenül megbosszulta bántatását. Többszer lépet békére 's egyezésre a' két szomszéd, de szűgyenére az európai fejér embernek, a' csaló 's egyezést felbontó fél, mindig a' fejér volt, 's ekkor az Indusok vad bosszujokban, leöldösték 's felégették az európaiat. — De győzött végre a' fejér ember' ravaszsága a' vad ember' egyszerű eszén. Egymás ellen ingerelte fel őket, ajándék 's pálinka által, visszavonást tá-

masztott köztük, 's ezek esztendőnként emésztgették fel egymást a' fejer ember' nagy örömére. Végre a' szabadság háborukor, az Angolok által ingereltetve, az Irokézek is fegyvert fogtak a' szabad státusok ellen. De General Schuyler 1778-ban semmivé tette hadi erejüket, 's a' megmaradt rész egymást pusztította sok esztendeig. A' szabadság háboru végével, már csak 1500 fegyverest álithattak ki.

Ekként felemésztetve, ön kezeik 's a' fejérek által, megadták végre magokat a' fejérek prédájának. Foglalta minden, ki erősebb volt, földjeiket, 's ők, erőtlenségök' érzetében, 's kiírthatlan gyűlölségök miatt az europaiaiak iránt, mind beljebb vonultak. Pálinka, fegyver 's czi-fraságokkal, nagy darab helyeket megvásároltak a' fejérek, a' hajdoni erőseknek most elpuhult 's erkölcsaikben megvesztegetett maradványaitól. Fortély, erőszak, ravaszság és család által, kitzsigáltattak eredeti birtokaikból. Az Erie canalnak is, lakjok egy részén kelletvén keresztül vonatni, 1818 oltá nagy rész birtokaikat eladogatták a' fejéreknek, vagy is, kéntelenek voltak általengedni. — Most még Buffalo' környékén 5143 Indus lakik 246,676 föld földön.

Szinte hasonlított az Irokézekéhez a' több számtalan amerikai indus tribusok' története is.

Az első megtelepedéskor, erőszakos foglalás volt a' birtok' igazolása. De, miután sokszor vérrel kellett megírni az ily keresmény' contractussát, csaláshoz folyamodott a' fejér, 's ez a' mód igen is elsült neki; mert annak minden nemeivel pusztította; megvesztegette 's elszegényítette az egyszerű vadat, 's az elnyomattak önként odahagyták birtokaikat, vagy csekélységért eladogatták 's hátravonultak. Az egyesült státusokban széllyel, még 69 indus tribus lakik mint egy 77,402,318 hóld földön. A' Congressus különböző egyezésekre lépet velök. Némely tribus bizonyos fizetésért földjét egészen odaadta 's hátravonult a' Missouri vadonjaiba. Mások, megmaradtak az egyesült státusokban, 's eladott földjeikért határozott esztendőig, megálított fizetést vonnak a' státustól. Némelyek pedig, mint a' Cherokee és Choktaw (Cseroliz és Csoktáv) leghatalmasabb tribusok, semmi egybekötetésben nem akarnak lenni a' fejérekkel; magok kormányozzák magokat republicai formában; külön iskolákat állítottak, földművelés és kézművekre adták magokat. A' „Quarterly Journal of the American Education Society“ folyóírás előadása szerint, a' következő szám és helyzetben allnak az egyesült státusokban megmaradt Indusok:

Tribusok Neve.	Lakások.	Népes- ségők.	Fizetésök a' velők kötött Egyezs szerint.
Penobscot és Passa- mukoddi	— — — Main	956	Dollár
Marshpee és Martha	— — —	730	
Narragansette	Rhode-Island	420	—
Mohegan és Groton	Connecticut	400	—
Tuscarora, Cayuga, Seneca, Oneida, O- nondaga és Mohawk	New-York	5149	4709
Notaway, Catawba	Virginia	497	
Wiandot, Monsee . . .	— — —	1853	10,785
Shavanesse	Ohio	—	5800
Ottaway		—	—
Delaware		—	5600
Potowatamie, Chippe- way, Winnaboges és Huron	Michigan	28,316	61,165
Miamie és Eel folyó melletiek	Indiana	1037	30,120
Kaska, Sauk, Meno- meence, Joway . . .	Illinois	6706	6500
Potowatomee és Chip- peway	Indiana és Illin.	3900	6800
Creek	Georgia	20,000	54,500
Cherokees	Tennessee és Ge- orgia	11,000	12,000
Chocktaw	Mississippi	21,000	24,300
Seminoles	Florida	5000	7000
Tizenhárom Tribus Louisianában	— — —	1313	—
Öt Tribus Missouriban	— — —	5810	—
Ossages és Piankeshaw	Arkansas	5407	8500
Cherokees és Choctaw	Dto Dto	6700	—
Chikasaw	Mississippi	3625	—
Wea, Piankosaw, Quapaw, Rickapoo, Winnebago, Kanza	Mississippi	300,000	39,000
Keresztény Indusok	— — —	—	400
Összesen	— — —	429,813	258,170 Dollár

Buffalótól nem messze, három indus falu (Wigwaga) van; egyikben az indus civilizáló társaság, iskolát és templomot építtetett. Kiindultunk ezen falukat megnézni. Vizenyős helyeken, sűrű erdők közt viszen az igen rossz út az elsőig. Menet néhány indust találtunk Buffaló felé jöni, többnyire ló háton. Öltözetjében a' nagyobb rész már a' fejéreket követi, de az eredetiből is sokat megtartottak. Kalapjukon ezüst csatt, vagy valami cifraság. Fülök' karimája egészen kíván hasítva 's fityeg. Derékukon széles veres szövötű öv, csukorra kötve. Némelynek még övében a' széles kés 's inas karjaival forgatja a' baltát. Az aszonyok' mellje rakva cifrasággal; füleikben nagy bokor fülbevaló, moccassin papucs cifrán kivarva.

A' falu elszort deszka házakból áll. Kertjeikben néhol törökbuzát, pityókat láthatni. Előbb is az iskolát néztük meg. A' gyermekek már haza oszlottak volt. A' missionarius tanító megmutatta az iskola belsőjét 's magyarázta a' tanítási rendszert. Irni, olvasni tanítják őket Lancaster szerint, de leginkább a' keresztén vallás elveire. — Azután a' templomot néztük meg; az ezen falubeli Indusok Presbyterianusok. Bementünk néhány házhoz is; az öregebb mindenütt kezet nyújtott, ebből állott a' köszönés 's azután mindenik elébbi helyzetébe tette magát.

De minden térítés 's minden civilizálás mellett is, az indus nem találja fel magát a' fejérek közt. Mert nekie eleiről áltaimaradt gyűlöl-

sége van ellenek. Ő a' fejjért közönségesen család-
lónak nevezi, mert ez erőszakkal 's ravaszság-
gal, kitzsigálta őket eredeti birtokaikból; meg-
öldöste apját 's nagy apját, 's azoknak teme-
tőjök helyéről is elkergette maradékát. Neki a'
fejér' művelődése nem kell, mert ő azt a' ravasz-
ság tudományjának tartja; ő fortélyt gyanít ak-
kor is, ha a' fejér jót akar vele, mert lelké-
ben van a' megrögzött gyűlölség. Lassanként
oda hagyogatták a' keresztyén vallást 's minden
művelődést 's vonulnak hátra, a' fejérektől még
el nem foglalt észak' vadonjaiba. Az indus oly
büszke, hogy inkább étlen hal meg, mint sem
fejér szolgájának álljon.

Mint egy 30 esztendő óta, az egyesület
congressussa, különös figyelmére vette az Indu-
sok' dolgát. Arra részént a' kiáltó köz vélemény,
részént a' tölök való félelem kényszerítette. Né-
mely tribusokat kész pénzzel kifizetett helyei-
kért 's azok önként hátravonultak túl a' Missis-
sippin. Közlelebről pedig, mint egy 100 millió
hold földet ajánlott nekik cserébe a' Missouri
Territoriumban, hová 8 Tribus 1830-ban már
ki is költözött. *) A' congressus arra akarja bír-
ni őket, hogy lassanként költözzenek ki a' csej-
rében ajánlott helyre. A' megmaradottak érde-
keit pedig, a' keresztyén vallás 's tanítás által
igyekezik a' fejéreikéhez csatolni. De mivel a'
kiköltözöttek' szomszédságától is félni lehet ha
vadságokban megmaradnak; ennek megelőzésére

*) Message of the Secretary of War. 1834.

misionariusok küldetnek térítgetésére, 's a széleken agentiák 's iskolák tartatnak.

Ezen próba az egyesült státusoknak évenként mint egy 700,000 dollárba kerül. Az iskolák' állapotja a' következő resultatumot mutatja:

1822-ben tanult indus gyermek	468
1823	789
1824	916
1825	1159
1826	1194
1827	1191
1828	1238
1829	1830
1830	1312 ^{*)}

A' Missouri Territoriumban 's az azontulli vadonokban lakó vad indusok száma nincs tudva, általánosan két millióra számítják; de esztendőnként fogynak, örökös harczban élvén egymás közt a' tribusok.

Az indusoktól megint Buffalóba tértünk vissza. — Ki, az Erie canalis' mentét megtekinti, könnyen megfoghatja 's szemmel látja azon mondás igazságát, hogy „Amerikában a' faluk és városok teremnek.“ Ki, ez előtt húsz esztendővel látta Buffalot, lehetlen, hogy most ráismerjen. Épen az Erie tava öblénél,

*) The National Calendar for the Year 1831. Washington.

szerencsés kikötővel megáldva, mindjárt a' szabadság háboru után, kezdettek némely kereskedők ide telepedni; de 1814-ben az egész várost porig leégették az angolok, csupán egy özeveg asszony' deszka kalibája maradt meg. Azután még soká pusztán 's lakatlan maradt a' város, csak néhány kereskedői raktárokból állott a' partokon, 's megette még sivatag erdő volt. De az Erie canalis megnyílása, e' helynek is új életet adott. 1825-ben jelent meg itt a' legelső canális hajó, 's ez által Buffaló közönséget nyert az öt tavakkal, szent Lőrinczel, a' Hudsonnal, 's két felől az oceánnal. Rohant a' speculánsok' serege a' bőv forrásra 's vont a' magával a' mesteremberek' seregét 's a' kereskedők' minden nemét. Neki estek az erdőnek, hullott a' fa, helyet nyitni az útszák, templomok, házak, boltok és fogadóknak. — Ott áll már a' város' közepén a' görög stilusu közönség' háza, a' köz iskolák 's squareknek hagyott hely, de ott állnak még a' kádnyi vastagságu törzsök' is, 's mutatják, hogy csak ez előtt vala sivatag erdő e' helyeken. Az útszák' helyei messze bé az erdőbe kimérettek, 's hosszú oszlopon felírva nevek, de még rengeteg fák hevernek szélteben. Altár merre tekint a' szem, mindenütt új épületeket lát emelkedni, vagy ujakot fedetni, festetni, hutoroztatni. A' mesterembereknek mindenfelé mozgása, a' siető igyekezés 's hordozoskodás, a' szemnek gyönyörű panorámát csinálnak

De még különösebben kitetsző ezen új faluk 's városokban, az építési ízlés és csínosság, melynek párját Európában ily általánosan seholt nem láthatni. Mert, ha szépek is némely épületek 's némely rész az európai városokban, megették vagy a város más részében, két annyi piszkos útsza van; még Párizs és Londonban is. Itt pedig már vérré vált, az építési csínosság, 's ha deszkából építi is házacskáját az első telepedő, legalább fácsádjának görögös vagy olaszos formát ad, 's igyekezik, hogy szomszédjánál csínotlanabb ne legyen. Pedig ebben nekik sem decorátioi bízottság, sem politia nem szab rendet.

Buffalóban a' Sas (The Eagle Tavern) nevű fogadóban voltunk szállva, melynél szebb stílusut, nagyobb és kényelmesebben elrendeltet, Angliában is keveset lehet látni. Kétszáz vendéget mindenkor egész kényelemmel elhelyeztethet; azon kívül, minden emeletben pompáson butorozott beszélgető teremek (Parlour) ebédlők, ujság olvasó szobák 's fürdők és minden egyebek, mik a' lakást kellemessé teszik.

Ezen fogadó tulajdonosza, nagy dicsőségének tartja, hogy Lafayette az 1825-iki utazásakor, nála volt szállva. Azon szobában, hol lakott, ott áll most is képe, 's minden bu-

torok oly módon hagyva, mint a' Lafayette lakása alatt állottak.

Az amerikaiak historiájának nevezetes időszakát teszi, a' Lafayette 1824 és 1825-b. it- tenni útazása. Annak útunkban mindenütt nyomát találtuk, arról minden ember elragadtatva beszél, fenntartására számtalan emlékek építettek, 's az útazása allatt vele történeteket mindenki a' legkissebb körülményig tudja 's örömmel említi. — Mielta a' görög 's római respublicák elenyésztek, talán nincs a' historiában kitünőbb 's tisztább három demokratiai karakter, mint Washington, Lafayette és Bolívar! Mind a' három új időszakot kezdett az emberiség' történetében. Mert az amerikai revolutiok, melyeknek ők valának vezetői, nem csak azért fontosok és nevezetesek, hogy ezek által új igazgatás módja állítottatott-fel, hanem azért fontosok és nevezetesek, hogy az addigi igazgatás módnak elveit, átaljában megváltoztatták, és a' világot egészen új gondolkodás módra hozták. — A' hajdani revolutiok, nem voltak az egész nepségre érdeklők, — azok csak az udvar körére 's a' személyek megváltoztatására terjedtek-ki, — de az amerikai revolutio, nem személyek' érdekéért, hanem az emberi jusok' visszaszerzéséért folyt.

Lafayette nevezetes szerepet játszott az amerikai revolutóban, 's imádással határozódik a' tisztelet, mellyel itt róla emlékeznek. — Ő a' revolutio kezdetén 1777-b. jött által mint hűsz esztendőös ifju, 's a' végső békéig itt harczolt a'

szabadságért 's e' népnek függetlenségéért, vagyona, élete kockáztatásával 's jólléte feláldozásával. — Franciaország' első familiáiból születve, a' szerencse minden javainak kebelében, elhájoló doli külsővel megáldva, nyitva előtte mind azon kellemek, elsőségek 's az érzéki gyönyöröknek azon kecsegtető pályái, melyekkel egy fényben élő 's csábító királyi udvar elhalmozhatja a' hiúság után kapkodó ifjat. Ő, mind ezeket megvetve, jött az Amerika sivatag erdőibe, ifjúságának viruló korában, kitenni magát minden veszedelemnek hét esztendő alatt, minden kínzés nélkül valamely nyereségre, csak azért jött, hogy a' szabadság 's emberiség jussai kivívásában ő is részes lehessen! Jött, egy maroknyi, még név nélkülli, szükségekkel küzdő, pénzbeli hitelében ingadozó, de példátlan elszántságu nép közé vívni a' szabadságért. Jött, oly időben, midőn igen kevés remény lehetett a' szerencsés kimenetelre; midőn a' szabadság az egész föld kerekiségéről ki volt üldözve, és a' szolgai félelem és nyomatás alatt, az ember még a' gondolkodástól is el volt ijesztve. Olly időben jött ide, midőn az ész maga 's csak egy gondolatnak is szabados kiejtése, rebellio jele volt, és az emberiség' jussai megemlítésének, vagy csak az iránta' mutakozó részvétel kijelentésének is, üldözés, fogság és halál volt díjja.

Ily elijesztő körülmények közt fakadt-fel 's gyökerezett-meg az ifju Lafayette lelkében a' szabadság' gondolatja. Ily kedvetlen helyzetekben

fejtegette ki magában a' szabadság' elveit: 's emberiség' jussait. A' szerencsének ily csábító ingereit vetette meg 's áldozta vagyonát 's mindenét példátlan hívséggel örökösen az emberiség' jóvát tartván szeme előtt 's soha nem a' magáét. És ő mind végig hív is maradt feltételéhez, 's ha valakit férjfiás, 's rendítenül állandó karakterű embernek lehet nevezni, ki, azt a' mit egyszer igazságnak megismert, az eltántorodásra csábító alkármely esetek közt is, mindig ugyan azon igazságnak ismerte, 's azt mindenének kockáztatásával oltalmazta is, — úgy bizonyosan Lafayette just tarthat, az állandó karakterű nevezetre. — Ő, egy fényes udvar csiklándó ingerei közt, az Amerika sivatagjaiban, Franciaország revolutioji habozásai alatt, 's midőn hazája nagy sorsát kedve szerint hájtogethatta, hazafiai által lett számkivettetésekor is, mindig azon egy ember volt, azon egy gondolat körül forgott: a' szabadság' nagy gondolatja körül. — Ő, az olmützi tömlöczben, a' császárság ragyogó időszakában, 's a' restauratio üldözései alatt is, mindig azon egyforma megátalkodott Republicanus maradt, megállított elveitől soha el nem térve. Az ő élete a' consequentiák' megszakadatlan sora volt. — Midőn Amérikából a' szabadság háború bévégződésével (1783) elbúcsuzott, a' congressus előtt, ezen szavakkal végezte búcsnját: „Azon templom, melyet „a' szabadságnak állítottunk, szolgál „jon minden időkben tanuságul a' Ty-

„ranusoknak 's például az elnyomottaknak. Maradjon örökös menedéke ezen ország az emberiség jussainak.“*) És ő ezen templom' vallásához, egész életében hív is maradt.

Negyven esztendő folyt volt már el, mióta Lafayette utoljára elhagyta Amerikát, dicsőségének hazáját. Azóta sok változásoknak volt kitéve Európában, hol annyiszor felemelkedni 's megint lenyomtatni látta azon szép ideált, melyet mindig híven táplált kebelében. De soha el nem csüggedve, mindig vigasztaló szemmel pillantott Amerikára, hol egy holdog nép közt, magosra nevelkedtek azon plántának magvai, melynek ápolását egykor ő is segítette, de a' melyet nem tudott meggyökereztetni Európában. — Egy emberi nyom tűnt-el azóta Amerikában, elhaltak az alatt bajnok társai. De az új generationál még bájában tenyésztek 's érlelődésre hozattak az általa elszórt elvek' magvai, 's ezen új generationál annál melegebb 's tiszteltesebb lett a' szabadság veteranusássának neve. Ohajtották őtet látni, az egész nemzet kívánta volna látni, és kinyilatkoztatni neki hálá érzelmeiket 's tőle megáldatni. E' régen 's mindenektől táplált közkívánatot, végre a' congressus vette-fel, 's kérte őtet, meglátogatni még egyszer e' nemzetet. Tudta Lafayette, hogy az amerikai nép nem szokott csak fellohbanásból vagy compliment kedvéért határozni valamit, 's kívánta a' közohajtást tel-

*) The Rights of Man. by Thomas Paine. London 1831. I. 17 és Coopers, Notion of the Americans, Philad. 1830.

jesíteni. Az akkori Praesidens Monroenak megírta, hogy elfogadja a' meghívást, de azt nem hogy a' nemzet költségén 's érette küldött hajóján mennyen által.

Megérkezett végre 1824-b. Aug. 6-k. New-Yorkba. Leírhatlan volt a' nép' elragadtatása. Minden státus, minden város osztolni akart az ötöt látásban, a' nemzet vendége' elfogadásában. Követtségek jöttek 'ötet meghívni, 's más fél esztendő't utazott a' nemzetnek örökös inneplése közt. A' hivatalbeli, szántóvető, mesterember, iskolai gyermek, az anyák kisdedeikkel karjokon, az indus és szerecsen, 's az egész nép, elfelejtették érdekeiket, siettek messze földről eleibe, látni ötöt, a' szabadság' bajnokát, látni azon embert, kinek köszönhetik e' virágzó létüket. Egy Monárcha sem dicsekedhetik ily triumphussal! De ezen triumphust, nem politia intézte-el; e' nem a' kötelesség' hódoló pompája volt, ez senkinek róvatalába nem került. Ez, egy nemzet határtalan szeretetének meleg kézszorítása volt, melyben gazdag és szegény vetélkedve kívánt résztvenni.

Levasseur, Lafayette titoknoka, leírta ezen utazást minden elfogadó beszédekkel, 's minden apróbb igen érdeklő körülményekkel. A' munka ángolra is fordítva van 's az amerikaiak azt állítják, hogy az a' leghívebb leírás.

Visszatért végre Lafayette 1823-b Franciaországba. Az újságokból tudva volt, már amerikai elfogadtatása, 's partra léptével, az irigység'

's rágalom' jeleit vette megközöztetés híréül. 1) A' világnak egy része, nehezteléssel 's rágalommal fogadja ötöt azon gondolkodásáért, melyért a' más hálálkozva koszoruzza-meg! 's a' historiára marad a' kérdés' eldöntése.

XVIII.

Hajózás az Erien. — Müller Ferencz pozsonifi. — Pennsylvánia státus. — Erie várossa. — A' vasárnap Amerikában — Különböző vallásos felekezetek az Egyesületben. — Monroe beszéde a' vallásról.

Buffalóban Thompson gőzhajóra ültünk, felhaladni az Erie taván, 's a' Sandusky vagy Eriei kikötőkből, leereszkedni a' déli státusokba. A' Thompson régi épület már, erőmíve gyenge 's a' nagy teher mellé, temérdek utazó is tödult-fel, kereskedők, kivándorlók 's a' Seneca tribusbeli néhány indus familia, voltak útitár-

1) S. v. N. Mein Besuch Amerikas I. 101.

saink. Mintegy 500-an lehettünk 's a' tolongás miatt, szinte nem volt képes mozogni. — Alig haladtunk két órát, a' szél szembe kezdett fújni 's csavargóslag kellett vergődnünk. Egész nap fennmaradtunk a' promenadon, az utazókkal 's a' szegény indusokkal beszélgettünk, kik eladták new-Yorki lakhelyeiket 's költöztek től a' Mississippin az aborigines Indusokhoz. Nehány közülök jól beszélt angolul, csinosan voltak öltöztve 's csak a' veress öv 's fegyvereik mutatták az Indust bennök.

Egy unalmas nap alatt a' hajón, mindenhez kezd az ember 's mindenkiel beszédbe ered. A' több útítársak közt, egy csinos ifju lett előttem figyelmessé, ki szinte mindenütt kísért 's nagy részvétellel halgatta, midőn másokkal beszélünk. Végre félre hívja, 's hosszas engedelem kérés után, kérdezi, ha „Nem vagyok-e magyar?“ — „Igen is magyar vagyok“ feleltem neki. Egészen lángba borult az ifju, 's hálá Istennek“ felkiáltott töredezett magyarsággal. „Mindjárt gondoltam bájoszáról 's az angol szók diákos kiejtéséről, hogy az urnak magyarnak kell lenni.“ Mely nagy volt meglepetésem 's örömem, hogy a' föld golyóbissának ellenkező felén, az Erie közepén magyar szót hallok! — Azonnal szíves beszélgetés eredt köztünk, elbeszéltük egymásnak biográfiánkat 's ide vetődésünk történetét. Ő Pozsonban született, az oda való iskolában tanult 's másutt az országban magyarul, és Mül-

ler Ferencznek hívják. Egy rokona, Bock István, ez előtt 16 esztendővel Louisiannába vetődött 's most New-Orleansban vadbőrökkel kezeskedik; mint gyermektelen ember, ötet ez előtti esztendőkkal általhozatta Amérikába. Most rokona költségén, kereskedési tekintetben utazott Canadában, 's hazatértében van, a' Mississipin lemenni New-Orleánsba.

Müller már sokat felejtette a' nyelvet 's akadozva beszélt, de nagyon örvendett hogy magyar szót hall 's öröklődött, csak magyarul beszélni. És nekem ez az akadozás 's töredezett magyar kifejezések, kedvesebben hangzottak itt, mint ohton akármely szép prédikáció. Beszédkünk tárgya, csak Magyarország volt, 's ő számtalan kérdéseket tett a' hazáról, elragdlatva mondta néhányszor: hogy ha Amerika constitutióját a' magyarokévá tehetné, annál boldogabb hely nem lenne a' földön. De még is, ő másutt nem kíván meghalni, 's végtére is, csak magyarországra tér haza.

Bésötétedés után a' szél mind inkább nevedett; éjfélkor már Portlandig haladtunk, de ott oly vihar csapott szembe, hogy egészen 25 mértföldet sodort vissza Dunkirkig. Lehetlen volt felhaladnunk 's egész éjjel a' dunkirki kikötő előtt csavarogtunk. Alatt, nem volt ké-

pes maradni a' nagy tolongásban; felkerestem Müllert 's az éjjel a' promenádón töltöttük. Tárgyunk megint a' magyar haza volt 's a' világ több részeivel egybehasonlítás. Igen kedves volt nekem Müllertől azt is hallani, hogy neki még van egy magyar imádságos könyve 's vasárnaponként abból olvas bátyjának, hogy a' nyelvet ne felejtsék! kért, ha nem tudnéke valamely magyar könyvet adni neki, de nagy bánatomra, nem volt nállam.

Íme, mely bájoslag csatolja egyet a' nyelv az egy haza' gyermekeit, 's mely meleg szívvel fogadjuk egymást a' külföldön is, nyelvünk' rokonságánál fogva! 's többszeri tapasztalásból tudom utazásom alatt, hogy az Európában itt ott talált magyar hazában születettekhez, — melyel a' külföldön minden dicsekszik, ki itthon a' nyelvet sem tudja, — nem az egy éghajlat, a' születés viszonyja, hanem a' nyelv vonzott egybe. És azt practicus igazságnak találtam, hogy a' mely ember azon haza' nyelvét, hol született és él, vagy a' melynek jovaival él, nem tanulta meg, vagy nem akarja megtanulni, — az vagy szörnyű ostoba, vagy szörnyen megveti a' hazát, 's az sem a' haza, sem az ott születettek iránt, soha nem érez egész lelkéből. Es az ily ember, ki csak legelőnek nézi lakhelyét, megvetést érdemel itthon és külföldön is.

Valóban igen csudálatos, egymással ellenkező viszonyok, — 's pedig egészen így álnak Amerikában a' vallásbeli dolgok, és ők félszázad óta, az Európában annyi századokon által milliók' vérével megírt dogmatikai igazságok' truczára, épen az ellenkezőt akarják bebizonyítani. Ily bebizonyítás a' többek közt, az itteni egymástól különböző 's egészen függetlenül álló felekezetek nagy száma, midőn Europa' akár melyik országában, kettő is elég együtt, hogy egymás életét keserűvé tegyék. A' különböző státusok' esztendőnként kiadni szokott Regestrumai szerint, a' menyire hitelesen végére járhattam, a' következő vallásos felekezetek vannak az Egyesületben: —

Vallások nevei az Egyesületben	a' Vallás Tagjai Száma	Pap- jaik	Tem- plo- maik
1. Episcopálisok, vagy Conformisták	1,200,000	—	1777
2. Methodista Episcopálisok	1,176,000	1900	—
3. Protestans Episcopálisok	600,000	578	—
4. Kalvinisták	1,304,827	2914	4384
5. Heresztjén Társaság	275,000	300	1000
6. Szabadakaratu Baptisták	116,500	300	—
7. Meanoniták, vagy Anabaptisták	120,000	250	—
8. Hetediknapú Heresztelők	20,000	30	—
9. Szabad communiojuak	30,500	—	—
10. Universalis Baptisták	—	—	—
11. Hat elvű Baptisták	20,000	125	—
12. Tunkerek	30,000	40	—
13. Sabbattariusok	—	12	—
14. Emancipstorok	4500	115	—
15. Methodisták	300,000	3400	1900
16. Secederek vgy Separatisták	—	—	32

Erie várossa, Pennsylvaniának legfelsőbb szögében, igen kedvezőleg fekszik az Erie tava partján, 's fővárossa, a' hasonló nevezetű megyének (C o u n t y.) Egy akadémia 's a' megyeház épületjén kívül, nincs egyéb nevezetessége. De, európai utazó előtt, igen nevezetes itt is az, hogy ezen alig 6000 népességű városkában, néhány különböző vallásos felekezetnek van temploma. Épen vasárnapra esett itt mulatásunk 's bámulva néztem az útszákon, mely szorgalommal 's buzgósaggal 's igazi vallásos vetélkedéssel siet mindenik felekezetű a' maga templomába. Vasárnap, a' háromszori templomozás ideje alatt, szinte senkit nem lehet a' maga házában találni. — 'S ez, annál bámulatosabb reánk nézve, hogy Amérikában egy státusban sincs, sem positiv törvény, sem innepi mandátumok vagy normalis rendelkezések, sem semmi kényszerítő eszközök vagy izgató szerek, melyek valakit a' templomba járásra köteleznének. — És ha még ezekhez hozzá vesszük; az európai néző pont szerint, képzelhetlen, státust veszedelmestető 's indifferentizmusra vezető azon körülményeket is, hogy itt nincs státus vallás, hogy minden névvel nevezendő felekezetbeliek egyforma jussal bírnak, hogy már több van ötven vallásnál, és a' papság semmi befolyással nem bír a' polgári életre, 's a' státussal semmi egybeköttetésben nem áll. 'S végre, hogy minden polgár szabadosan egyik vallásról a' másra léphet, 's oly vallást alkothat, milyent meggőződése kíván.

Valóban igen csudálatos, egymással ellenkező viszonyok, — 's pedig egészen így álnak Amerikában a' vallásbeli dolgok, és ők félszázad oltá, az Európában annyi századokon által milliók' vérével megírt dogmatikai igazságok' truczára, épen az ellenkezőt akarják bebizonyítani. Ily bebizonyítás a' többek közt, az itteni egymástól különböző 's egészen függetlenül álló felekezetek nagy száma, midőn Europa' akár melyik országában, kettő is elég együtt, hogy egymás életét keserűvé tegyék. A' különböző státusok' esztendőnként kiadni szokott Registrumai szerint, a' menyire hitelesen végére járhattam, a' következő vallásos felekezetek vannak az Egyesületben: —

Vallások nevei az Egyesületben	a' Vallás Tagjai Száma	Papjaik	Templomaik
1. Episcopálisok, vagy Conformisták	1,200,000	—	1777
2. Methodistá Episcopálisok	1,176,000	1900	—
3. Protestans Episcopálisok	600,000	528	—
4. Kalvinisták	1,304,827	2914	4384
5. Keresztény Társaság	275,000	300	1000
6. Szabadakaratú Baptisták	116,500	300	—
7. Meanoniták, vagy Anabaptisták	120,000	250	—
8. Hetediknapi Heresztelők	20,000	30	—
9. Szabad communiojuak	30,500	—	—
10. Universalis Baptisták	—	—	—
11. Hat elvű Baptisták	20,000	125	—
12. Tunkerek	30,000	40	—
13. Sabbatariusok	—	12	—
14. Emancipátorok	4500	115	—
15. Methodisták	300,000	3400	1900
16. Secederek vgy Separatisták	—	—	32

17. Herrenhutterek	5000	—	—
18. Sandemiánusok	3410	—	—
19. Naturalisták, vagy Owen Társasága	2500	nincs	—
20. Bibliái keresztyének	—	—	—
21. Marmoniták, vagy bibliai új Társaság	—	—	—
22. Independensek	—	—	—
23. Unitáriusok	95,000	194	160
24. Congregationalis Unitáriusok	1,120,000	800	1000
25. Presbyterianusok, vagy Non-Conformisták	1,173,329	1491	2153
26. Associatus Presbyterianusok	80,000	72	104
27. Reformatus Presbyterianusok, vagy Convenanterek	—	—	—
28. Cumberlandi Presbyterianusok	100,000	—	—
29. Scotus Presbyterianusok	—	—	—
30. Új világosságu keresztyén Eklézsia	500,000	230	—
31. Római Catholicusok	200,000	nincs	500
32. Quackerek	—	nincs	—
33. Szabad Quackerek, vagy Nikoliták	—	nincs	—
34. Hollandiai Eklézsia Reformátusok	107,130	150	185
35. Németes Reformátusok	200,000	120	500
36. Lutheránusok	200,000	230	—
37. Svédus Lutheránusok	—	—	—
38. Szabadon gondolkodók	—	—	—
39. Manító tisztelői (Indusok)	129,266	—	—
40. Zsidók	3000	—	—
41. Moráviánusok, vagy egyesült atyafiak	7000	23	23
42. Új Jeruzsálemi Eklézsia, vagy Swedenborgiánusok	5000	29	16
43. Shakerok, vagy Millenjalisták	12,000	nincs	1
44. Rappisták, vagy Harmoniták	800	1	300
45. Universalisták	500,000	150	—
46. Swenkefeldiánusok	—	—	—

*) Sword's Pocket Magazin and Ecclesiastical Register 1831.
The Fifth annual Report of the unitarian Association.
Boston. 1831. — The American Almanac 1831.

És ezen szám még nincs bérekesztve, 's időnként újabb felekezetek alkotják magokat. 'S pedig ezen szám is messzeveti már az Írás: Egy akol és egy pásztor, reményjét; 's itt legkésőbb ezent remény, mert a' papság, semmi külső hatalomtól egymás felett elsőséget nem várhatván, csak magokra támaszkodva, azon kell igyekeznie, hogy békében éljenek egymással, 's bogy vallásokat a' legszabadabb, 's az erkölcsiséget és műveltséget, leghatósabban előmozdító elveken épült vallás hírébe hozzák. Ők itt kényszerítő eszközökkel sem élhetnek, mert a' vallást a' halgatók alkotják, 's igen jól tudják ők azt is, hogy a' kényszerített istenitiszteletre járás, legbizonyosabb eszköz, a' papokat meggyűlöltetni, 's az igazi vallásos erkölcsök helyett, kétszínkedő kegyeskedést hozni bé. 1)

Erieiben néhány templomba bémentem, a' nélkül, hogy tudtam volna, melyik felekezeté; 's azt az istenitiszteletről, nem is lehet megtudni. Nem véhettem időt, mindenik Pap prédikációját egybefüggőleg meghaladni. Elöttem csak az volt figyelmetes, hogy a' vallásbeli dolgoknak itteni ily különös állásában, 's europai nyelven szólva, ennyi törvénytelen vallások közt, ily népes templomokat 's buzgó halgatókat látnok. — És ezen nép jól is tudja, mely különbözőleg állunk egymástól a' vallás' dolgaira nézve; sajnálkozva kérdezősködik, ha még nincsen é, e' tárgyban változás az ó világban. Több ízben hallottam ennek példáját a' kathedrából is,

1) A. Lips. I. 161.

's a' Papok könyörgéseiket, gyakran ezen kérréssel végzik bé: „Tartsd meg Uram közöttünk a' vallásbeli 's politikai szabadságot! Adj erőt távollévő felebarátinknak is, hogy kivívhassák ezeket magoknak, 's birtokába léphessenek a' Tőled ajándékozott jusoknak.“

Az amerikai vallásbeli viszonyok' elveit, Praesidens Monroe, a' következőleg festette a' congressusnak 's polgártársainak:

„Tagadhatlan igazság, hogy vallásunk 's külső jelek által gyakorlott istenitiszteletünket, csak elménk 's meggyőződésünk, 's nem kényszerítés által határozhatni meg. Minden embernek jusa van, lelkiezmérete meggyőződése szerinti vallást követni Ezen jus a' természettől adatott 's elidegeníthetlen. Mindenki kötelessége ugyan Teremtőjét tisztelni, de oly módon, mint azt kiki Teremtőjéhez legméltóbbnak véli. Egy polgár jusiai vallására nézve, semmi esetben nincsenek a' státus' hatalma alávetve, 's attól egészen függetlennek kell lennie. Mert a' státus csak a' törvények, a' vagyon, személyes bátorság 's a' polgári élet institutumuma. Az embernek belső egybefüggését az Istennel, semmi földi hatalom meg nem ítélni, — csak az Isten.“

„Minden ember szabadnak és függetlennek születik, 's egyforma feltételek alatt avatódván a' társaságba, egyforma jusokat is nyernek. Társaságba léptöklkor, lelkiezméretjek' jusait megtartják magoknak, ezzel tehát egyforma szabad-

sággal élhetnek. Ezen szabadságot még azoknak is megkell engedni, kiknek lelkek ezen tiszta igazság' meggyőződésére még nem emelkedett-fel. Ha valaki visszaél ezen szabadsággal, az Istent bántja meg 's nem az embereket, 's egyedül az Istennek tartozik számolni."

„Mely befolyást gyakoroltak mostanig a' papi intézetek a' polgári társaságra? Láttuk, miként emelkedett papi tyrannizmus a' polgári hatalom' romladékira, láttuk gyakran, miként segíti a' papság a' politikai nyomtatást; de soha nem láttuk, hogy a' nép szabadsága oltalmára felkölt volna. A' nyilvános szabadságot elnyomni akarók, mindig bizonyoson számlálhatnak a' papság' segédelmére. A' tapasztalás mutatta, hogy az Igazgatás az által alapúl állandóbbra, ha minden polgárt, vallása gyakorlásában épen úgy oltalmaz, mint személyében és vagyonában; akkor bátor, ha mindenik felekezet jusait egyenlően méltányolja, 's egyiknek sem engedi meg, a' másik jusaiba avatkozni."

„Véröznők folytak az ó világban, a' vallásbeli viszongásokat elnyomni, 's a' különböző véleményeket kiírtani. Az idő végre kimutatta az egyetlen orsvosi eszközt, 's az üldözésnek lehangyása enyhítette a' rosszat. Amerika bebizonyította, hogy a' vallásbeli korlátolatlan szabadság, ha egészen el nem zárhatta is még a' papságnak a' státusra való káros befolyását, de hatalmason megvívta."

XIX.

Springfield. — Választás módja a' hivatalokra. — Ohio státus. — Ujságok kiosztása módja. — Ohio hirtelen népesedése. — Az Ohio víze — Statistikai adatok.

Eriéből szekéren indúltunk-le az ohioi státusba Fairview felé. Alig haladtunk néhány órát 's szekerünk tengelje eltört. Gyalog mentünk-bé Springfield nevű faluba, hol épen kerületi gyűlés volt. Az Erie megye tisztii választása, ezen időben történt; ma Sherif (Bíró,) Audiror (Számvevő,) Commissioner (Biztos,) Assembly (Hövet a' státus törvényhozó testhez,) és az eriei Akadémia felvigyázói választattak. A' Springfieldi kerülethez néhány falu tartozik. A' kerület' választói a' gyűlés háza előtt, különböző csoportokban állottak. A' választók szekereinek egy része az útszán, lovaik a' szekérhez vagy kerthez kötve, oly forma nézetet csináltak, mint nálunk a' kissebb mező vá-

rosokbeli Marchalis gyűlések; valami oly formát is reméltünk látni 's hallani, mint a' nálunk i vármegyei választásokkor szoktak történni. De, várakozásunknak három órái ott mulatásunk után sem felelt-meg a' dolog. Sem zaj, sem heves vitatások, sem egybeszóllalkozások nem történtek. Minden választó egész hidegséggel ment-bé a' sorsoló szobába, midőn neve következett; egész hidegséggel bocsátotta-bé czéduláját a' bal-
 letírozó ládába 's ezzel vége volt a' nagy munkának! pedig épen most, a' respublicai igazgatás egyik legsarkalatosabb kötelessége betöltésével voltak elfoglalva a' polgárok. Oly megbízottakat választottak magok közt előjáróknak, kiktől esztendeig a' megye és státus boldog vagy boldogtalanabb sorsa függött.

Respublicai és constitutionalis országban, a' választás törvénye azon próba kő melytől az igazgatás mód fennállása 's a' polgári szabadság legsarkalatosabb része függ. Romát és Görögországot, a' választók bizonyos osztályra szorítása, a' nép befolyásának kirekesztése 's az örökös hivatal viselések felállítása buktatták-meg. Az Amerika constitütioja megalapítói előtt, nagy tanuságok voltak a' historia ezen pontjai, 's miután egy vonással, amaz örök igazság megállította, hogy a' polgári társaságban minden embernek egyforma jusa van, önként következett, hogy e' vonással, minden privilégium, régi szokás, nemesség, 's más monopolium

jusok is, egyszerre, elfűyattak. Őnként követ-
hezett az is, hogy a' tisztviselők választása bé-
folyhatására, minden polgár, fennhagyta a' maga
jussát, 's hogy azokat meggyőződése szerint vá-
laszthassa, 's csak addig tartsa-meg míg bizo-
dalmát megérdemlik.

Kik, a' republicai elveknek nem barátjai,
kik születni látják az ország' méltóságait, 's kik
közé a' tisztviselők mindig felsőbb hatalom tit-
kos végzései által teremnek elé, — azoknak kép-
zelhetlen e' mód; azok a' választókat örök harc-
ban élőknek hiszik 's az egész rendszer elbuká-
sát jövendőlgetik. 'S pedig attól Amerikában sen-
ki nem tart, igen egyszerű oknál fogva: mert
itt az igazgatás a' nép' csinálmányja, 's nem a'
nép az igazgatásé. Az amerikai szünteleni gya-
korlásában lévén, a' hivatalok választása 's az
Igazgatás folyama rendszabásai megítélésében,
megszokja, magát az Igazgatás cselekvő tagjá-
nak nézni; 's ez, annyira vérré válik bennök,
hogy mindenik önn ügyének nézi a' nemzet ügyét
's feltékenyül vigyáz a' nemzet' dicsőségét fenn-
tartani, mivel azt ugy tekint, mint önnön csi-
nálmányát, — és ezen büszke öntudat, bizo-
nyos egybecsatló köz érzést ad nekik. 1)

Midőn valamely hivatal a' törvény' értelme
szerint ürességbe jön, arra, minden polgár tet-
széseként választja azt; kit legjobbnak ítél. De,
hogy a' mindnyájoni egybegyűléssel, az utazás
terheit kikerüljék 's a' választás haladtát is ne
késleltessék, városokon fertályonként, falukon

1) Lips. I. 147.

bizonyos apfó kerületekben (Township) gyűlnek egybe. A választás mindenütt ugyan azon nap történik. Mindenik kerület a meghatározott helyre beküldi a svavazások laistromát, hol egyeszámláltatnak 's a' többséget nyertek kihírdetnek. Hogy pedig az emberi gyarlóságok játékait elzárhassák, minden választás általánosan titkos sorsolással (Ballotirozás) megyen véghez. — Mivel a hivatalok nem örökség szerint járók, 's minden esztendőn új választás alá jönnek, nincs itt oly vastag ingere a hivatal vadászásnak. De, polgár társai szavazása többségével, valamely hivatalt nyerni el, még is minden polgár, dicsőségnek tartja.

A törvények annyi előre vigyázó határozati, 's a' dolognak igazságossága mellett is, talán itt is, a' hiuság, nagyravágyás és ravaszság, oda facsargathatnák sokszor a választásokat, hová sok helyt Európában, minden tiszta törvények mellett is facsargattatik, — de, résen áll itt egy hatalmas őrzője minden polgári szabadság és törvényeknek, vigyázva áll éles fegyverével, lesújtani a törvényrontót még első vétkes mozdul-tában, — a' nyomtatás s z a b a d s á g a. — Egy angol szónok azt mondotta a' parlamentben, hogy ha valaha valamely tyrannus Angliában elnyomná is a' népnek minden jusait, marad-jon meg csak a' nyomtatás szabadsága, 's két esztendő alatt minden jusok vissza lesznek víva.

Springfieldből megint alig haladtunk néhány órát 's rossz szekerekünk ismét eltört, mely nem történt többször egész útunkban. Az ohioi státusba gyalog érkezünk bé 's sötétben érünk Salembé.

Az ohioi státuson le, Monroe, Hanovera, Vernön, Broockfield és Poland felé, három nap utaztunk, mint semmi nevezetességgel nem bíró helyeken, mindenütt keveset mulatva. Az ohioi státusnak ezen része egészen lapály de még sűrű erdőkkel borítva. Nagy munkával vágta ez előtt néhány esztendővel útát e' sivatag vadonon által, de ezen út is még első természetében áll. Levágott roppant fák, a' sánczok' szélére halmozva mint egy favár, kádrynyi törzsök az út közepén, mély göbbszők 's agyagos ragados sár. Néhól az út' szélén egy telepedés, melette darab helyt leégetve az erdő, magossan felnyúló szenes csutakokkal, de közöttök buján terem a' fű 's szabadon legelnek a' marhák a' virító legelőben. Másutt, építésben lévő házak 's gazdasági épületek. Megint tovább sivatag erdő 's megint új telepedés. Néhól a' nagy városiakkal vetélkedő új fogadó, az utazók' minden kényelmére felkészítve. Viszont roppant erdő, hól egy szegény telepedő küzdik a' fákkal, vágja, égeti, pusztítja, 's még csak deszkából bonyolított magának egy kis hajlékot. Ily scénák teszik az ohioi státus' ezen részében az utazást! — Az amerikai belső státusokbeli utazás, hasonlított ama tündéres románokhoz, hól

varázslat erejével, a' sivatag erdőkből egyszerre fényes városokba bukkan bé az útas, 's megint roppant erdő 's nagy vizek közé tétetődik, és megint fényes kastélyokkal vetélkedő fogadókra talál.

Az útaxó szekerek amerikában (Stage), közönségesen az ujságokat is viszik magokkal. Azoknak kiosztása módja, sok helyt gyönyörködtetett, 's e' vadonban útaxásunk alatt, még meglepőbb volt. — Legyen bár mely szegény a' telepedő, 's lakjék bár mely sivatagban távol a' nagy világtól, ujságot még is mindenik olvas. — Midőn szekerünk a' rengeteg erdőből valamely irtott helyre kibukkant, ha kocsisunk trombitálni kezdett, jele volt, hogy közel valamely telepedőre akadunk. A' kocsis lába alatt egy láda szokott állani, mely tele ujságokkal, 's a' mint közeledik valamely telepedéshez, trombitál, hogy jőjjenek eleibe. Midőn a' házhoz érkezett, az oda szolló ujságot megálás nélkül leveti az út mellé 's tovább halad. Ezen scéna egész nap így foly, minden telepedésnél jobbra és balra hányva ki az ujságokat.

Az amerikai 24 státusok közt, az ohioi népessége szaporodott legbámulatosabb sebességgel. 1780-ig szinte egészen ismeretlen vidék volt, Indusok lakták a' vizek környékét 's nyugotti Teritoriumnak neveztetett. Az említett esztendőben új Angliából 47 telepedő jött 's azon egész környéket, hól most a' státus' fővárossa Cincinnatí fekszik, 59 dollárral vették meg kotyavetyén. Cincinnatí igen kedvező fekvése az Ohio vize mellett, a' bujaságig termékeny földje 's a' szelid ég hajlat, csoportal hozták által a' telepedőket. Nincs példa a' historiában, hogy valamely város, csupa privátusok igyekezete által, oly sebessen népesedett volna mint Cincinnatí:

1795-ben Cincinnatínak csak 560 lakossa volt

1810 — — — már 2540

1813 — — — 4000

1820 — — — 9733 és

1831-ben — — — 31,000

Ily sebessen haladt a' státus' népessége is:

1780 — — — 81 lakos

1790 — — — 3000

1800 — — — 42,156

1810 — — — 230,760

1820 — — — 581,434

1830 — — — 937,000 *)

*) The American Atlas by Carrey and Lea.

És ezen népesség naponként szaporodik 's nagyobb részén európai kivándorlókból. És e' szaporodást nem a' föld olcsósága, nem termékenysége 's nem is a' szelid éghajlat okozza, — mert Európában is elég olcsó 's termékeny föld van, 's itt is munka és igyekezet szerzi a' vágyont, mint mindenütt a' világon, — hanem egy más varázs erő hozza őket ide által, az a' varázs erő, mi az olcsó 's termékeny földnél 's minden vagyonnál drágább az embernek.

Beavernél újra a' Pennsylvniai státusba értünk 's a' pompás Ohio folyama partjai mellé száltunk. Az Ohio a' harmadik osztálybeli nagyságu vizek közé tartozik, a' 'közép státusok' derekán foly. keresztül 's közösülést nyitt a' Mississippi által a' mexicói öböllel, és a' pennsylvániai 's uj Ohio Canalis által, az Oceánnal 's felső tavakkal. A' kereskedés becse az Ohion naponként nő 's rajta, a' termékeny közép státusok, szállítják szélyel a' világ' minden részeibe termékeiket 's kézműveiket. — Most 189 gőzhajó fűtja útját naponként az Ohion fel és le. Hogy mely pontosok az amerikaiak minden statistikai adatok' hiteles gyűjtésében, ide teszem egyik például, az Ohio vizén járó gőzhajók állapotja esztendőnkénti szorgalmas felssámítását.

Gőzhajók' építése, 's mostani állapota az Ohio vizén.

Mikor épült?	hány épült?	hány jár most azokból?	hány veszett el?
1811 . . .	1	—	1
1814 . . .	4	—	4
1815 . . .	3	—	3
1816 . . .	2	—	2
1817 . . .	9	—	9
1818 . . .	23	—	23
1819 . . .	29	—	29
1820 . . .	7	1	6
1821 . . .	6	1	5
1822 . . .	7	—	7
1823 . . .	13	1	12
1824 . . .	13	1	12
1825 . . .	31	19	12
1826 . . .	52	36	16
1827 . . .	25	19	6
1828 . . .	31	28	3
1829 . . .	53	53	—
1830 . . .	30	30	—
1831 . . .	9	9	—
<div> <div>348</div> <div>189</div> <div>150</div> </div>			

Mely szerint 1811-dik esztendő, vagy a' gőzhajók divatba jövétele után, bocsáttatott 348 új gőzhajó az Ohiora. Azokból 189 most is folya-

matban van, 150 elvesztett vagy elhasználódott, még pedig:

Elhasználódott	—	—	—	63
Torlaton (Snags) fennakadt	—			36
Eléget	—	—	—	14
Egybetűződésbe lesülyedt	.	—		3
Más esetek által elveszett	.	—		34
				150*)

Az ily státtistikai adatok' felszámításában, messze hagyta Amerika az európai státusokat. A' legapróbb körülményig, a' státusnak minden dolgai állása, privatusok intézetei állapotja, 's a' mi a' mindennapi életben eléfordúl, a' státus ujságai által vetélkedő pontossággal hozatik köz tudásra, 's minden esztendőben a' státus Almanacjában kiadatik. A' belépő idegen egyszerre mint tükörben, látja azon státusnak geographiai 's minden nemben státtistikai állását, 's az erdőkben lakó magános telepedő (Backwoodsman), elszakadva a' nagy világtól is, pontosan tudja státussának esztendőnkénti helyzetét.

*) The American Almanac for the Year 1832 — és The Ohio State Journal.

XX.

Economy. — Rapp társasága és története — Economyi gazdasági intézetek. — Amerikai borek. — Owen társasága.

Beaverből Economyba szándékoztunk felmenni, az oly sok tekintetben elhíresedett Hármoniták' vagy is a' Rapp társaságát meglátogatni. Utazásunk alatt, sok különböző vélekedéseket hallottunk Rappról és társaságáról 's még különbözőbbek az ez iránt kiadott 's Európában is ismeretes munkák. Egyik úgy festi Rapp társaságát, mint az emberi egyesült igyekezet, a' tökéletes egyenlőség 's a' legtisztább erkölcsös élet' egyesületét. A' más úgy írja le, mint a' Rapp álmításai által elvalósított együgyű Németek' társaságát, kiket csábításaival önhasznárra forgat, szellemi elnyomatásban tart, 's kiknek a' Rapp elhunytával lehetetlen el nem oszlaniok. Mások, különböző nevetséges oldalakkal festegetik őket; az egész társaságot a' demokratiai elvekkel ellenkezőnek, monarchiai igazgatás

alá vetettnek, respublicában veszedelmes példánynak 's egyes ember szabadságát megszorítónak tartják.

A' Rappisták vagy Hármoniták társaságának fő elvei: a' tökéletes egyenlőség, minden keresmény' közössége, elkülönözött vagyona senkinek nincs, minden a' közönségé. Mindennek egyforma jusa van a' mindig felosztatlan maradandó vagyonhoz, egyformán használja azt, — de mindennek is a' munkálkodás' akár-mely nemében, egyformán kell igyekezni 's dolgozni a' köz' vagyon' szerzésére. Heverő tag nem lehet a' társaságban, mindenki ereje 's felfoghatósága szerinti munkát tartozik vállalni.

A' mint Economy felé haladtunk, kérdéskedtünk útitársainktól a' társaság felől. Ennyi különböző vélekedések' hallása után, oly kérdések is fordultak-elé, melyek a' társaság' nevetséges oldalát érdekelték. A' beszéd közt egyik útitárs, — ki előbb örömet beszélt de lassanként elkomorodva némult-el, felszóllalt végre, hogy mindazokra ő legjobban megfelelhet, mert ő is egyik tagja a' társaságnak. A' felelet most minket némitott-el, igen könnyen kitalálható okból. De lassanként megbékélt emberünk, 's más oldalokról fordított kérdéseinkre, igen szívesen felegetett 's sajnálta hogy ily előítéletekkel elfoglalva jövőnk hozzájuk.

A' környék Beavernél kezdve az Ohio mentében hegyes és sziklás, néhol lapályok terülnek-el a' partok mellett, másutt erdőkkel bori-

tott egybeszorult hegyek és sziklák közt halad az Ohio. — Economy felé közeledve, nyíltabb lett a' hely, de csak a' partok mellett szabadabb az erdőtől. Az útnak egy csavarodásával, a' sűrű erdéből egyszerre oly különös vidékbe bukkantunk ki, mely egészen példátlan Amérikában. A' felszántott láb földek, elkertelt legelők, gyümölcsfák a' szántók közt, németország' vidékeit juttaták eszünkbe. „Ez az economy határ“ mondott Rapista útitársunk egész meglepéssel. A' nagy határ, míg szemünk érte, léczetekkel látszott körül kerítve lenni 's Tanórok kapun érkeztünk-bé, — mely megint példátlan Amérikában, hol egy határ sincs elkertelve 's mindenütt szabad a' menetel. Haladtunkban bámulásunk mind inkább nevedett. A' roppant láb földeken 50—60 eke szántott; tovább válogatott szépségű szarvas marhák legeltek az elkertelt réteken: másutt a' legszebb merinos juh nyáj; megint csikók, tehéncsordák, mind különböző kereteltekben 's oly nagy csoportokban, mint a' magyarországi nagy uradalmakban. Az úton több csoport munkásokat találtunk; Rhénus melléki swáb németes öltözetben. Kaszal szénák, asztalgok, téglavetők 's más gazdasági épületek állottak szélyel a' mezőken. Ha előre ne tudjuk hol járunk, azt kellett volna hinnünk, hogy valamely vagyonos nagy úr' gazdasági uradalmába léptünk.

Beértünk Economyba, hol meglepetésünk még inkább nevedett. A' faluban gyönyörű széles útszák két rend fasorral, egyformasággal

épített egészen új emeletes lakházak, de a' németországi városok' régi stylusából. Minden háznak egyforma nagyságu veteményes kertje; hátul a' víz' partján különböző nagy épületek, egy pompás vendég fogadó, egyszerű templom a' helység' közepén, — 's az egésznek oly kínézése 's rendezkedése, mint az europai városoké.

A' fogadóba megszálván, Rappista útitársunk fogadott-el, jelentette hogy ő a' fogadás 's a' társaság' egyik gazdája. Úgy látszott, egészen elfelejtette az úton tett nem kedvező kérdéseket, készséggel adta-elé a' fogadó napi rendjét 's ajánlotta szolgálatját. — Nehány percz múlva jelezeltette fogadosunk, hogy az ifju Rapp úr szólni akar velünk. A' fogadás, németül tudásunkból azt hitte, hogy a' gróf Leon társaságabeli kiköltözőkből vagyunk, mert gróf Leon éppen váratott oda 's titoknoka már megérkezett volt. Az ifju Rapp úra' beszélgető teremben várt reánk, ki egy magos, köpczös férjfi, mintegy negyven esztendő. Öltözete, ábrázatja 's magaviselete, igen egyszerűk, és oly valami vonások arczán, melyek belső egyenességet sejdítettnek. Németül köszöntött minket 's későre győzhettük-meg, hogy nem a' gróf Leon társaságabeliek vagyunk. Nyilatkoztatott neki bámuláshoz az eddig látottakról, ide utazásunk' célját, és hogy az öreg Rapp urat 's társaságát akarjuk ismerni. Örömmel ajánlotta készségét 's vezetett, hogy eléb Attyával ismerkedtessen-meg.

Előre tudva a' R a p p történeteit 's viszonyosságait, ki e' társaságot eddig példátlan elvekre alkotta, ki 1200 embert mintegy Prophéta Vürtembergből e' vadonba által hozott, azokat csupa szellemi uralkodása által egybetudta tartani, 's szegénységből ily virágzó állapotba emelte, — bizonyos rendkívüli tekintetű 's úri grávitásu embernek vártuk lenni. — 's íme belép a' szobába egy egészen ősz, hetven esztendő körül lévő, nagy gombos hosszú régi szabatu kaputos ember, kokos hosszú nádpálczával; lépései elevenek, sűrű ősz szemöldökei alatt tűzes kék szemek, ábrázat vonásai redkívüliek, ajakai mosolygók, mozdulatai csupa egyszerűség. Az öreg németül köszöntött minket 's szíves kézszorítása után, leültetett. Semmi uriságot 's grávitást nem találtunk ugyan benne, de a' helyett oly valami volt ezen egyszerű emberben, mely tiszteletet gerjesztett 's az egész figyelmet magára vonta. — Az öreg swábos dialectussal beszél németül, hangja kitünőleg zengő 's accentuálása különös. A' szokott köszönetések után, jelentettük, hogy itt akarunk mulatni 's az ő és társasága történeteit vágyunk tudni. — Az öreg nem soká kérette magát, karosszékében egyenes helyzetet vett, mintha valamely innepélyes előadásra készülne, 's felvidult arcza, következőleg adta-elé történeteit:

„Még gyermek koromban, különös vallásos érzelmeket, a' vallás iránti vonzódást 's annak tárgyai körüli vi'sgálódó természetet érzetem magamban. Szorgalmason olvastam a' sz. Írást 's a'

vallások' történeteit. Általláttam, hogy a' kereszt-
tyén vallás sokban eltért eredeti erkölcsös egy-
szerűségétől, láttam annak fogyatkozásait, 's ér-
zettem hogy valami tisztább 's megfoghatóbbnak
kell lenni azon vallásnak, mely az embert erköl-
csös életre vezesse. Hajdani h a z á m b a n
V ü r t e m b e r g b e n, közöltem gondolatimaí több
polgár társaimmal. Számos helybehagyókra talál-
tam. Lutheranus és Catholicus hazámfiái véleke-
désemhez állottak. Kezdettem gondolatimat mind
inkább terjeszteni 's a' nép előtt is köz helyeken
eléadni. Csak hamar minden vallásbeliek, szá-
mosan gyűltek előadásaim' halgatására, mely a'
Papok figyelmét magára vonta. Ezek minden
módot elévettek becsmérésem 's üldözéseimre.—
Előbb a' Kathedrából szórtak ellenem átkokat,
azután panaszokkal az igazgatáshoz folyamodtak,
's az ök kiabálásaikra, végre kéntelen volt az
igazgatás megtiltani nekem a' köz helyen be-
szélést.

„Megunva a' Papok' rágalmát, félrevonultam, de
bár mely igen is rejtettem magamat a' nép előtt,
annál számosabban kerestek-fel a' velem együtt ü-
ldözöttek; végre annyira ment a' dolog, hogy fogság-
gal fenyegettek. Vélekedésem 's lelkiismeretem, ily
nyomatásai közt, azon gondolatra jöttem, hogy ha-
zámból kiköltözsem, oly tartományba, hol meggyő-
ződésem szerint tisztelhessem Istenemet. Napole-
on akkor első Consul lévén, 1802-b. írtam
neki, hogy Louisiannában, az akkori francia
gyarmatban, eszközöljen nekem és társaimnak

lakhelyet. Nem sokára vettem Napoleon' válaszát a' követség útján, hogy nekünk hely adatik Louisiannában, 's az oda rövid időn induló igazgatási két hajóval, általköltözhetünk. Mintegy más fél ezeren szándékoztunk oda menni, de kiköltözésünknek az igazgatás annyi akadályt tett, hogy az alatt 1803-b. Napoleon Louisiannát eladta az egyesült státusoknak, minket pedig arra utasított, hogy Franciaországban a' Pyreneusok mellett letelepedhetünk."

„Ezen ajánlást sok okokból nem fogadhatuk-el 's meghatároztuk, hogy az egyesült státusokba költözzünk-ki. De egyikünknek is itten ismeretsége nem lévén, engemet harmad magammal választott-ki a' társaság, általjöni 's helyt keresni. Esztendeig jártunk szélyel Amérikában kevés vagyonnal. Szinte lehetlen lett volna szándékunk kivinni, ha Baltimore és Philadelphia 2000 dollárral ne segítsen, 's philadelphiai prédikációimért a' német atyafiaktól 800 dollárt nekapjak. Ezen summával, Pittsburgtól nem messze a' pennsylvániai státusban, egy darab helyet megvásároltunk, 's írtunk társainknak, kik sok akadályok után lassanként 1200-an általjöttek."

„A' megvásárlott hely sivatag erdő volt 's nagy munkával írtogattuk-ki. Mindnyájon szegények lévén, általlátunk, hogy ha szélyel oszlunk, nem gyarapodhatunk 's csak egyesített erővel hatadhatunk-elé. Köz megegyezéssel megállítottuk, hogy állandóul egyesítsük magunkat 's keresmé-

nyűnket közössé tegyük. Telepedésünket Harmonynak neveztük. Előbb nagy szegénységben éltünk, kevés gabona termesztés 's marha tenyésztés volt minden keresetünk, de egyes igyekezetünk után annyira vittük, hogy szűk és terméketlen falunk helyett, Indiannában nagyobb terjedésű 's termékenyebb helyet vehettünk meg, 's ennek New-Harmony nevet adtunk. Ott, igyekezetünknek még több sikere lett, a' marha tenyésztést 's gazdaságot nagyba vittük, igen jól védelmesen. De az éghajlat igen meleg volt, Würtembergi hidegebbhez szokott társainknak 's sokan a' meleg miatt elhaltak. Ezen körülmény kéntelenített innen is elköltözni 's 1824-b. New-Harmonyt is eladtuk Owennek és társainak 120,000 dollárért, 's költöztünk e' helyre, melyet Economynak neveztünk. Itt is sivatag erdő borította a' vidéket, de egyes igyekezetünk után, láthatják az urak már mire mehettünk."

Még sok apróbb körülményeket beszélt-él az öreg úr társasága történeteiből, 's mind ezeket igen egyszerűleg 's nyajas előadással. Az öreg meghívott vacsorára, addig pedig az ifjú Rapp urral indultunk ki holmik megnézésére.

A' társaság elébbi lakhelyein, majd nem csak gazdaság 's állattenyésztésre fordította igyekezetét, de itt szélesebben terjedt ki. Egy posztó és karton, erőmív készítő, kendertörő gyárt ser és pálinka főzőt 's nagy lisztelő malmokat épített. Minden munka gőz által megy véghez, részént Angliából hozatot, részént itt készült erő-

mívekkel. Míg a' gyárok' épületei készültek, a' társaság kiválasztott tagjai, Europa és Amerika nevezetesebb gyáraiba szélyel voltak küldözve, tanulni, azok mellé megindításokkor nagy költségen, nevezetes ahozértöket hozattak, kiktől a' társaság' tagjai mindent megtanultak, 's most szntte minden munka csak a' tagok által foly.

Elébb is a' posztó és karton gyárokat néztük-meg. A' kerekék gőz erőmív által hajtának, valamint a' közel lévő lisztelő malmoké is. Ezen gyárok a' társaságnak mintegy 32,000 dollár tiszta hasznót hajtának évenként, 's azon kívül a' tagok köntösbeli szükségéit is kiállják.

Befordultunk még a' Muzeumba, melyre Dr. Müller úr gondoskodik; egy kedves öreg, ki az első telepedőkkel jött által. A' Muzeumnak egy kis Könyvtára van, majd mind német munkákból; ásvány, madár, kígyók, Indus öltözetek 's más ritkaságok' gyűjteményje, melyeket mind Dr. Müller szerzett egybe. Artatlan örömmel beszélte-el az öreg minden darab története-it. A' Mu'sika-terem a' Muzeum felett van, hová vasárnaponként gyűlnek egybe a' tagok 's nevezetesen a' leányok, templomi énekek' tanulására. —

Megjelentünk vacsorára, 's még a' gróf Leon titoknoka és Müller úr. Asztal előttt néhány féle borral kínálkozott az öreg, melyeket a' társaság termesztett, elébbi lakhellyöken a' Wabash víze mellett. Az amerikai bor hasonló a' magyar erős borhoz, de nehezebb, olajasabb 's nem

könnyen hordozható. Amerikában a' bor természetével még nem sokra mentek, mert ámbár Economy Olaszországgal van egy szélesség grádus alatt, 's oly égető melegek vannak, mint Olaszországban, még is a' sok erdő 's nagy vizek miatt, az idő hirtelen hidegre változik, az éjszakák hűvösek, a' ragya gyakran jár 's a' szőlő nem mindig mehet tökéletességre. De q' részben is győzni fog Amerika az erdők' kiirtásával a' természetén. — Vacsora alatt az öreg különös nyájassággal beszélte-el sok régi történeteit. Az ételek fél németes 's fél angolos fogásból állottak; az asztalt sokkal nagyobb fényűzéssel rendeltnek találtam, mint ily patriarchalis egyszerű életben reméltem volna. Vacsora után Getrud leányasszony, Rapp unokája, mulattatott klavierjával 's énekével. —

Más nap a' gazdasági épületek' megnézésére indultunk ki. A' rakott csűrök, cséplő és szoró machinák, lentörő gözzel, istállók, 's több más gazdasági intézetek, oly tökéletesek 's oly nagyba vite minden, hogy a' társaság igyekezetének csak ezen ága is, mustra-iskolául szolgálhatna. — A' férfiak' nagyobb része a' gazdaság' különböző ágaiban osztja fel magát, 's mindenik a' maga osztályát vetélkedve folytatja. — Szinte mindenféle kézi művekből is műhelyek vannak, hol a' társaság' számára minden megkívántatókból rak-tárok állanak. A' mely tagnak öltözeti darabra vagy egyébre van szüksége, a' köztárból veszi azt. Senkinek nincs kiszabva ugyan törvény ál-

tal a' maga illetősége, 's még is a' közvélekedés tiszteleténél fogva, senki a' közös jóval vissza nem él, 's a' mint halottam, vetélkedés neme van köztök, hogy ez vagy amaz tag a' köztárból mely kevéssel éri meg! Reggelenként a' mézszáros, mindenik tag házához elküldi a' familia nagysága szerint a' húst; így a' lisztet a' molnár. Veteményt kiki természetű kis kertjében, 's mind azt, mit a' társaság nem természetű, a' köztárból viszi mindenik.

Meg néztük azon Selyem gyárt is, mely a' Rapp intézete szerint, puja eperfák által mint egy három esztendeje indult meg. A' selyem természetű még nem nagy, a' bogarakkal bánást az öreg Rapp, Gertrud és az iskolai gyermekek folytatják. Már két esztendő alatt, néhány darab selyem szövetet készített az új gyár. A' pennsylvaniai Kamarák 's az igazgatás' tisztviselői, itt is egy nevezetes példáját adták az igyekezet pártfogásának. Értésére esvén a' törvényhatóságnak a' Rapp igyekezete a' selyem természetű 's posztó készítés körül, 'a' hazai természetűek buzdítására abban egyeztek meg a' tagok, hogy a' Rapp selyméből mindenik egy mellényt és nyakkeszkenőt, posztójából pedig egy frakkot és pantaloont csináltasson, 's a' jövő gyűlésben minden tag, az ezekből készült köntösben jelenjék meg, hogy polgártársait a' honni természetűek becsülésére serkentsék. Épen itt létünk alatt szőtték a' nyakkeszkenőket, a' mellények már készen voltak.

Bétértünk néhány házhoz is, a' szobák' elrendelését megnézni. Ez mindenütt egyforma, két nagy és két kisebb szoba, Kamara és pin-
czéből áll. A' háznál csak az öregek 's gyerme-
kek maradnak nappal. Reggeli harangozáskor
mindenki siet a' maga vállalt munkájára, 's azt
felvigyázat 's unszolás nélkül folytatja. A' tár-
saság' némely tagjai, a' termékek 's készítmé-
nyek' eladásával vannak megbízva. A' bízottak
évenként választatnak 's sáfárságokról számadol-
nak. A' fő felügyeletet az ifju Rapp viszi, ki a'
kereskedés nemei kitalálásában igen szerencsés.
A' társaságnak most 2,000,000 dollár vagyoná-
nál többje van, szerzemények és készpénzben,
mely mindig felosztatlan marad 's tovább gya-
rapodik.

A' gyermekek' nevelésére 's az iskola'
elrendelésére, igen nagy gond fordítatik, kivé-
tel nélkül, minden gyermeknek az iskolába kell
járni, hól az írás és olvasáson kívül, nevezeté-
sen, természet historiát, technológiát 's gazdasá-
gi előismereteket tanulnak. A' társaságban egy
tag sincs, ki írni és olvasni ne tudjon. Hogy
a' gyermekek korán munkássághoz szolijanak,
az iskola Tanító vezérlése alatt mindennap egy
órát dolgozniuk kell. Tavaszal eperlaput, egrést,
veresszőlőt, 's azután gyümölcsöt szednek. A'
tanítás Lancaster szerint foly, felügyelő Dr. Müll-
ler. Az iskolai könyvek' nyomtatására a' társá-
ságnak műhelye van.

A' társaság majd mind németekből áll. Swáboos accentussal beszélnek 's régi németes öltözetjüket is megtartották. Angolok nem igen állnak közükbe. Van egy szerezcsen familia is, melyet a' társaság váltott ki rabszolgaságból, 's most annak tagjai is szabad emberek. Az új tagok esztendeig proba idôt állnak ki, 's akkor, ha valamelyik félnek nem tetszik, megválnak egymástól, 's az ily tag magával hozott vagyont is elviheti.

Felmentünk végre az új szőlő hegybe, hól a' tőkék egészen a' württembergi mód szerint, jászoly kökért közt vannak ültetve. A' tőkéket Franciaországból 's nagy részét Magyarországból hozatta ide a' társaság. Az ifju Rapp nagy vélekedéssel van a' Magyarország' termékenysége iránt 's arról örömet kívánt kérdezősködni. Kedves vólt ugyan hazánkról beszélhetni, de újra felébredt fájdalom, hogy hazánkat ez is 's más is, csak termékenységről ismeri! Valahányszor Amerikában írt geographiák akadtak kezembe, mindig legglébb Magyarországra nyíttam, de azt vagy csak Austria név alatt kaptam meg, vagy mellékesen szinte mindenikben csak ennyi van mondva „a very fertile Country“ (egy igen termékeny ország).

Haza jöttünkben a' szőlőből, a' társaság tovább gyarapodása iránti nagy planumait beszélte el az ifju Rapp úr, mert ő úgy hiszi: hogy míg a' tagok ily egyszerű életet folytatnak, politikába nem elegendnek 's az Amerika mostani

constitutiója állani fog, társaságok el nem oszlik. Panaszolkodott azon balítéletekről, melyek nevezetesen Németországban elterjedtek rólok, hogy Brockhaus Lexicona őket ábrándozoknak nevezi, 's hogy a' weimari Herczeg, kit ők 1826-ban itt a' legnagyobb szívességgel fogadtak, útazásának azon részében, hol az Owen társaságáról szóll, sok igazságtalan híreket terjeszt el rólok*), 's hogy mind azokat egy közelebbről kiadandó munkájában szándékozik megcáfolni.

Owen fordúlván elé, ki New-Harmonyt megvette Rapptól 's ő is hasonlólag a' vagyion közösségén állította társaságát, kérdezősködtünk Owen iránt, de Rapp úr a' vásárláskori egybeütődések miatt, nem kedvezőleg ítélt róla.

Az Owen társasága, megint egy különös jelenet Amerikában 's sokban hasonló a' Rappéhoz. Owen Angliában született 's ott nevezetessé tette magát egy új nevelési rendszer behozatalával. Scotiában New-Lanarkban ő állította a' híressé lett gyapott gyárt, Ott egészen különös gyarmatott formált napszámosaikból. A' felszedett szegény gyermekeket iskolában tanította a' Rousseau Emiljéből 's Robinzonból szedett elvek szerint. A' gyarmat lassanként 2300 főre szaporodott, nevelési elveit kiadta ezen cím alatt: „A new view of Society London 1813.“ Ő, az egész em-

*) Reise Seiner Hoheit des Herzogs Bernhard von Sachsen Weimar, durch Nord-Amerika. Weimar 1827.

beriséget egy munkás családi egyesületté kívánta formálni. Vallásbeli gondolati a' Papok figyelmét magokra vonták 's sok pennaharczba elegyedett e' miatt. Végre elkellett hagynia Scotiát és Angliát 's nagy ideáji valószínűsítésére, ő is Amerikára fordította szemeit. 1824-ben megvette Rapptól New-Harmonyt 's oda alkotta társaságát.

Az Owen társaságának is vagyon közossége fő elve, de ő ellensége lévén minden felekezeteknek, melyek vallás nevezett alatt annyi rosszat szültek a' világon, nála minden ember azt hiheti belsőjében, a' mi tetszik 's e' szerint tiszta Deizmus a' társaság vallása. A' jusok egyformák, de egyformán is köteles minden tag a' társaság' fenntartását munkálodni, hogy minden egyes személy jolléte bátorságosíttassék. Rapp elvei is ezek ugyan a' társaságról, de ő nem csak a' személyes jóllétélre törekvést, hanem a' vallás' köteleit is bevette társasága fenntartására, melyre Owennél semmi figyelem nincs.

A' Shakerek, a' Rapp és Owen társaságai, három különös új jelenetek az emberiség' historiájában 's ha fél századot még fenn állhatnak, nagy tanúságai lesznek a' philosophiának, 's a' politikának sok elveit megczáfolják. A' következés dicsősége minden esetben az Amerika constitutiojáé, hól, bár mely különösködőnek tetsző vélekedés 's gondolkodás módnak is, 's a' lélek elágazó minden munkálatinak, szabádon, idő és próba mező engedtetik, a' nélkül,

hogy a' constitutio 's igazgatási rendszer' veszedelemzetetését félteni lehetne.

Haza térvén Economyba, megnéztük az öreg Rapp kertjét is. E' kicsin kertben Amerikának minden ritkább plántái halmozvák 's egy botanicusnak napokig gyönyört szerezhetnének. A' kert egyik szögében glorietteben áll a' harmonia szobra, melyet közelebből Philadelpfiában készitettek. Az öreg Rapp most is mindenkor foglalatosságban él, 's annyi vált munkái közt, c' kertet is érkezik művelni.

Itt létünk alatt harmad napig, szünteleni nézés 's tudaklással valánk elfoglalva 's még sok látni és hallani valonk maradt. — Economy a' practica philosophiának 's practica életnek, nagy iskolája! Mind azt, a' mi itt gyakorlatban van, 's világos következményekben ellöttünk áll: ezen egyszerű erkölcsök, csendes háziság, világi fényről lemondás, 's még is az élet vagyonaiban bővölködés, — mind ezek csak kegyes ábrándozási álomnak tekintődhetnek, ha itt valóságáról meg ne legyünk győződve. — Ha ezen társasági rendszer, nem akadályozza c' az elme magosabb kifejlődését? ha nem gát e' a' magosra törekedésnek! 's ha a' szabad akarat, büszke önértelmét nem zállagostotta c' el? — És ha, nem ad e' még is nyugtot

a' léleknek e' szüntelenni munkás élet, a' világ hiuságainak ily megvetése, e' biztosított jóllét 's ezen patriarchalis egyszerű örömek? — Mind ezekről azon egy elme, különböző helyzeteiben, talán mindig különbözőleg fogna ítélni. — Én, bámulással 's egy philosophiai új felfedezéssel gazdagodva hagytam el e' helyet; 's inkább örvendek az itten látottaknak, mint minden Szálonok titkai megtanulásának.

Jöttünk végre az öreg Rapphoz bucsut venni 's még egyszer megtekinteni e' különös embert. Az öreg a' régi hospitálitás stýlussából, most is elé hozatta wabashi borait, szívesen kínálkodott, sok áldást mondott útunkra, 's megváltunk e' nevezetes helytől és embertől, az elmélkedés 's visszaemlékezet' sok tárgyaival.

XXI.

Pittsburg. — Találkozás b. Wesselényi Farkas és Balog Pállal. — Alleghany és Monongahella vízei. — Alleghany hegyek. — Marylandi státus. — Szerecsen rabszolgák' állapotja.

Mihelyt kiérkeztünk az economy határokból, újra amerikai erdős scénákra találtunk. Az Ohio partján fel, hegyes és bajos úton haladtunk. Sötétben érkeztünk Pittsburgba. Kocsisunk hibából más fogadóba hajtott, mint a' melyet ajánlottak vólt nekünk, 's szinte visszaakartunk már hajtani, ha nagy sötét ne legyen, — 's mely kedves következése lett. Kocsisunk ezen hibájának! Mihelyt lerakodtunk, siettem a' Bárba beírni nevünket 's szobánk számát a' vendégek' könyvébe, — 's ime, épen ez előtt írtákbe nevöket ide b. Wesselényi Farkas és Balog Pál is, 's szállások száma történetesen épen a' mi szobánk mellett esik. Siettünk szobájokba, de ök vacsorára voltak híva. Majd két órát sétáltunk a' tornácban, hogy midőn haza

jönek idegen hangon magyarul szólalva, meglepjük őket. Végre megérkeztek, örömünk miatt nem tartott soká a tréfa; viszontlátásunk kiömlése oly hangossá vált, hogy a csendességhez szokott amerikaiak csudánkra gyűltek ki a szobákból. Utazásunk alatt Európában es itt, most a negyedszer találkoztunk egybe ily történetesen! Midőn utóljára megváltunk egymástól Singsingben, mi északra 's ők délre indultak 's december elején határoztuk volt Nev-Yorkban egybejönni. Lehetlen volt remélni is mostani egybetalálkozásunkat, 's meghatároztuk, hogy többé ne váljunk el.

Másnap b. Wesselényi és Balog, Economyba mentek fel, mi pedig Dobbin és Irwin kereskedő uraknak megadván ajánló levelünket, velők a várost 's ennek különféle gyarait jártuk meg.

Pittsburg azon szegletben fekszik, hól az Alleghany és Monogahella hatalmas vízei egybefolynak 's formálják az Ohio folyamát. Az Alleghany és Monogahella Amerikának ellenkező két részeiben erednek. Fennészakon fakad az Alleghany az Erie taván alól, a Monogahella pedig Virginiában a Laurel hegyei közt 's különböző patakokat magokba felfogva, folynak szembe, Pittsburgnál ta-

lálkozni; innen az Ohiot formálva, 200 mértföldnyi csavargásaik után, a' Mississippibe és a' mexicói öbölbe ömlenek. E' vizek által észak, dél és nyugotra, kulcsa van Pittsburgnak, 's a' 300 mértföldre nyúló pennsylvaniai új Canalis által, keletre egészen az Océánig is, útja nyílt meg. A' város ily szerencsés fekvéséhez, pazérolva adta a' természet egyéb adományjait is. A' rengeteg hegyek' kebele, gazdagon rejtí a' vasat, kőszénét és sót, 's Pittsburg egészen gyár városnak látszik teremtvé lenni.

A' szabadság háború után, hamar felfedték az amerikaiak e' hely szerencsés fekvését és gazdagságait. Honni és europai mesteremberek tödultak ide megtelepedni, 's a' népesség rövid idő alatt ekként nevedett:

1800	—	—	—	1565 lakos
1810	—	—	—	4768 —
1820	—	—	—	7242 —
1825	—	—	—	12,542 —
1830	—	—	—	17,000 —*)

A' lakosok az amerikaiakon kívül, Angol, Scotus, Irlandus 's számos Németekből szaporodtak, de e' sokféle nemzet már egészen americanizálódott. Hol a' törvény nem szaggatja különböző osztályokra az embereket, hol mindenik azon egyforma jus birtokába lépik, — ott, a' szabadság nevében mindenki azon háza gyermekének keresztelkedik 's siet mentől elébb a' nyelv

*) The American Almanac I. 206.

megtanulásával 's neve hazaitásával is, egészen hazafisíteni magát.

Pittsburg belsője nem hasonlít a' több amerikai városok' kellemes, vidám 's eredeti színéhez. Hasonlít inkább Manchesterhez és Birminghamhoz Angliában, örökös köszén füst lebeg felette; a' házak 's roppant gyárok elfüstölödték; útszáin 's a' partokon különféle portékát hordozó szekerek tolongása, mindenfelé a' ki és bepakolás scénái, vashámórok 's a' gyárok kolompolásai, teszik a' mindennapi jeleneteket.

Minden gyárban gőz erőmívet láttunk használtatni, 's a' mint állítják, Angliának sincs egy várossa is, hol a' gőz erejét annyiféle munka végbe vitelére használják. A' többek közt egy sütő házban is megfordultunk, hol a' gőz erőmív által egyszerre megszitált lisztnek téstáját, ugyan azon erőmív dagasztja-meg 's szaggatja végre azon apró kerek darabokba, — melyből készül a' tengerikenyer (Cracker.) Hét gyárban, csupán erőmíveket öntenek 's dolgoznak. Kilencz kohonak vasát, nyólcz vasnyújtó malom (Rolling Mill.) nyújtja táblákba 's különféle gömbölyű 's szegletes rúdakra. Tíz gyárban, gőz erőmív által, csupán csak vasszegeket dolgoznak melyek mintegy 18 tonna vagy is 36,000 font vasszeget készítenek napjában. *) Ezen szeg csinálás módja, egészen amerikai nem régi találmány. Ezeken kívül több fűrészlő, lisztelő

*) The Northern Traveller: art. Pittsburg.

malom, gyapju fonó, fűsülő, tveg faragó, 's más számtalan gyárok vannak mozgásban, általában mind gőz erőmívvel.

Délután az itteni nevezetes hidakat néztük meg, melyek, ily széles két folyam ágaim, remekei 's csudái az architecturának. De legkülönösebb azon hosszú híd, mely a' Monongahella ágán, csupán a' végre van építve, hogy azon a' Pennsylvanai canálist vigyék keresztül. A' híd, mintegy két öl magosságnyra emelkedik a' víz tükkrétől, oly szélességű, mint a' Duna Buda-Pest közt, nyólcz kölábon hét ívvel. A' hajók ezen hidon járnak keresztül 's mennek és jönnek a' canalison.

Estvére visszaérkeztek Balogék Economyból 's elhatároztuk, hogy a' közép státusokba men-nyünk által, Baltimoret, Washington-t és Philadelphiát megjárni. Korán reggel szekérbe ültünk. Hosszu és bajos út állott előttünk Baltimoreig, a' híres Allghany hegyein keresztül haladni; de könnyítette annak terheit, egymástóli elválásunk után a' velünk törté-tenek elbeszélgetése. Walkenburg, Howardsburg és Adamsburg felé elértük az Alleg-hany hegyeit. E' hegy sor déli Carolínától kezdve, egészen az Erie taváig nyulik-fel, 's Pittsburg felől Baltimoreig, közönségesen három nap

tart az általhaladás. A' hely köves és sziklás, és akármely magosságról tekintve, új hegy sor és új temérdek erdő terül-el a' szem előtt. A' telepedések ritkák, néha két és három órát kell haladni, míg valamely fogadóra találhatni. Greenburg, Youngstown, Ligonier, Stoystown, és Bloody-Rum az útban, nevezetesség nélküli helyek 's megállapodás nélkül haladtunk, két egész nap hegyekre mászva 's hegyekről ereszkedve-le.

Az Alleghany sívtag hegyei. a' revolutio előtt kevéssé voltak ismeretesek, csak az Indusok különböző mesés Tribussaik bírták e' helyeket 's életét vetette kockára azon fejr, ki egyedül akart a' hegyeken általhaladni. Most a' vad helyhez képest, járható úton, teljes bátorságban halad az útazó 's számtalan más útasokra talál. A' magosabb hegyekre gyalog mentünk-fel. Harmadnapi utunk után St. Thomas és Chambersburg felé, már a' marylandi státusba 's ismét sűrű telepedésű vidékekbe értünk.

Mihelyt Marylandba beléptünk, számosabb szerecseneket kezdtünk látni, mint más státusokban; a' mezőket mindenütt feketék munkálták. De mind addig nem jutott eszünkbe ennek oka, míg egy fogadó ajtajára ragasztott hirdetményen e' sorokat nem olvastuk: „Fo-

„lyó évi October 28-k Caldwell Jakabnak, mind adósnak portékai, 's azok között, két férjű és egy asszony szerecsen rabszolgák is, a' többet ígérőknek árverés útján eladatnak.“ 'S tehát rabszolgák országába érkeztünk! sohajtottam bánatomban.

Utazásunk alatt sokat hallottunk a' rabszolgákról, 's ez a' pont szüntelenül vitatás tárgya, a' rabszolgaságot már eltörölt 's még el nem törölt státusok közt. Miután láttam, e' nagy hazs constitutiojából folyó példátlan szabados polgári életet, midenben a' természet törvényein alapított elveit, az emberiség' művelődésére szentelt annyi intézeteit, — mindig megfoghatlan volt előttem ezen nagy ellenkezőség! felhordtam amerikai szép idéálom mentségére azt is, hogy nálunk is most nem rég, csak a' Jó'sef hatalom szava törhető-le, az örökös jobbagység lánczait, hogy még most is, midőn némely Nemeseink erőlli régi törvényeinket olvassák, mint hajdoni boldog időre, sohajtanak vissza a' Jó'sef előtti korra, — 's hogy mai napig is Vármogyéink egy részében, törvényrontónak kiáltatik, ki az Urbáriomot az emberiség, elveiből pártfogolja. Mind felhordtam ezeket, de ezek sem hazámat sem Amerikát nem menthetik meg a' gyalázattól o' részben.

Nincs talán elszomorítóbb tapasztalás 's az erkölcsi filosofiát megszegyenítőbb pont, mint az, hogy az ember mindig hajlandó erejével 's eszével visszaélni, 's a' nem oly erős 's nem oly

eszes emberen, szellemi vagy testi hatalmat gyakorolni. Talán, mind az egyes ember 's mind a' nemzetek, akkor állnak a' művelődés legfelsőbb culminációján, ha e' hajlandóságot vagy egészen kiírhatták, vagy annyira megzabolázhatták, a' recidiválás félelme nélkül, hogy a' nem oly erős 's nem oly eszesnek jusait is, a' magokéhoz hasonlólá becsüljék. De hány egyes ember 's hány nemzet dicsekedhetik, e' rossz hajlandóság' egészen kiirtásával, vagy legalább oly megzabolázásával, hogy kísértetek közt is a' visszabukástól jót állani lehessen? — Ha ezen tökéletesség ideáljához közelítésnek, thermometrumi grádicsokat lehet szabni, úgy Amerika bizonyosan a' legmagosabb grádicsra emelkedett a' melegség pontja felé sokakban, 's ha a' világ históriájából nézünk utánna a' dolognak, — a' rabszolgaság eltörlésében is.

Europában a' rabszolgaság az emberiség' históriájával kezdődik. Amerikába 1620-b vitte az első hollandus hajó Virginiába, az Afrika pusztáin ejfogott szerécseneket, 's oly hideg vérrrel adta-el pénzért mint a' barmot; mert az akkori vélekedés szerint, őket az Isten más csekélyebb agyagból teremtette: mint a' fejjért, — és mint Pogány, nem is érdemelt emberi nevet. Áhítozva rohant az Angol is ez új keresetnémenek 's eszerenként hordta által a' szegény szerécsent Amerika vadonjaiba, mint a' marhát. Ez a' kereskedés mód, törvényesnek 's igen természetesnek látszott akkor minden europai nemze-

teknél. A' virginiaik voltak elsők, kikben felébredt végre az emberiség érzete, 's 1680b. nyomos és szívreható kérelmekkel folyamodtak az Angol udvarhoz, hogy az ember hussal való ezen gyalázatos kereskedésnek vettesen véget. A' több gyarmatok is támogatták e' kérelmet, de az angol Parlamenttől azon emberiségtelen feleletet kapták: hogy a' rabszolgákkal kereskedés sokkal jövedelmesebb Angliának mintsem hogy az Amerikaiakért arról lemondjon. Ismételték ezen kérelmeiket 1699 is, de az eltörlés helyett, — hogy az igazgatás maga is részesedjék a' gyalázatos jövedelemből, bizonyos taxa vettetett a' rabszolgákat bevívókra. 1)

Ekként állott a' rabszolgák állapota, míg a' gyarmatok lerázhatták az Anglia jármát. Mihelyt a' függetlenség kihírdettetett, első gondjok volt a' státusoknak, a' rabszolgákra is fordítani figyelmeket. De már a' gyalázatos szokás, több emberi nyomokon által, oly mély gyökeret' vert, 's oly megszokottá lett volt, kivált a' déli státusokban, hol a' népesség harmadrészét tették a' rabszolgák, hogy veszedelmésnek látszott egyszerre felszabadítani őket. De első volt Virginia, mely a' függetlenség elején törvény által megtiltotta több rabszolga behozatalát, Pennsylvánia még tovább ment, törvényre kihirdetése napjától kezdve születendő minden Szerecsent, szabadnak nyilatkoztatott. New-York hús eszen-

1) Levasscur: V. 1.

döt tett-fel, hogy annak bételésével minden rabszolgaság megszűnjön. E' szép példa adásra, az elsőbbi 15 státusok közül nyólcz, egészen eltörölt minden rabszolgaságot. — Végre 1808-b. a' Congressus — minden europai hatalmak megsegényítésére, azon törvényt hozta: 'hogy a' rabszolgákkal kereskedés, hasonló lévén a' tengeri tolvajsághoz, a' mely polgár ezen vétekben találtatik, halállal lakoljon. *)

Ily lépéseket tettek az egyesült státusok a' rabszolgaság eltörlésére, míg az europai nagy hatalmak némelyike coloniáiban, most is szabadon és törvényesítve gyakoroltatik az embertelen mesterség. A' mostani 24 státus közül tizenháromban, már tökéletesen el van törölve, és 339,360 szerecsen, szabad emberré lett. Hátrá vannak még a' déli státusok, hol legmélyebben gyökeret vert e' gonosz szokás, 's hol 2,011,320 szerecsen, még rabszolga. **) — E' nagy szám, valóban megdöbbentő, de az ottani szerecsenek ily szaporodását, részént az okozza, hogy az esztendő hat hónapjaiban a' fejjér ember ki nem álja mezei dolgozás alatt a' rekkenőséget, 's kéntelenek a' birtokosok mindent szerecsenekkel dolgoztatni. 'S épen ez is okozza, miért irtózik a' déli birtokos megválni azon szerecsenjeitől, kiket elei kész pénzen vásároltak, 's mint a' marha, örökösödés útján szállott birtokába. De az úgy nevezett tizenhárom tiszta státus, hatal-

*) Levasaur. Vol. 1. l. 146.

**) The New-York annual Register. 1831. l. 333.

mason kiált a' rabszolgás tizenegyre, 's a' közvélemény oly erőre kapott, hogy rövid időn vége lészen minden rabszolgaságnak.

A' tizenhárom tiszta státusban, különböző egyesületek formálódtak ennek végképeni eltörlésére; de egy nehézség 's nevezetes kérdés adta elé magát, t. i. mi tévők legyenek a' már felszabadítottakkal 's szabadulandókkal? 's itt megint oly kényes pont fordul-élé, melyet az európai ember nem képzelhet. Mert a' fejér ember akkor is, midőn már szabad a' szerecsen 's megismerte vele egyforma természeti jusát, még is bizonyos hátrtartózkodásban áll tőle. A' természetnek a' színezésben tett játéka e ennek oka? Vagy talán, 's igen hihetőleg, az e? hogy a' fejér megalázásnak tartja azzal társalkodni, kivel előbb báromként bánék 's határtalan uradalma alatt szolgálja vala. Íme, ismét egy gyenge oldala az emberi szívnek, melynek az amerikai szabad polgárok egy része, épen úgy alája van vetve, mint az európai büszke aristocrata. És ezen megvetésből természetesen következik, hogy a' szegény szerecsen is nem örömet társalkodik azzal 's utálja is. ki előbb határtalan tyrannussa vala. —

E' nehézség elhárítására, több módok voltak javallatban. Az is, hogy őket Sz. Domin-goba szállítsák, megint, hogy a' Mississippin túl, új gyarmatot formáljanak belőlök, vagy hogy Canadába telepítsék-le. Végre 1815-b. Finley úr egy plánomot dolgozott, 's szélyel osztotta,

hogy az angol Sierra Leonei colonizáló társaság példájaként, Afrikába kellene őket visszavinni. Ezen javallatnak több pártfogója találkozott, 's 1817-b. az amerikai Philantropusok első gyűlésöket tartották e' tárgyban. Clay elölülése alatt 1818-b. új nagy gyűlés tartatott 's az Afrikába visszaszállítás határoztatott-meg. Az Egyesület nevezetes summa pénzt tett egybe 's ezzel Afrika nyugotti partjain a' Mesurádo fokánál az 5-k. és 6-k. szélesség gradussa alatt, megvásároltak egy roppant kiterjedésű helyet 's azt Libériának nevezték. Még 1819-b. elkezdte általszállítani az Egyesület a' szabad szerezseneket Libériába; ott földet osztat-kí nekik, házat épített, 's bizonyos summákat ad a' gazdagság elkezdésére.

Libériában az első megfundált várost a' Mesurádonál, Monroviának nevezték az új polgárok, Praesidens Monroe tiszteletére. Az Egyesület Agenseket tart ottan 's esztendőnként a' maga költségén viteti által a' felszabadultakat.

Monrovia már néhány ezer lakost számol, ők az amerikai respublikai formát 's az odavaló constitutiót 's törvényeket vették-bé. A' lakosok erkölcsösök és vallásosok, már Monroviában 3 templomjok van; 1826-ban pedig egy bostoni Force nevű ifju, nyomtató műhehelyt is állított, melyben nyomtattatik a' Liberia Herald nevű ujság; szerkesztetője R u s z w u r m J a k a b szercesen tudós. Az új státus katonai ereje 500 főből áll. 1831-ben ujra 343 szabad

szerecsent szállított által az Egyesület. — Mely új jelenet leszen Liberia nem sokára az emberiség történeteiben!

Ime, a' rabszolgaság története az Egyesült státusokban, 's azon dicső lépések, melyek ennek eltörlésére tétettek! Igen is dicső lépések, mert az emberi gyarlóságok története azt mutatja, hogy az ember könnyen szokott ugyan szabados és nagy lelkű elveket megállítani ott, hol vagyoni vagy személyes áldozat nem forog fenn, de mihelyt e' kettőnek akár melyike jön játékba, ott azonnal folyamodik kimeríthetlen sylogismussai tartalékjához, önhasznát színezní és támogatni; 's csak az oly ember kész vagyoni és személyes önhasznát a' szabad elvekért feláldozni, kiben a' szabadság' érzete vérré vált, mint az amerikaiaknál. Hogy fáj az Egyesült státusbelieknek a' rabszolgaság szemrehányása, azt hiszem és érzettem is, mert az europaí nyugotti országokban közönségesen elterjedt hiedelem az, hogy Európában még csak Muszka és Magyar-országban divatoz rabszolgaság, — 's ezen hiedelem mindig mélyen fáj nekem is.

XXII.

Baltimore. — Washington szobra. —
Könyvkedvélés Amerikában. — Vasu-
tak. — Szerencsen templom. — Utazás
Washington felé.

Baltimore a' marylandi státus' legnépesebb várossa. A' Potapscó partján építve, kikötőjéből könnyű az Océánra haladás. 1765-ben még csak 50 házból állott, a' revolutio után, kereskedése és népesedése hirtelen nevedett 's most 80,625 lakossa van.

A' város nevezetességei közt, elébb is a' Washington emlékére emelt oszlopot néztük meg. A' hely igen szerencsésen van választva az emléknek. A' város' felső részében a' Howard Párkban egy dombra építve, az egész városon látható. Az oszlop a' párizsi Vendôme piaczi Napoleon oszlopa formájára készült, 176 láb magosságu, belsőjében csiga grádics vezet a' tetejére, hol áll a' Washington szobra fejér márványból, igen jól találva. Az emléket a' marysandi státus építtette 's a' Washington számá-

ra készültek közt az Egyesületben, ez a' legpompásabb. Az oszloptól nem messze, az eredeti erdőtől még néhány aggott cserefák állanak.

Baltimore minden épületei, nagy csínosságot 's ízlést mutatnak. A' Catholicusok, Unitáriusok és Episcopálisok' templomai, az architecturának remekei. A' Catholicusok Szent Pál temploma, egészen a' romai Pantheon stylussából van építve; az Unitáriusoké a' romai Szent Péter formájára, teteje Dómmal 's a' bemenetelnél gyönyörű oszlopzatokkal; az Episcopálisokét hasonlólag az oszlopzatok teszik igen széppé.

A' Banque, Városháza, Peale Muzéuma, Athenaeum 's több épületek, a' lakosok csinos ízlését mutatják. Baltimore, a' köz Intézetekben is vetélkedik a' több városokkal. A' nevelés, tudományok, könyvtárak 's mesterségek előmozdítására, különböző Egyesületek szövetkeztek itt is.

Amerikának több nevezetességei közt, sok helyt meglepett az is, hogy a' legkissebb városban is, legalább a' városházánál, mindenütt könyvtárt találtam. Legyen bár mely csekély népességű a' hely, a' közönség házában bizonyosan könyvtárt találhatni, legalább a' hazai dolgokat illetőből. A' könyvkedv és oly közönséges a' privátusoknál is, hogy akármely szegény háznál, ha nem egyéb, a' constitutio, biblia, az Egyesület' historiája és geographiája, bizonyosan megtalálhatik. A' tehetősebbeknél pedig, mindenütt a'

ház bútorai közé tartozik a' könyvtár is 's még pedig igen csinos kötetekben. Azon kívül, legalább egy ujság, a' ház elkerülhetlen szükségei közé tartozó.

Baltimoreból kétfelé induló vasút van készülőben. Az egyik az O h i o i g vezet a' más Washington várossáig. Mindenik már néhány mértföldet eléhaladt. Itt mulatásunk alatt néhányszor néztük meg mindenikét 's azoknak csinálása módját. Az amerikai vasútnak nagy részén, nem gőz által fut a' székér mint Manchesterben, hanem csak lóval. Mindenik székér 25—30 ülésre készítve 's azt egy ló a' legsebessebb ügetéssel igen könnyén viszi. Ha minden esztendőn oly nagy számmal 's oly sebességgel készülnek a' vasútnak és csatornák mint most, úgy ötven esztendő múlva, ritka helyt leszzen közönséges székérre szükség.

Egyik este meglátogattam a' városi C i r - c u s t; vándorló komoediások adtak elé néhány apró darabot színen és lóháton. A' társaság gyenge volt 's a' közönség is hozzá való. Az egész játékból csak az volt figyelmes előttem,

hogy a' szegény szerencseneknek itt is külön helyen kell ülniök. A' czédulán mindig kivan téve a' szerencsenek elkülönözött ülése (Gallery for colored persons) ára is, és ez a' hely közönségesen olcsóbb a' többinél.

Ambár Baltimore lakosságának nagy része Catholicus, a' vasárnap megtartásában még is oly sanyaruk, mint a' több Puritanus városok. Baltimore és New-Orleansba legtöbb Catholicusok telepedtek; az egész Egyesületbeliek Érseke Baltimoreban lakik. De ez a' fényes istenitiszteletű vallás, itt épen úgy nem csinál kitetsző figyelmet, mint a' más itteni tizenkét vallás egyike sem. — Történetesen egy szerencsen templomba is vetődtem. A' halgatók mind feketék voltak. Egy férfias szép természetű mulató Pap prédikált, meglepő előadással és hangal. A' két nembeliek külön válva ültek, mind csinosan öltözve. Az asszonyoknak nagy része egészen fejrben. A' prédikátzio tárgya a' földi viszontagságok békével türeése volt, de arra kevesett ügyeltem, mert figyelmemet a' halgatók tartották meglepve. Ők egészen a' Papra andalodva látszottak lenni, 's kitetszett figyelmöken a' tiszta vallásos buzgóság. Nem győztem szemlélni e' különös arczulatokat, a' színezet változatait a' fejérekkel elegyedés után, 's új vallásokhoz

ezen buzgó ragaszkodást. Sajnálkozás 's tisztelet érzelmei cserélődtek bennem, 's elgondoltam, mik lennének ők az Afrika égető homokjain, 's mik most! 's ha valyon állati vadságokban, szabadon az egész természet keblében? vagy e' csinosult öltözetben, fél műveltséggel, 's megkeresztyéniesült érzelmeik közt boldogabbak e?

Egész más fél század alatt közönséges vélekedés vala a' fejéreknél, hogy a' szerezcsen alább való agyagból van formálva mint a' fejér; hogy értelmi művelődésre nem képes s' a' szabadságra nem megérlelhető. 'S ime, az Egyesületbeli szabad szerezcsenek, 's kivált a' szent domingoiak, miként megczáfolták ez állítást! Libériában és szent Domingóban, oly értelmes feketék válnak, mint akár melyik fejér, 's igazgatások elveit oly szabados alapokra állították, mint az Egyesült státusok. És ime, mellettök ugyan azon faj embertársaik rabszolgaságban! Azok igen is keveset különböznek az állattól, mert bennök születésökhöz a' lélek tehetségeinek minden csiráji elfojtattak, 's csak az étel és bot két tárgy feletti gondolataik engedődtek kifejlődni, 's igen is nemzetségről nemzetségre vadak és fél álatok maradnak ily helyzetben.

Minden theoriai elmélkedéseink ellenére, valónak marad az: hogy az embert a' szabadság és művelődésre,—csak a' szabadságra érlelheti meg.

Baltimoreból Washingtonba indultunk, oly feltétellel, hogy nem sokára az itten tartandó lóversenyre visszatérjünk. Az út Washington felé rakva jövő menő utazókkal. A föld igen mívelt, a dohány termesztés igen nagy. Szélyel a mezőken szerecsenek dolgoznak 's urok lakját az ök kalibájok keriti körül. E látvány igen feltetsző annak, ki az északi státusokból utaz erre.

Bladensbugrnál már béestveledtünk mindön a' Columbia Districtusba beértünk. Gyönyörű hód világ volt 's ezen idő a' nappali rekkenőség után éjfélig, itt a' legkellemesebb. Messziről láttunk fejelelni egy nagy épületet, „az a' Capitolium,” mondott kocsisunk egész meglepédeccsel. Közelgettünk a' Capitoliumhoz és Washingtonhoz, 's gyermeki érzéssel örültem a' hólnap eleibe, hogy az Egyesült státusok fővárosát fogom látni. A' Capitoliumtól nem messze, beszáltunk a' National Hotelbe, mely sok émeletei 's elosztásaival, hasonlít egy nagy kaszárnnyához.

XXIII.

Washington várossa. — A' Capitolium. —
Képek a' Capitoliumban. — Követek és
Senátorok háza. — Praesidensi ház. —
Találmányok raktára. — Státus titoknok
Levingston. — Praesidenshez bémentés.

Ki Washington, Párizs és London fényéhez, vagy más európai fővárosokhoz hasonlónak gondolná, ha királyi fényűző udvart, a' tisztviselők ragyogását, udvari gárdákat, czifra cselédséget, pompát űző fő nemességet, multság helyeit, vagy a' bámulásra gyűlt idegeneket keresné itt, nagyon megcsalatkoznék. E' várost a' többiektől, csak jövődőre kinézett óriási elrendelése, a' köz épületek nagysága, az Egyesület első tisztviselőji itt lakása, és a' Congressus teszik nevezetessé. De ezek, mind meg annyi fontos tárgyak az útnak, ha nem mulatkoznunk jött ide.

A' revolutio alatt a' Congressus néha New-Yorkban, de többnyire Philadelphiában gyűlt

egybe 's az Egyesületnek nem volt fővárossa. A béke megkötése után, értekezés tárgyává vált, az Egyesület fővárossát oly helyre tenni által, hol a' lehetőségig minden státusok' közepében álljon, még pedig, hogy a' helyhez kötött befolyások kikerültesse, a' főváros egyik státushoz se tartozzék, hanem az, mindenik törvényhatósága alól kivéve, magában foglaljon külön állást 's az egész Egyesület igazgatása alatt legyen. — E' végre Maryland és Virginia, általengedték az Egyesületnek, minden további jus fenntartása nélkül, a' P o t o m a c vize két partjain, azon tíz négyszög mértföld helyet, hol most Washington, Georgestown és Alexandria fekszenek. E' hely köz megegyezéssel columbiai Districtus nevet kapott 's egészen a' Congressus egyenes igazgatása alá rendeltetett, oly feltétellel: hogy soha külön státust ne formáljon, hanem mindig az egész Egyesület tulajdona maradjon.

A' főváros plánuma lassanként elkészült. 1792-ben hozzáfogtak a' középületekhez; 1810-ben a' Congressus 's minden hivatalok általköltözték 's az olta itt tartják üléseiket. Hol most Washington áll, 1790-ben még erdő volt, most Georgestownnal együtt 30,250 népessége van, Alexandriának 9,608 és így összesen 39,858. — Washington utszái elintézete oriási planum. A' kimérés egy millió lakosra van felvéve. — A' legmagosabb dombon áll a' Capitolium, széles gyepzet körülte, hová mint közép pontra a'

24 státusról elnevezett 24 útsza egyberug, a' keresztül járó útszák az Abéce rendje szerint neveztetnek. A' pennsylvaniai fő útsza, mely a' Capitoliummal szembe emelkedett más halmon épült praesidensi házig nyulik, már egészen bé van építve 's még egy nehány. De nagyobb részében, még csak imitt amott állnak épületek, a' Capitoliumon tulliak pedig, egészen népetlenek 's csak fennálló oszlopok mutatják a' léendő útszát. E' szélyel szórt építés, nagyon különös formát ad a' városnak, 's sokan hibáztatják az igen nagy scálára vett plánomot. De kiváltképen hibáztatják az igen széles útszákat, mert a' mellett hogy mind a' két oldalon, két sor fával ültetett trotoir nyúlik végig, még középben a' szekér útnak oly tágas hely marad, hogy három közönséges útsza könnyen kitelne belőle 's ez a' közösülést igen nehézi.

A' köz épületek közt legnevezetesebbek: a' capitolium, praesidensiház, fegyvertár, kincstár, hajó rakhely, posta igazgatás, találmányok' raktára és a' négy státus titoknak hivatali épületeik. De mind ezek közt büszkén áll-fenn, a' város közepéből kiemelkedett halmon a' görög stilusu pompás Capitolium, mely az Egyesületben légszebb és legnagyobb épület. A' Capitolium halma oldalai egészen szabadon állanak, gyönyörű gyp parthiekra osztva apró csoportokkal az Amerika ritkább növényeiből. Pompás gránit grádics vezet-fel a' corinthiai oszlopszatu Portaléba. Az épület kö-

zepén áll az úgy nevezett Rotonda, mely egy egészen kerek nagy terem, világát felülről a' tetőjén álló dom által veszi. A' két szárnyban a' követek és senátorok teremeik, világukat hasonlólag a' tetőjőken álló dom által véve. A' több teremek könyvtár, fő ítélőszék, levéltár 's a' congressusi különböző biztosságok ülései helyül használatnak.

Legelőbb a' Rotondába léptünk-be, innen vezetnek a' Coridorok a' követek' és senátorok' házaikba. A' Rotonda az Amerika historiájából készülendő képek kitételére van szánva. Négy darab, mindenik 12 láb magosságu, már készen áll, ezredes és híres amerikai mívész Trumbull által festve. — Az első kép azon jelenetet ábrázolja, midőn 1775-b. a' Congressus' gyűlésében, 52 követ előtt Franklin a' függetlenség actája javallatát olvassa-fel. A' követek egyenként élet nagyságban ülve ábrázoltatnak, csak Franklin és két társa, mint biztosság' tagjai, állanak az olvasás alatt. Minden követ a' nagy tárgyra figyelmezve látszik lenni. A' mint mondják, minden arcz tökéletesen el van találva. Ezekből még csak Carrol Dániel él Baltimorében most 95-k. esztendejében. A' második Saratoga megvétele; a' harmadik Yorktown megvétele után, azon jelenetet ábrázolja, midőn a' megvert angol tábor Washington Generál előtt elindúl; Washington és egész tisztkara lóháton 's közöttök az ifju Lafayette mosolygó arczal. A' negyedik, azon érzékeny jelenetet adja-elé, midőn a' béke meg-

kötése után 1783-b. Washington a' Congressus előtt megjelen 's lemond, neki a' háború alatt általadott hatalomról. — Mely szívemelő jelenetek! mely méltó büszkeséggel tekinthet az amerikai e' darabokra.

E' négy olajfestésen kívül, még négy remek basrelief áll a' falban. Az első ábrázolja azon szívreható jelenetet, midőn Pocahonta Indus fejedelem leány 1606-b. megmenti kapitány Smithet a' haláltól. *) (Capellánótól.) A' második, midőn az új Angliai kivándorlottak 1620-b. part-ra szállnak Plymouthban (Causcitől) — A' harmadik, midőn 1682-b. Penn Philadelphiához közel egy fa alatt, az Indusokkal szövetségbe lépik. (Gevelottól) — A' negyedik, Boon harcza két Indussal. (Causcitől) **)

A' Rotondából a' követek házába lépünk. Minden czifraság és ékesgetés nélkül, bizonyos méltóság van e' teremben, mely egy félkört formál. Tizennégy oszlop nyúlik fel egészen a' Domig, melyek megett van fenn a' halgatók' számára a' karzat, alatt idegen diplomatikai tagok' ülésök. A' félkör közepén, közel a' falhoz helyhezve áll a' szónok (Speaker) széke, melytől kezdve hét sátor nyúlik-el egészen az oszlopig; ezek közt ülnek a' követek. Minden követnek, külön író asztala van. A' terem padozatja egészen beborítva szőnyeggel.

*) Azon Smith Kapitány, kit 1500 végén Báthori Zsigmond Erdélyi Fejedelem, a' Székesfejérvári ütközet után nemességgel ajándékozott-meg.

**) The Northern Traveller. I. 385.

A' falon függ a' Lafayette képe élet nagyságban, szembe fog jöni a' Vashingtoné. Mindenben hasonló ehhez a' senátorok háza és a' fő ítélőszéké a' más szárnyban.

A' különböző osztályokba vezető Coridorokban, mindenütt másféle formájú oszlopzatok vannak; a' senátorok házába vezetőben igen eredetiek, az oszlopok fenékhállásokból (pedestal,) törőbúza szálak nyulnak-fel, nagyon hasonlóságu után faragással, melynek capitáljait csüngő ért törőkbúza csők formálják.

A' Capitolium 1,040,717 dollárba, vagy is 3,493,434 ezüst forintba került a' nemzetnek. Míddön szinte be volt végezve, az 1814-ki háború alatt az angolok felgyújtották; a' fedelezet és könyvtár elpusztult, de mindenik újra szebben költ-ki hamvaiból. Azon néhány napok alatt, míg 1814-ben az angolok Vashingtont General Ross alatt birtokokba tartották, borzasztó vandalsi pusztításokat tettek. A' többek közt, a' fegyvertárban egy igen szép emlék állott különböző allegorikai figurákkal, azon amerikaiak emlékére, kik Algiernál elhullottak. Barbarusi módon ezen márványnak rohantak az angol katonák, 's a' figurákat, nevezetesen az Amerika és Historia Muzáját ábrázolókat, kezdve egybevagdalták. Az emlék most ~~álatt~~ van hozva a' fegyvertárból 's a' Capitolium két grádicsai közé helyeztetve, de az angol kard rombolásai nem potoltattak-ki, 's az emlék' talpára e' következő felírás

vésztett: „Mutilated by Brittons 1814“
(megcsonkított a' brittusok által 1814-b.)

A' második szépségű középület a' Praesidensiház, szembe a' capitoliummal. Nem hasonlít ugyan ez a' fejedelmi paloták fényességéhez, de egyszerű görögös stílusában valami kedveltető van. Ezen ház, bizonyos távolságra, egyforma négy hosszú épülettel van körülvéve, melyek a' négy státus titoknok hivatali helyeik. Ezeknek építésökben semmi különös nincs. A' posta hivatali igazgatás és találmányok raktára, egy épületben állanak.

Ezen raktár iránt 1793-b. hozatott az első congressusi törvény, mely szerint, — mint Franciaországban is a' Conservatoire des arts et des metiers, — ha ki akármely nemből, addig egészen új találmányt, vagy a' feltaláltaknak valamely hasznosabb módját fedezte fel, bebizonyítván azt a' Congressus előtt, új találmányávali élhetésre néhány esztendei, de tizennégyet túl nem haladó kirekesztő juss engedtetik. Ezen engedményért tartozik a' feltaláló, találmányának tökéletes mintáját, használása leírásával, az Egyesület' raktárába betenni. Ezen találmányok mintája harmincz esztendő alatt temérdekre szaporodott 's már néhány szobák vannak teli. Kinek az erőművek, mesterségek, 's gazda-

ságban ismeretci 's azok iránt vonzalma van, e szobákban napokig találhat látni és elmélkedni valót. —

A' város még némely részei megjárása után, státus titoknok Levingston úrhoz mentünk ajánló levelünket megadni, vagy is tulajdonképen csak oly véggel tértünk-bé Bureaujába, hogy megtudakozzuk, mikor és miként juthatunk a' hozzá bémenetelhez. De az egyik tisztviselő azt felelte egész egyszerrűséggel, hogy Levingston úr akármikor hozzájutható 's ha tetszik, szállásán most mindjárt meglátogathatjuk. Ezen ceremóniátlanság, még is különösnek tetszet nekünk, hogy csak egyszerre bétoppanjunk egy státus titoknokához, mint valamely magános polgárhoz, de bátorságot vettünk 's végre szállására találtunk, mert a' ministereknek itt nincs hoteljek csak szállások. — Egy cseléd, minden jelentgetés nélkül ajtót nyitott 's bevezetett a' ministerhez. Levingston úr éppen dolgozással volt elfoglalva, de azt azonnal félre tette 's levelünket megolvassván, igen nyájason fogadott. Mintegy fél órát maradtunk nála; a' beszéd különböző tárgyakról folyt, de sem magavisetében, sem kitételeiben, nem lehetett státus titoknokát ismerni Levingston urban. Szobájában nem voltak halmozott írományok. Sem öltözet, sem

hivatalos arczvonások, nem mutatták a' nagy hatalmu tisztviselőt. Eljöttünkben a' grádicsig kísért, 's oly formán váltunk-el, mint egy magános polgári látogatáskor.

Midőn távol haladtunk a' Levingston úr szállásától, akkor jutott eszünkbe, hogy oda menetelnünknek főbb okát elfelejtettünk, t. i. hogy Praesidens Jackson úrhoz bemenetelt eszközöljön. Vissztértünk, de már Levingston úr kiment volt szállásáról. Dolgunknak ily állásában, megint csak holnap jöhettünk Levingston urhoz, 's egy nappal hátrább kellett esnünk a' Praesidenshez menetellel, — Tanácskozás alá vetjük tehát a' tárgyat. Egyikünk azt javallta, hogy egyenesen magunk mennyük bejelenteni magunkat a' Praesidensnél. De ez a' mód igen merésznek 's polgárosnak találtatott. A' dolog minden oldalról vizsgáltatott 's már a' Praesidensi házhoz érve, a' szózatok két felé oszlottak. Két szózat a' személyesen bejelentést pártolta, kéttő Levingston úr által találta tanácsosnak. Ekként folyt az értekezés jó darabig, a' Praesidensi ház előtt fel 's alá jártunkban. Végre a' Levingstoni részről egyik általállott a' személyesen bejelentést pártolokhoz, 's ekként szózatok többségével meghatározatott a' személyesen menetel.

Beléptünk a' gyönyörű pázsintos udvarra. Seholt sem örök, sem gárdák, sem liberias cselédek nem mutatkoztak; senki nem gátolta menetelnünket. A' ház pompás peristylum alatt sétáltunk néhány minutát, míg végre egy cseléd jött-ki.

Elmondtuk neki szándékunk, 's ez, egész készséggel jelentette, hogy kevés vártatva bémehe-tünk, ha várni akarnánk, míg a' Dánus követtel végzi dolgát a' Praesidens. Általadtuk bilétjeinket a' cselédnek, azon hozzáadással, hogy magyarok vagyunk 's csak tiszteletére lenni kívánunk a' Praesidensnek. A' cseléd hamar vizs-zatért azon izenettel, hogy ha nekünk tetszeni fog, holnap 11 órakor szívesen lát a' Praesidens.

XVIV.

Praesidens Jackson. — **Blecker Olsfen** története. — **Praesidens kötelességei a' törvény szerint.** — **Praesidens választása módja.** — **Követek és Senátorok választása** — **Congressus tagjai és törvényei.**

Más nap pontosan megjelentünk a' szabott órán a' Praesidensi háznál. Ugyan a' tegnapi cseléd bevezetett az elfogadó terembe. Két úr ült a' szófár, kik hasonlólag a' Praesidensre várakoz-

tak. Az elfogadó terem nem nagy, semmi cifraság benne; a' padolat szőnyeggel vonva, székek, szófák 's egy fali óra teszik a' bútorozást, de ízléssel készítve 's elrendelve minden. — Vannak az életnek oly jelenetei, midőn az ember valamit szívszakadva vár, minden érzelmét és gondolatját, csak a' várt tárgy foglalja-el, — 's még is habozó aggodás, a' szívnek elfogódása 's győzhetlen tusakodás közt remeg a' várt pillanat eleibe! Ki, életének ily helyzeteire figyelmeztet, érteni fogja, mely érzelmek foglalatoskodtatták lelkemet e' pillanatban. — Oly embert vártam látni, kit tizenhárom millio szabad polgárnak szabad választása emelt maga felett első tisztváltónak, kit nem születés, nem vágyon 's a' sors játéka, hanem önnön személyes érdemei emeltek e' megtiszteltetésre.

Csak hamar megjelent Jackson úr is, egy magos szál, őszibe elegyedett nyájas öreg, közönséges fekete öltözetben, minden megkülönböztető jel nélkül. A' mint belépet, eleibe mentünk, megmondtuk nevünk és nemzetünket — 's hogy ötet látni igen ohajtottuk. Szívesen nyújtotta kezét mindnyajunknak, széket foglalt, maga körül leültetett 's a' több ott lévő urakat is nevenként megismerkedtette. Mintegy fél órát mulattunk nála, az alatt hazánkról 's útazásunkról kérdezőskedett. A' beszéd osztán amerikai tárgyakra fordult; magasztaltuk az intézeteket, melyen örülni látszott, hogy hazája iránt ily kedvező vélekedéssel vagyunk. Egyszerű előadásai;

nyájas magaviselete, szinte felejtetni kezdették a' beszéd folytában, hogy tízenhárom millio ember első tisztviselőjével beszélünk. Az alatt, többen is érkeztek a' terembe, kiket mind oly egyszerű szívességgel köszöntött, mintha polgéri házában fogadná-el őket. Búcsuzásunkkor, újra kezét nyújtotta 's meghívott, hogy ha a' Congressusra visszatérünk, többszer is látogassuk-meg.

Soha nem felejttem-el, mely bódognak éreztem magamot eljöttünkben, hogy e' nevezetes embert láthattam 's vele szólhattam. Az a' kézzsorítás, büszkébbé tette érzelmem, mint a' világnak alkármely ragyogó kegyelme 's emlékezetem tárát, oly kincsel szaporította, melyre mindig kedves érzéssel gondolok vissza.

Kik, hozzá szoltunk azon gondolathoz, hogy az ország legfőbb tisztviselője, mint ég választottja van felinkbe rendelve, kihez szent és félelém érzésével kell közelgetnünk; — 's kik hozzá szoltunk ahoz is, hogy ezen legfőbbnek sugárai-ból teremtetett több tisztviselőket is, bizonyos fénynek és ragyogásnak kell körülvenni, hogy őt tiszteljék és rettegjék az alattvalók, — hajosan foghatjuk-meg az amerikai tisztviselők ezen egyszerűségét 's készek vagyunk tapasztalásunk után azt hinni, hogy a' hol félsz nincs, ott engedelmesség sincs. De az amerikaiak megczáfolák

százados tiszta tapasztalásainkat, 's nálok minden lépten ellenkezőnek találjuk a' hivatalokról elveket. A' következő karaktert festő történet, melyet Miss Wright, *) amériikai útazásában 's utánna Lewasseur, mint hitelest beszélnek-elé, némű megfogatot adhat az amériikai Praesidens-mint legfőbb tisztviselő magaviseletéről:

„Bleker Olsten Dániai minister, és követje udvarának az egyesült státusokban Jefferson Praesidensége alatt, Washingtonba érkezetével megértvén, hogy a' Praesidensel két órákor mindig lehet találkozni, sietett tiszteletét tenni az amériikai nemzet Főjénél. Jefferson úr oly szíves 's érdekes beszélgetésbe eredt vele, hogy egy egész óra mult-el, miután a' minister észrevette látogatásának igen hosszúra nyultát. Végre a' beszélgetés kezdett lankadni, 's a' diplomata minister várta volna a' jeladást az elmehetésre, valamint a' Praesidens is kívánta volna a' látogatást már bevégezve látni. A' minister mind csak várta a' jeladást, de azt nem vehette észre. Általlátta végre, hogy már alkalmatlan, kívánt volna menni, de félt, hogy a' decorum ellen nagy hibát követ-el, ha jeladás nélkül távozik-el, 's aggodalma mind inkább nőtt. Eljött azonban az ebéd ideje 's még nagyobb zavarodásba jött a' minister. Jefferson úrnak azon kérésére, hogy maradna-meg csekély ebédjére, felkölt, valamely mentséget habozott-elé 's azzal elment.“

*) Vayage aux Etats-Unis. par Miss Wright traduit par M. Parisot. en 1822.

„Ily zavarodásában siet a' miniser egy améri-
rikai ismérősséhez. Elbeszéli neki történetét 's
a' dolog magyarázgatásába ereszkedve ekként
szólot.“ „De ugyan miként jöhettem volna el,
„haa' Praesidens nem kezdte el a' búcsuzást? Nin-
„csenek e ezen országnak etiquetteji. 'A' rang
„és hivatalnak, semmi megkülönböztetéseit nem
„ismerik e itt? Miként tartják-fenn a' hivatalbe-
„liek tekintetét, hogy az által az igazgatásnak
„mértóságot szerzhessenek? Meg lehet, talán va-
„lamely más formálitást tartanak. Magyarázza
„meg azokat. Tanítson-meg azon szabályokra,
„melyekhez tartsam magam a' Praesidenseli viszo-
„nyaimban.“

Az amériikai tudtára adta Bleker Olsten-
nek, hogy minden formálitást 's etiquettet, hagy-
jon Európában, mivel azoknak itt semmi kele-
tök nincs, 's hogy az amériikai Praesidens csak
azon egy elsőséggel bír polgártársaivali viszony-
nyaiban, hogy a' látogatásokat nem köteles visz-
szaadni, azon általlátható oknál fogva, hogy min-
dennek visszaadni a' látogatást, csoportos fogla-
latosságai miatt lehetetlen lenne.

Későbbben Bleker Olsten Jeffersonnál ebé-
delvén, nem mulatta-el menteni magát minapi
hosszas látogatása miatt, 's miután okát megma-
gyarázta, azonni bámulását is kifejezte, mely i-
gen különbözzék e' szokás az europai udvarokéi-
től. „Tudom úgy mond, nem illik egy idegen-
„hez, azon nemzet szokásait bírálgatni, hol mu-
„lat, 's arról is megvagyok győződve, hogy a'

„mostani Praesidens túl teheti magát a' formálitásokon; de ezen háza iránti részvétem mentségül szolgál, ha helybe nem hagyhatom a' szokásoknak ezen szerfeletti egyszerűségét, mely illhetik ugyan egy Jeffersonnak, de bizonyosan káros leszen az utánna következőnek. Vannak oly szabályok, melyeknek alája kell vetnünk magunkat, mivel azok minden időt 's minden embert köteleznek. Hígyjen nekem a' Praesidens úr, vagy hígyjen inkább a' századok tapasztalásainak; melyekre hivatkozva bizonyosnak állíthatom: hogy az etiquette szabályait nem lehet büntetlenül elmellőzni; és az igazgatás állandósága fenntartására szükséges, a' tisztviselőknek bizonyos fénnyel és pompával körülvételezve lenni, hogy a' sokaság engedelmességre hajtása hatalmokban legyen“

„Nem állíthatom, “felelt Jefferson úr,“ hogy a' miniszter úr megjegyzései igazak ne lennének a' királyokra 's udvariakra nézve. De én, én nem vagyok király. — Engedjen egy anecdotát elbeszélmem, mely megmagyarázandja a' különbséget: ismeri hihetőleg a' Neápolisi király nagy hajlandóságát a' vadászat iránt. Egy szép napon, midőn épen vadászni készült a' király, kéntelen volt nagy Levert tartani. A' bémutatások számosabbak voltak, mint a' király gondolta, 's félt, hogy hosszason tartása miatt elmarad a' vadászatról. Végre elvesztette türelmét 's a' híres Caracciolihoz fordulván, — ki akkor külügyek minisztere volt, — panaszo-

„ta, mely igen megánta ezen unalmas czeremoniát!
 „Felséged elfelejti, mond Carraccioli egész
 „mély tisztelettel, hogy Felséged maga is csu-
 „pán csak czeremonia.“

Az, a' mi europai embernek, ily különös-
 nek 's megfoghatatlannak tetszik az ország tiszt-
 viselőjében, egy amérikainak igen természet-
 esnek jön 's a' tisztviselőt másként nem is kép-
 zelheti, mivel itt a' nép maga igazgat, 's a' tiszt-
 viselők csak határozatai teljesítői. — A' Consti-
 tutio oly nyilván kuszabja minden tisztviselő ha-
 tás körét, hogy bár mely fényesnek látszó 's so-
 kat ígérő legyen is a' Praesidensi hivatal,
 az, még is sem neki, sem hozzátartozóinak,
 sem vagyon szerzésre, sem hatalma nevelésére,
 semmi kinézést nem nyujthat. Az Egyesület
 törvényre, mely mind a' 24 státust egyaránt
 kötelezi, a' második cikkelyben rövideden ek-
 ként szabja ki a' Praesidens minden hatás-
 körét és hatalmát:

1. A' végrehajtó hatalom egy Praesidensre
 bízatik, ki szabad szózatok többsége által válasz-
 tatva, ezen hivatalt négy esztendeig folytatja.

2. A' Praesidensi hivatalra csak oly polgár
 választathatik, ki az Egyesült státusokban szüle-
 tet, 35-ik esztendejét már elérte 's legalább ti-
 zennégyet az Egyesületben lakott.

3. Azon esetben, ha a' Praesidens hivatalától elmozdittatik, meghal, lemond, vagy nem képes kötelességét betölteni, a' hivatal a' vice Praesidensre bizatik. Vagy ha erre nézve is a' fennebbi akadályok fordulnának-elé, a' Congressus törvénynél fogva állítja-meg; melyik tisztviselőre bizassék a' hivatal az akadályok elhárulásáig, vagy az új választás elkövetkezéséig.

4. A' Praesidens hivatala folytatásáért, esztendőnként megállított fizetést von, mely a' négy esztendő alatt nem neveltethetik 's nem kevesebbíthetetik. Ezen idő alatt a' Praesidens semmi más fizetést nem vehet ez Egyesület pénztárából.

5. Mi előtt hivatalába lépne, a' következő hitet teszi-le „Esküszöm, hogy az Egyesült státusok Praesidensi hivatalát híven folytatom 's egész inyekezetemet a' törvények megtartására 's oltalmára fordítom.“

6. A' Praesidens fővezére a' szárazí és tengeri katonaságnak 's nemzeti őrségnek, midőn az Egyesület szolgálatjára felszólíttatnak. — Az Egyesület elleni vétkekért megítéltek büntetését szelidítheti 's el is engedheti; kivéven a' követek háza által bévádoltak büntetését.

7. Hatalom adatik, hogy a' senatussal egyetértve 's annak helybenhagyásával, külső hatalmakkal egyezésekre lépjék, de ebben a' senatus két harmad részének meg kell egyezni. Hasonlólag a' senatus helybehagyásával, követeket, consulokat nevezhet 's küldhet; a' fő Ítélszék 's más hivatalokra, melyeket a' constitutio rábizot, sze-

mélyéket nevezhet-ki. Hatalmában áll, a' senatus távolléte alatt is, az úrült hivatalokra kinevezéseket tenni, de ezen kinevezések a' senatus egybegyülésével megszűnnek.

8. Időről időre tudósítja a' Congressust az Egyesület állapotjáról, 's elhatározás végett, javító eszközöket ajánl. Rendkívüli esetekben egybehívhatja a' képviselők házait. Ő fogadja-el az idegen hatalmak követeit, consulait. Vigyáz, hogy a' törvények hívségesen teljesíttessenek.

9. Minden törvény javallat, mely a' követek és sénátorok házai által elfogadtatott, mielőtt törvénnyé válna, a' Praesidens eleibe terjesztetik, ki, ha azt helybehagyja, aláírja és kihirdeteti. Ha ellenvetései vannak a' javallat iránt, azokat áttalküldi azon háznak, melyben az ez iránti első indítvány tétetett, ott újra felvételvén a' tárgy, ha két harmad rész másodszor is mindenik háznál helybehagyja, a' javallat azonnal törvénnyé vált 's kihirdettetik. Ha valamely javallatot tíznap alatt vissza nem küld a' Praesidens, törvénnyé válik, mintha azt helybehagyta 's aláírta volna.

10. A' Praesidens hivatalából letétethetik, ha árulás, köz pénztár pazérlása, vagy más hivatalával visszaéles vétkével vádoltatása után, törvény útján megítéltetik *)

*) Constitution of the United States. Philadelphia. 1830.

E' néhány czikkelyben van kifejezve a' Praesidens egész hatás köre 's minden attributumai. Az amérikai constitutio alapítóinak, négy szerencsés gondolatjok volt, melyek által constitutiojok minden vezedelmezése ostromait elzárták. E' négy tárgyra, Europa bukásai által lettek figyelmessékké, 's míg ezek törvényneikbe be nem csusznak, addig nem félhetnek a' veszedelmezéstől. Az első szerencsés gondolat volt a' státus yallás, második az állandó katonaság, harmadik az örökös hivatalok eltörlései, és a' negyedik legszerencsésebb, hogy a' törvényhozó, ítélő és végrehajtó hatalmakat, teljesen elválasztották egymástól. Senki, két hatalomnál egyszerre nem szolgálhat, 's ez által elejét vették, hogy sem egyes személy, sem a' három hatalom közül egyik is, mindeniket magához nem ragadozhatja. A' fenebbi törvények szerint, a' Praesidens csupán a' végrehajtó hatalom fője, 's ott is a' senátus ellenőrsége alatt. A' más kettőre semmi veszedelmeztető befolyása nem lehet, mely megőrzi az Egyesületet, hogy a' Praesidens önkényes uralkodó nem lehet, hanem mindig a' törvény betű értelme fog uralkodni.

Mivel minden polgár befoly a' Praesidens választására, ez, igen nevezetes tárgy szokott lenni Amérikában 's akkor majd nem az egész Egyesület mozgásba jön. Az egyes státusok törvényneiben elé van hozva, hogy mivel az egész Egyesület nem gyűlhet egybe a' választásra minden státus a' negyedik esztendő végén,

december első vasárnapja előtt 34 nappal, annyi választót választ, a' hány követet és senatort küld a' Congressusba. Mind. a' 24 státus most választ 288 választót. De senki nem választhatik választónak, ki valamely hivatalt visel. Ezeknek további lépéseikre, a' törvény a' következőket határozza: *)

„A' Választók gyűljenek egybe illető státusaikban 's titkos sorsolás által szózatoljanak Praesidens és Vice Praesidensre; kik közül legalább egyik, más státusbeli lakos legyen. Szózatjaikban különböztessék-meg, melyiket választják Praesidensnek 's melyiket Vice Praesidensnek. Mindenikről külön hiteles kimutatást készítvén, jegyeztessék-fel mindenik neve után a' szózatok' mennyisége, és az bépecsételve, küldetessék a' senatorok háza előlülőjének. Ezen kimutatásokat az előlülő, a' senatorok és követek háza közgyűlésekben felbontja 's a' szózatok megszámláltatnak. A' mely személy Praesidensségre legtöbb szózatot kapott, az lészen a' Praesidens,— úgy értvén a' szózatok többséget, hogy minden választót együtt véve, tegye a' többséget. Ugyan ez értetik a' V. Praesidensre nézve is. Ha senki nem kapott volna ily számú szózatok többségét, akkor a' három legtöbb szózattal bírók közül, a' követek háza titkos sorsolás által választja-meg a' Praesidenst. De ezen választás alkalmával, mindenik státus csak egy szózattal bír.“

*) Amendments to the Constitution. Article XII, adopted 1804.

Az eddigi választásokkor, csak 1800-ban és 1825-ben került a' követek házára a' választás, a' több esztendőken valamelyiknek mindig többsége volt Midőn 1800-ban legelőbb a' követek házára esett a' választás, öt egész nap harmincz hatszor sorsoltak, míg végre Jeffersonra esett a' többség. A' constitutio szerint, csak négy esztendő a' Praesidens hivatali ideje; még egyszer megválasztathatik, de többszer nem. Az Egyesületi törvény megálítása után, a' következő Praesidensek voltak:

Washington György	—	—	1789—1797
Adams János, idősebb	—	—	1797—1801
Jefferson Tamás	—	—	1801—1809
Madison Jakab	—	—	1809—1817
Monroe Jakab	—	—	1817—1825
Adams János, ifjabb	—	—	1825—1829
Jackson András	—	—	1829—

A' végrehajtó hatalom a' Praesidensre bízott ugyan a' constitutio szerint, de arról is gondoskodott a' nép, hogy ha valamikor megtévedésből, nem alkalmas, vagy hivatalával visszaélni kívánó ember választatnék, — az ily ember veszedelmes befolyásának, megint a' nép által választott Congressus, ellensúlyban álljon.

A' Congressus a' követek és senátorok házaiból áll. Minden status két senátort (most

48), és minden 40,000 lélek után egy követet (most 240) választ. A' senátorok hat, a' követek két esztendőre választatnak és sőt más hivatalt nem viselhetnek, A' Congressus minden esztendőben december első hétfőjén egybegyűl. az első ülésben titkos sorsolással mindenik ház Szónokot (Speaker) választ. Üléseiket nyilván tartják 's az eléfordult tárgyakot 's az azok felletti vitatásokat, nyomtatásban közlik a' néppel. A' Congressus tárgyai azok, melyeket az egyes státusok magoknak fenn nem hagytak, vagy is, a' mik az Egyesületet egészben illetik, úgy mint:

Első Czikely.

1. Adók, vám, taxa, rovatatok elhatározása 's felszedetése. *) A' státus adosságai lefizetése. Az egész Egyesület oltalmáról 's elemtéről gondoskodás.

2. Ha szükséges lenne, pénz költsönözés az egyesület hitelére.

3. A' kereskedésnek idegen nemzetek, Indus tribusok, 's a' különböző státusokkal rendszerben tartása.

4. Pénzverés 's annak értéke meghatározása.

5. Posták rendezése, utak készíttetése.

6. A' tudományok 's hasznos mesterségek pártfogása tekintetéből, az írók és feltalálók-

*) 1818 olt a' személyes Adó megszűnt, 's senki az Egyesület pénztárába egyenes Adót nem fizet.

nak, bizonyos esztendőkre kirekesztő juss adhatás.

7. A' fő-ítélőszék mellé, alsóbbak rendelése. Tengeri tolvajság 's a' tengeren a' nemzetek jusiai megsértésének büntetése iránt hozandó törvények.

8. Háború indítás 's foglalt helyek és vizek iránti szabályok.

9. Katonaság állítása 's fenntartása. De az erre megkívántató költség iránt, csak két esztendőre hozhat törvényt.

10. Hajók építése 's fenntartások.

11. A' szárazsi és tengeri katonaság igazgatása 's elrendelésére szabályok hozatala.

12. A' nemzeti őrség elrendelése, fegyverei, fenyítéke 's felszólítása azon résznek, mely az Egyesület szolgálatjára szükséges lenne. De a' tisztek tétele 's a' katonaságnak a' szabályok szerinti gyakorlása, az illető státuszoknak hagyatik.

13. Minden jóvallatnak, mely a' nép adóját, vámot, rovatait illet, a' követek házában kell kezdődni, de a' senatus is befolyhat erre módosítások ajánlásával.

14. Oly törvények hozatala, melyek a' fennebbi tárgyak teljességbe vételére intéztetnek.

Második Czikkely.

1. A' bé és kiköltözés a' státuszokban, minden ember szabadságában marad.

2. Se vám, se semmi taxa, soha ne rovatassék az Egyesületből kiviendő akár minémű portékákra. Semmi kereskedési elsőség senkinek és semmi helynek ne adattassék.

3. Csak a' törvényben meghatározott végekre tétethetik költség a' köz pénztárból. Eszten-dönként minden jövedelem 's kiadásokról pontos számadás vitessék 's az minderek tudtára közön-ségessé tétessék.

4. Az Egyesült státusokban soha senkinek nemesi titulus nem adathatik. Ki, valamely hivatalban van, vagy akármely jövedelemmel él az Egyesület pénztárából, a' Congressus helybehagyása nélkül, semmi ajándékot, hívatalt, titult, sem király, sem fejedelem, se semmi némű külső hatalom és státustól el nem fogadhat.

5. A' különböző státusok polgárai, minden státusokban egyenlők a' jusokban.

6. Az Egyesület gárántirozza az egyes státusokban a' republicai igazgatás formáját és fenntartását.

Harmadik Czikkely.

1. A' Congressus nem hozhat törvényt az iránt, hogy akármely vallás, státus vallás legyen, sem a' különböző vallások' szabad gyakorlását meg nem tilthatja. — Oly törvényt sem hozhat, mely a' sajtó szabadság megszorítását, vagy a' gondolatok szabados kifejezése megakadályozását tárgyazná. — Valamint az is a' nép

szabadságában marad, hogy csendességet nem háborító gyűléseket tetszése szerint tarthason, 's az igazgatáshoz sérelme megorvoslása végett kérelmet adhasson bé.

2. A' jól rendelt nemzeti katonaság szükséges lévén a' státus bátorságára, a' nép szabadságában marad, fegyvert tartani és hordozni.

3. Béke idején katona senkihez nem szálltathatik a' tulajdonos megegyezése nélkül, 's háború idején is csak a' törvényekben kiszabott módon.

4. A' népnek azon jusa, hogy mindenkinek személye, háza, vagyona, írásai, önkényes megmozgatás 's letartóztatástól bátorságba legyen, meg nem sértethetik, és az ellen semmi rendelkezés ki nem adattathatik, hanemha a' vádló előre esküvést teszen le vádjá igazsága mellett, és a' feladás bizonyosnak látszik.

5. Minden státus a' maga körében, megtartja függetlenségét, szabadságát fő uradalmát 's mind azon hatalmakot, törvényhatóságot, jusokat, melyeket Egyesülete ezen törvényeinél fogva, által nem bízott a' Congressusra.

6. A' constitutióban elé nem számlált jussait a' nép magának tartotta.

Negyedik Czikkely.

1. Ki akár mely hivatalba lépik, köteles előre hitet letenni, hogy mindenekben a' Con-

stitutiohoz tartja magát. *) — De senkinek vallása soha kérdés alá nem hoztathatik, mint valamely hivatalra megkívántató tulajdonság.

2. Ha a' Congressus házainak két harmad része, vagy az egyes státusok törvényhozóságainak két harmad része, akár mikor is szükségesnek találandja, hogy e' jelen constitutióban módosítások tétessenek, nemzeti gyűlés hirdettetik a' megkívántató módosítások jóvallata megvizsgálása 's elkészítésére 's ha ezen nemzeti gyűlésnek három negyed része, — vagy ha a' Congressus úgy határozza, az egyes státusok törvényhozóságainak három negyed része, — a' jóvallott módosításokat elfogadja, azok törvényé válván, ezen constitutionnak részét tessik. **)

A' Congressus december első hétfőjére minden esztendőn mulhatlanúl egybegyűl, és erre semmi meghívások előre nem bocsáttatnak. Az első ülésben a' Praesidens felolvassa tudósítását az ország azon esztendei igazgatása folyamatjáról 's jóvallatokat ajánl értekezés véget. Azután a' státus, kincstár, hadi és tengeri titoknokok, részletesen aléadják departamentumaik állapotját 's azon esztendei jövedelmet és költségek

*) A' személyhez kötő Esküvést eltöröltetett, 's senki nem az Előjáróság Tagjainak, hanem csak a' Constitutio iránt esküszik hűséget.

**) The articles of Confederation, and the Constitution of the United States. Philadelphia 1830.

számadását, melyek megvizsgálására biztoságok neveztetnek ki. Mind ezen tudósítások nyomtatásban közöltetnek a' nemzettel. Miután a' Praesidens tudósítása megvizsgáltatott, következnek az egyes indítványok. Minden tag végig kihallgattatik 's bár mely hosszas legyen beszéde, félbe nem szakaszthatatik. E' miatt a' tárgyak elhatározása igen lassan menyen. — A' követek házának fele, a' senatorokénak harmad része, minden esztendőn kilépik 's helyettek jövővőre újak választatnak. A' tagok a' Congressus alatt napjára hét dollárt vonnak, melyből szállások és élelmőkre gondoskodnak.

Az amériikai Congressus feltetszőleg különbözik az europaiktól abban, hogy ennek semmi nemű tisztviselő tagja nem lehet. A' törvény első alapítói előtt, igen elevenen állott az angliai Parlamentum példája, hol bizonyos időszakokban csak képzeletben van a' népnél a' törvényhozás, valóságban pedig az igazgatás tisztviselői kényők szerint ejtik minoritásba a' kevés független tag vélekedését, az igazgatás tetszése szerinti törvényeket hozni. De a' hivatalbeliek jelen nem léte, itt könnyebben is elkerülhető mint Európában, mert ezeknek nincsen chártájok, diplomáik, régi privilegiumaik, melyeknek magyaráztatását, csak az igazgatás folyamatjába belé vásott tisztviselők tudhatnák. Nekik minden diplomájok a' természet törvénye, 's annak magyarázására — csak józan ész kell. —

XXV.

Az Egyesület jövedelme és költségei. — Számadás 1831re. — Katonaság. — Nemzeti őrség és szabályai. — Hadi hajók.

A' Congressus üléseinek első heteit, a' közpénztár jövedelmei 's kiadásai feletti értekezések foglalják el. Az esztendei számadások a' legkisebb részeletig, sok példányokban kinyomtattnak, kivonatban az ujságokban kihirdettetnek, hogy az minden polgár tudtára eljuthasson 's mindenki tudhassa, hová fordítatik az ő pénze 's valyon czélosan fordítatik e? A' respublicának a' takarékoság fő elve, hogy a' polgárra kevés tereh jusson. A' nemzeti takarékoságnak, a' historiákban eddig példátlan következményeit adta Amerika; mert, a' mellett hogy a' szabadság háború alatt rakott temérdek adósságaiból, 1831ig már 362,719,701 dollárt lefizetett, számtalan belső javításokat tett, 1818 óta minden személyes adót megszüntetett, még is esztendőnként

12 milliót fordíthat a' még hátra lévő adósság lefizetésére. A' nemzet adósága 1834-ben egészen le lesz róva, 's még is évenként 12 millió dollára, vagy is 24,00,000 pengő forintja marad fenn a' rendes költségek után, a' nélkül pedig, hogy valaki a' maga zsebéből egy krajczár egyenes adót is fizetne az Egyesület tárába. Ez valóban elcsüggesztő példa Európára nevezé!

1831-re a' jövedelmek és költségekről kiadott kincstári számadás kivonatja *), ekként mutatta ki az Egyesület pénztára állását:

Jövedelmek 1830-ban.

1. Vámokból	— — —	22,681,965	dollár
2. Közföldek eladásából	—	1,457,004	—
3. Posták és Bányák	— —	490,000	—
4. Nemzeti Banqueból osztalék		138,153	—
5. Mult esztendei maradék		4,257,318	—
		összesen	29,024,440 dollár
		(58,048,880 ezüst forint).	

*) Abstract of the Report of the Secretary of the Treasury — és: The National Calendar for 1831. l. 216 — 239

Költségek 1830-ban.

1. Congressus tagjai — — —	526,700
2. A' két törvényhozó ház elegy költségei — — —	135,600
3. Congressus könyvtára — — —	7750
4. Praesidens fizetése — — —	25,000
5. Vice Praesidensé — — —	5000
6. Státus titoknokok — — —	30,000
7. A' több tisztviselők és hivatalok fenntartása — — —	593,916
8. Idegen udvaroknál követek, con- sulok — — —	207,003
9. Nemzeti adósság lefizetésére —	12,383,800
10. Katonaság és tisztek fizetése —	1,063,909
11. Nemzeti fegyvertárok — —	360,000
12. Erősségekbeli fegyverekre —	100,000
13. Fő hadi szállás departamentuma	407,000
14. West-pointi akadémia — —	100,000
15. Katonaság elesége, ruházatja 's egyebek — — —	752,270
16. Erősségek 's más katonai épületek	1,004,600
17. Hajós tisztek és matrozok fizetése	1,463,449
18. Új hajók építése — — —	2,120,909
19. Revolutioból még élők nyugpénze	767,492
20. Más katonai nyugpénzek — —	185,344
21. Indusok civilizálása 's fizetésök	589,159
22. Kikötők javítása — — —	367,123
23. Különböző belső javítások —	1,600,000
24. Elegyes költségek — — —	570,656
<hr/>	
Összesen 25,456,680	
<hr/>	
megmarad 3,567,760	

A' fenebbi számadás mutatja, hogy az Egyesület jövedelmének csak négy forrása van, 's még is felesleges 12 millioja marad 1834-en túl. Épen most fólnak a' vitatások, hogy e' felesleges jövedelemmel, mi tévők legyenek? És ezen nemzeti jollétel titka, azon egyszerű módban áll: hogy sem fényes udvartartásra, sem henye tisztviselőkre, sem oknélküli armádákra 's titkos politzájokra, nem költenek. A' Praesidensnek, mint legfőbb tisztviselőnek, 25,000 dollár, vagy is 50,000 pengő forint, gazdagon van fizetve; mert ő udvart, gárdákat, liberias cselédséget, nem kénytelen tartani 's legfőbb költsége, a' Congressus alatt tetszése szerint adandó néhány ebéd. — Az angol király egyedül kétszer annyi fizetést von, mint Amerika minden tisztviselői (1,000,000 font Sterling, vagy is 5,000,000 Dollár). A' franczia király egyedül, épen annyiba kerül, mint Amerika minden hivatalai (12,000,000 frank).

Az egyesületnek e' példátlan virágzó állapotját, még a' teszi nevezetessé, hogy a' köz Igazgatás, senkinek egy pénzébe sem kerül; 's lehete oka e' nemzetnek békételennek lenni Igazgatósága ellen? Az angol nép különböző satyrák 's pasquilusokban szokta magát kiönteni az adó terhe ellen. Van most angliában egy farcsa satyrája az adónak, melyet a' köznép mohón vásárol, olvassa 's minden korcsmákban, egész iv papirosra nagy betűkkel nyomtatva, függ. Azt mondják, hogy ezt a' mostani Lord

Cancellarius Brongham írta volna tréfából; végső sorai ezek:

Adó nehéz Adó

minden articulusról, mely száunkba menyen, mely testünket fedi 's a' mi lábunk alatt van;

A d ó

mindenről a' mi kedves a' nézés, hallás, érzés, szaglás ízésnek;

A d ó

a' melegedésről, világításról 's házi butorokról;

A d ó

mindenről e' földön 's a' vizekről is a' föld alatt; mindenről, mi külföldről jön, vagy itthon terem;

A d ó

a' durva matériálékról 's annak minden értékéről, mit az emberi igyekezet belőlle eszközölt;

A d ó

a' mártásról, mely az ember étvágyát gerjeszti, 's a' fűszerszámról, mely egészségét helyre állítja; adó, a' birák köntössén csüngő hermelin pré-mért; adó, azon kötélről is, melyel a' bűnös felakasztatik; a' koporsó rézszegéről, a' meny-asszony pántlikájáról; az asztalról és azon ágyról, melyen alszunk és felébredünk.

Adót kell fizetnünk

az iskolai gyermek vesszőjéért. A' szakálatlan ifjuság, adózott lóvát, adózott zablával vezeti az adózott úton; — és a' haldokló angol, midőn keveri orvosságát, mélyért 7 pcentet fizetett,

azon kalánnal, melyért megint 15 pcentet adott, visszarogyik 22 pcentel fizetett ágyába, megteszi rendelését egy fontos stempelezett papirosra, 's kiadja lelkét azon patikárius karjai közt, ki 100 fontot fizetett azon jussért, hogy ötet ki-orvasolhassa a' világból. Azután minden vagyonaiból 10 pcent lehuzatik. Külön fizet a' halott-vizsgálónak. Nagy summát kell adni, hogy a' czinterembe temessenek. Végre, virtusai által hagyatnak a' maradéknak egy adózott márványkövön, 's eltakarítatik eleihez, — Hogy többet ne adózzon.

Europa nemzetei költségeinek nagy részét, a' katonaság nyeli el. A' republicai rendszer irtozik a' háborutól 's nincs oka hodolásra vágy-ni, csak nekie hagyjanak békét. Ezen rendszer elveihez, hozzájárúl amerikában a' szerencsés helyhez is, 's nekik nincs szükségök és okok számos katonaság tartásra. De azt a' constitutio is ellenzi. Az egyes státusoknak nincs állandó katonaságok, az Egyesületnek 1821-ig 10,000 állandó katonasága vólt, azolta négy artilleria és hét gyalog regimentre szállítatott le, 's most csak 6188 főből áll, mely tökéletesen elég a' 72 erősségben felvígázatra 's az indusokat zab-lán tartani, Tiszteletbeli őr, egy sincs az egész Egyesületben. E' kevés katonaság, úgy nevezett

verbrak által, öt esztendei vállalkozással tartja fenn magát. Mindnyájon igen jól vannak fizetve. A' köz ember, ételén és ruhásatján kívül, hónaponként 5 dollárt kap, a' tisztek fizetése, következő:

	Dollár, v. is ezüstfor.			
Major General — — —	6535		13,070	
Briegadiros General — — —	4441		8882	
Adjutant General — — —	3234		6468	
Ezeredes — — — —	2058		6016	
Ezeredes Hadnagy — — —	2460		5120	
Fő Strázsa Mester — — —	2194		4288	
Kapitány — — — —	1594		3188	
Fő Hadnagy — — — —	1350		2700	
Al Hadnagy — — — —	1290		2380	

Ezen 6188 emberhez, hozzávévén a' tengeri tiszteket és matrózokat is 1054, öszvéssen az állandó katonaság teszen 7242 embert.

De e' kevés számu állandó katonaságon kívül, Amerikának rettentő hadi ereje van a' Nemzeti Örségben, melynek száma 1831-ben, 1,190,000 emberből állott. Oly szám és oly erő, melyhez hasonlót Európában, csak Franciaország álíthatt ki. A' nemzeti Örségnek az újabb rendszerkénti feltalálói az amerikaiak voltak szabadság háborujok alatt. Ezek után mintásta

Franciaország is élébh 1789-ben Lafayette ötasításí szerint nemzeti Örségét.

A' nemzeti Örségnek szent elvei, as amerikai törvények következő czikkelyein alapulnak:

1. Köteles minden ember a' társaságnak, mely életét, vagyonát és szabadságát védi, személyesen is szolgálni.

2. Jussa van a' népnek fegyvert tartani és hordozni, a' maga és a' közönség védelmére.

3. Béke idején az állandó katonaság veszedelmes a' szabadságnak.

4. A' katonai erőnek a' polgári hatalom alatt és igazgatása alá kell rendelve lenni.

A' nemzeti Örség fennállása, rendezése, kötelességei és fenytéke, Congressusi törvény által határozottatott meg, melynek főbb czikkelyei ezek:

1. Minden ép polgár köteles, 18-ik évétől kezdve 45-ig, fegyvert tartani, magát gyakorolni, és a' katonai szolgálatra mindig készen lenni. Kívétetnek az igazgatás melletti tisztviselő, míg hivataljokat folytatják. Minden vallás papjai. A' Quackerek, Schackerek, Rappisták. Tunkerek, vallások elvei miatt. De ezen kivételes személyek is kötelesek fegyvert és egész katonai készületet tartani és elémutatni az évenkénti vizsgáláskor. Azon kívül, tartoznak évenként, a' kerületi pénztárba két dollárt fizetni, mely a' szegényebb polgárok kiállítására fordíttatik.

3. A' generálokat a' státusbeli törvényhozóság választja. A' stab tiszteket a' kapitányok és hadnagyok, ezeket pedig az al tisztek és a' legénység.

4. Az al tiszteket a' kapitány nevezi ki, az ezredes helybehagyásával.

9. Minden tiszt és köz embernek, mindig készen álljon a' törvényben meghatározott és nevezett fegyvere 's öltözete. Kik szegénységök miatt nem tehetnék, a' köz pénztárból segitetnek.

11. Senki fegyverét és katonai öltözetét, adosságért elfoglalni nem lehet. Polgári hibájáért senki számadás alá nem vonattathatik az alatt, míg katonai gyakorlat vagy szolgálatban van.

18. Minden század alja évenként május első keddjén egybegyűl, bémutatni fegyverei és öltözete miben létét. — Az ezredes négy nappal előre tett meghívására, minden ezred évenként háromszor egybegyűl, bizonyos napok alatt magát fegyverben gyakorolni.

22. Minden város és falusi kerület tárában készen álljon 64 font ágyu — és 100 font apró fegyver puska; hasonlólag 3 ágyu és 124 kova. Mely kerület ezt elmulatná, 50 — 500 dollárig büntettetig.

23. Valahányszor tüzzel tartatik a' gyakorlás, minden ember egy fertály font puska; kap a' kerület tárából.

24. Ellenség hírtelenni berohanása, vagy más köz csendesség megháborításakor, a' fő tiszt rendeletére, minden ember 24 óra alatt

megjelenjék a' kiírt helyre, magával hozván 3 napi éleiséget is 's t. f.

28. Kötelességét elmulasztó, engedetlen vagy illetlen magaviseletű tiszt és legény, a' büntető szabályok szerint, helybenni ítélőszék által ítéltetik meg 's t. f. 1.)

A' nemzeti Örökön kívül, Amerikának még egy rettentőbb ereje fejlik ki naponként a' tengeren. Minden esztendőn két millió dollár fordítatik új hajók építésére. Hét hajótáráiban szüntelen újak építése foly, még pedig a' nevezetesen élő cserefákból (live oaks), mely, tartóságával, de különösen azon tulajdonával, hogy a' rálövéskor forgácsot nem csinál, felül mulja az angol eddigi hajókat. Most az Egyesületnek 51 tengeri hajója van, 1267 ágyával. 2) Épen most áll készülöben a' Pennsylvania Linea hajó 140 ágyúval, mely a' legnagyobb lecsa minden eddig készült tengeri hajók közt.

1) Levasseur V. 1. I. 116.

2) The Navy List for the Year 1831.

XXVI.

Mount Vernon. — Virginiai státus. —
Washington sírja. — Kapitány Smith és
Pocohanta története.

Van egy szent hely amerikában, hová minden polgár 's minden idegen magoss érzelmek közt, vetélkedve siet. E' szent hely — Mount Vernon, a' nagy Washington György volt lakja és sírja helye. Mount Vernon, Washington városától husz mértföldre, a' Virginiai státusban fekszik. Megbocsáthatlan lett volna, e' helyet nem látnunk. Az Essex gőzhajón, a' Potomac vízén le, néhány óra múlva Alexandriában szálltunk ki, hól a' Columbiái Districtus végződik.

A' városon túl, csak hamar a' Virginiai státusba értünk. Az erdők közt vivő utak rosszak, mert az utazók többnyire vizen mennek le, 's csak azok választják ezen részt, kik Mount Vernont látni akarják. Hosszas kerengőzések után az erdőben, elértünk egy fa kerítést, mely belől már a' Mount Vernoni birtokhoz tartozik. A' helynek egészen európai színe

van; úgy látszik, az erdők már levoltak vágva, 's a' mostani csak után növés. Néhol csoport marhákat találtunk a' kerítésen belől és kívül. Végre, a' sűrűség közt, megláttuk egy halmon emelkedve az épületet. A' kerítésbe bemenetelnél, angolos kapusházak állnak, de romladozó felben. Szerecsen kapus bocsátott bé. — Még majd fél órát kerengtünk a' nagy parkban; néha meglátszott az épület 's más fordulattal megint eltűnt. A' hely soványnak látszik lenni; néhol gabona és dohány műveltetik, másutt darab réteken marhák legelnek.

Az épület egy halmon fekszik, gyönyörű kinézéssel a' Potomacra. A' ház egy emeletes, igen egyszerű régi stílusu architectura, körülte gazdasági épületek és szerecsen kalibák; de a' mint látszik, mindenikre egy idő óta kevés gond fordítva. Hasonlitt, egy hajdon magát jól bírt, de már maradékaiban hanyatló magyar nemeknek pusztuló curiájához. Washington Bushrod úr, unokája és egyetlen fia maradéka Washington Györgynek, e' hely birtokossa, többnyire városen él 's kevés gondal látszik lenni az épület iránt.

Az udvarra béléptünkkel, szerecsenek ajánlották magokat a' sírhoz elevezetui. A' háztól nem messze egy oldalban, czedrus és cserefák közt, alig észrevéve, — ott nyugszik a' nagy ember, a' polgár hős, egyszerű sírjában. A' sírbolt a' hegy oldalba van béeásva, nem mély 's nem is igen széles. Eleje téglafal, egy közönséges aj-

tóval. Teteje búa füvel bénöve, három cserefa megette, néhány czedrus és glédicsiák körölte, melyeknek ágait a látogatók, szent emlékül már annyira letördelték, hogy felírást kéntelenített tenni a birtokos, kimélnék meg e fákat egészenni megkopasztásoktól.

Tisztelet érzelme lepett meg e sír előtt 's dobogni érzettem szívemet. Ha az ész hideg ítélgetései ne tartoztassanak, leborultam volna e sírhoz!

Minden tiltás mellett is, kevés jutalomért megengedte szerezsen vezetők, hogy a sír felül néhány czedrus ágat szaggassunk 's glédicsia magot szedjünk. A sirt már régen zárva tartják, mert a látogatók a külső koporsót egybefaragcsálták. La Fayette itt létekor, utoljára nyitattott meg. Az öreg egyedül ment bé barátja koporsójához, soká maradt ott 's zokogás közt hozzatták ki.

A kertben még néhány fordulatot tettünk. A virágházak leggazdagabb állapotban találtuk; rakva a legritkább tropikális növényekkel. Ujra az udvarra jöttünk szemlélni az épületeket, melyek, mint mondják, egészen a nagy meghalt idejebeli módon állanak. Már estvéledett 's nem jutott időnk bejelenteni magunkat Bushrod Washington urnál, a szobákat is megnézni, melyet mindenkinek örömmel megenged. E szobákban a többek közt, egy nevezetes különösség van. Midőn 1790-ben Párizsban a Bastil-

let lerontották, Lafayette általküldötte Washingtonnak a' Bastille kolcsát, azon hozzáadással, hogy „az európai despotizmus utolsó kolcsát küldi.“ A' kolcs a' levéllel együtt most is üveg alatt áll, ámbár a' jövődőlés nem tölt bé.

Isten hozzád szent hely! nyugodjanak békében poráid, nagy ember! kinek örökösen egyforma tisztaságu nevét, mindig a' köz jót 's igazságot védő karakterét, gyermekkorom olta ábrándozó érzelmekkel tiszteltem. A' szent földön vándorlóknak érzelmeivel térek vissza, hogy e' búcsujárását sírodnál megtehettem. — Legyen még ez az utolsó, feletted hideg ész, az ábrándozásnak utolsó szent érzelgése, a' tisztelt nagy ember emlékéért.

A' Virginiai státusban tett ezen rövid útunk, eszembe juttatta, hogy ezen státus hajdoni egyik alapítója, Magyarország történeteiben is, jelessé tette magát. Ezembe jutott a' hős, a' lovagérmű, romános 's annyi viszontagságokon keresztül ment Kapitány Smith, ki Székes Fejérvárnál, oly vitézül viselte magát; ki Erdélyt is kétszer útazta bé, 's Báthori

Zsigmond erdélyi nemességgel tisztelte meg. Midőn először Smithnek indus leány P o c c o h a n t a által történt romános megszabadítását olvastam, azon scénát, mely a' capitolium rotondájában, egy gyönyörű márvány basreliefben ábrázoltatik, azt is találtam életében: hogy ő Magyarországon R é g á l n á l vitéztül viselte magát, 's megint másutt, hogy erdélyi nemességet kapott. A' R é g á l szó soká gyötrött, míg ráakadtam, hogy az Alba Regalis (Székesfejérvár,) később rátaláltam életének némely kivonataira, *) abban a' két magyar hazáról is 1500 végén és 1600 elejéről, néhány érdeklő történetek fordulnak-elé, és Smithnek az indus leánnyali azon szomorú romános története, mely Amérikában, mint historiai nevezetesség, igen ismeretes:

Smith Angliában született 1578 körül. Gyermek és fiatal korából, igen érdekes történetek fordulnak-elé. De életéből csak néhány vonást hozok-fel, melyek a' magyar hazában mentek véghez. A' tengercken 's Europa részeiben tett utazásai után, végre Nápolyba vetődött, onnan Albanian és Dalmátián által G r ä t z bejött. Itt megismerkedett báró Kiesellel 's austriai szolgálatba lépett. Kolumbachnál, oly jelesen viselte magát a' török ellen, hogy ezredes M e l d r i c h ötet lovaskapitánnyá ne-

*) The New England Magazin. Boston. 1831. és Lectures on American Literatur. by Samuel Knapp. Boston. 1831.

vezte-ki. A' német császár épen akkor, Ferdinánd fő herczeg és herczeg Merceur vezérlésök alatt, harmincz ezer embert szállított Magyarországra, hogy a' hatvan év oltá török kéz alatt lévő Székesfejérvárt visszafoglalja. — Smith is jött a' táborral, hosszas ostrom után, gr. Roszwurm rohanás által támadta-meg Székesfejérvárt 's a' Basát elfogta. De az alatt Muhamed 60 ezeret küldött Hassán Basa alatt a' Székesfejérváriak segedelmökre. Megütközött a' két tábor 's egy órai harcz után, megszaladt Hassan Basa. A' törökök hat ezeret, kilencz ágyut 's a' budai Basát veszítették; de a' keresztyénekből is sok elhullott, Meldrich ezrede, majd egészen elveszett, Smith is megsebesítetett.

A' tél békövetkezvén, az ellen felek szembe, helyt táboroztak sáncaik közt. A' vesztég-lés unalmai alatt, egyik híres török bajnok, Tur Basa, a' keresztyén táborból a' legvitézebbet kardra hívta az asszonyok mulattatására. Örömmel fogadtatott a' kihívás 's több magyar és német vitézek ajánlkoztak. Sors vonás által határozottatott-el a' vívó, 's a' sors Smithre esett, kiállani a' pályára. Székesfejérvár falait nézők lepték el. Tündöklő fegyverében jött-ki a' dőlős Tur Basa a' várból, sisakját arany és ezüst ékesíteték. Pompás paripáját két Jancsár vezette, lánccsáját egy harmadik vitte előtte. Smith egyszerű nyájassággal köszöntötte Tur Basát. Megharsant a' trombita, 's a' két bajnok sodró szél-

ként rohant egymás ellen. Smith, oly ügyesen irányozta láncsáját, hogy ellenjének sisakján keresztül agyvelejébe futott, leugrott paripájáról, elszelte a' török fejét 's vezérjének nyujtotta az örvendező nép lármája közt. Látván e' megszégyenítést Gualgo Basa, Tur Basának barátja, kihívta másnapra Smithet 's ő azt elfogadta. Ujra megjelentek a' vívó pályán, első egyberohanáskor mindenik láncsája eltört, de Gualgó is lezuhant lováról. Ennek is levágta fejét Smith 's drága fringiai kardjával együtt, vezérének ajándékozta.

Ekkor már Smith tartotta illendőnek, hogy a' keresztyének becsületéért ő is törököt hívjon ki. Bonny Mulgró jelentette magát. A' határozott órán megjelentek a' sorompónál temérdek nép jelenlétében. Előbb pistolyal löttek, de mindenik elhibázván, nehéz bárdjokkal rohantak egymásnak. Mulgró oly vitézül forgatta a' magát, hogy a' Smithét csak hamar kicsapta, de Smith hirtelen kirántva kardját, agyonvágta Mulgrot 's fejével és fegyverével tért-vissza a' táborba. A' vezér megölelte Smithet, drága paripával és kardal ajándékozta-meg; Meldrich majorrá nevezte-ki, az erdélyi Fejedelem Zsigmond pedig 500 arannyal, képével 's nemességgel tisztelte-meg. Nemesi czímerén paizs és három török fő képeztetik 's körülte ezen felírás: Vincere est vivere.

Vége megvették Fejérvárt, 1601-b. a' törökök mind kardra hányattak 's fejük a' sánczokon karóba üttetett, mivel hajdan ők is szinte így cselekedtek a' magyarokkal. Hasonló szerencsével visszanyerték Váradot és Solymost. Innen Smith a' Meldrich osztályával Moldovába ment, a' Tatár Khám és Jérémiás Basa ellen. Az itteni ütközetben Smith megsebesedett, vereannyira elfolyt, hogy a' holtak közt négy kéz láb mászva találták. Ruhájáról ráismertek 's mint rabszolgát Konstánczinápolyba hurczolták.

A' törökök és tatárok közötti fogságát, hosszasan és érdekesen írja-le Smith. A' tatár fogságból Harignav felé, Erdélybe utazott, hol ismerőseitől igen szívesen fogadtatott: „Ekkor „Erdély“, úgy mond Smith, „a' tatárok sokszori „pusztítása miatt, igen el volt pusztulva, Népe „felettébb megkevesedett; három napi földre sem „lehet öt hat házat találni, melyeket fából építenek, gerendát keresztbe rakva, deszkával fedik, fa szegekkel szegzik, mert vas szegről nem „is tudnak. Némely várossaik falai, egymásba „rakott törzsökből készültek, hármassorral, hézagaik kővel és földel betöltve; elég erősek, „de könnyen gyúlhatók. E' kerítést, mély árok „kal veszik körül. Némely sánczokon ágyuk is „találtatnak. Őrző seregeik nyíllal, kardal és „puskával fegyverkeznek.“

Egy ideig Erdélyben tartózkodott, barátjainál, innen Magyarországon által, Lipsiába utazott, hol Zsigmond erdélyi Fejedelemmel 's Meld-

rich gróffal, véletlenül találkozott. Onnan Angliába ment.

Smithnek nevezetesebb 's az Amerika történeteivel egybekötött időszaka, itt kezdődik. Azon időben kezdettek az angolok számszerűbb gyarmatokat általtelepíteni Amerikába. 1600 elején, még csak a' massachusettsi státusban voltak nevezetesebb telepedések, Virginia egészen erdő volt 's csak a' Jakab vize mentén lakott néhány telepedő James Townban, de ezeket is az indusok gyakran pusztították. — Végre, az angol igazgatás azon módot találta-fel, hogy hadi hajókat 's katonaságot küldjön által a' telepedők oltalmazására az indusok ellen. Virginiát fő pontul választotta-ki megnépesíteni 's a' telepedők oltalmára 1608-b. átküldött hajókat és katonaságot Smithre bízta az igazgatás.

Smith megszállott hajóival James Town elött. Akkor az egész környéket Csoktáv indusok bírták Powhattán hatalmas fejedelem igazgatása alatt. Smith gyakori kiutéseket tett az indusok ellen kisebb 's nagyobb szerencsével, de egyik ütközetben néhányad magával elfogattatott 's csak különös ügyessége által menekedett-meg. Végre, mindenik fél meguntván az egymást zaklatást, békére léptek, de az angolok megint megszegették a' pontokat 's újabb háborúba keveredtek, melyben Smith másodszor fogatott-el. Már most lehetlen volt menekednie 's bizonyosnak hitte halálát. De a' Fejedelem leánya, a' szép P o c h a n t a szíve, megcseszt a'

rabon 's szenvedéseit minden módon könnyítette. Az indus haditanács meghatározta, hogy Smithet kövekkel verjék agyon. Pocohanta mindent elkövetett a' megkedvelt Smithért, de már vitték halálra, már készen állottak agyon verni, azonban hogy Pocohanta ráborult a' földön elnyújtóztatott rabra, általölelte testét, hogy vele együtt verjék agyon, ha neki meg nem engednek. Épen ezen scéna van ábrázolva a' capitoliumi basreliefen! — Powhattán és a' haditanács szíve megesett az érzékeny jeleneten 's Smith szabadon bocsáttatott, bizonyos nehéz feltételek alatt 's hogy Powhattánnak meghatározott számú fegyvereket 's puskaport adjon.

Hazatért most Smith James Townba, — 's az ideig tartott béke alatt, szabadon láthatta az egészen szerelemmé vált Pocohantát. A' béke megint nem soká tartott 's hosszas titkos tanácskozás után, meghatározták az indusok a' fejérek végképeni kiűrtását. Az elintézet szerint, éjjel kellett meglepni őket, elébb a' hajós osztályt embereivel együtt felégetni 's azután a' szárazialakat pusztítani-el. Pocohanta megtudta az egybeesküvést, bizonyosnak látta kedveltje vesztét 's még egy nagy próbára vetette magát. Sűrű erdők 's veszedelmek közt hatott-le egy szélvész es éjjel James Townig. Meglátta a' Smith hajóját a' víz közepén, háborgó hullámokban hanykódhatta a' szél a' vizet. De az ábrándozó szerelem nem látott veszélyt, beugrott a' leány a' vízbe, szerencsésen elérte a' hajós osztályt és

Smithet, 's tudtára adván neki az egybeesküvést, másodszor mentette-meg a' bizonyos haláltól.

Smith hálája határtalan volt Pocohanta iránt 's ennek naponként gyúlongóbb szerelme. Azt hitte Pocohanta, azt hitte atya és az indusok, hogy Smith hitvessének fogja venni Pocohantát, 's ezen hiedelemnek köszönhet-e a' fejérek gyarmatja a' tartósabb békét, — de Smith házas volt Angliában! mit Pocohanta nem tudott. — Azonban Smith visszahívatott Angliába. Ily bajos helyzetében, a' szerelem érzelmei közt küzködvén 's a' dolog megtudásával a' gyarmat veszedelmeztetését is féltvén, azt határozták, hogy Smithnek hirtelen történt halálát hirdessék.

Smith titkon visszatért Angliába. Pocohanta bánatja soká győzhetlen volt, 's e' miatt bizonyos andalgó betegség nemében sinlődött a' meghaltnak hitt kedvesért.

Smithet, Kapitány Rolf váltotta-fel a' hajós osztálynál, egy sok tulajdonokkal bíró férjfiú. A' Pocohanta története nagyon érdekelte őtet. Hosszasabb idei ott mulatása után, ismeretségek szerelemmé vált, 's Rolf hitvessének vette Pocohantát. Később Rolf is hazahívattatván, Pocohanta követte őtet Angliába. Egykor a' London útszáin történetesen találkozott Pocohanta Smithel, első szerelmének imádottjával, a' soká síratott, meghaltnak hitt kedvessel, 's e' hirtelen meglepetés miatt,

annyira elvesztette eszméletét, hogy soha többé szomorgó andalgásából ki nem gyógyult. Rolf visszaakart vele költözni Amérikába, ha talán az ottani levegő enyhítené betegségét, — de az ócéáni út alatt meghalt.

A' szerencsétlen Pocohantának Rolfali házasságából egy fíja maradott, ki Amérikába telepedett 's két leány maradékot hagyott. E' két leány maradéki, a' Virginiában most nevezetes Randolph és Robinzon szélesen elterjedt nemzetségek. Ezen érdeklő történet emlékére a' Randolph és Robinzon nemzetségekben, az idősebb fíju máig is mindig Powhattan az idősebb leány pedig Pocohanta mellék nevet visel. —

XXVII.

Lóverseny Baltimoreban. — Jockey Club bálja. — Napoleon familiájabeliek Amérikában. — Király, Liszkaifi Magyarországról. — Chesapeak öböl. — Delawarei státus.

Virginiából megtértünkben, Washingtonban megint egy napot mulattunk, 's onnan újra Baltimoreba jöttünk a' Lóversenyre. Angliában már néhányon voltunk jelen 's vágytuk látni a' különbséget. Három nap tartott a' verseny, 's azt a' hely elrendezése, szabályok, öltözetek és mindenben az angol utánnozásának találtuk. Csak a' szerecsen Jockeyk fekete színe, 's még azon egy jelenet tette változóvá, hogy itt trapolásra is, nevezetes díjjok vannak téve. A' lovak mind angol fajok 's azok itt épen nem mecevésznek-el, sőt a' Virginiába hozottakról azt tartják, hogy a' második ízben még nemesednek. Az eredeti amerikai ló, — hasonlított az angol Ponyhoz. —

Amerikában már néhány helyt alapítottak versenyek, de legnevezetesebbek a' Charlestoni Virginiában és a' Baltimorei. E' szerencés utánozás, bizonyosan sokat fog befolyjni az amerikaiak férjfiasságok fenntartására A' Horatiusi „*Gaudet equis canibusque*“ igen festői kitétel 's abban nagy pragmatikai igazság van. Ki Angliát látta 's figyelmezte, mely szenvedelemmel él az angol a' lótenyésztésnek, az érezni fogja a' Horatiusi szavak erejét. E' férjfiass, tudományos, fáradhatlan 's bizonyosan a' legmerészebb próbákat kezdő nemzetet, ló nélkül nem is lehet képzelni. 'S ha a' tengeri élet 's egyéb körülmények sokat tettek arra, hogy az egész, ily megkülönböztetett férfias karakterben fejlődjék-ki, bizonyosan igen nagy részt tett arra a' lovaglás kedvellése.

Ki a' lovat és lovaglást nem kedvelli vagy restelli, annak talán oly hiába mondatik, miért nagy befolyásu az amerikaiak e' részbenni utánozása, mint a' ki az újítások, párviadal, vagy házasság ellensége. Magyarországon és Erdélyben sokan nevelték, közelebbről a' lovakról írt két nevezetes munka megjelenését, 's meg nem foghatták, hogy okos ember, és nem lovászmester 's nem lódoctor, miként írhat könyvet 's gondolkozhatik a' lovakról. És Angliában, — mely valóban nem léha nemzet, 's törvényeit is úgy tudja 's bajlódik vele, mint nálunk akarmely nagy tekintetű, lovaglást nem kedvellő törvénytévő úr, — Angliában a' király is lóháton jár.

megjelen a' versenyeken, futtatja lovát hogynyerjen, 's épen így a' ministerek is. A' parlament tagjainak nagy része, lóháton menyen a' tanácskozásba 's nem ritka, hogy a' hivatalbeliek is, lóháton mennek Bureaujokba.

A' verseny végével, a' marylandi Jockey Club fényes bált adott, hová minket is meghívtak. A' hívó biléten, az angol szolász szerint, ki volt írva az is, minő öltözetben jelenjenek-meg a' vendégek. Ohajtottam volna, hogy bár e' szokás ne utánoztassék Amerikában, — mely nem veszi-el ugyan tulajdonképen a' szabadságot, mert tetszésében áll a' vendégnek a' szabály szerint nem öltözködni 's meg nem jelenni a' hívásra, — de még is nehezíti a' társalkodási egyesületet. — Midőn megjelentünk, már számosan voltak gyűlve. — Ki, az amerikai nagy városi bálokban, republicai egyszerűséget keresne, nagyon megcsalódnék. Az asszonyok itt is nagy figyelemmel, a' legújabb Párizsi journalok után 's az etiquette szabályai szerint öltözködnék. A' frissítők az oldal szobákban, fényüzéssel 's nagy bővességgel találtnak. De a' szerecsen polgárok muzsikája igen rossz. Többnyire contre-danse foly 's néha valze; tánczosok és tánczosnék kellem nélkül 's tartózkodva mozognak; látszik, hogy az ily

nagy bállok, — ritkább esetek nálók, mint Európában. —

A' bál közepe táján, megjelent egyik europai udvar itt lévő követje is, L. x. x. úr. Ordójit frakjára aggatta 's arany lánczon csüngő lorgnetjét is; mellje egészen fényesség volt. Megjelentével minden szemet magára vont, 's a' merre a' teremben sétáltában megfordult, csoportok formálódtak, sugdosódtak, 's titkos nevetéssel pillantgattak L. x. x. úr után. Az ordólt, oly szemszurónak 's nevetségesnek látszottak előttök, hogy szinte minden ember rámeresztette szemeit 's elmosolyodott.

Még egy nevezetes személy vonta magára figyelmünket e' bálban, az ifju Bonaparte Károly Hyeronim, volt Vestphaliai király Bonaparte Hyeronimnak, első felségétől, Paterston leánytól született fija. Az ifju a' bárba vonva magát, a' kamin előtt csoportban ülő körben cigarrozott. Kitetszőleg hasonlítottak vonásai a' Napoleonéhoz. Már házas, egy baltimorei gazdag kereskedő leányát tartja, 's ez is jelen volt a' bálban. E' házasságból két fiai vannak. Ha ne bukják-meg Napoleon, ezen ifju most talán Europa valamelyik thronussán ülne. A' Bonaparte nemzettség, már számos A-

mérikában, Hyeronimnak ezen fiján. 's két unokáján kívül, itt lakik még Bonaparte Jó'sef, a' Spanyol volt király; Lucian Bonapárténak, egy fija, a' Caninoi herczeg, ki a' Jó'sef nagyobb leányát vette, — és a' szerencsétlen Múrátnak két lelkes fija.

Jó'sef, Brodowntown nevű faluban lakik, a' New-Jersey státusban. Mint mondják, nagy fényűzéssel bútorozott palotáiban, igen megvonva él, csak barátjai 's cselédei körében Gr. Sürvilliers név alatt. Társaságban ritkán jelenik-meg, de midőn megjelent, oly egyszerűséggel viseli magát, mint akármelyik polgár; köz intézetek és közjó élémozditására, gazdagon adakozik. — Szomszédjai igen becsülik. — Ez előtt néhány esztendőkkel, tűz támadt Brodowntownban. — Jó'sef, az újságokban megköszönte szomszédjainak emberszeretetőket 's segedelmezésöket, a' tűz oltásban, azt is hozzátévé, hogy az égés zarvarjai közt is, — semmije el nem vezett. A' köszönetet elfogadták ugyan a' szomszédok, de a' hozzátétel által, bántva találták magokat. De e' bántást később elfelejtették a' Jó'sef szép vonásai. 1)

Egy különös ismerettség tette még nevezetessé baltimorei mulatásunkat. Egyik reggel sé-

1) *Notions of the Americans, by a Travelling Bachelor (by Cooper) Philadelph. 1830.*

táhtunk b. Wesselényivel a' Barnum's Hótel csarnokaiban, vettem észre, hogy a' több sétálók közt egy igen csinosan öltözött úr, néha figyelmesen halgatja beszédünket. Végre hozzánk szólott, hogy ez előtt még harmad nappal látta nevünket a' bárban 's az olta mind keres, hogy velünk megismerkedhessék, mivel ő magyar, Királynak hívják. Igen örvendettünk ez új ismeretségnek. Király úr keveset beszélt már magyarul, németül meglehetősen. Hosszas viszontagságait 's idevetődése történeteit mindnyájunknak elbeszélte.

Király úr Magyarországon Líz kán született, Tokaj környékén. Még Magyarországon laktában utazásokat tett Oláhország, Konstánczi-napoly felé és Nématországbán kereskedés^{re} véggett. Egy ideig Prussus szolgálatban volt, mint katona, melyet elhagyván, megint kereskedését folytatta. Angliában, Manchesterben három esztendőig lakott. Amérikába csak utazás képen jött volt által, de itt igen megkedvelte 's végképen itt kíván maradni. Szülői és atyafiai még élnek Magyarországon, kiket még egyszer szándékozik meglátogatni. —

Egy fogadóban lévén velünk K i r á l y úr, gyakran találkoztunk együtt. Csinos öltözte 's élete módjáról tehetős embernek látszott lenni. Ide költözte után, nevét ő is amerikanizálta, 's itt Kingnek hívhatja magát. Ámbár sok jeleneteket beszélt-el életéből, tisztába még sem jöhetünk egészen minden dolgaival. Fő kereskedé-

se a' juvellierség ugyan, de még azon kívül sok portékákkal kereskedik. Némely oly fogásokat is vétetett észre, melyek az országoként kereskedő nemzetbeli emberre mutatnak.

Király úr Magyarország áldott földjéről s a' könnyű élet módjáról, mindig magasztalva szólt ugyan, de látszott: hogy hazája neve bizonyos keserű emlékezettel van egybekötve. A' szokások, törvények, nemesség privilegiumai nem tetsznek neki. Valami Józsa György nevű Vármegye tisztjével kedvetlen jelenetei lehettek, mert e' nev említésekor mindig bosszus érzésre fakadva, magyarra fordította a' beszédet, hogy a' dialogus annál festőbb legyen: Itt nem „parancsol Josha Gijuri, itt nem kiált, „ja: Hajdu hoz-ki Banka, fekuje Királ, „huszönöt neki.“ Látszott a' keserű visszaemlékezet, 's valahányszor e' tárgyra fordult a' beszéd, elboszankodva költ-fel, 's heves gesticulációk közt ismételte e' szavakat: „Itt nix Josha „Gijuri! Itt Amérika van.“ Itt nix Tirán „Vármégi Tiszt.“

Baltimoreból a' Charles Carrol gőzhajón a Chesapeake vizére szálltunk, Philadelphiába menni-által. A' Chesapeake partjai gyönyörűk; találkoztunk néhány oceánról jövő hajókkal is. Frenchtownál, hol az Elk vize szakad a'

Chesapeakebe, egy mellék ágön feltértünk, 's hol a' Delaware vizét, a' Chesapeakeval egybekötő új canális kezdődik, partra száltunk. Portékáinkat a' canális hajóba költöztettük, melyen a' Delawarei státuson által NewCastelig haladtunk. Itt megint a' William Penn gőzhajóra ültünk 's a' Delaware vizén fel Philadelphiába érkezünk és a' Mansions Housban száltunk-meg.

XXVIII.

Philadelphia. — Középületek. — Intézetek. — Leimer. — Philadelphiai Muzeum. Quacker templom — Különböző vallások Philadelphióban. — Pénzverő ház — Ujságok tudósításai Magyarországról.

Sok utazó mondja és írja, hogy Philadelphia legszebb város a' világon. Ezen kirekesztő tulajdönt 's dicséretet, Európában is annyi más városokról is halottam, hogy ámbár Phila-

delphiát igen szépnek képzeltem lenni, azt előre még sem hittem, hogy tíz napi itt-mulatásunk után, még is azt keljen megvallanom, hogy Philadelphia egyik a' legszebb városok közül. — Első nap az útszákat 's nevezetesebb helyeket jártuk-meg, 's minél több részében fordultunk meg, bámulásom mind inkább nevelkedett, 's mind inkább azt hittem, hogy a' régi classicus Rómában vagy Athénében járok.

Azon terv, mely szerint e' várost P e n n Vilmos 1682-b. elintézte, a' legeredetibb 's talán a' legelső egy város alapítására, mert a' régi városok szinte átaljában csak valamely történet által eredtek, előleges elintézetttel, addig talán egy sem épült. A' Delaware és Schuylkill vízei közötti mintegy két angol mértföld téren, hatszáz harmincz négy egyforma szélességű útsza vonul keletről nyugotra, 's délről északra egyenes vonalban, egymásba vágódásaikkal mindenütt kimért négyszeget formálva. Ezen útszák közepe négyszeg kövekkel van kirakva, a' nagyobbak Macádámizálva. A' két soron nyúló trotoirok különös és egyetlen szépségűek, többnyire fejér márvány vagy gránitból; de ezek oly vetélkedő csínossággal tartatnak a' ház tulajdonosok által, mint akármely pompás terem padolata. A' házak nagyobb része fejér márvány vagy gránit. Az útszáról felvezető grádicsokon fényes rézkarzatok. Az egész városnak ily kítetsző szép ízlésű épületei 's az a' mindenütt egyforma csínosság, kimondhatlan kellemet adnak a' szemnek.

A' polgári épületeken kívül mintegy kétszáz középület és templom emelik a' Philadelphia szépségeit, s szinte mindenik architecturájában valami különös s látni való van. Legelső szép ségü a' tiszta görög izlés után épített egyesült státusok bankja. Ez egészen az athenai Parthenon formája, nagysága és terve szerint készült. Mind a' két végén egyforma, szabadon álló márvány grádicsok vezetnek a' nyolcz doriai oszlopszatu porticus alá. Széles vestibulum viszen a' közép nagy terembe, mely világát felülről veszi, a' két oldalon hat-hat jóniai oszlopszaton nyugvó domból. A' padolat, olasz és amériikai márvány. — Hasonló görögös izlésű épület a' Gerárd bankja gránitból, corinthiai oszlopszatu porticussával, és a' Pennsylvániai bank, jóniai oszlopszattal. A' más kilencz bank épületei is hasonló szépségűek.

A' város közepén áll a' régi státusház, hol a' Washingtonbanni áttalköltözéséig tartotta a' congressus üléseit. Ennek egyik szobájában határozottatott s fogadtatott-e? a' függetlenség ki nyilatkoztatása 1776-b. s most is fennálló folya sójából hirdettetett ki a' népnek. E' ház histo riái nevezetességu s nagy tisztelgetben tartatik. Mellette egy köz sétáló a' függetlenség kertje és tovább a' Washingtoné (Independence és Washington square.) A' városháza, egye temek, kollégyomok, játszín, templomok, kórházak, s. t. f. mind meg annyi architecturái

szépségek, mennyit egy város sem mutathat az egyesületben.

Az amerikai más városok figyelmét egészen monopolizálta a kereskedelem és politizálás; Philadelphia pedig a tudományok és philantropiai intézetek terjesztésében kereste dicsőségét. Ki helyben nem látja, alig képzelheti az embereknek ily nemes vetélkedését, önn megtagadásikat és temérdek áldozatjokat, melyeket a Philadelphiaiak eleje olt a köz intézetekre szenteltek. A philantropizmus velök születettnek látszik lenni, bámulatos vetélkedéssel áldozzák sajátjokat ez vagy amaz emberiségi intézet alapítására. — Naponként néhányat néztünk meg, de az ittenieket figyelemmel és tanúsággal mind megjárni, hónapok kellenének. Csupán a hasznos ismeretek terjesztésére, a szenvedő emberiség segedelmezésére és más köz jók előmozdítására, az egybeállott társaságok száma 160, az az, száz hatvanon felül halad. *) Ezek közül némelyik a költsönös egymáson segitést, kereskedési, mesterségi egyesülést, idegenek a bevándorlottak felsegülését is tette czélul.

Hasonló nagy számban vannak a vallások és erkölcsiséget előmozdító intézetek. Azonkívül hogy minden vallásnak a maga kebelében bizonyos egyesülete van, még 25 oly társaság áll, melyek minden felekezeti különbség

*) Picture of Philadelphia in the Year 1830: — see The Pennsylvania Register. Philadelphia 1831.

nélkül, a' tiszta vallásos 's erkölcsös gondolatok, nevelés, hasznosabb könyvek 's nevezetesen a' biblia terjesztését tették czéljokul.

De legszebb fényben állnak Philadelphiában, a' tudományosság különböző osztályai. Úgy tetszik, hogy e' város a' tudományos emberek nevelő helye 's a' tudományosság bölcsője. Talán seholt nincs a' könyvkedvvelés ily divatban. — Azonkívül, hogy szinte minden háznak könyvtára van és az iskolák, egyesületek 's intézetek kisebb 's nagyobb gyűjteményeinek kívül, — még 16 köz, és mindennek nyitva álló könyvtár van a' városon, 64,000 darab könyvel. Még ezekhez számtalan újság olvasó szobák. — Mintegy 50 újság és folyóírás jelenik-meg, csak az itteni 32 nyomtató mivhelyben. — A' tudományos intézetek közt legelől áll, a' Franklin által még 1743-b- alapított „Amerikai philosophiai társaság“ nevezetes könyvtára, természet historiai 's egyebek gyűjteményével. A' társaság czélja: a' hasznos ismeretek 's tudományos nevezetességek terjesztése. Épülete szobái mindig nyitva álnak olvasás és társalkodás végett. Az idegenek bizonyos időre örömmel bevezettetnek. Üléseit tartja minden hónap első 's harmadik péntekén. Az ezen gyűlésekben felolvasott 's értekezés alá vett munkák, évenként kiadatnak. — Még ily társaságok állnak a' tudományok más osztályaiból is 's esztendőnként közlik dolgozásaiikat.

A' tudományos társaságok közül, legszámosabb tette a' nevelés dolgát czéljául. E' tárgyat philosophiai szempontból, talán sehol nem fejtegették nyomosabban 's több sikerrel, mint Philadelphiában. De ezen társaságok nem maradtak csak a' theoriánál, hanem annak a' practicus életben bámulatos következményeit is állították-elé. Azon nevezetes nagyobb iskolákon kívül, hol minden tudományok rendszeresen taníttatnak, különös figyelmet fordítottak arra, hogy az egész városon átjában minden gyermek legalább írni és olvasni tudjon. A' szegényebbek tanítására társaságok állottak egybe, melyeknek 1831-re kiadott tudósítások szerint csak azon évben 5083 gyermek tanult ingyen.

Ennyi tudományos 's jóltévé intézetek megalapításában, egy idegen figyelmét az bámtja-el leginkább: hogy mind ezek nem az igazgatás befolyása 's segedelmezése, hanem csupán magánosok buzgó igyekezetei 's önkéntes adománnyaik által alapultak 's állanak fenn. Valóban fontos következmények egy europai publicista gondolkodása módja előtt! 's pedig mind ezek a' törvény egyszerű elvei következtései. — Az-amerikai igazgatás csak arra fordítja figyelmét: hogy a' megállított törvény szerint, minden egyes sze-

mély jussa oltalmaztassék — 's magokra a' polgárookra bízva, önmön helyhezetjüket, nekik legjobbnak látszó módok szerint elintézni 's kellemesíteni. Az igazgatás minden egyes tag munkálkodásának a' legszélesebb mezőt engedi, és csak munkája gyümölcsét őrzi, de a' tagokra hagyja ezen gyümölcsöket tetszésök szerint használni. — Midőn XIV. Lajos, minisztere Colbert által, kérdést tett a' francia kereskedőséghez, mely módokat gondolnának öök, hogy az igazgatás elkövessen a' kereskedés előmozdítására, a' kereskedők ezen ismeretes feleletet adták: „Sir, laissez nous faire“ (Engedje felséged, hogy mi gondoskodjunk arról.) A' francia kereskedők ezen lakonikus felelete egészen festi, mi kell az embernek, hogy nagyot és szépet tēhessen. 1)

Müller Ferencz, kivel, az Erién találkoztam volt, bizonyos Leimer úrhoz adott utasítást, kit magyarnak mondott lenni. Leimer úr pesti születésű. ez előtt 16 esztendővel származottide 's gazdag bór kereskedést folytat. Leimer úr, már elfelejtette a' nyelvet, de magyarnak tartja magát. Kétszer próbált úgy mond, csupán hazája iránti szeretetből Triest útján magyar bort is hozatni által, de abba mindig belévesztett, mert nagy része rossz állapotban érkezett-meg, azon kívül pedig, az ő állítása szerint, a' magyar

1) Amerika, by Alexander Everett Boston. 1828.

bor nem is álhatja-ki a' concurrentiát a' francziáéval, sem jósága sem olcsóságára nézve, 's a' közönség is már a' franczia könnyű borhoz szokott. Leimer úr, több német kívándorlottakkal ismerkedtetett-még. Ezeknek nagyobb része elfelejtette a' nyelvet, a' második generatio, már csak angolul ért 's nevét is amerikanizálja. Megismerkedtetett még bizonyos Ritter urral, ki német könyvboltot tart. Árúját többnyire Európában kijött német munkák teszik. Itten csak énekes 's imádságos könyvek nyomtattatnak németül, és egy újság.

A' Philadelphia Muzeum Peale úrnak köszöni alapítását, mint a' baltimorei is, 's ez a' leggazdagabb minden amerikaiak között. Madarak, csigák, pillangók 's t. f. egy golconda kígyó, az ördög hal, különösen pedig egy ép-ségében lévő Mammut váz, — mely egyetlen még az egész világon, 's egy szobát foglal el, — teszik nevezetessé. Egyik karzatban, az újabb idői amerikai és európai nevezetes emberek képei, olajban festve, állanak. A' felső emeletet indus öltözetek 's fegyverek legtokéletesebb gyűjteménnyel, foglalja-el.

A' philadelphiai egyik óriási munka a' víz-erőművek (Watter work's). Mint a' város ne-vekedett, akként nőtt a' víz szűke is. Még Frank-
lin különböző módokat ajánlott 's próbált el, a'
várost elégséges vízzel tartani. De a' sok költsé-
ges próbák, nem feleltek meg a' célnak. Vég-
re, nagy költséggel épült a' mostani erőmű,
mely a' várostól két mértföldre folyó Schuy-
kill vízből 105 láb magosságu hegyeken ké-
szült reservoirekba hajtja fel a' vizet. Ezen erő-
mű napjában 76,000,000 kupa vizet bír felhajtani
a' hegyre, honnan a' városba csatornákon,
bocsátatik. A' reservoirek 110 lábra álván fel-
lebb a' város fekvésétől, a' béhozott vizet tet-
szése szerint minden ház tulajdonos, csökön ép-
pületje harmadik emeletébe is, felviheti.

Egyik vasárnap némely templomokban for-
dultam meg, 's egy Quaker templomba
is betértem. Ezen felekezet, már Angliában ma-
gára vonta figyelmem 's tiszteletemet. -- Begyül-
tek volt már a' halgatók. Mély csendesség ural-
kodott. Külön sorba válvá ülnek a' férfiak, fe-
lete ölközetben, széles karimájú kalapjokat sze-
mőkre vonva, földre szegzett ándalgó tekintet-
tel. Más sorban az asszonyok, sötét színű kőn-
tösben, síma mély kalappal, elborított mellvel,
mozdulatlan elmerülésben. -- Midőn belépett az

idegen, nem tudja, ha valóban templomban van-e? A' kopacz falakon semmi attributum, nincs kathedra, nincs orgona, sem pap; senkinek nincs könyv kezében, 's a' vallásnak seholt semmi külső jele. — Oly közönséges mély halgatás uralkodik, hogy szinte a' szusszanást is halhatni. Minden ember csak magával van elfoglalva, senki nem figyelmeztet a' bájvőre, csak az ajtónálló mutat nagy halkal helyet az idegennak a' letülésre.

Szent tisztelet lepi meg az idegent, midőn ennnyi népet különböző helyzeteikben, mély andalgásba merülve, meglelt. Látszik torzázóján, hogy ez nekik nem tettetés; látszik, hogy a' lélek magába szálva, belsőjében munkálkodik 's elmélkedéseiben mereng. Ezen innépélyes helyzetben ül és marad az egész közönség, e' helyzetben vet számot Istenével, bírálhatja múlt tetteit 's elmélkedik erkölcsi kötelességeiről. És e' helyzetet semmi vallásos czeremonia meg nem szakasztja, kivéve azon ritka esetet, ha valaki a' szent lélek erejét munkálva érezvén magában, szent sugallatit, a' közönséghez inténst beszédében önti ki, melynek halgatására mindenik feláll 's végzetével elébbi helyzetébe merül vissza. Bizonyos időteltével mindnyájon felkelnek, mély csendességben eloszlanak, — 's az egész istenitisztelet ennyiből áll.

Tisztelet érzelmeivel hagyta el a' szent hajlékot, az életben köz becsülést nyert eszmemberek egyszerű vallásolnak hajlékat. Am

Istenhez folyamodásnak azon különböző módjai jutottak megint eszembe, melyeket a' meleg képzelődés, az ábrándozás és a' fontolgató ész, különbözőleg találgattak fel, bémutatni a' teremtőnek a' szív érzelmeit. — És ki meri józan észszel meghatározni, hogy melyiknek tisztelete kedvesebb 's kérelme fogonatosabb az Isten előtt? ki az a' por és hammu, — nevezzék bár azt királynak, eklézsiának vagy státusnak, ki, — az embernek lelke és az Isten közé meri magát befurni mint ítélő bíró? — De akár minők is legyenek a' czérémoniák nemei és formái, lehetetlen azon vallás elveit és követőit nem tisztelni, kik az erkölcsiség nagy ideáljához legtöbbet közelítenek, 's kik közt a' mindennapi életben, legállandobb 's tisztább erkölcsi karaktereket találni. Anglia és Amerika annyi vallásai közt, lehetetlen kiválasztva nem tisztelni a' Quackereket. Ők, becsületességökről a' közvélekedésben legelől állanak. A' Quacker szava szent, az egyezésben contractus, a' társalkodásban a' szív igaz érzelme. A' jótételben, közjó elmozdításában és vagyoni áldozat tételekben a' Quackerok elsők. A' polgári törvény annyira hiszen nekik, hogy az esküvés alól felmenti. Köztök egyformaság van, rangot, conventio szabályait, nem ismerik, a' rendszerező theorizálásnak nem pártfogoji. Nagy része, tanult és mivel ember. — Századokon által vitatott elv volt, hogy pap és király nélkül státus fenn nem állhat, 's imé, a' Quackerok másfél század, 's

Amerika ötvennégy esztendő alatt, az ellenkezőt bizonyítják bé.

Az útszákön járkálva, még néhány templomba tekintetem bé, mert itt is a' vasárnap egészen csak a' templomnak van szentelve. Philadelphia a' különböző vallások bölcsője, 's e' következő felekezeteknek vannak templomaik:

1. Protestáns Episcopálisoknak	13	Templomjok
2. Catholicusoknak	—	4
3. Presbyteriánusok	—	19
4. Scotus Presbyteriánusok	—	1
5. Convenanterek	—	1
6. Baptisták	—	6
7. Methodisták	—	10
8. Quackerek	—	6
9. Szabad Quackerek	—	1
10. Unitáriusok	—	1
11. Német Lutheránusok	—	5
12. Német Reformátusok	—	2
13. Hollandus Reformátusok	—	3
14. Universálisták	—	2
15. Swedenborgiánusok	—	1
16. Moraviánusok	—	1
17. Svékus Lutheránusok	—	1
18. Szent Sioni Eklézsia	—	1
19. Mennoniták	—	1
20. Bibliai Keresztyének	—	1
21. Tengeriek Temploma	—	1
22. Zsidok	—	2
23. Szerecsen Templom	—	10*)

Összesen 93

*) Picture of Philadelphia I. 36 — 34.

'S mind ezek egész békében élnek egymásközt,
's talán épen az ily különbözőség egyik főbb
oka békében létöknek.

Sok utazó tette azon megjegyzést, hogy
Philadelphia igen Quacker ízlésű városa,
's hogy a' Quackerek sanyaru erkölcsös ka-
rakterök, a' társaságos életbe is békelynek, és
annak bizonyos hideg egyformaságot adnak. Nem
lehetett ugyan módomban, rövid itt mulatásunk a-
latt, a' házi élet belső vonásaival is megismer-
kedni, hanem annyit igaznak találtam, hogy a'
ki egy nagy városban csak az érzékek gyönyö-
reit, a' szálakonok fényét 's a' különböző társasá-
gok kellemeit keresi, az, Philadelphiában ha-
mar megfogja unni magát. Philadelphia teljesség-
gel nem multság helye. Hanem a' ki a' szel-
lemi gyönyöröket kedvelli, azoknak itt kimerít-
hetlen forrásaira talál.

Egyik nap az Egyesület Pénzverő há-
zát is megnéztük, hól igen feltetsző volt előt-
tünk, hogy az arany és ezüst különböző mani-
pulatioinál, senkinek nincs a' más felett ellen-

örsege. Európában pedig minden osztálynál, leg-
alább három személy ellenőrje egymásnak, hogy
egymást a' lopástól őrizzék. „Mi az emberekben
bizunk,” felelt az Igazgató úr csudálkozásunkra,
's meg is vállogatván karakterökben 's vagyoni
értekeikre nézve, bizodalmunk által igazságos-
ságra kötelezzük. — Minden idegen hatalom
pénzét, itt ujra felolvasztják 's az amerikai czi-
mert verik reá. Épen ekkor is két hordó me-
xicoi tallért találtunk olvasztandóban. Ha maga-
nos személy viszen aranyat, ezüstöt vagy idegen
pénzt a' verőháza, azt, az igazgatás költségén
ingyen verik ki 's ugyan annyi nehézségűben
adják vissza kész pénzben.

Itt mulatásunk alatt, naponként szaporod-
tak ismeretségeink 's naponként több tárgyak
nézése gyönyörködtetett, míg ennyi örömeinket,
egy kedvetlen ujság megnem zavarta. Egyik nap,
a' philadelphiai Pennsylvania Inquirer ne-
vű ujságban, az angliai London Courier-
ből általvéve, a' következő tudósítást olvastuk
Magyarországról:

„Kegyetlenségek Magyarországon“

„Közlünk néhány jeleneteket, a' Magyaror-
szág némely vármegyéiben történt néptámadá-
sok, 's a' feltámadók által és rajtok véghez vitt
„kegyetlenségek eseteiből:

(Hosszason leíratnak a' cholera kiütése alkalmával felső Magyarországon folyt tudva lévő történetek)

Folytatja tovább; „De elég ennyi ezen kegyetlenségek jeleneteiből. A' Szepesség és Zemplényben történt ezen rémítő néhány csetek, is elégségesek megfogatot adni, mire vetemedhetik a' tudatlanság 's baromi állapotban tartott nép, ha bodult dühében néhány pillanatra lerázhatja lánczait.“

Fél esztendeje már, semmit nem tudtunk hazúlról, 's mely kedvetlen volt ily hírrel lepetni meg! Hazánk neve ritkán fordul elé a' külföldi ujságokban, 's most is ily kedvetlen oldalról lépni az amérikaiaiak eleibe! igen elbúsító volt reánk nézve. Ezer gyanítgatások támadtak bennünk; a' dolgot minden kedvetlen következéssel képzelgettük; zavarva volt utazási örömünk, 's meghatároztuk utunkot rövidíteni, és Philadelphiát elhagyni, — hová örökösen vissza fognak lebegni bánatos sohajtásim!

XXIX.

Visszatérés New-Yorkba. — Albany hajó. — Az Océánra szállás. — Orkánok és veszedelmek az Océánon. — Partra szállás Havre de Graceben.

Philadelphiából Trenton gőzhajón a' Delawaren le egészen Tretonig haladtunk, hol a' New-Jersey státusban megint szárazra léptünk. A' parton mindig számos szekér áll készen a' tovább haladni kívánó utazók számára. A' New-Jersey státus ezen részében csak Trenton és New-Brunswickban állapodtunk meg, honnan a' Swan gőzhajón, Rariton és Long-Islandi öblökön fel, megint New-Yorkba érkeztünk, miután inneni kiindulásunk oltá, 2450 mértföldet utaztunk meg, szárazon és vízen.

Egy ideig úgy volt szándékunk, hogy a' telt a' déli státusokban 's a' tropicusok alatti nyugott Indiai szigetekben töltsük, 's tavasszal induljunk vissza New-Orleánsból. De az Európából 's hazánkból is nagyítva érkezett ujsági

hírek siettették visszaindulásunkat. — A' kikötőben épen akkor készült egy új hajó, a' legelső útját tenni meg Havre de Graceba. Az új épület nagyon vonzott. Ifres mester által már három év olta építésben, híres kapitány Hawkins úr kormányja alatt, ki 22 esztendő olta járja az oceánt, meghatároztuk magunkot, helyeket bérelni ki. — Belsője még akkor készült a' legújabb ízlés szerint. Bútorai, falazatja, mind mahagoni és fejér juharból. A' cabinétok oly kényelmesen építve, hogy minden utazó külön lakhatik és hálhat.

Azon napok alatt, míg hajónk belsője készült 's terhét rakták, néhány fordulatot tettünk a' vidékben. Egyik nap Singsingbe mentünk fel, melyet elmentünkben nem nézhettünk volt meg. Megint máskor, a' New-Jersey státusban tettünk fordulatot, megnézni Newarkban a' Morris canalist és a' hajóknak hegyre vonatát. — NewYorkban mind inkább nevedtek ismeretségeink. Banquier de Rham úr ebédjén, megismerkedtünk General Santanderrel, a' columbiai volt Vice Praesidenssel, ki most tért vissza számkivetéséből. Santander bűnösnek találtatott volt a' Bolívar élete elleni egybeesküvésben 's halálra ítéltetett, de Bolívar az ítéletet számkivetésre változtatta. Azolta Santander Franciaországban töltötte idejét. Meghalván Bolívar hazafiai megint visszahívták. Vele voltak Acosta és Gonzales urak is.

Megkeresztelték végre új hajónkat Albany-nak, 's eljött az indulás napja. — Midőn azon partokra kiszáltunk, honnan most indulnunk kell, bámulás és öröm 's a' remény ezer szép derengései közt léptünk ki. Reményeinket gazdagon megjutalmazta e' rövid idő, 's életünknek új szép időszakát derítette-fel. — Akkor az ábrándozásnak minden örömeivel léptem ki, 's most határtalan tisztelettel, de a' bánat érzelmeivel is hagyom el e' hazát a' bánatnak azon érzelmeivel mint midőn egy becsült és szeretett társunktól válunk, bizonytalan hosszú időre 's talán örökre.

A' Hudson közepén állott a' szép Albany lebegő zászlóival, vasmacskákon. Készen várt a' Rufus King gőzhajó, oda szállítani minket. Még egyszer búcsút vettünk a' partig kísért némely ismerőseinktől 's November 23-án bészáltunk Rufus Kingbe, mely egy fertály óra alatt által szállított az Albanyra. Míg a' vasmacskákat húzták-fel, szállásunkba telepedtünk, 's ámbár azt mindenekben igen kényelmünkre találtuk; de aggodalmunkat még sem titkolhattuk-el: hogy az esztendőnek legkedvetlenebb részében, jó embereink javaslata ellenére is, 's egészen új hajóval, mertünk próbálni.

A' szél nem volt kedvező 's az öbölből Rufus King vontatta-ki hajónkat. Egy párizsi és két lyoni kereskedő, egy megkérgesült vén Carlista, 's egy philadelphiai ifju voltak útitársaink. Az egyik lyoni kereskedő, hozta magával amerikai ifju feleségét is. A' vén Carlista, a' Juliusi revo-

lutio után odahagyta volt Franciaországot 's itt is unalmára lévén az igen nagy szabadság, tért most újra hazájába. — Cabinéti utazókul öszveszen csak tízen voltunk, a' Steeragen senki sem. A' kapitány, altisztek, cselédek és matrozokkal együtt, harminczketten. Az Amérikába általmenő hajók, közönségesen tömvék utazókkal, visszajövet alig van egy néhány. Az Albany 550 tonnás, 's szinte szerfelett volt terhelve gyapott és hammu zsírrak.

Staten Islandtól Rufus King visszatért 's vitorláinkat felhuzván, délután Sandy-Hookhoz értünk. Kezdett már a' viz kékelteni 's jele volt, hogy a' nagy tengert elértük 's túl vagyunk a' veszedelmes helyeken. Pilotunk is visszatért 's általa az utolsó amérikai embertől váltunk-meg. Haladtunk már bé a' nagy tengerbe, 's haladtunk mind tovább az Amerika partjaitól is, de szemeim oda voltak lánczolva, a' még kékelő hegyekre. Bágyasztó fájdalom és homályos bánat, borongott lelkemben. Búsongó érzések közt 's gyermeki elérzékenyedéssel mondogattam magamban Istenhozzádot a' szép hazának 's szemeim el nem szakadhattak róla. — Már alig kékelletek némely hegyek. — Istenhozzád tehát még egyszer, dicsó haza! Légy az emberi-

ség jussainak örökös védője 's menedékel. Álj te, örökösön ijesztő példányul a' despoták lelke előtt! Álj te, örökösön buzdító példányul az elnyomatottak lelke előtt!

Szelünk híves volt, de kedvező. 24-k. már a' 39-ik szélesség grádussába haladtunk-le. Kormányunkat mind délnek tartottuk, hogy a' mexicói ár (Gulf Stream) közepébe érve, annál sebesebben haladhassunk. — 26-k. a' 38-ik szélességbe értünk, mind kedvező széllel. — Dél tájban hirtelen megváltozott a' levegő. A' legkedvesebb nyári szellő lengedezett 's örömmel sétáltunk-fenn. De, kapitányunk arczája komorodott; aggódva tekintgetett körül 's a' vitorlákat óránként hűzatta egybe. Estvére keményedni 's hűlni kezdett a' nyári szellő, 's még inkább megzavarta örömünket annak megtudása, hogy a' mexicói öbölből az árral felsodródó ezen meleg szellő, bizonyos orkánt szokott maga után vonni.

27-k. reggel annyira keményedett a' szél, hogy csak két vitorla maradhatott-fenn. Aggodalom közt tekingettünk-ki. Ebédünk kedvetlen volt; kínlódva önmagunkal, hogy túlélésünkben el ne bukjunk 's kínlódva minden falattal, hogy az asztalon megtarthassuk. — Minden minutában nevedett a' hánykódás, irtózatosszél süvöltött

jéges záporral keveregve. Négy órákor nagy kín-
 nal minden vitorlát egybevontak; az árboczok ko-
 paczon maradtak; a' tenger színe hasonlított egy
 havasi sziklás vidékhez. Midőn egy ily sziklá-
 hoz hasonló hullám hosszában dőlhetett a' hajó-
 ra, mintegy ágyú durranása, oly roppanások tör-
 téntek az oldalán, 's egyszerre zugó patakok
 lettek az ormon. Sötétüléssel nevedtek a' hullá-
 mok 's nevedett aggódalmunk is. Fenn, a' kap-
 tány 's mátrozok borzasztó kiabálásai halatszottak.
 Hét órákor, már lehetetlen volt a' kormányt az
 egyenes útnak tartani, — 's a' hajót szélnek bo-
 csátották. Minden ember letakarodott, valamely
 szegletben megvonni magát, csak a' kapitány ma-
 radt-fenn két matrozzal a' lehetőségig úgy ma-
 neuvrierozni a' hajót, hogy mindig hátuljával ál-
 jon a' szélnek 's a' hullámok ne dőljenek egész
 erővel oldalának.

Vitték már a' hullámok kényők szerint ha-
 jónkat, de ki tudja, mely vidékeken. Béjött néha
 a' kapitány ruhát változtatni, de oly sietőleg
 hányla-le vízes köntössét 's változtatott mást, 's
 oly aggódalmas vonásokkal haladott megint fel,
 hogy senki nem mert kérdezőskedni. Ily álla-
 potban maradtunk éjfél utánig, különböző szeg-
 letetekbe elvonulva, szüntelenül fagontozások közt.
 A' hajó minden súlyedtével, súlyedni véltem ma-
 gamat 's ezer formátumohban láttam a' halált. —
 Egy és két óra közt, szűnt valamit a' hánkyó-
 dás, el voltunk bágyadva 's lefeküdtünk. Reb-
 bedező szendergés közt virradtunk-fel, 's úgy

tetszett, mintha a' mult éjjel egy hosszú kínos élet lett volna.

28-k. egész nap vitorla nélkül haladtunk 's 29-ik és 30-ik is ritkán volt egy két óra, hogy valamely vitorlát ki lehetett volna bocsátani. December 1-sőjén a' 40-ik szélességbe értünk. Megint jeges záporok értek-el 's szakadatlan tartó zivatarok hánykódtatták a' hajót. Ily kedvetlen helyzetünkben, — azon nagy szerencsénk volt: hogy a' szél többnyire egyenes utunkban hajtotta a' hajót. —

December 5-k. felérkeztünk a' 45-o 50' szélességbe. Déltájban az egész láthatárt hirtelen fekete homály borította-el. Dörgés és sűrű vilámlás jelentette az új orkán közeledését. Aggódalmas sietséggel vonták egybe a' néhány fennlévő vitorlákat. Ködös eső 's jég dara közt nevededett a' zugás 's újra nevededett a' hánykódás. Ebédünk szomoru volt, 's siettünk-fel az ablakokhoz. Leírhatatlanul dühödtek az elementumok; mély mormolás halatszott künn; sűrű fekete homály közt csavargott a' zápor 's irtóztatólag hánykódott a' hajó, mintha sodorták volna. Oránként nevededett a' vihar 's újra elbocsátották a' hajót. — Remegéssel vártuk az estét 's az éjszakát. Aggódalom közt számláltuk a' minutákat 's minden minutában nyítva látszott sírunk. —

Ily állapotban tölt-el estvénk 's értük-el az éjfélt is, az álmatlanság, éhség 's aggodás miatt elbágyadva tetsben és lélekben, — e' helyzetben arról győződtem-meg, hogy a' philosophiá-

nak minden ereje csak addig tart, míg a' lélek el nem fárad, 's ez is éppen úgy alája van vetve a' gyarlóságoknak elbágyadtával, mint a' testnek akármely tagja. — Éjfél után szünni látszott a' hánykodás 's lenyugodtunk szenderedni, de három óra tájban újra oly erővel költ-fel az Orkán 's oly hullámok csapkodódtak-bé a' hajó ormára, hogy a' felső ajtót bedőjtötték 's a' grádicscon le, ömlött-bé a' víz a' cabinétekbe. Felugordtam, portékáinkat a' víz előtt menteni 's a' veszedelemnek ezen új formátuma, annyira elkeserített, hogy ezen pillanatban úgy tetszett, mint-ha ohajtanám, hogy mind ezeknek akár miként, ha lesülyedésünkkel is, — bár egyszer már vége lenne. —

Regelre egészen megszűnt a' szél 's a' hosszas szenvedés után, az egész népség soká tartó mély álomba merült. Délre a' legszebb idő lett 's nyolcz napi tökéletes elzárkozás után, mely öröm volt, megint az eget látni 's a' friss levegőn lehetni Tréfálva beszéltek szenvedéseinket, de fájdalmas volt még is e' tréfának visszaemlékezete. Ebédünk vig volt 's Miklós poharát ittuk egy erdélyi tisztelt barátunkért. — 8-ik és 9-kén kedvező széllel, az Azoresek felett messze haladtunk. Egész nap az ormon fennlehetünk, oly érzelmek közt, mint midőn halálos betegség után, először lép friss levegőre az ember. 10-k. soká szélszünetünk volt; a' víz kékelő színe változni kezdett 's próbáltunk mérni. — A' tenger méréshez készülődés valamely inne-

pélyes csénához hasonlitt. Lebocsátottuk az ónat 's még 95 ölre haladt-le; végén apró csiga darabokat hozott-fel. —

Virradolag, újra fekete homályba borult az ég 's egész nap zugott a' vihar felettünk, de már itt csak 50—60 öles lévén a' mélység, a' hullámok nem oly borzasztók, mint az Océánon.

14-k. délután megláttuk Francziaország partjait. Estvefelé, a' Havrei sziklákhöz közelgettünk, 's zászlónkal jelt adtunk a' hegyen álló telegraphnak, hogy Pilotot küldjön. De azonnal megfordultunk, ne hogy az éjj a' parthoz közel érjen. Egész estve 's egész éjjelutánnig csavarogtunk a' part körül, nem merve közelgetni a' lámpás tornyok felé. Végre észre vették a' matrozok a' Pilot világát 's mi is lámpást huztunk-fel. Közelgetett a' világosság, lenyujtottuk a' kötelet 's a' Pilot felmászott hajónkba.—Más nap még egész délig kerenggettünk a' kikötő körül,, míg osztán a' dagadással estvére, Európában Havre de Graceban szárazra léptünk.

F O G L A L A T.

	Lap
I. Európában tett útazások 1830-ban és 1831 elején	1
II. London kikötőji. Amerikába induló hajók. Columbia. Az Océáni út. Tengeri betegségek. Audubon úr. New-foundlandi bank. Megérkezés Amerikába	10
III. New-York. Amerikai politia. Intézetek. Iskolák. B. Wesselényi és Balog	30
IV. New-Yorki kikötő. Cinderella gőzhajó. Hudson partjai. Singsing. Peekskill falu. Ujságok nagy száma Amerikában. Fulton, a' gőzhajó első feltalálója. Major Arnold árulása	43
V. Amerikai nevelési rendszer. West-Pointi katona akademia. Kosciusko	

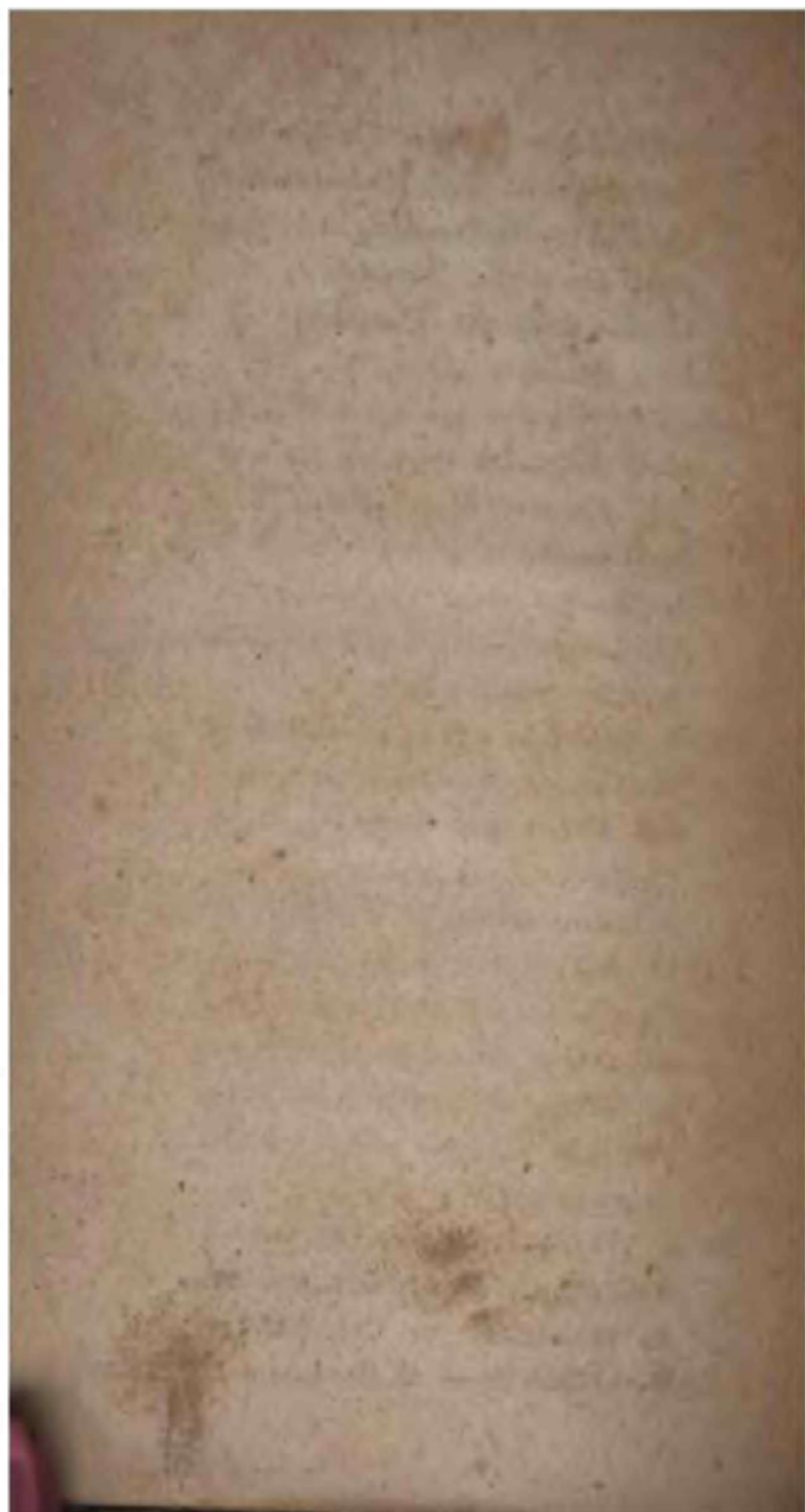
**

emléke. Hudson parti városok. Gözhajói utak. General Van Rensselaer. Amerikai aristocrata. Albany. Itélő székek. Népeség szaporodása okai. Erie canalis	54
VI. Shakerek vallása és isteni tisztelte. New-Lebanon. Methodisták	69
VII. Az Egyesült státusok. Első telepedők Északamerikában. Az új lakosok nyomtatásai az angol kormány alatt. Théa adó. Lexingtoni tüközet és a' revolutio kezdete	79
VIII. Utazas Massachusettsen által. Amerikai fogadók. Az amerika függetlensége actája. Tököli Bostonban	88
IX. Boston. Ewerett Sándor. Amerikai etiquette. Bévezetések. Athenaeum. Hajó építő mûhely. Bunker's Hill.	100
X. Charlestown. Büntető törvény feletti értekezések. Az Auburn és Pennsylvaniai büntető rendszer. Státus fogháza és a' foglyokkal bánás. Théa társaság Ewerett urnál	108
XI. Iskolák állapotja Bostonban. Harvard kollégium Cambridgeben. Theologiai Seminariumok. Gróf Benyowski Moricz. Amerikai kényelmek	122

- XII. Lowel és odavaló gyárok. Útazási
könyvek. New-Hampshirei státus.
Unitáriusok az északi státusokban . . 129
- XIII. Concord. Amerika constitutoji
New-Hampshire constitutioja . . 138
- XIV. Gránit bányák. Vermonti státus.
Az Egyesület népessége. Burling-
ton. Champlain tava. Canada: Sz.
Lőrincz vize. Montreal. Quebec.
Canada colonialis igazgatása. John Bull 158
- XV. Hajókázás veszedelmei a' Szent Lő-
rinczen. Rapidok. Kingston. Missis-
sagua Indusok. Kivándorlók sorsa.
Austriai mészáros Kingstonban. Az
Ontario 's a' más négy északi Ta-
vak. York. Canada állása . . . 171
- XVI. Queenstown. Niagara vízesése 's a'
természet itteni csudái. Gróf Leon.
Visszatérés az Egyesült státusokba. . 182
- XVII. Buffalo. Az Irokéz Indusok. Indus
tribusok az Egyesületben. Indus is-
kolák. Buffaloi fogadó. Lafayette
utolszori útazása Amerikában. . 195
- XVIII. Hajózás az Erieu. Müller Ferencz
pozsonfi. Pennsylvaniar státus. E-
rie várossa. A' vasárnap Ameriká-
ban. Különböző vallásos felekeze-

	Lap
tek az Egyesületben. Monroe beszéde a' Vallásról.	210
XIX. Springfield. Választás módja a' hivatalokra. Ohioi státus. Ujságok kiosztása módja. Ohio hirtelen népesevése. Az Ohio vize. Sstatistikai adatok	221
XX. Economy. Rapp társasága és történetei. Economyi gazdasági intézetek. Amerikai borok. Owen társasága	231
XXI. Pittsburg. Találkozás B. Wesselényivel és Baloggal. Alleghány és Monongahella vizei. Alleghány hegyek. Marylandi státus. Szerencsen rabszolgák állapotja.	248
XXII. Baltimore. Washington szobra. Könyvedvesség Amérikában. Vasutak. Szerencsen templom. Utazás Washington felé	261
XXIII. Washington várossa. A' Capitolium. Képek a' Capitoliumban. Követek és Senátorok háza. Praesiden-si ház. Találmányok raktára. Státus Titoknak Levingston. Praesidenshez bémentés	267

- XXIV. Praesidens Jackson. Blecker Ol-**
sten története. Praesidens köteles-
ségei a' törvény szerint. Prasidens
választása módja. Követek és Se-
nátorok választása. Congressus tag-
jai's törvényei 276
- XXV. Az Egyesület jövedelme és költ-**
ségei. Számadás 1831-ben. Katona-
ság. Nemzeti őrség és szabályai.
Hadi hajók. 294
- XXVI. Mount Vernon. Virginiai státus.**
Washington sírja. Kapitány Smith
és Pocohanta története 304
- XXVII. Lóverseny Baltimoreban. Jockey**
Club bálja. Napoleon familiájabe-
liek Amerikában. Király, Liszkaifi
Magyarországról. Chesapeak öble.
Delawarei státus 316
- XXVIII. Philadelphía. Középületek. In-**
tézetek. Leimer. Philadelphiai Mu-
zéum. Quacker templom. Különbö-
ző Vallások Philadelphiában. Pénz-
verő ház. Ujságok tudósításai Ma-
gyarországról 323
- XXIX. Visszatérés New-Yorkba. Albany**
hajó. Az Océánra szállás. Orkánok
és veszedelmek az Océánon. Par-
tra szállás Havre de`Graceban. , . . 338

A 744.605

3 9015 00395 9593

UNIVERSITY OF MICHIGAN

3 9015 00395 9593

A 744,605

